

[काव्योतिहास-संग्रह.]

(२६)

चित्रगुप्तविरचित

शिवाजी महाराजांची बखर.

ही

ययामति शुद्ध करून अर्थनिर्णायक आणि अवांतर

माहितीच्या टीपांसह

काशिनाथ नारायण ताने, बी. ए.

यांना

प्रकाशित केली.

शिवराजास आठवावे । जीवित्व तृणासम मानावे ।

इहपरलोकीं तरावे । कीर्तिरूपे ॥

शिवराजाचे आठवावे रूप । शिवराजाचा आठवावा साक्षेप ।

शिवराजाचा आठवावा प्रताप । भूमंडळीं ॥

रामदास.

महाराष्ट्राच्या भाषेचा व इतिहासाचा

आस्थापूर्वक अभ्यास करुं पाहणाऱ्या

सज्जनांस

हा ग्रंथ

परम प्रीतिने अर्पण करितों.

ग्रंथ-प्रकाशक.

श्री.

श्रीमन्महाराज आदिअनादि प्रगल्भ परंतप श्रीजगत्कारण प्रतिमा क्षितिपति शतक्रतु सार्वभौम अभिनवभाविकसित ज हु व सी'द्युमणिसमान द्विषत्संहारक धर्म विषयाचेठायीं जवोत्ये अभिमुख कर्ण नृपतिप्राय समरशौर्यत्वास गांडीवधर-तुल्य त्रिभुवनाचे ठायीं विख्यात राजराजश्री छत्रपति नरदेवचूडामणि स्वामी यांचे सेवेशीं.

सेवेशीं विनंति सेवक कृष्णाजी अनंत सभासद समस्त राजमंडल कैरद्वय जोडून रुतानेक विज्ञापना सेवेशीं सेवकाची त्रिकर्णचित्ते ऐशीजे. स्वामी परम रुपाळू होऊन सेवकास स्वमुखें आज्ञा दिधली जे, थोरले शककर्ते महाराज यांणीं अभिनव विक्रमोपराक्रम करून संपूर्ण शत्रूचा पराजय केला. कर्नाटक वगैरे किती एक देश मुख्य व कोट व पहाडी किल्ले काबीज केले. हा वृत्तांत तपशीलवार, तुम्ही पुरातन राज्यांतील माहितगार आहां, तरि इस्तकबील पासून चरित्र सांगणें म्हणोन. त्याजरून पूर्वील जहालें वर्तमान महाराजांस निवेदन व्हावयाकरितां ऐसीजे.

श्रीमन्महाराज अवतारी ॥ नाविष्णुः पृथिवीपतिः ॥ राजश्री शिवछत्रपति स्वामींचे तीर्थरूप राहाजीराजे. त्यांचे वडील मालोजीराजे व त्यांचे कनिष्ठ बंधु बिठोजीराजे हे निजामशर्हीत वर्जारी करून तौलदारीने होते. त्यांची निष्ठा परम नवविधाभक्तीने, श्रीशंभुमहादेव व श्रीतुळजाभवानी कुलदैवत, त्यांचे भजनीं तत्पर होती. त्यास श्रीशंभुशिखरी यात्रा चैत्रमासी भरत असून तेथें पाण्याचे दुर्भिक्ष. तेणें मनुष्यमात्रास पीडा. यास्तव मालोजीराजे यांनी अगाध पुण्यप्राप्तीचा हेतु धरून, श्रीचरणासन्निध जाऊन, जागा उत्तम विलोकून, तत्र स्थळीं उदकास्तव

१. " जे हु व वि " असेही होईल. पण अर्थ नीट बसत नाही.

२. जवोत्ये=सत्वर.

३. राजाराम साहेब थोरले.

४. मूळांत 'द्वयकर' असे आहे.

५. त्रिकर्णचित्ते (त्रि + कर्ण + चित्त) होन कर्ण व चित्त यां तिहींसह, अति लक्ष-पूर्वक.

६. शककर्ते महाराज=शिवाजी महाराज.

७. गोवाण पद्धतीवर लिहण्याची हैस

ह्या ग्रंथकारास फार होती असे दिसतें. " विक्रमोपराक्रम " हें अगुद्ध आहे. हें सांगणें नको. ' विशेष पराक्रम ' ' अतिशय पराक्रम ' एवढाच ह्या शब्दांचा अर्थ समजावयाचा.

८. इस्तकबील पासून=आरंभापासून.

९. तौलदारी=वजन, प्रतिष्ठा.

१०. शंभुशिखर=शंभुमहादेवाचा ढोंगर. सातारा जिल्ह्यांत.

तळें विस्तीर्ण बांधावें म्हणजे सर्व यात्राजनांस उदक कार्यास येईल असा कृतसंकल्प चित्तांत करून, अपरिमित द्रव्य खर्च करून तळें संपूर्ण बांधविलें. तें परिपूर्ण उदकेंकरून पाहिलें. तदनंतर ब्राह्मणभोजन करवून दक्षणा अर्पण केली. भिक्षुक फकिरादि यांस खैरात देवविली. रात्री श्रीशंभुमहादेव प्रसन्न होऊन अभयोत्तर माधुर्यवचनें मालोजीराजे यांस गौरविलें जे, “ तुझिया वंशांत आपण मानवरूपें अवतार धारण करून, या कलिधर्मांत यजन याजन-मखादि अनुपदे श्रीदेव ब्राह्मणादिक यथाशास्त्रें धर्मरक्षणता करून, दुष्टजन पादाक्रांत प्रतापतवर्कें अशेष करीन. शत्रूंचा पराजय करून तदनंतर दक्षिण देश संपूर्ण व उत्तर व पश्चिम प्राची नैऋत्य आग्नेय वायव्य ईशान्य अष्ट दिशा स्वसेनावशें पंडुपुत्रातुल्य जिंकोन राज्याधिकार संपादीन. भूमंडळाचे ठायीं अमानुषी कौतुक सर्व जनांस गोचर करवीन. ऐसा उत्कांठित हेतु उदयातें पावला आहे. ” म्हणून राजे यासि श्रीने वर अर्पिला. यावरून परम संतोष राजे यांस जाहला. प्रातःकाल शाल्यानंतर महान् पंडित पौराणिक ज्योतिषी गणक सिद्धांत वेदांतवक्ते महानुभव यति शास्त्रज्ञ यांस बोलावून आणून त्यांज-पाशीं रात्रीचे ठायीं जहालेला वृत्तांत निवेदन केला. तेव्हां समस्तांनीं अमृता-त्तरे गौरविलें जे, यथार्थनिश्चय संतोषरूप असावें. तदनंतर मालोजीराजे यांनीं श्रीप्रसन्न जहाल्याचें स्नानादि सत्कर्म धर्म उरकून संपूर्ण ब्राह्मणांस व यति दंडधारी फकीर वगैरे गरीब लोकांस दानधर्म अपरमित केला. आणि चित्तांत परम कौतुकता मानून असते जहाले.

पुढें काहीं दिवसांनीं मालोजी राजे यांस पुत्र शहाजी राजे होऊन अदल-शाही वजीर जहाले. “ महाराज ” किताब पादशाहानीं दिल्या. बारा हजार स्वारांची फौज समागमें चालवूं लागले. दुसरे पुत्र शरफजी मोंगलाईत वजिरी करूं लागले. शहाजी राजे यांस स्त्रिया दोन. ज्येष्ठ सौभाग्यवती जिजाऊ साहेब. यांचे उदरी प्रथम संभाजीराजे जहाले. तदुत्तर राजश्री शिवाजीराजे जहाले. तेव्हां पुन्हा श्री शंभुमहादेव प्रसन्न होऊन दृष्टांत जहाला कीं, “ आपणच स्वयें मानवरूपें अवतार घेतला आहे. बहुत प्रताप शौर्यकर्म व दान-धर्म त्रिभुवनाचे ठायीं जगाविख्यात कीर्ति करणें. स्वर्मांस बारा वर्षेपर्यंत आपणासन्निध ठेवणें. तदनंतर पुढें न ठेवणें. ” म्हणोन जागृती प्रखर जहाली. कनिष्ठ स्त्री सौभाग्यवती तुकाबाई साहेब यांचे उदरी छयांकाजीराजे

११. अनुपदे=तसेंच, साच प्रमाणें, ह्या अर्थी.

१२. शाहजीस “ शफरजी ” म्हणून भाऊ होता. दोघेही निझामशाहींत सर-

दारी केली. पुढें निझामशाहीचा लय शाल्या-वर अदिलशाही म्हणून विजापूरवाले यांचे राज्यांत शाहजीनें सरदारी पतकरीली.

१३. वैशाख शुद्ध २ शके १५४१.

जहाले. विजापूरचे पादशाहानीं शहाजीराजे यांस कर्नाटक प्रांती बंदोबस्तास पाठविले तिकडे कनकगिरीचे लढाईत संभाजीराजे वारले. शहाजीराजे बेंगळूरप्रांती होते. जवळ सर्वभ्य कारभारी नारोपंत दीक्षित होते, त्यांचे पुत्र रघुनाथपंत व जनार्दनपंत हे उभयतां बहुत शहाणे जहाले. शहाजीराजे यांजकडे सरंजामांत पुणे व इंदापूर हे दोन परगणे असोन तेथे दादाजी कोंडदेव म्हणोन कारकून शहाणे चौकस ठेविले होते, ते महाराजांचे भेटीस येऊन परगणेचा हिशेब रूजू करून निरोप घेतेसमयीं, समागमें शिवाजी राजे व सौभाग्यवती जिजाऊ साहेब यांजबराबर संक्रांजी निळकंठ पेशवे व बाळकृष्णपंत हे नारोपंत दीक्षित यांचे चुलते व बाबूराव मुजुमदार व सोनोपंत डवीर व रघुनाथपंत बोकील सबनीस असे देऊन रवाना केले ते पुण्यास आले.

येतांच बारा मावळें काबीज करून देशमुखीबद्दल जेथें मस्तसर होते त्यांस दस्त करून जिवें मारिलें. नंतर कालवशें दादाजी कोंडदेव वारले. पुढे शिवाजी महाराज स्वतां राज्यकारभार पुक्तिबुद्धीनें करीत चालले. सुपें महालीं संभाजी मोहिते सावत्र मामा होते, त्यांजकडे शिमगेचें पोस्त मागावयाचे निमित्तें भेटीस गेले. तेचसमयीं त्यांस कैद केले. आणि तीनशें घोडीं पागा व द्रव्य उदंड व वस्तभाव व कापड जडजवाहीर सांपडलें. सुपे प्रांताचा देशाधिकारी तुकोजी चोर मराठा म्हणोन सरलष्कर याचा सरनौबत केला. संक्रांजी निळकंठ पेशवे व बाळकृष्णपंत मुजुमदार व सोनोपंत डवीर व रघुनाथपंत सबनीस असे कारभारी [करून] बहुत सावधपणें चाकशीनें वर्तणूक करीत चालले.

नंतर जुन्नर शहर मारून तीनशें घोडीं पाडाव केलीं. तीन लक्ष होनांचा माल, खेरीज हर जिनस कापड भरजरी जडजवाहीर, हस्तगत करून पुण्यास विजयी होऊन आले. त्याजवर नगर शहर मारिलें. मोठी सीमा केली. तेथें तुंबळ युद्ध जहालें. तेवेळीं शत्रु पराभव पावोन सातशें घोडीं व हत्ती पाडाव केले. द्रव्यही उदंड सांपडलें. साडे तीन हजार स्वारांचा जमाव झाला. ते समयीं माणकोजी दातवंडा सरनौबत केला. मग किल्ले कोंडाणा अदलशाही भेद करून घेतला. सर्वेच पुरंदर येथें निळकंठराव बहुत सावधगिरीनें होते ते कालवशें मृत्यु पावले. त्यांचे पुत्र दोन होते ते एकमेकांत स्वार्थीसाठीं

१४. “शामराव निळकंठ” असें अन्यत्र आढळतें.

१५. मस्तसर=हक्कदार किंवा कामगार नव्हत असे कांहीं गांवांत जुने वतनदार “मस्तसर” या हुद्यानें मोडत असत ते.

१६. दस्त=हस्तगत, कैद.

१७. माणकोजीचें आढनांव “दादा तोंडे” “दुतोंडे” असें अन्यत्र आढळतें.

१८. कोंडाणा=सिंहगड.

अतिशयेशीं भांडूं लागले. त्यांचा निवाडा करावयास परस्परें सख्य करून दाव-
यास मित्रभाव दाखवून पुरंदरास गेले आणि दोघांसही कैद करून युक्तिमार्गे
किड्या घेतला.

तदनंतर कल्याण भिंवडी मारली. अदलशाही माहुली किड्या घेतला.
मावळे लोकांचा संचय करीत चालले. मुंद्रोदेव म्हणोन देव डोंगर होता तेथें
किड्या बांधून नांव राजगड ठेविलें. आणि चार माच्या बसविल्या. कोंक.
णांत जावळी येथें चंद्रराव जबरदस्त हशम-गड-कोट-युक्त दौलत करीत अ-
सतां त्यांस मारिल्या खेरीज राज्य साधत नाही, यास्तव त्याजकडे हेजिबीसैं
रघुनाथराव सबनीस यांस जाणेस सांगितलें. आणि त्याजबरावर निवडक
धारकरी पंचवीस मदीने नामांकित असकऱ्याचे शिपाई दिधले. ते स्वार होऊन
नजीक जाऊन चंद्रराव यास सांगून पाठविलें कीं, आपण हेजिबीस महाराजांक-
डून आलों. कित्येक कर्तव्यता तुमचे विचारें करणें आहे. असा ममताभाव
दर्शविला. याजवरून त्याणीं बोलावून भेटीस आणिलें. भेटी जहाली.
बोलणें होऊन बिन्हाड दिधलें तेथें जाऊन राहिले. दुसरे दिवशीं एकांतीं
भेटी होऊन बोलणें जहालें. प्रसंग पाहून चंद्रराव व सुरेराव हे उभयतां बंधु
यांस कटारीचा वार चालवून जिवें मारिलें. तदनंतर रघुनाथपंत पंचवीस
लोकांनिशीं चालिले. मालक पडलेमुळे कोणी चालून आलें नाही. हें
वर्तमान महाराजांस समजतांच जमावानिशीं चालोन जाऊन जावळी काबीज
केली. मावळे लोकांस कौलें अभयवचनें देऊन आपलेसैं केले. तदुत्तर
प्रतापगड किड्या बसविला. चंद्रराव यांचा दुसरा भाऊ हणमंतराव म्हणोन
होता त्याणें जावळी नजीक बांकी जैगा गड होता तेथें बळ धरून राहिला.
त्याचा उपमर्द जाहलिया विरहित जावळीचा बचाव होत नाही. दगा करून
पुन्हा जावळी घेईल. इतका अर्थ मनांत महाराजांनीं आणून संभाजी कावजी
शाहाणा मनुष्य यांस मामलेदार योजून कार्यसिद्धीस्तव शरीरसंबंधाचे नातें लावून
एकांतीं बोलीचाली दड करावी म्हणोन त्यास हणमंतराव याजकडे पाठविलें.
जाऊन ममताभाव दाखवून विश्वास बहुतच दाखविला. “ होणार तें घडोन
आलें. त्याजवर तुम्हीं न जावें. तुमचें सर्व प्रकारें ऊर्जित करावें हें महारा-
जांचे चिंतीं आलें. खांसा शरीरसंबंध संपादायास्तव महाराजांनीं अभय
उत्तर देऊन तुम्हांकडे आम्हांस पाठविलें आहे. तरि तुम्हीं अणुमात्र

१९. “मुरबाद” असें अन्यत्र आढळतें.

२०. हेजिबी=विकली.

२१. अस्करा=लौकिक, कीर्ति.

२२. सुरेराव=सूर्यराव.

२३. कौल=लेख, पत्रें.

२४. ह्या जागेचें नांव “चतुर्बेट” असें
अन्यत्र आढळतें.

जहाले कर्माचा वसैवसा न धरितां समयीं महाराजांचा मनोरथ सिद्धीस नेणें. तेणेंकरून तुम्हांवरि राव परम संतोषी होतील. " असें एकांती बोलणें कृत्रिम भाव न दाखवितां परम लोभयुक्त बोलत बोलत दगा-बाजीनें तीन वार कटारीचे पोटांत चालवून, हणमंतराव यास जिंवे मारून, वसवसा तोडून, विजय पावोन मर्दुमीची सीमा केली. हणमंतराव कांहीं सामान्य नव्हे. चंद्रराव याचा भाऊ तळकोकणांत राजे म्हणवीत होता. पादशाहासही जुमानीत नव्हता. या समयीं श्रीअंबेनें महाराजांस यश अर्पण करून युक्तिमार्गे पराभवाते पावले. आणि संभाजी कावजी जलदीनें जाऊन जावळीस महाराजांस वर्तमान श्रुत केलें. तदुत्तर सिवेंतर खोरी परम कठीण बांका जागा तेथें बाबाजी कोंडदेव हुमतमाचा पुंड भारी होता. तोड्डी बहुतां विचारें मर्दुमी करून होता. त्यास खाली घालून कैद केला. ब्राह्मणांस जिंवे मारतां नय, हत्या लागती, यास्तव महाराजांनीं त्याचे डोळे काढविले. सिवतर खोरी हस्तगत केली. तैसाच शुंगारपूरचे पुंड सुर्वे राज्य करीत होते. त्यांजवरि फौजेनिशीं चालून जाऊन, परम पराक्रमे दारुण युद्ध करून, शुंगारपूर घेतलें. तेथें बलिष्ठ सुर्वे होते त्यांणीं पलायन संपादून देशांतरास गेले. त्याचे कारभारी शिर्के होते त्यांसि बोध करून दौलत हस्तगत केली. शिर्के यांशीं खेद संपादून रुपाळ होऊन गांव व महाल *मुबारक करून त्यांची कन्या महाराजांनीं आपले पुत्रास केली. तेणेंकरून उभयपक्षीं ममता अभिवृद्धि पावली. याप्रमाणे जावळी व शुंगारपूर हीं दोन्ही राज्ये काबीज केलीं. तेव्हां मारो त्रिमल पिंगळे यांणीं बहुत मर्दुमीनें व बुद्धिवैभवे मेहनत केली त्याजवरून महाराज परम संतोष पावोन संक्राजीपंत पेशवे यांजकडील पद दूर करून मोरो त्रिमल यांस पेशवाई पद देऊन सन्मान करून गौरविलें. पांच वखें पैठणी तिर्वट, भरजरी चादर, किनखापी विजार, बादली झगा व पटका व मुक्ताफळांचा चौकडा व हस्तमोत्रा व सुवर्णाचीं कडी व मोत्यांचा तुरा व कलगी व घोडा आरबी व गज पलखदंती, असें दिलें. निळो सोनदेव यांणीं खस्त मेहनत करून मर्दुमी भारी केली याजवरून बाळरुणपंत यांजकडील मजमू काढून निळोपंत यांस सांगितली. पेशवे यांप्रमाणें बहुमान केला. तैसेच अण्णाजीपंत यांणीं मोठी मशागत केली यास्तव त्यांजवरि रुपाळ होऊन

१५. वसवसा-भीति, संशय.

२६. " सिवांतर " असें मूळांत आहे.

* मुबारक=धर्मदाय इनाम ह्या अर्थी.

२७. मूळांत " दादाजी " असें आहे

पण अन्यत्र " बाबाजी " असें आढळतें.

† हुमतमाचा=महत्वाकांक्षी.

२८. तिर्वट-पागेटें.

२९. हस्तमात्रा=हस्तमुद्रा, आंगठ्या.

सुरनिशी पद देऊन यथारीति सन्मान केला. गंगाजी मंगीजी बहुत कल्पक शहाणे होते त्यांस महाराजांनीं वांकनिशी सांगितली. वेदशास्त्र संपन्न राजश्री प्रभाकरभट उपाध्ये यांचे पुत्र बाळंभट व गोविंदभट हे उभयतां बंधु उपाध्येपणाचें काम चालवीत होते. लष्करचे सरनौबत नेताजी असतां दोन हजार पागा व तीन हजार शिलेदार अशी पांच हजार फौज झाली. मावळे लोक यांची संचणी दहा हजारपर्यंत जाहली. त्यांचे सरनौबतीस येसाजी निकम नेमून देऊन बंदोबस्त दिवसेंदिवस करून राज्यवृद्धीची उमेद भारी चढली. कोणाचाही विश्वास न धरितां रात्रंदिवस सावध राहून शत्रु प्रतापें करून पराभवातें पाववून जगतीतलाचें राज्य संपादावें, शक चालवावा, या विचाराचीं साधनें चालविलीं.

या अवसरीं महाराजांची स्त्री, निंवाळकर यांची कन्या, सौभाग्यादे संपन्न सौभाग्यवती सईबाई प्रसूत होऊन पुत्र जाहला. हें वृत्त ऐकून महाराज शिव-नरेंद्र परम समाधान पावोन नांव संभाजी राजे ठेविलें. परम तेजस्वी सुकुमार सुलक्षण राज्यपदायोग्य पाहून त्या आनंदास पारावार नाहीं [असें झालें.] ते समयी शिष्ट वेदपाठक अभिहोत्री ज्योतिषी शास्त्रज्ञ मुनीश्वर यति तपस्वी अशा ब्राह्मणांस पाचारून, सुपुत्र राजकुमारास आणोन, दृष्टिगोचर करून, त्यांनीं मंत्रा-दत्ता आशीर्वादयुक्त राजपुत्राचे मस्तकीं अर्पण करून जयजयकार केला. स-भास्यानीं नृत्यादि वाद्यांचे घोषे सर्व जन आनंदातें पावले. तोफेची सरबती जाहली तेणेंकरून संपूर्ण जनांचे कर्ण बधिरता पावले. बंदीजन कीर्ति वाखाणूं लागले. संपूर्ण जनांस गजावरून शर्करा दिधली. ब्राह्मणांस दानें व फकीर वगैरेस होन मोहोरा वस्त्रें देऊन गौरविलें. तदुत्तर महाराजांस सुवर्णाभिषेक होऊन ब्राह्मणांस मिष्टान्न भोजन दक्षिणा देऊन बोटविलें. असा पुत्रोत्सव य-यासांग संपादिला.

महाराज राजेंगडीं असतां प्रतापकीर्ति जगीं प्रसर जाहाली. हें वृत्त दिल्ली-पाते व अदिलशाह व कुतुबशाह व बेदर व भागानगरवासी वगैरेस सविस्तारें समजलें. नंतर अदिलशाही दौलत हस्तगत करून महाराज करूं लागले. हें वर्तमान बडे साहेबीण सुलतान महंमद अदिलशाह याची वडील स्त्री कारभार करीत असतां ऐकून बहुत श्रमातें पावली. आणि विचारी पडली जे, “पादशा-ही किळे शहाजीचे बेटे शिवाजी यांनीं बलात्कारें आश्रित होऊन तमाम

३०. मूळांत “ नागोजी ” असें आहे.
पण पुढें एकदा “ मंगोजी ” असेंही आहे.
अन्यत्र “ मंगोजी ” असेंच आढळतें.

३१. “ कदम ” असें मूळांत आहे.

पण पुढें “ निकम ” असें आढळतें.

३२. मूळांत “ गयगडी ” असें आहे
पण तें बरोबर नाहीं.

सरहद्दीचे घेतले आणि पुढेही घेत चालले. सर्व मुलूख काबीज केला. एक दोन राज्ये पराक्रमे घेतली. चंद्रराव जावळीकर यांसी शिक्तास्पद करून सर्व कोंकण व घाटमायां अंमल बसविला. शृंगारपूरकर सुर्वे राजे यांचे राज्य बळजोरीने येऊन घेतले. बारा मावळे येथे ठाणीं घातली. बाँबाजी कोंडदेव यांस कैद केले. पादशाही सत्ता बुडविली. ऐसा भारी पुंड शाला. अशा बलिष्ठाचे पारिपत्य करून गर्दीस कसे मिळवावे ? ” ते समयीं दिवाण मुत्सद्दी यांस आणून विचारिले जे, याचे पारिपत्य जाहाल्या शिवाय पातशाही कायम राहत नाही. तेव्हां सर्वांनी अर्ज केला जे, शाहाजी राजे पादशाही अमीर असतां त्यांचे पुत्र शिवाजी राजे बदरगाहा वर्तणूक करितात हा कोण विचार ? हरामखोरास शासन करावे. ये-विशीं शाहाजी यांस जलदीने हुजूर आणवावे. असें मुकरर केले. आणि शाहाजीराजे आपले जहागिरीचे सरहद्दीस होते त्यांस पत्र लिहून पाठविले कीं, “तुम्ही पादशाही वजीर असतां तुमचे पुत्र तुम्हीं पुणे प्रांती पाठविले त्यांनीं बदलून हरामखोरी करून पादशाही किल्ले सर्व घेतले. देश काबीज केला. कितीएक पादशाही चाकर जिवें मारिले. एक दोन राजे राज्य घेऊन मारिले. ही गोष्ट बरी कीं काय ? यांत स्वहित काय पाहिले ? याजकरितां हुकूम सादर जाहाला आहे तो पाहून गाफील न राहतां, हुकुमांत राहून, मेहरबानी संपादून घेणें. यास ते खुषी नसतील तर इतराजी होऊन पारिपत्य होईल. यास्तव सक्त ताकीद त्यांस करून बंदोबस्त करावा.” म्हणून तो परवाना पाहून शाहाजी राजे घाबरे होऊन यास विचार काय ? इतराजी जाहालियावरि आपणांस पादशाहींत अणुमात्र जागा नाही. असें बोलोन अर्जदौप्त लिहिली जे, “शिवाजी राजे मेरे बेटे खरे. परंतु आपणांस बिघडून मेरी बात सुनता नही. बेदिल होकर गया. मेरे हुकूममे नही. इसवास्ते हमारा कुच इलाज चलता नही. हम हजरत पादशाहा बंदा हूं. मेरी तकसीर बिलकूल नही. मेरा गुन्हा अच्छेगा तो दिलोज्यानसे हजर पादशाही जेनाबमें होता हूं इस बातमे मेरे तरफसे कुच देर नही है. हुकूम हुवा तो हजर होता हूं. हजरतेने शिवाजीकू जित पकड लाना. मै नाहक दरम्यान आया तो मेरा मुलाहिजा मत रखना. मेरी तकसीर हजरतके पावसे हरगीज नही. शिवाजीकू तंबीह देकर हुकूममें लाना. ही मेरी अर्ज सुनना. दुसरी बात जानता नहि.” अशी लिहून शाहाजी राजे यांनीं पातशाहाचे हुजूर पाठविली.

ती पोहोचून सर्व हकीकत बडे साहेबिणीस मालूम जाहली. ते समयीं तमाम

३३. येथेही मूळांत “ दादाजी ” असंच आहे.

३४. बदरगाहा-दुर्भागें.

३५. अर्जदौप्त-विनति-पत्र.

वजीर व अमीर यांस बोलावून आणोन त्यास हुकूम फर्माविला जे “हरामखार शिवाजी पादशाहीमध्ये पुंड शाला. त्यावर चालून जाऊन जिवंत धरून आणवा” म्हणून फौज देऊन वजिराची खानगी करीत असतां ही गोष्ट कोणीही नबूल करीत नाहीत [सें शालें.] भयाभीत जाहाले. नामर्दुमी वांटियांस आली. कोणीही सामना घेईना ते पाहून खामतमाँने अफजुलखान वजीर तेचक्षणीं उठोन कुरनिशा § करून अर्ज केला जे, “मजला हुकूम जाहला असतां जाऊन शिवाजीस कैद करून जिवंत आणितों त्याची तमा धरीत नाही. मेरे डरसे शिवा बिछी † होता है. ” ऐसें बोलतांच पादशाहजादी परम खुष होऊन खानास शिरपाव दिधला. पांच भरजरी कपडे और मोतनका तुरा दुजी कलगी शिरपेंच जडित कंगण और कंठी व बडा हत्ती पलखदंती एक, ताजी तुरकी घोडे सुमार ५ पांच व शाहगोष † व चित्ते सुमार २ दोन व बा ज जोडी सुमार ५ पांच व भारी मरामतके हत्यार सुमार १० दहा, खेरीज खजाना नाणें होन ३००००० तीन लक्ष व मोहोरा नाणें एक शिक्का अकबरी ७०००० सत्तर हजार पादशाही मातवर हुजरात वगैरे जमादार फौज सुमारें बारा हजार देऊन मोहिमेवर खाना करून पाठविले.

तदनंतर अफजुलखान परममत्त होऊन, मजल दरमजल हमतमाँने श्री-कृष्णानदी पार होऊन, कूच दर कूच बालेघाट चढून, शिवाजी महाराजांचे कुरुदेवत श्रीतुळजापूर निवासिनी तेथे जाऊन मुक्काम केला. त्या संस्थानची तारीजी केली. तेथील श्रीची गंडकीमूर्ति होती ती पुजारी यांनीं जळांत गुप्त ठेविली. आणि अन्य नूतन पीठस्थानीं ठेवून पूजा केली. खानानें परम क्रोधें मूर्ति फोडून टाकिली. आणि संपूर्ण मुलूख खराब करून पंदरीस आला. तो पूर्वीच पांडुरंगाची मूर्ति दुष्टाचे भयें पुजारी यांनीं गुप्त ठेवून गांव ओस केला खानानें क्रोधें करून मुलूख खराब करून चाईस येऊन कृष्णातीरीं फौजेनिशीं डेरे देऊन अफजुलखान खबरदारीनें राहिले.

आणि तेथे विचार केला जे, शिवाजी यास बहुता विचारें ममता लावून मोह घालून अकस्मात् आणून आपला मतलब साधावा. येविशीं शाहणा चौकस बोलणार प्रसंगोपात्त दक्ष आणि आपणावर शब्द न आणी व दरम्यान दर्द जाणता आपलें स्वरूप राखून योजिलें कार्य करणार असा मनुष्य एक

* खामतमा=(कोंवळी, हिरवी महत्वा-कांक्षा) ईर्ष्या.

§ कुरनिशात=गुदगे टेकून सलाम.

† बिछी=मांजर.

† शाहागोष=सियाहगोष=कोल्यासारखें

काळ्या कानाचें एक जनावर. हें वाघ सिंह यांची पारध करण्यांत उपयोगी पडतें.

३६. हमतमा=खामतमा वर टीप *पहा.

३७. ताराजी=नासधूस.

दत्ताजीपंत प्रसिद्ध आहे. हा अर्थ अफजुलखान यानें चित्तांत आणोन तदनंतर त्यास बोलावून आणोन उभयतां एकांत करीत बसले. तिसरियाचा प्रवेश नाही. खानांनीं चित्तांतील सर्व मनोगत दत्ताजीपंत यांस सांगितला. आणि " तुम्ही राजे यांजकडे जाऊन बहुत ममता. वचनीं बोध करून राजे यांस मोह ममतेस गुंतवून विश्वास दाखवून कैद करून जीवंत धरून बिजापुरास हुजूर न्यावा अशी तुम्ही जाऊन तजवीज कृत्रिम चित्ते करणें. " हा अर्थ दुर्धन्याचा अविचारकर्म सांगोन खाना केले. आणि राजे यांस बोलावें जे; " तुमचें तीर्थरूप शहाजी व आम्ही काहीं विराळे नाही. घरोबियाचा भाऊपणा चालला आहे. याजमुळे तुम्ही काहीं आपणांस इतर नाही. ही चिता चित्तावर न असो देणें. तुमचें वडील शहाजी राजे यांनीं महत्कार्यें करून; मुलुख काबीज करून; पादशाहास संतोषित केले. याजकारितां तुमचें सर्वोपरि ऊर्जित करून; नांवाजून तुम्हांस तळ क्रोंकणचें संपूर्ण राज्य कायम करून जंहागिरींत देववितो. तुम्हीं किल्ले घेतलेले तुम्हांकडे देववितो. तुमचे मर्दुमीची नाहीं जिशी करून पादशाहाची भेट करून गौरव करवितो. अशा कित्येक प्रकारच्या गोष्टी सांगोन वचनामृते संतोषाते पाववोन भगीरथप्रयत्ने राजे यांस भेटीस घेऊन यावें. अंदेशामुळे येत नसल्यास आम्हीच येतो असा मनोभाव दाखवून बरकरारीची वचनें शिवाजी महाराजांस सांगवी. " म्हणून खानांनीं दत्ताजीपंत यांस हेजिबास परम आदरें पाठविले.

तदनंतर ही बातमी गुप्तरूपे बातमीचे वार्तिक यांणी वरचेवर येऊन महाराजांस कळविल्यावर महाराज सावध होऊन अमित्रांचा विश्वास यासमयीं अणुमात्र धरितां येत नाही. बिजापुराहून अफजुलखान पादशाहजादी जवळ प्रतिज्ञा करून; पैजेचे विडे घेऊन; आम्हांस जीवंत धरून नेण्यास बारा हजार निवडक फौजेनिशीं आला आहे. याचें हितशत्रुत्व काहीं उपयोगाचें नाही. घातक आहे. म्हणून महाराजांनीं आपले मातबर कारकून अष्टप्रधान व सरदार समस्त लोकांस वृत्त सांगितले कीं; खान बाई मुक्कामी आला आहे. तेव्हां सर्वांनीं अर्ज केला जे, याशीं युद्ध करणेस अडचणीची जागा जावळी आहे. ते वेळीं महाराज बोलिले जे; ही गोष्ट प्रमाण. म्हणोन प्रतापगडी जाणेचा सिद्धांत केला. तेसमयीं सेवक लोकांनीं विनंति केली जे, अमित्रास युद्ध न देतां सख्य करावें. तेव्हां महाराज बोलिले जे; यवन बेमान यांशीं सख्य करणें ही अनुचित गोष्ट. घात करतील. पूर्वीं पादशाहानें ममताभाव दर्शवून आपले बंधु संभाजी राजे यांस मारिले. असे कपटी अधिक श्वान मूत्रासमान;

त्यांचा सहवास सर्वथा करूं नये. तैसे दुर्बुद्धि विश्वास दाखवून आपणास मारितील. या भोष्टी त्यांचे स्वप्नीही घडणार नाहीत. तेव्हां जागृतीस घडणे कठीण. मारितां मारितां मर्दुमीची सीमा करून शत्रूचा पराजय करावा, ही महाराजांची भारी उमेद. यवनाशीं सल्लाह करणें नाहीं. असा त्रिकर्णचित्ते^{११} करार.

एतद्विषयी महाराज परम सचित असतां रात्रौ निद्रावसरीं श्री तुळजापुर-निवासिनी जगदंबा सादृश्य दिव्यरूपधारी होऊन संपूर्ण भूषणें सालंकृत येऊन अभय वचनें बोलिली जे, “तूं परम भक्तोत्तम तुझे भक्तीची निःसीमता विलोकून तुझे संकटास्तव मूळ पीठस्थान सोडून अफजल-हननास स्वयें येणें केलें आहे. अणुमात्र चिंता न करणें. तुझ्या हस्ते अफजल म्हैसा मारून दीणीस देववितों. हा हेतु मला उक्कठित चित्ते लागला आहे. आणि तुजला यशास पात्र करितों. आणि मला वांछित मनोरय सिद्धीस नेतों.” अशीं सक्रोध वचनें अर्पण करून अदृश्य जाहली. हा अनुभव जागृतीत प्रत्यक्ष आला.

तत्क्षणीं महाराज जागृत होऊन, मुखप्रक्षालन करून जागृत राहिले. ते वेळीं मातुश्रीस बोलावून आणून सकल वृत्त श्रुत केले. निकटवर्ती गोमाजी नाईक पानसंबैळ व कृष्णाजी नाईक व सुभानजी नाईक; शिवाय मोरोपंत पेशवे व अण्णाजी दत्तो व सोनोपंत व गंगो मंगाजी व नेताजी पालकर सरनोबत व रघुनाथ बल्लाळ व उपाध्येबाबा यांस बोलावून आणून वर्तमान सांगितलें. प्रत्यक्ष श्री अंबा प्रसन्न जाहली. आतां अफजल मर्कट तें काय ? समयीं मारून गर्दीस मिळवितों. हें ऐकून समस्तांनीं विचार करून बोलिले जे; महाराज हें कर्म श्रीकृपें सिद्धीस गेल्यास उत्तम. नाहीं तर परम कठीण. ऐसें म्हणोन चिंतासागरी पडले. हें महाराजांनीं पाहून बोलिले जे, सख्य केलिया प्राणनाश होईल; युद्ध करितां जय जाहलिया उत्तम, किंबहुना प्राण गेलिया उत्तम; त्रिभुवनीं कीर्ति होईल. एतदर्थी श्लोक—

जितेन लभते लक्ष्मी मृत्योश्चापि सुरांगनाः ।

क्षणविध्वंसिनी काया का चिंता मरणे रणे ॥

टीका ॥ शौर्यत्वाप्रतिलब्धता मघवता दीर्घकसादीसदा ।

ऐसा अर्थ समर्थ जाण भुतळीं अन्यत्र नाहो कदा ।

समरीं प्राणहि गेलिया हित असे सत्कीर्ति ते वर्णिते ॥

ऐसे हे शिव भूपती वदतसे अष्ट प्रधानांप्रती ॥ १ ॥

११. या गोष्टी म्हणजे सख्य करण्याच्या.
१२. त्रिकर्णचित्ते-लक्षपूर्वक, निश्चयपूर्वक, ह्या अर्थी.

११. दाणीस देणें=बळी देणें.

१२. “पानशे” असें मूळांत आहे तें चुकीचें.

आला अफजल मस्तखोर कपटी ग्रासावयाला शर्णी ।
 त्यातें दांडेन मी प्रतापतवकें कौतुक पाहें रणी ।
 श्री अंबवरदे गुमान न धरी, ऐसा असे पातला ।
 दाणी देइन नीकरें निजबळें श्री तूळजे तूजला ॥ २ ॥
 शिव सज्या वदला सकोप हृदयी दंडावया पामरा ।
 स्मश्रू पीळुनियां करे चमकला कंपीत जाली धरा ॥
 मघवादीक समस्त देव गगनी येवोनियां दाटले ।
 पाहा कौतुक आगळें म्हणउनी अभ्यंतरी तिष्ठले ॥ ३ ॥

ऐसें शास्त्र संमत राजनीतीमध्ये सार विचार सांगितला आहे. तदनुरूप धार्मिक नृपे वर्तवि हाच विहित धर्म. पटुतर पराक्रमाची निःसीमताच करावी ही प्रमाणताच आहे. आतां एक विचार आहे जे, चिरंजीव संभाजी राजे लहान व मातुश्री यांसि राजगैडी ठेवितो. खान मारून जय संपादिल्यावरि राज्य मीच करितो. जरि येखावेसमयी लढाईत मेलें तरि मागे संभाजी राजे यांस राज्य देऊन त्यांचे आज्ञेत तुम्ही रहावें.

ऐसें निर्वाण सांगोन मातुश्रीचे दर्शनास जाऊन चरणावरि मस्तक ठेविला. मातुश्रीनीं अलायबलाय घेऊन मस्तकीं विजयहस्त ठेविला. ते समयी उभय-पक्षीं परम श्रम वाटोन सावधतेनें सांवरून जय संपादावा, ही महाराजांची उमेद. महाराजांचा मुखचंद्रमा मातुश्री यांनीं विलोकन केल्या तों महातेजस्वी दैदीप्यमान. तेव्हां मातुश्री यांसि परम संतोषाच्या कोटी होऊन महाराजांस आशीर्वाद दिधला जे, शिवा ! यासमयी शत्रूचा पराजय करून सहविजय हो-शील. ऐशीं अमृतवचनें मातुश्रीचे मुखांतून निघालीं. येणेंकरून महाराज परम समाधान पावले.

तदनंतर मातुश्रीची आज्ञा घेऊन निघोन किल्ले प्रतापगडास आले आणि नेताजी पालकर यांस आज्ञा केली जे, “लष्कर घेऊन वर घांटी येणे. अफ-जलखान जावळीस बोलावितो. सज्जा करून भेटतों म्हणून विश्वास लावन जवळि आणितो. तेव्हां तुम्ही घांटमाया येऊन मार्ग धरणे.” ऐसें सांगितले. आणि त्यांसमगामें रघुनाथ बळाळ सबनीस यांस दिधले. मोरोपंत पेशवे यांजबराबर त्रिंबक भास्कर व शिवराज पद्माक्षी जमातदार होता त्याजबराबर फौज देऊन त्यानींही कोंकणांतून यावे असें केले. आणि आपण निदान करून महाराज हिम्मत धरून राहिले.

१३. “ रायगडी ” असें मुळांत आहे. | दौल संदर्भावरून हो तें.
 पण दोघेही प्रतापगडीच होती असें पु-

इतकियांत दत्तोपंत हेजीब^{११} अफजलखानाकडून प्रतापगडास आले त्यांस महाराजांनी गडावर घेतले आणि कचेरी करून दत्ताजीपंत यांस दर्शनास येण्यास सांगितले, नंतर त्यांनी येऊन दर्शन घेऊन किती एक गोष्टी अफजलखानाकडून सांगितल्याप्रमाणे त्यांनी महाराजांस विदित केल्या. लौकिकांत बोलावयाचे ते महाराज व दत्ताजीपंत हेजाब बोलले, तदनंतर महाराजांनी स्वमुखे हेजाबास आज्ञा केली जे, “ जैसे तीर्यरूप शाहजी राजे वडील तैसेच खान आपणांस वडील. त्यांचे भेटीस परमप्रीतीने सहस्रप्रकारे येते. ” ऐसे सांगून दत्ताजीपंतास बिन्हाडास सयळ दिधले. तेथे बिन्हाडास जावयास महाराजांनी आज्ञा केली. ते जाऊन बिन्हाडी उतरले. तेथील सर्व व्यवस्था पूर्वीच झाली होती.

तदनंतर अस्तमान होताच भोजने जाहल्यानंतर रात्री एकांती दत्ताजीपंत यांस महाराजांनी बोलावून आणून महाराज व हेजाब एकांतास बसोन मन खुलाशाने, कृत्रिमभाव अणुमात्र न धरतां उभयपक्षां क्रियापूर्वक शफती जाहल्या. तदनंतर महाराजांनी दत्ताजीपंतास शफत घालून साद्यंत वर्तमान विचारिले की, “ ययर्थ सत्य सांगणे. अफजलखानाचा अंतर्गामापासून मनोगत कसा आहे हे सत्यक्रियापूर्वक सांगणे. आम्ही तुम्हां वेगळे अणुमात्र कदापि नाही. तुम्हांस मख्तसर^{*} करून सर्वाभ्य कारभार देतो. यदर्थी अणुमात्र अन्यथा नाही. ” ऐसे सांगून श्री तुलजा भवानीची शफत देऊन तत्वार्थ अफजलखानाचे वृत्त आम्हांस सांगणे ऐसे ममतापूर्वक घोरोब्यांत घेऊन वर्तमान पुशिले, तेव्हां दत्ताजीपंताने महाराजांचे अमृतवचनावरून अभिज्ञाची ममता लोभ न धरितां निव्दाक्याने महाराजांस सविशद^५ वर्तमान विदित केले जे, “ खानाचा मनोभाव कृत्रिमाचार अवघा असा प्रकार आहे. तो असा की, महाराजांस भेटीस नेऊन, परम विश्वास दाखवून, कैद करून, बिजापुरास पादशाहाकडे घेऊन जावे. असा निश्चय दढतर आहे. करितां यासमयी महाराजांचे ठायी हिंमत आणि करामत असल्या आपण खानास ममता मोह घालून व नानाप्रकारे बोध करून सामावेशीत येण्यासारखे येथे जावळीस आणितो. महाराजांनी असावध न राहतां सावधपणे खालाचे भेटीस येऊन हिंमत धरून भेटी घेऊन एकांतस्थळी योजिले कार्य संपादावे व त्याजकडील लष्करही हिण्या करून बुडवून नेस्तनाबूद^{१२} करणे आणि या जयाची ध्वजा अचल लावून

११. हेजीब-वकील.

* मख्तसर=वतनदार.

५. सविशद=विशदपणे, स्पष्टपणे, मो-

कलेपणे.

१२. नेस्तनाबूद=बध, नाहीसे.

राज्य संपूर्ण अनुभवून द्रव्यसंचय करून, सर्व पादशाहांस तंबी पोंहचविणें, ऐसा विचार आहे तो अंतःकरणपूर्वक महाराजांस सांगतो. " ही गोष्ट महाराजांचे चित्तास दृढतर आली. ते समयीं दत्ताजीपंत यांस, महाराज कपाळु, भरजरी वस्त्र व मोतियांचा चौकडा व सुवर्णाचीं कडी व पदकें व आरबी घोडा एक व नखतनाणें होन ५००० पांच हजार बक्षीस दिले. आणि खानास बहुतां प्रकारें मनोभावे सांगणें जे, "राजे तुम्हांस फार भितात. बाईस भेठास यावयास धैर्य होत नाहीं. खान आम्हांस वडील आहेत, यास्तव मेहेरबानगी करून बेंयें जावळीसच येऊन भेटतील तर आपण भेठास येऊं. आपल्यास धीर भरवसा देऊन पादशाहाचे मुलाकतीस घेऊन जाऊन ऊर्जित करतील तर खानाचें थोरपण. विश्वास आहे तरि ऐसें श्रवणें. " असें सांगून खाना केलें.

ते बाईस जाऊन खानास भेटले आणि सर्व करीणा जाहीर केला. राजे यांणी फार लांच दिधला यास्तव महाराजांकडील माया धरून रदबदली केली. "राजे येथें भेठास यावयास शंका धरतात, आपणच जावळीस जाऊन भेट घ्यावी आणि दीलदिलासा देऊन राजे यांस बरोबर बिजापुरास घेऊन जावें, " ऐसा महाराजांचा मनोभावार्थ सविशदे निवेदन केला. तो ऐकून घेऊन पंतावर परम समाधान प्राप्तिन वस्त्रे भूषणें दिधलीं. आणि दत्ताजीपंत यांच्या गोष्टी खानाचे चित्तास येऊन हर्षकरून लष्कारासहित कूच करून रडतोंडीच्या घांटा उतरून गेले. घांट कुंबल काहीं सामान्य नव्हे, अगदीं झाडी नान्प्रप्रकारचे कंटक वृक्ष आणि पाषाण पर्वताकार, अडचणीची जागां, लष्कर फार हैराण झालें. सुखवासी मोगल लोक शेवी करवंदी तोंरणीच्या जाळ्या लागून कितीएकांचे आंगांचीं रुधिरें निघालीं. कांटे लागोन वस्त्रे फाटून जर्जर शाले. तेव्हां पठाण व मोगल लोक विचारी पडले. तोबा ! तकशीर ! म्हणूं लागले. अफजल बेनवां हुवा. शिवा बडा हरामखोर, उसकी करामत व हिकमत इनशा अझा हुत आला जानताहै. इस ब्रखत अफजल जानी जमियतसे बचता नही. यहि बात सच्ची. याप्रमाणें लहानयोंरांपासून लष्करचे लोक बोलें लागले. तितक्यांसही निराकरण करून कोणाचेंही न ऐकतां भ्रम भास पडोन पुढील अर्थ चित्तांत न आणितां उन्मत्त होऊन प्रतापगडाखाली जावळीनजीक शिबिरे पर्वताकार सफेत लाल भगवीं बहुत उभविलीं. नगारे व कर्णे वाजंत्रे माटूं व पादशाही साहेब नौबती वाजें लागल्या. अफजलखान आल्याचे वर्तमान

४७. दीलदिलासा=भरवसा, आश्वासन.

४८. कुबल, कुब्बल-फार मोठा, अति-कठिण.

४९. बेनवा-गरीब लाचार.

५०. "माळू" असंही होईल.

गड किल्यास लहानापासून योरास लागोन चहूंकडे आसपास बारापंधरा हजार स्वार व वीस पंचवीस हजार रजपूत व रांगडे कायम प्यादे व बरखंदाज तोफ-खाना बाण सुमार १०००० दहा हजार व थोर तोफा ७० वेगरे मिळोन १०० शंभर व जंबुरे २५ पंचवीस हातनाळा १०० शंभर व सुतरनाळा ७५ पाऊणशें व गरनाळा २५ पंचवीस ह्याप्रमाणें सामान व फौजेची गणती पठाण लाहुरी निजामशाही ३००० तीन हजार व मोंगल अदलशाही २००० दोन हजार व रोहिले १००० एक हजार, धनगर जातीचे मर्दाने २००० दोन हजार, मराठे नामांकित हेटले बिरेदाई शंहाणव कुळाचे ४००० चार हजार ही नेहेमी फौज बरकसाराची तैयिनात याखेराज गैराद हशाम व भवास याची फौज ४००० चार हजार याप्रमाणें फौजेचा कटा. सामान पुरें. हमतमाचे लोक व बारबरदारीचे उंट सुमारे १५०० दीड हजार व हत्ती सुमारे ७५ पाऊणशें इतकें संगिनात अफजलखानाचे जागजागां हवा पाहून चहूंतफां सावधतेन लष्कर उतरलें.

तदनंतर अफजलखान यास बहुत उत्कंठा महाराजांची भेटी घ्यावयाविशीं लागली. तेणेंकरून कांहीं सुचेना. तेसमयीं दत्ताजीपंत हेजीब यांस महाराजांकडे किल्ले प्रतापगडास पाठविलें कीं, भेटीस विलंब न लावितां सत्वर यावें म्हणून. त्याप्रमाणें दत्ताजीपंत महाराजांस येऊन भेटले आणि लौकिकार्य उभयतांचें बोलणें होण्याचें होऊन तदुत्तर महाराज व दत्ताजीपंत एकांत स्थळीं जाऊन स्वहित स्वार्थाचीं सद्द भाषणें होऊन खानाचे सर्व वर्तमान महाराजांस निवेदन केलें. “अम्ही जें स्वामीसन्निध बोलिलों त्याप्रमाणे खानास घेऊन जावळीस आलों. आतां महाराजांची व खानाची भेटी खाशाखाशांची एकांतीं करवितों. तेथें महाराजांनीं निर्भयता चित्तांत कल्पून हरफाई करून भय न धरितां क्षात्रधर्मास प्रवर्तोन धैर्य धरून इहपरलोकीं सत्कीर्ति होई तो अर्थ साध्य केलिया. झत्रूचा पराजय होतो. ” हें ऐकून महाराज जीवित्व तृणप्राय मानून यासमयीं ही वेळ साधलिया शत्रुपराभव होतो, भय धरलिया प्राणार्पण होतें, यास्तव या काळीं शौर्यत्वाची सीमा करून योजिला कार्यभाग सिद्धीस न्यावा तरच पुरुषार्थ आणि पराक्रम शौर्य कर्माचरण. अरिजनास शिक्षास्पद करावें हा नीतिधर्म, यदर्थी श्लोक—

श्रीवार्जा नृपती समर्थ गरिमा प्रौढ प्रतापे अती ।

५१. विरदाईत=विरदें वागवणारे.

५२. शहाणवकुळाचे=ब्रह्मवंश, शेषवंश, सूर्यवंश, चंद्रवंश असे चार वंश. प्रत्येक वंशांत

२१/२४ कुळें मिळून शहाणव.

५३. ताथिनात=खुद ताच्यांबील.

५४. गैराद=दुसरें कडून आलेली.

दावी शस्त्र धरुनियां हि चपळें त्या आफजल्लाप्रती ॥
 मागा तूं सरल्या हिनत्व अगळें शोधून पाहें मना ।
 दंडी पामर एकदां निजकरें ऐशी किजे साधेंना ॥ १ ॥
 जैसा रावण मारिल निजकरें श्रीरामचंद्र कसा ।
 राजा अफजल दंडिजेच निकरें आणां रिपू हो तसा ॥
 येताहे मुढ चालुनीच निकटीं ठेजं नको ये घडी ।
 व्हावें सावध सावधान प्रभुजी घाली त्वरें तूं उडी ॥ २ ॥
 भ्रमभासें भुललाच खान कुमती मारावया तूजला ।
 भेटीतें प्रभु येतसे इसघडी म्हैसा असे पातला ॥
 साक्षी त्या करणें जयासि वरणें श्री अंबिका तुष्टवी ।
 भीमे कीचक तडिल तदुपरी येमालया पाठवी ॥ ३ ॥
 खानाची मिठि सोडवूनि चपळें दावीं त्या कौतुका ।
 शिवसर्जा नदळे कदापि नृपती देई बळें त्या धका ॥
 उदरीं मारुनि बीचवाच निकरें घेईच प्राणां शर्णा ।
 आहे प्राण तुतें विलंब न लवीं दुष्टासि दंडीं रणा ॥ ४ ॥
 दत्ताजीपंत-वाक्य श्रवणहि करुनी भुपती दुष्ट शाला ।
 सन्मानें गौरवूनी निजहित विषया मागुती पाठवीला ॥
 यावें घेऊनि खाना म्हणवुनि चपळें गुह्य हें जाणवीलें ॥

* * * * *

आतां याप्रमाणें हरफाई करणें तैशीं करून योजिलें कार्य तिद्दांस नेजें म्हः
 णोन पंतानीं बहुतां प्रकारें सांगोन महाराजांची व खानाची भेटी तिसरे दिवशीं
 करावयाचा सिद्धांत केला. महाराज प्रतापगडाहून उतरून खालीं यावे खाना-
 ची गोटातून पुढे चालून यावें आणि खाशाखाशांनींच भेटावें. समागमें कोणी
 नसावें. दूर असावें.

असा निश्चय करून महाराजांचा निरोप घेऊन दत्ताजीपंत हेजीब जावळी-
 स जाऊन सविस्तर महाराजांचा मनोगत खानांस सांगितला. तो एकून घेऊ-
 न महाराजांच्या गोष्टी अत्यादरें मान्य केल्या. दुसरे दिवशीं महाराजांनीं कि-
 छेखालीं डेरे देववून त्यांत सात सदरा एकापरीस एक अधिक; इंद्रभुवनातुल्य
 भिन्न भिन्नप्रकारच्या [केल्या.] त्यांचा तपशीलः—प्रथम सदर साधी सफेत
 वस्त्रांची चौफेर अस्मानगिऱ्या सफेत लोड बालिस्ते शुभ्र स्तंभ आदीकरून

५५. मूळांत “ राजगडाहून ” असें
 आहे तें चुकीचें आहे. कारण राजगडाहून

शिवाजी पूर्वीच प्रतापगडास आला होता.
 ५६. अस्मानगिरी=छत.

सफेत वस्त्रांनीं मढविले. बैठकाही सफेत. तदनंतर दुसरी सदर रमणीक निर्मिली ती हिरवी. अस्मानगिन्या लोड गाद्या गिरद्या; पडदे बैठका स्तंभ हिरवे वस्त्रांनीं मढविले. तोरणेही हिरवीं पर्णाचीं. कंदील हिरवे. तदुत्तर तिसरी सदर लाल कुसुंबी, सदरप्रमाणें; चौथी सदर कौठस्पाकी सदरहूपमाणें निर्मिली. पांचवी सदर पिवळी तऱ्हेदार सदर अन्वयें खानास प्रिय अशी निर्मिली. सहावी सदर मनोविश्रांतियोग्य भंगुअशी किनखापी वर लिहिले अन्वयें करविली. सातवी सदर खुद्द महाराजांचे बैठकीची. नाविष्णुः पृथ्वीपतिः. शिवराजेंद्र कलियुगीं धर्म स्थापणार ती श्रवण गोचर केली पाहिजे. अफजलखानास विलोकनास परम ईशत्वे निर्मिली असे. श्रीविष्णुसभा व श्रीशंकरसभा व ब्रह्मसभा व इंद्रसभा व यमधर्मसभा व अनुपदे अष्टदिक्पालसभा; मृत्युलोकीचे नृपांच्या सभा हरिश्चंद्र व श्रीरामचंद्र व श्रीकृष्ण व पांडव व भोजभूपति व परोपकारी विक्रम [यांच्या] सभा [तशी] प्रस्तुत या युगीं शाहाजीसुत शिवछत्रपती महाराजांची दैदीप्यमान सभा विराजली; अष्टस्तंभ प्रचंड परम शोभायमान भरजरी बादली षस्त्रे कडून वेष्टिले. बादली अस्मानगिन्या; सभोवते पडदे लोड बालिस्ते गिरद्या पडगाद्या बिछाईत गुच्छ ठायीं ठायीं तुईदोंर विराजली. चौफेर चौकटी साधून बैठका परम रमणीक शोभायमान. भिंती सुवर्णपाणी टाळलेले नानाप्रकारचे रंग चतुर चित्रगाराकडून श्रीरामायण भारत चित्ररचना रावण कुंभकर्णादि तैसेच पांडव दुर्योधनादि युद्ध पराक्रम अद्वितीय असाधारण मनोरंजन विश्रांती सकलांस अशी कौश्ल्यता दाखविली. अनुपदे श्री त्रिदशादि गणगंधर्व यक्ष किन्नर सिद्धचारण असुरादि अष्टदिक्पाल व पवनभक्षक व तपोतजस्वी ऋषेश्वरादि नर धार्मिक मृपतींच्या सभा संगोपांग ठायीं ठायीं सुरेख मूर्तिमत रेखिल्या; सभोवते आरसे श्रेष्ठ सान खणोखणीं जडिले. भिंगे तऱ्हेदार बंदरोबंदरीचीं पंचरंगी हरित; पीत; आरक्त नीलवर्ण शुभ्र समसमान भिंती भागीं खिळिली. तेणें करून अधिकोत्तरता प्रभा विराजली. तदुत्तर सभासदनीं अभिनव कौतुकप्रदता विश्वकर्माकुल्य केली. चंद्रसूर्य तारांगणें अंतरिक्ष श्यामवर्ण आकाश निर्मोन् आचोजता करून दाखविली. जनास नयनगोचर करितां; च मानसें आनंदोत्कलित होत आहेत; तदनंतर सभासदनीं मुक्तघोस; तदुत्तर वाळ्याचे तटीदार पडदे, त्यांजवरि गुलाबी अत्तर शिडकावलेले. सुवर्ण तबकीं गंगेरी पीतपर्णे व पूगीफळे वेला लवंग संयुक्त जायफळ व पत्री सुवासिक कातगोळ्यां भरलेले चौफुले गुलाबी अत्तर व चंदनी अरगजां अबीर केशर कस्तुरी

५७. कळसपाकी=सर्पाकार रेधा किंवा केसरी किंवा रक्तपीत मिश्रित असें असतें. मीढी आहेत ज्यांत असें कापड. हें बहुधा ५८. तुईदार-तुई=तोय, कलाकृत.

सुगंध सुमनें जाई जुई मोगरा चंपक मालती बकुली शेवती व सुवर्णकेतकी गुलाब विश्रांतिदायक व चतुर सेवक ठायीं ठायीं उभे केले. सभामदनीं हमजात मराठे घरंदाज बांके पोशाख भरजरी बादली लाल कुसुंबी हरित् पीत केशरी व जांबळी व शाला उंची व कळस्पाकी बुडेंदार व सफेत एकापरीस एक बावरे समशेरबहादर मस्तकीं कलगो जडावाचे शिरपेंच कंठाभरण पदके मोहनमाळा कंठे कंठया मोत्यांच्या लोलकांसहित, कर्णमात्रा हुरमुजी मुक्ताफळे वेष्टित, हातीं सुवर्णाचीं कडी व आंगोठिया रत्नांकित, अंगीं जिरे बख्तरें चिलखते, मस्तकीं टोप, सन्मुखीं बिन्या तोडे नैरेवरी पृथ्वी भाळाचे घोष हंसवस्त्राचे अभिनन् निर्मून जननयनास विचित्रता दाखविल्ली. तैसेच हिरवे वसनाचे शुकास्त्रांच्या कोकिला चतुरें करून लाविल्या, तेणेंकरून दैदीप्यता

महाराजांस व अफजलखानास व नबाब नसरतजंग यांस सात फावतीनें बैठका निरनिराळ्या सन्मुख घातल्या त्या भरजरी. वरते पोस. खानाचे लोडांत चर्ममंडित चमत्कारास्तव चिमण्या गुप्तरूपें वहुत घातल्या. त्यांस अंगसंगाचा स्पर्श होताच शब्दें विश्रांति व्हावी. याप्रमाणें मांडणी केली. ठायीं ठायीं तरू काश्मीर कांचेचे अति रमणीक पंचरंगी भिन्नाभिन्न फळे सुमनें संयुक्त व पंचरंगी कागदी वृक्ष चंपक बकुली आम्र जंबू हलादि प्रत्यक्ष गोचर होताच अपेक्षित जन यांस संतोष पावे. तसेंच हस्तकारंजें ठायीं ठायीं उदकवृष्टिनुषारे श्रीष्मता हरण करीत आहे. जनमानससंतुष्टतेस तोय व अमोघ सेवनास सुगंधित अष्टगंध व अगरस्रत्यांचे तरू ठायीं ठायीं प्रदीप्त करून तबकें ठेविलीं. मोमवत्या सुरूदार अचल तबकें ठेवून प्रदीप्त. ढाला, दस्तकें, बेरे, हँमी, जनबी, फिरंगी, तोमर, सईफ, गुर्दे, दुमदुमे, गुरूज हीं शस्त्रें परम दारुण वैरियांसि अंतकासमान, ज्यास शस्त्रवाताचा स्पर्श होताच मृत्युदायक. असे शंभर वीर सभाभुवनीं आरूढले. खंजीर ढाला विचवे जमदाडा वीरांचे हातीं व कटीस व करपरछवीं वाघनखें मुष्टिभागीं गौप्यरूपें. याप्रमाणें खासे सदरेचा बंदोबस्त केला.

या विरहित बाकीचे सहा सदरांचा बंदोबस्त करून बारगीर शिलेदार सलाहपोष मर्दाने हाटेले नामांकित दर सदरेस एकेक हजार ठेविले. ते वस्त्राभरणें सालंकृत विराजले. मत्त कुंजराची ज्यांस पर्वा नाहीं, सदट उन्मत्त

५१. नरवरी=नरवर येथें होणारे.
लोखंडी व पोलादी कामाकरितां नरवर प्रसिद्ध आहे.

६०. दस्तकें बेरे
रुमी जनबी
फिरंगी.

दस्तकें बेरे=ढाला.
रुमी=रोम येथील.
जनबी=दक्षिण देशची.
फिरंगी=युरोपांतील.

भयानक, बडे जंगलके रहनेवाले बावरे वाघासारखे, युद्धकंदनास परम सादर, ज्यास अनादर नाही, जीवित्व म्हणजे तृणप्राय. याप्रमाणे महाराजांनी बंदोबस्त करून खानाचे प्रत्ययास येण्याकरिता दत्ताजीपंताचे विद्यमाने जो करार त्यास अंतर न पडावयाकरिता सदरे पाठीशी पडदे बांधून गुप्तरूपे ठायी ठायी सरंजाम खानाचे दृष्टीस न पडे अशा तजविजीने ठेवून बंदोबस्त केला. तसेच घाटमेटीचे दन्यातून मावळे लोक ठेवून नेताजी पालकर फौजेनिशी सावधतेने इशारतीस्तव घांटावर ठेविले. मोरोपंत पेशवे यांस महाराजांनी छोकणांतून सडे फौजेनिशी टाकौटाक आणविले. आणि सर्वास तोफेचे इशारतीची आज्ञा केली. आणि उदईक खानाची भेटी निश्चयपूर्वक होणार हा सिद्धांत जाहला आहे, तुम्ही सर्वांनी इशारतीबराबर घांटाखाली उतरून खानां रावरी चालून येऊन मारामारी करून युक्ती प्रयुक्तीने युद्ध करणे, लुटीवर नजर न देतां बहुत सावधपणे खानाचे लष्कर हस्तगत करणे सांगितले. याप्रमाणे सांगोन पाठवून खुद्द महाराजांनी भारी अवसाद श्रीअंबेचे स्मरण केले. तेचसमयी श्रीने महाराजचिअंगी प्रसन्न होऊन सचर करून बोलो लागली जे, “शिवाजी तूं काही चिंता न करणे. यासमयी मी खुद्द तुझे पृष्ठीवरि उभी आहे. खानास मोह घालून तुझे सन्मुख म्हैसा आणितें. तरि तूं निर्भय चित्ते अवसान धरून अरुजलखान याचा वध करणे, आणि तत्क्षणी शीर कापून माझे पुढें ठेवणे. आणि त्याचे रुधिराचा टिकला शौर्यत्वाचे भूषणास. ललाटी लावून म्हैसा दाणीस देऊन मज संतुष्ट करणे.” अशा प्रकारे वदोन श्री तुळजा भवानी अदृश्य जहाली. महाराजांस सावध होताच सन्निध असणारे भ्रमाकरभटजी उपाध्येबावा व गंगो गंगाजी वाकनीस व संभाजी कावजी महालदार, गोमाजी नाईक संकपाळें जामदार व कृष्णाजी गणेश प्रभु जामदारखानेकडील कारकून व गोविंद कृष्णांगद प्रभु पोतनीस व दादाजी रामाजी प्रभु जिरादखानेचे कारकून व काकाजी लक्ष्मण प्रभु वाढते मुलांचे सबनीस, बाळाजी आवजी प्रभु चिटणीस व कृष्णाजी नाईक व सुभानजी नाईक वगैरे मातबर होते त्यांनी श्रीची आज्ञावचने, “महाराजांनी चिंता न करावी, अफजल मारून जय संपादितल, खान म्हैसा मोह घालून पुढें उभा करितां त्यास न भितां शस्त्रे करून वधून त्याचे शोणिताचा टिळा लावन शिर कापून आपले पुढें ठेवणे, तुझे पाठीवर स्वतां सिद्ध आहे, हें अभय असे,” म्हणोन बोलली असे सांगितले. ते श्रवण करून परम संतोष जहाला. तेचक्षणी वाकनिसास झाला करीणा लिहून ठेवणेस सांगोन किल्यास लिहिला.

६१. घाटमेट=घांटांमधील मोडी, खोरी. | ६२. “पानसंबळ” असे अन्यत्र आहे.

तदुत्तर भारी तरतूद कांहीं वसवसा न धरितां केली. हेजीब यांणीं सांगितलेप्रमाणें निर्भय चित्ते रडतोंडीचा घांट उतरून तयारीचे फौजेनिशीं जलदीनें सिद्ध होऊन महाराजांचे भेटीस खान चालले. समागमें निवडक स्वार पठाण मोंगल रोहिले धनगर मराठे हाटेले बिदाईत दोन हजार व पायचे लोक बंदुख बरखंदाज दोन हजार मुस्तेद असलेले विलोकून दत्ताजीपंत यांणीं खानास अर्ज केला जे, “ इतके संगीन तयारीनिशीं गेलियानें महाराज भयाभीत होऊन माघारे जातील. सर्वया भेटी होणार नाही. आपण पादशाही वजीर नामांकित धुरीण असतां राजे म्हणजे काय तृणवत् !! त्यांस इतकें सामान किमर्थ ! ते कराराप्रमाणें दोन माणसांनिशीं येणार. आपणही तसेंच जाऊन भेटून बैसले नंतर पुढें तजवीज करणें ती करावी. ” ऐसे स्पष्ट बहुता रीति सांगितलेवरि समाव आणिलेला बाणाचे टप्पेवरि दूर उभा करवून खान पालखीत करी सह पुढें चालिले. एक सैद मोठा शूर व दत्ताजीपंत बरोबर अरेस जाऊन बैसले. आणि खान चित्तांत परम संतप्त होत्याता मद्यपानें अभ षडोन कैफी होऊन पिशाचवृत्तीनें नानाप्रकारें वल्गना करून बोलि-
“ शिवाजी राजा म्हणजे काय ! शहाजी राजाचें बेटे. वजीर त्यास साधन संपदा एवढी पादशाहास नाही. राज्याची सदर पाहतां अमरातुल्य देखकार अक्कलमंद बेहोष हुवा. हमारे पादशाहा कू ऐशी सदर भरजरी कपडे और मोतीलग असमानगिन्या भरविछाईत पाहून, चकित होऊन, परम क्रोधित होऊन, दत्ताजीपंतास बोलावून, शिवा तूं शिदाब्रीनें भेटीस आणवणें, असें सांगितलें.

ते समयीं पंतानीं महाराजांस खान येऊन पूर्वीच बसले आहेत, त्वरा करितात, यास्तव स्वारी विलंब न करितां यावी म्हणोन हरकारे ताबडतोब महाराजांकडे पाठविले. त्याणीं जाऊन मुजरे करून दत्ताजीपंतानीं सांगितले प्रकारें महाराजांस मजकूर श्रुत केला. महाराजांनीं त्यांचा बहुमान करून वस्त्रे व सोनियाचीं कडीं बक्षीस दिधलीं. आणि ममता दाखवून घरोबियाचे संबंधानें विचारिलें जे, खानाचे समागमें स्वार शिबंदी किती आहे ? याजवरून जासूद हरकारे यांणीं विनांति केली जे, “ प्रथम अफजलखान गोटांतोन भेटीस निघाले तेसमयीं मोठे कराराचे धारकरी शिपायी पठाण, मोंगल व रोहिले उजवेक मराठे व धनगर व रजपूत रांगडे मिळोन दोन हजार स्वार व पायचे लोक बरकंदाज तोमर इटे पट्टे समशेर बंदुखबारदार मिळोन दोन अडीच हजार याप्रमाणें सामान संगितात घेऊन येत असतां दत्ताजीपंत यांणीं अफजलखानास अर्ज केला जे, इतके फौजेचें कारण नाही. भारी फौज पाहिली असतां

राजे सहसा भेटीस येणार नाहीत. आम्ही असा करार केला आहे सडे निशी उभयतांनीं भेटावे, त्या करारास अंतर पडतो, ही अनुचित गोष्ट, त्याजवरून सारी फौज बाणाचे ठप्पेवर ठेवून एक मोठा धारकरी अंगाजणाची, सारे शाहीत अस्कारियाचा, मात्र बलकुवलीस समागमें आहे, त्याचे भरंशेवरि बेफिकीर आला आहे. " हें ऐकून घेऊन त्यांस आज्ञा केली की, "आम्ही सिद्ध होऊन सत्वरच येतो, यदर्थी विलंब नाही, म्हणोन अफजलखानास व दत्ताजीपंतास इकडील निरोप सांगणें. असे सांगतांच जासूद व हरकारे निघाले, इतकियांत पुन्हा महाराजांस स्मरण झालें जे, दत्ताजीपंत यांस गुप्त निरोप सांगणें राहिला. त्याजवरून जासूद हरकारे यांस परत आणवून सांगितलें जे, सैद बडा बरंजोर याजकरितां भय उत्पन्न होऊन शंका वाटते यास्तव त्यास दूर ठेवणें, त्यांणीं जवळ असणेचें कारण नाही, जर त्यास खान जवळ ठेवतील तर भेटीस येणें होत नाही. असे सांगोन केलें, त्यांणीं जलदीनें जाऊन खानाजवळ सांगितलें जे महाराजांस यावयाची त्वरा जाहली आहे परंतु एका गोष्टीची शंका महाराजांस प्रगल्भी आहे याजमुळे अवकाश आहे. हें सविस्तर दत्ताजीपंत यांस सांगो जकडून तपशीलवार हकीगत खानास जाहीर केली, त्याजवरून ख सैद बडा यास दूर ठेविला आणि पुनरपि दुसरा निरोप महाराजांनीं जासूद कारे यांसमागमें गुप्त सांगोन पाठविला होता तो असा की, खानास सदरा दाखवून सातवे सदरेस बैठक केली तेथें नेऊन बसवावें. जास्ती माणसें नसावीत. आम्ही दोन माणसांनिशीं सात तासांचे अमलांत येतो, सद बंडा सन्निध असों नये. म्हणोन तो दत्ताजीपंतांनीं ऐकून घेऊन महाराजांस विनंति सांगोन पाठविली जे, सैद बडा याजला खानास कळवून दूर ठेविला, तदुत्तर अफजलखान यांस सर्व सदरांची हवा दाखवून तदनंतर सातवी सदर खाशी तेथें नेऊन बैठकीवर बसवितों. आतां हें वृत्त कळतांच महाराजांनीं मोठे हिमतीनें धैर्य धरून अणुमात्र असावध न राहतां शिलेपोष स्रंजामानिशीं महाराजांनीं अफजलखान यांचे भेटीस यावे. म्हणोन गुप्तपणें महाराजांस दत्ताजीपंत यांणीं ममताभाव संज्ञार्थ विनंति चिठ्ठी पाठविली.

तदुत्तर पंत यांणीं खानास अर्ज केला की, "महाराज सत्वरच सिद्ध होऊन सहावे तासाचे अमलास सुमहूर्ते येत आहेत राजे यांसि आपले मुलाकतीचा

६३. अंगाजणाचा, अंगेजणीचा=आंग-कीर्ति.

क्या हिमतीचा, हिंमतवाला.

६४. अस्कारियाचा. अस्करा=औधिक,

६५. बरजोर=जोरदार, शक्तिमान्.

६६. शिलेपोष=कवच-युक्त, सन्नद्ध,

अतिशयेशीं आनंद प्राप्त झाला आहे. खान आम्हांस वडिलांतुल्य आणि पाद-
शाहाचे हुजूर, जागजागा हरगीज आपले उणे पडो देत नाहीत, इच्छिले मनो-
मिष्ट सिद्धीस पाववितील असा निश्चय महाराजांचे चित्तापासून बेकिलाफ.
सर्वोपरि आभार खानावर, सर्वास कारण एक विश्वास खातरजमा करून खाना-
स नजर केला आहे. खानाचे वचनाप्रमाणे वर्तणूक करून हजरत पादशाहाचे
हुजूर खान आपली षबाहतेनिशीं सरफराजी करतील." अशा प्रकारे महारा-
जांकडील सविस्तर सांगितल्यानंतर खान परम समाधानात पावते जहाले.
तदनंतर दत्ताजीपंतांनी पुन्हा अर्ज केला जे, राजे याणीं आपला दील आराम
व्हावयाकरितां सात सदरा तहेदार केल्या आहेत त्या आपण नेक नजरेनें
अवलोकन कराव्या. असा महाराजांचे चित्तांतील हेतु. त्याजवरून खान खुब
होऊन सहा सदरा पहावयास दत्ताजीपंतास समागमे घेऊन तत्सणीं उठोन
साही सदरांचे कौशल्य कौतुक पाहून परम समाधान पावून उश्वस टाकून
वमुखे पंतास बोलिला जे, शिवबा बहुत चतुर हिकमतीनें सदरा एकापरीस
एक जादा निर्मिल्या आहेत. त्या पाहून मेरा दिल आराम पाया. सर्वाहून सा-
तैफदग, हंदाभवनातल्य महातेजस्वी प्रभा सूर्य किरणे करून विलो-
कितां नेत्र चलेनवले. नजर ठरेना. ऐशी सदर या कालपुगीं.
या पुढे पादशाही सदरा तुच्छ अमुमच. दुसरी समता यावयासि भूभंडळीं
नाहीं. ती पाहून खानाची दृष्टि शांकव्योन गेली. चाचरी जाऊ लागली. तेव्हां
दत्ताजीपंतां खानाचा हात धरून बैठकेवरी नेऊन बसविले. आधींच कैफ-
दार मद्य सेवून, तन्मुखें देहभाव विसरेन अज्ञानपणें अविचारे दत्ताजीपंताज-
वळ बोलें लागला, "शिवाने तरवारके जोरये बादा दौलत कमाई. सब् पाद-
शाही मुलुख खराब करून गड कोट किछे जबरदस्तानें घेऊन पादशाहीकी
खराबी केली. ऐशी सदरकी व लै जाह अलमपन्हा दिछीके पादशाह और
बडे बडे हिंदू राजनकू और दरखनके पादशाह हैदराबाद तानाशाह व बेदर
व दौलताबाद व बिजापूरका अल्ली अदलशाह पादशाहकूभी नही. सदरेचे
मांडणीची तारीफ अजब ! सब् सुनेरी कपडे और मोतनके घोंस जडजडाव
पाहून खान दंग जहाला. चित्रविचित्र फंदील ते बहुत, तारिफेचीं झाडे व हंस
मयोर शुकपक्षी मैना व बरके बाजबहिरी सिंह व्याघ्र नानापरीचीं थापदे
गेंडे, बहिरी, चित्ते, शाहगोज याप्रमाणे चित्रे पाहिलीं. व संपूर्ण देवसभा
पन्नगसभा, गणगंधर्वसभा व दैत्यराक्षससभा व भूतळीं राजयांच्या सभा धर्मा-
दि भोज-विक्रम-शालिवाहनसभा या चित्रेकरून लिहिल्या. तदनंतर कलि-

युगीं शाहाजीसुत शिवाजी महाराज यांची सभाही चतुरत्वे लिहिली. तेथें महाराजांचे विशाल स्वरूप परम कौशल्यतेचे लाघव केले. खानाचे स्वरूप काढून महाराजांची व खानाची हातघाई युद्ध होऊन खानास मारून भूमीवर पाडिला ही सन्मुख विलोकनास चित्रे रेखिली होती. त्यांजवरि खानाची दृष्टि पावतांच सरसरून एकाएकी उठला. हे दत्ताजीपंतांनी पाहून हातीं धरून बैठकीवर बसविलें आणि बोलले आपण कोणते कार्यस आलां ! आणि असा विचार केलियानें पुढें कोणता विचार चित्तांत आणिला ! आतां सावध होऊन राजियाचा स्नेह संपादून योजिलें कार्य करणें." ऐसें सांगतांच खान उगेच राहिले.

महाराजांकडे सातवे सदरे अफजलखान येऊन बसल्याचें वर्तमान बातमी-दारांकडून पोंचल्यानंतर स्नान करून नित्यकृत्य कर्माचरण संपादून, श्रीकुल-देवतेचें पूजन करून नैवेद्य अर्पून तीर्थप्रसाद सेविला. तदुत्तर श्रीमन्सकल सौभाग्यादि संपन्न मातुश्री जिजाऊ साहेब यांचे मंदिरीं आगमन करून चरणावरि मस्तक ठेवून, अफजलखान भेटीस जाणेचा वृत्तांत विदित करून, मातोश्रीसह सुवर्णाटाटी पंचामृतभोजन करून, नंतर घोटगंगणी, बूलू, रूमे, राजमंदिरी बसोन, रणकंदनाचीं तीव्र शस्त्रे वृत्तमान तेजस्वा, ज्यांचा वातस्पर्श होतांच पंचप्राणही प्रयाण करित आहेत, अशीं प्रत्यक्ष विषधर तक्षकासमान घेतलीं. व तैशींच भरजरी दिव्यवस्त्रे व नवरत्नांकित भूषणे घेतलीं. यदर्थी श्लोकः

जीरे टोप शिरीं कटीस बरवी पेटी जरी बांधली ।

आंगीं बख्तर घातले वरि शंगा वीचित्रता दाविली ॥

मुक्ताक्रीत त्ररा सलंख कलगी वीराजिली मस्तकीं ।

भूमोल्या व तु ता जडीत खरगे आपूर्व जाणा निकी ॥ १ ॥

कर्णी कुंडल झळकती किति तरी आमोत्य मुक्ताफळें ।

चंद्राहूनि सतेजताचि अगळी अन्यत्रता नातुळें ॥

कंठीं हेम जडीत [दिव्य] पदके नाभिप्रभा दाविली ।

शीवाजी नृप भोसला दिनमणी वीराजिला हे सिती ॥ २ ॥

भूपें मस्तकीं बादली भरजरी मंदील तो बांधिला ।

तेजें आधिकता त्रिषूपरि असे दैदीप्य वीराजिला ॥

तैशी चादर उंच ते भरजरी आंगावरी घेतली ।

पटका तो कटिं वेष्टिला निजकरें आपूर्वता दाविली ॥ ३ ॥

पायीं घालुनि चोणळा वरि बरा कांचा नृपें बांधिला ।

खानाचा जिव ध्यावया निजबळें शाहजी सुनू चालिला ॥

क्रोधे कंपित अंतरीं म्हणतसेः त्या अफजला मारितो ।
 आलाहे मतिमंद पामर कसा तात्काळ निर्दालितो ॥ ४ ॥
 जाणा वीज दुजी फिरंग तुळजा पै बीचवा हस्तकी ।
 तैसे खेटक वामखे विलसली ती तीव्र पाहा निक्का ।
 स्मश्रू पीळुनियां सकोप हृदयीं अफजल वीलोकितां ।
 याचा प्राण हरिन याच समयीं नाही दुजा रक्षिता ॥ ५ ॥

येणेप्रमाणे आगावरि वस्त्रालंकार घालून श्रीनगदंबेचे दर्शनाकरिता देवघ-
 रांत इष्ट मंडळीसह जाऊन श्रीचे चरणीं मस्तक ठेवून हात जोडून अनन्य-
 भावे प्रार्थना केली यदयीं श्लोकः—

श्रीभंबे [सु] रुपा [तुवां] करुनियां निर्दालिजे अफजला ।
 आला हा कपटी तयासि चपळे दावीं प्रभेची लिला ॥
 माझा हा अभिमान [आइ] तुजला श्री रेणुके स्वामिणी ।
 शीवाजी नृप भोंसल्यास वर दे प्रत्यक्ष चिंतामणी ॥ १ ॥
 प्रार्थीतां कर जोडुनी शिवनृपे कौतुक शालें अती ।
 दिधलीं मस्तकिचीं प्रसाद सुमनें इच्छीत दासाप्रती ॥
 आताहे भय काय जाण हृदयीं दंडावया पामरा ।
 ऐसी हे वदलीस नेमवचनें संतोष राजेश्वरा ॥ २ ॥

येणेप्रमाणे दर्शन होऊन तसेच मातुश्रीकडे जाऊन चरणीं मस्तक ठेविले.
 यदयीं श्लोकः—

जीजाऊ चरणावरी नृपवरे ठेवूनियां मस्तका ।
 आज्ञा अर्पणता करीच जननी संपादितू कौतुका ॥
 आला भेटिस आफजल हिनमती कापटब चित्तीं असे ।
 मृत्योनें वरिला म्हणोनि बकरा दाणीस मी देतसें ॥ १ ॥
 शिवबा तूं जय पावशील चपळे भीमाहुनी आगळा ।
 माझा पूर्ण अशीस जाणचि असे आगाध तूझा लिला ॥
 श्री अंबा वरदेच येवन अरी पायातळीं घालिजे ।
 विजयाते वरुनी सनेम गरिमा विस्तीर्णता ती किजे ॥ २ ॥
 कुंतीचे सुत भीम अर्जुन जसे तैसाचि तूं भूतळीं ।
 बापा आर्य-शिखामणीच असशी तूं भोंसल्याचे कुळीं ॥
 वेगे कौतुक दाखवींच समरीं मारुनियां अफजला ।
 राज्याची अभिवृद्धि पूर्ण करणे आशीस माझा तुला ॥ ३ ॥
 कुंतीचे अजि पंगतीस बसवीं तूं शिवबा रे मुला ।

भीमें कीचक मारुनी भुजबलें कीर्तिध्वजू लाविला ॥
 तैसें या समयी करुनि सकळां कौतूक हे दाविजे ।
 अफजल्ला वधुनी स्वभाळें टिकला त्या शोणितें लाविजे ॥ ४ ॥
 माते आशिस पूर्ण जाणाचि तुझा मी मस्तकी वंदिला ।
 सिंहासन्मुख जंबुका गति नसे हा निश्चयो कल्पिला ॥
 अफजल्ला वधुनी जयास वरितो अंबाप्रसादें जनीं ।
 तूझा पुत्र तरीच जाण जननी दंडीन दुष्टा रणीं ॥ ५ ॥
 जीजाऊ वचनें वदेच शिवबा मारी त्वरे अफजला ।
 यातें जीतहि सोडशील तर रे हे आण माझी तुला ॥
 कपटी पामर पातला हिनमती म्हैसा तया लक्षिजे ।
 दाणीं देउनियां रणीं शिर करी छेदूनियां आणिजे ॥ ६ ॥

ऐशी आज्ञा जाहली ती मस्तकी वंदून जिवा महाव्या व संभाजी कावजी
 चोपदार घेऊन जलदीनें सातवे सदरेजवळ गेले. तों पंतांनीं पुढें येऊन हातीं
 धरून भेटी करवून खानास सात हातांचे अंतरानें बसविलें. महाराज सदरेवर
 मौन्य. खान बेनवा बुद्धिभ्रंशें क्रोधें नेत्र वटारून काहीं भय न धरितां मदपी
 गर्वोक्त कठोरशब्दें अविचारपणें बोलों लागला. पदर्थी श्लोक:-

आज्ञा घेउनियां नृपाळ चपळें आला सभाभूवनीं ।
 अफजल्ला हृदयींच विव्दळ असे आ ज्ञी क शाला जनीं ॥
 जीवित्वाप्रति मूकलाचि दिसतो अन्यत्र नाहीं कदा ।
 आयुष्यावधि पूर्णताच भरली उन्माद शाला सदां ॥ १ ॥
 अफजल चालुनि येतसे निजहिता भेटावयातें नृपा ।
 भेटोनी मतिमंद वाजट कसा आज्ञीक मारी फका ॥
 आला काळ समीप पूर्ण घटिका पै पातली येक्षणीं ।
 शीवाजी सरजा समर्थ नृपती दंडील यातें रणीं ॥ २ ॥
 देखोनी सदरे मनांत जळला हे बादशाला नसे ।
 शाला विस्मित अंतरां मुढमती वीचित्रता हो दिसे ॥
 शाहाजी सूत समर्थ येक अवनी घेईल वीजापुरा ।
 ऐसा निश्चय अंतरांच गमला त्या दुर्मती पाभरा ॥ ३ ॥
 क्रोधें कांपतसे यरारुनि वपू आरक्त नेत्रां करीं ।
 ऐकोनी नृपवाक्य जाण हृदयीं आनिष्टता बीवरी ॥
 मगें उन्मत होउनी भुक्तसे श्वानापरी तो कसा ।
 शीवाजीनृप सागरापरि असे आलक्षिलें वायसा ॥ ४ ॥

श्वानातें नृप वारितो निजमुखें बोलें नको पामरा ।
 शिवाजी नृपनायकासि नयनें वीलोकिजे रे बरा ॥
 बेगीं रक्षुनि प्राण जाग अपुला ऊठोनि जा येक्षणीं ।
 मी देतो जिवदान तू हिनमती मी एक चिंतामणी ॥ ५ ॥

या गोष्टी महाराजांच्या खानानें ऐकून, परम क्रोधायमान होऊन, मित्रभाव टाकून, अद्वातद्वा मनस्वी खावंदगिरी पेशानें बोलें लागला. यद्यपि सदर्भ पाहतां येणेंप्रमाणें. यदर्थी श्लोकः—

शीवा तूं बरजोर क्यौं कर हुवा मै अफजला देखयो ।
 चलना ईस घडी हुकूम तुजकू है पैरवी रे कियो ॥
 मेरी बात सुनो मजाख न कियो जाने बचेगी शिवा ।
 पाच्छाहा इतराजिमो मत अयो कीयो बडे की दुवा ॥ १ ॥
 शीवा तूं बदमस्त क्यौं कर हुवा तूरा लगाया बडा ।
 हाता ले तरवार अफजल अया शाताब होना खडा ॥
 कुणबी होकर तूं मजाख समजूं है बात जानो बुरी ।
 चलना ईस घडी डरो मत शिवा कोई न बाजा पुरी ॥ २ ॥
 पाच्छाही सब छीन लेकर शिवा बेमान क्यौं रे हुवा ।
 दर्था अफजल [बो] बडा बजिरमो किस्सान ते रे कुवा ॥
 पकडो हिम्मत जांदगी इस घडी मै जोरसे रे अया ।
 कीयो रोषन पैरवी अखनसो यहू सून मेरा कहा ॥ ३ ॥
 शीवाकू बरजोर माकुल नही गाफील क्यौं रे हुवा ।
 दिखियो अफजलका दिदार अखर जानिसे ते रे मुवा ॥
 जादा हेतुलबात रोष किय येही बात क्यौं रे करी ।
 पाच्छासे बाडे जादगीच करिया किस्सान ते रे बुरी ॥ ४ ॥
 ऐरे अफजल बाग हो कर अया देखो शिवा येह घडी ।
 अब तेरे सपडा मजाख न चले कैदेत होरे दडी ॥
 नखरा ते सब छोड दे मज कियो जाने बचेगी शिवा ।
 पाच्छाके दरबंदगीस चलना देखो अच्छी रे हवा ॥ ५ ॥

ऐसे अफजलखान बोललिया उपरि बहुत क्रोध तवकें खानास महाराजांनीं उत्तर फिरोन दिधलें. यदर्थी श्लोकः—

मद्ये उन्मत होउनी मुढमती अफजल बोलें कसा ।

जातीचा हिन येवनासि नकळे सिंहापुढें हा ससा ॥
 आला काळ समीप जाण घटिका पूर्णत्वता पावली ।
 श्रीअंबे प्रति गोंधळासि बकरा दाणी असे दीधली ॥ १ ॥
 देखोनी शिवभूपतीस जळला सक्रोध तो अंतरी ।
 घ्यावा प्राण असेचि जाण गमलें आनिष्टता वीवरी ॥
 धांतीचे पटलें कसा यवन तो उन्मादता पावला ।
 तेंव्हां त्या नरनायकें मुढमती पापिष्ट वीलोकिला ॥ २ ॥
 अफजला शिवभूपती निजकरें मृत्युप्रती देतसे ।
 श्रीअंबा नर नायकासि सदये येशासि अर्पीतसे ॥
 आयुष्याबधि पूर्णताचि भरली अन्यत्र नाहीं कदा ।
 महिषासूररूपे असे यवन हा दंडीन या दुर्मदा ॥ ३ ॥
 आला अफजल बेनवा मुढमती भेटावयातें नृपा ।
 शीवाजी सरजा हटेल न ढळे आहे हराची रूपा ॥
 देखोनी सदरा अवेश न धरे त्या येवनातें मनी ।
 बोले उन्मत होउनी निजमुखें जाणा अभित्रा खुनी ॥ ४ ॥
 फारें बोलसि वाजटा धिटपणें लज्जा न वाटे तुला ।
 आतां मी निकरें चि मारिन रणी हा निश्चयो कल्पिला ॥
 केव्हीं काय तुशाच मर्कट जसें चेष्टा करी आगळी ।
 शीवाजी सरजा समर्थ अवनी या भोंसल्याचे कुळी ॥ ५ ॥
 ऐकें रे मतिमंदटा बरळसी सर्जा शिवाजी पुढां ।
 सिंहा सन्मुख नाण काय करिसी तूं अफजला रे मुढा ॥
 हस्ती हे तुळजा फिरंग चमके घेईल प्राणा शणी ।
 नाहीं सोडविता [तुला] मज दिसे प्रत्यक्ष तो रे रणी ॥ ६ ॥
 बीजापूरहि बेदरादिक शणी मी जिंकितों येकदां ।
 तानाशा सुलतान मारिन करीं अन्यत्र नाहीं कदा ॥
 दिह्छी आदि करूनियांच अवघे त्या पादशां दंडितों ।
 हंमाऊ बलखासि घेइन बळें कीर्तीस विस्तारितों ॥ ७ ॥
 तेथे अफजल [तूं] किसांनीं मजला दष्टी पुढें दीसतें ।
 आतां जासिल केउता परतुनी दंडीन आतां तुतें ॥
 येईरे शरणागतासि चपळें कां प्राण देसी मुढा ।

शिवाजी सरजा समर्थ अवनीं तूं नृण माझे पुढां ॥ ८ ॥
 तूझी माय भटारणी स्मर मनीं या रे क्षणीं पामरा ।
 नाहीं अक्कल अल्पही मुढमती त्वां भक्षिलीरे सुरा ॥
 शिवाजी सरजा समर्थ भुतळीं वीलेकुनी पाहिजे ॥
 जातीचे हिन येवना अशुनिरे प्राणासि संरक्षिजे ॥ ९ ॥
 तूतें मारुनि येथ रक्त टिकला लावीन भाळीं अतां ।
 श्री अंबा वरदे प्रताप मजला नाहींच अन्यत्रता ॥
 अफजल्ला करुणा तुझीच हृदयीं आमोघता पातली ।
 माझे रे भुवनासि येउन गती कांरे असी लाविली ॥ १० ॥
 बीजापूरपती रडेल हृदयीं ऐकूनि तुझ्या वृता ।
 ऐसें हे न करीं कदां मुढमती नाहीं मती योग्यता ॥
 तुळजा हस्तकिंची फिरंग चमके आतूरता अंतरीं ।
 अफजल्ला रुधिरांधके प्रिय असे ते प्राशना सत्तरी ॥ ११ ॥
 भटारीच्या पोरा परम कपटीया मुढमती ।
 शिवाजी सर्जाची तुजसि नकळे आशुनि गती ॥
 नको देऊं प्राणा त्वरित फिर मार्गेच सदना ।
 न ठाकेरे माझे क्षणभरि [हि तूं] जाण कदना ॥ १२ ॥

ऐसे शिवभूपती वदतांच अफजल परम क्रोधित जहाला आणि खानाची नजर बावरी पाहिली तेव्हां दत्ताजीपंतानीं खानाजवळ जाऊन कार्नी अर्ज केला जे, तुम्ही परसदनास येऊन अविचारपणें बोलतां हेच प्रतिबंधकता कांहीं जप पावत नाहीं. राजियाचे कावेशीत आलां हा शब्द कांहीं आम्हांवर नाहीं येविशीं बहुतां प्रकारें तुम्हांस सांगितलें असतां तुम्ही आपला स्वभाव गुण टाकीत नाहीं. सावध होऊन पहाणें. तुम्ही व दोघेही खिजमतगार इतक्या-निशीं मरणाच्या गृहास आलां असोन बोलीप्रमाणें संपादावें तो अर्थ न करितां निंद्य गोष्टी आरंभिल्या. शिवाजी तुमची पवीं धरीत नाहीं. दिल्लीपति औरंग-जेबास ठायीं ठेवावें ही नजर शिवाजीची, तेथें बिजापूरची कथा ती काय ! या सर्व गोष्टी चित्तांत यासमयीं ठेवून, परस्परें भेटी घेऊन, सारांश महाराजांचें [सख्य] संपादावें यांतच स्वहित आहे. तुम्ही तो सर्व गोष्टीनें माकूल, अ-ज्ञानपणें केलियास सध्यां प्राणानिशीं मुकतां यासि संदेह नाहीं. आम्ही जो क-रार केला तो एकीकडे ठेविला. याजउपरि या गोष्टीचा मजबूर शब्द अणुमात्र नाहीं. " ऐसें दत्ताजीपंतानीं निषेध करून खानास चार अर्थ उगवोन सांगित-

ले. परंतु ध्यानावर खान येत नाही. पुढील भविष्य दत्ताजीपंतांनी चित्तांत आणून खानापासून दहा हातांचे तफावतीने जाऊन बैठले. तेसमयी खानास आवेश न धरितां, पुढील मरण चित्तांत न आणितां, खान महाराजाचे भेटीस म्हणोन एकाएकीच उठले. नंतर महाराजांहीं सावधचित्ते उठोन उभे राहिले. खान सरसावोन पुढें आला. यदर्थी श्लोकः—

क्रोधे शिवनृपावरीच उठला अफजल पापी कसा ।
 बेष्टूनी उदरांत खंजिर बळें तो मारिला हो घुसा ॥
 पोटीं ते अडकाउनीच करिंचा खंजिर लागू नसे ।
 शिव सर्जा लघु लाघवी निजबळें कौतूक केलें कसे ॥ १ ॥
 डावे हस्तार्किचे चपेट धरणीं पै वासखे मारिलीं ।
 खानाचे हृदयी प्रवेश करितां आतें भुई पाडिलीं ॥
 तेव्हां विव्दळ होउनी कुमति तो वेडावला अंतरां ।
 शिव सर्जा उडि मारुनी सरकला रोखून पाहे अरी ॥ २ ॥

शिवाजीमहाराज. *

* अफजलखान.

आतें सावरुनी करेंच उदरीं त्या अफजलें घातली ।
 मूर्छा येउनि चाचरी मुढमती ऐशी दशा लाघली ॥
 तुळजा आड करुनियां शिवनृपें तत्काळ सांभाळिला ।
 पट्टे घेउनियां सकोप न धरे उठोनियां धांवला ॥ ३ ॥
 अफजलें उदरासि देउनि करा सक्रोधता नावरे ।
 पट्याची सिंग मारिली निजबळें त्या कूमती निष्ठुरें ॥
 भूपें मारुनियां उडी चुकविली ते अल्प लागू नसे ।
 जीरे टोप विदारुनी जवभरी जाण क्षतू तें दिसे ॥ ४ ॥

वाग्नखांनीं खानाचें उदर विदारिलें व बिचव्याचा वार चालविला तेणेंक-
 रून मूर्छा येऊन निचेष्टित भूमीवरी पडला. नंतर सावध होऊन सदरेचे
 चउत्रेवरून उडी टाकून परम भयानें निघाला. शिताबी करून चालिला.
 बाहेर पडतांच खानांनीं मोठ्यानें गलबला केला जे, शिवाजीनें मला मारिलें.
 दगा जहाला. लौकर धांवा. ऐसें बोलतांच भोयांनीं तत्क्षणीं पालखी आणोन
 त्यांत घालोन जलद निघाले. हें महाराजांनीं पाहून संभाजी कावजी महाल-
 दार यांस आज्ञा केली जे शिताबी करून खानाचें शिर कापून आणणें. ऐसा
 हुकूम होतांच त्यांणीं भोयांचे पाय मारून पालखी भूमीस पाडिली आणि शिर

* येथें चित्रे काढण्याकरितां मूळांत
 जागा टाकिली आहे.

*३. शिताबी=त्वरा.

कापून घेऊन महाराजांकडे आला. इतक्यांत सैदबेग खानाकडील याणीं जलदी करून एकाएकी महाराजांजवळ जाऊन पटेचा वार चालविला. तेसमयी महाराजांनीं जलदी करून जिवा महाली याजवळील हुद्देतील पट्टा घेऊन बिचवा डावे हातीं धरून ठाणमाण मांडून लघुलाघवी संधान प्रवर्तोन सरसावला. जोजणी परजणी घाव डाव उ डी ल प णी झ प ण नजरबाजी रोखोन सैदबेग याचे पटेचा वार पट्टेवर व बिचवेवर टाळिले. पांचवे वारानें महाराजांस सैद याणीं मारावें तों इतक्यांत जिवा महाली याणें फिरंगीनें खांदेवर वार केला तो पट्ट्याचा हात महाराजांस लागू व्हावा तो तोडला. तेणें सैद जेर जहाला.

तदुत्तर खानाचें शिर घेऊन महाराज व महाली व महालदार सहित किछेवर गेले आणि तोफेचे आवाज जहाले. ते होतांच गडाखालील लोक व घांटावरील लष्कर कोंकणांतून पेशवे व मावळे लोक चहूंतर्फा खानाचे गोटावर चालोन आले. खानाचें लष्कर खानास मारलेची खबर ऐकून आवसानें गेलीं आणि घाबरें होऊन महासंकटी पडले, इतकेंत महाराजांची आलेली फौज मारीत चालली. परम तुंबळ युद्ध जहालें. दोन प्रहर घोरंदर मांडिलें. खानाकडील थोर थोर वजीर कराराचे समशेर वहादर कैदीम जुने पठाण रोहिले हबसी मुसलमान व जातिवंत मराठे नामांकित धनगर ब्राह्मण व तसेच तो व ची ब हि ले व कर्नाटकी कांटेक बंदुखी व अ डा व, इटेकरी व बाणेकरी व सांगा बर्चीवाले मौडू गुरगुज, फिरंगा, कतिया, तोमर, गुरदेवाले व जु ने वा र हे ले गा ठे क र तिरंताज जेजाला व तोफा व बाण आदिकरून एक रंजक. हीडीनें युद्ध जहालें तें भारत-समान. महाराजांचे फौजेनें व पायींचे मावळे लोक याणीं व बाजे लोकांनीं पायउतारा होऊन मारामारी केली. खानाचे लोक तोडले ते जागजागां ठार झाले. कित्येक भारी जखमा लागून निचेष्टित पडले. तैसेंच मदोन्मत्त परम झुंझार हस्ती बुकणे व पलखदंती व छावे चालोन आले. महातांनीं मागांपूढां न पहातां शर्त केली. हत्तीस जखमा लागोन जर्जर जहाले. महात हत्तीवरून ठार होऊन पडले. त्याजमुळें हत्तींच्या शुंडा व पुच्छें तोडलीं व डोळे फोडिले. अर्बुज मावळे लोक, हस्ती कार्याचे हस्तगत झाले असतां अविचारपणें जायां केले. तैसेंच घोडे मातबर हबनी, विलापती, देसुरे, आरबी रणात्त आले. तैसे बिर्दाईत लोक पठाण, मोगल, रांगडे, रजपूत, ब्राह्मण व मराठे, धनगर स र दा ज

७३. कदीम=पुरातन.

७५. काटक क्रूर आणि रक्तपात करण्यास उत्सुक असे एका जातीचे कर्नाटकांतील लोक.

७६. माडू-हरणाच्या शिंगास पोलादी टोपणें लाडून दोन शिंगें एकत्र जुळून केलेलें शस्त्र.

७७. होड=पण, प्रतिज्ञा.

लोक ईर्ष्या धरून शूजतां ठार पडले व कांहीं जखमी जहाले. एकाचे हात तुटले, एकाचे पाय शस्त्रे करून उडाले, एक रंवदळीनें तुडविले, एक कर्ण-नासिकहीन जहाले, एकाची उदरे शस्त्रेकरून विदारिली. अद्भुत युद्ध जहालें. दे धरणी ठाव हे गति लोकांस घडोन आली. शत्रूचा पराजय समरीं होऊन रक्ताचे लोट रणभूमीस चालले. क्षतेकरून वीर बंबाळ जहाले. धरा वीररक्तकुंकुमें विराजली. हा प्रकार घडोन आला. हें युद्ध कांहीं सामान्य म्हणावें असें नाहीं. महाराजांकडील लोकांनीं सीमाच केली. अफजलावर श्रीईश्वराचा लोभ जहाला. प्राणास मुकला. लष्कर अगदीं बिघडविलें. अमीर व मातवर लोक ठार पडले. मोठा हाहाकार जहाला. महाराजांनीं या कलियुगीं धर्मसंरक्षणानिमित्त श्री-विष्णूचा मानवी रूपें अवतार ही प्रमाणताच होऊन खानास कांहींच उमज न पडतां अविचारपणें सर्वस्वास मुकला. होणार तेंही प्रारब्धानुरूप घडोन येतें. लष्करची वाताहत जहाली. उरले वजीर पांडाव केले. जिते धरून आणिले. या विरहित साधन संपदा सांपडली बितपशीलः— हत्ती सुमार १५० दीडशें व घोडे सुमार ७००० सात हजार, उंट सुमारे ४०० व नक्त होन सुमारे सत्तर लक्ष पाडाव केले. या खेरीज जड जवाहीर हिरे, पाच, माणीक, मोती व कापड हर जिनसी साधें सकलाद व किनखाप बुट्टेदार व भरजरी बादली व कळसपाकी व मखमाली तागे व डेरे राहुट्या व पालें व जनावरें व तोफखाना ऐसें बेमुबलक पाडाव जहाले. राहिले लोकांनीं शरण येऊन दांतीं तृणें धरून काकूळती प्राणासाठीं आले, ते सोडून दिले. याशिवाय बायका व ब्राह्मण वैदिक मुलेंबाळें मुक्त करून सोडिलीं. महाराज पुण्यश्लोकी, धर्मात्मा, करुणासागर, दयावंत, शरणागत आलिया सहसा मारीत नाहीं. याजकरितां शत्रूकडील लोकांस धर्मवाट दिवली. महाराजांनीं पुण्याच्या कोटि जोडिल्या. जगीं कीर्तिध्वजा अचळासारखी लाविली. तदनंतर खानाचा पुत्र फाजील भयाभीत होऊन पार्थी चिंध्या बांधून, जीवित्वाकरितां निबिड झाडींत लोकसह पळालें. कठिण प्रसंग प्राप्त जहाला. कित्येक नागवे उघडे जखमी तकवारहित होऊन पडले. अन्न-उदकरहित रणीं हुंबू लागले. धे धे मार मार हेच आरोळी. धरा कंपायमान जहाली. जखमी जीवित्वाची आशा धरून नागवे उघडे पळून गेले. यदर्थी श्लोकः—

भुतांचे गणू जेंवि नम्र स्मशानीं ।

तसे नागवे वीर अफजलखानी ॥

७८. पाडाव करणें=जीवंत धरणें.

७९. फजलखान यास कांकडे याणें धरून छपवून ठेविलें होतें.

नसे अन्नपाणी क्षुधाक्रांत रानी ।

वजीरासि केली शिवे मेजवानी ॥ १ ॥

ऐशी फत्ते करून महाराज विजयी जहाले. प्रताप दैर्दाप्यमान अष्ट दिशांचे ठायीं भरून उरला. महाराजांनीं या कलियुगाचे ठायीं निस्सीमता केली. क्षात्रधर्माविषयी सत्कीर्ति संपादून, अफजलाचा वध करून, अरिजनरत्नोदकाचा भाळीं टिळा लावून, खानाचे शिरकमल घेऊन, परमआनंदोन्मत्त मानस हृदय-पंकज सुपुष्पित करून, श्री अंबेचे दर्शन घेऊन, शिर नजर केले. आम्बि करद्वय जोडून प्रार्थना आरंभिली. श्लोक:-

श्रीअंबे कुलदेवते विनवितो जोडून हस्तद्वया ।

शीवाजी सरजावरी निशिदिनीं आमोघ कीजे दया ॥

अफजला जननी तुझेचि वरदे निर्नाम केला रणी ।

दासाचा अभिमान पूर्ण धरणें तू श्रेष्ठ चिंतामणी ॥ १ ॥

विजयातें वरिलें रुपा करुनियां श्री अंबिके संकटों ।

म्हैसा अफजल दंडुनी निजकरें आलों तुझे नीकटों ॥

शस्त्राची दिपिका धरुनि समरी लोलो करूं कौतुके ।

केला गोंधळ साजिराच जननी हें येश आलें निकें ॥ २ ॥

श्री-अंबा वरदे नृसिंह समरी मी दास होऊनियां ।

अफजल दंडुनियां अरीच निकरें संपादिलें या जया ॥

शीवाजी नरनायकासि जननी संरक्षणे संकटों ।

दासाचा अभिमान पूर्ण धरणें आहे तुझे नीकटों ॥ ३ ॥

श्री अंबादर्शन घेतल्यानंतर श्रीमन्महाराज सकल सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री जिजाऊ साहेबांचें दर्शन

श्रीचीमूर्ति^०

महाराज

मातुश्री.^०

“मारिला व श्रीअंबेनें सकोप हृदयीं धरून म्हैसासुर कोलासूर रक्तबीज यांचे हनन केले, किंवा श्रीमहाविष्णूनें शुंभनिशुंभ नैखात्रे वधिला, व श्रीबामन वेश धरून बळीदैत्य पाताळीं घातला व हिरण्याक्ष हिरण्यकश्यप या कारणे नारसिंहरूप परम क्रूर धरून जानुजंघावरि घेऊन विदारिला, तद्वत् महाराजांनीं सकोप मर्दुमी करून अफजलखान स्वहस्ते निवटिला. तदनंतर अर्जुन स्वर्गभुषनास जाऊन श्रीसुरादि इंद्रास अजिंक्य निवातकवच असुर निवटिला व भारतयुद्धी

८०. येथेही चित्रें काढण्याचा पुस्तक लिहिणाराचा हेतु दिसतो.

८१. चित्रांची जागा व “मारिला” हा शब्द यांजमध्ये बरीच जागा मजकूर

लिहिण्यासाठी कोरी टाकिली आहे. पण तो लिहिण्याचा तसाच राहिल्यामुळे कथा-भाग जरा झुटित झाला आहे.

८२. शुंभनिशुंभास तर देवीनें मारिलें.

कर्ण वधिला व भीमसेनें कीचक महादारुण हस्त-चडकणेनीं मारिला व जरासंध समस्तांस अजिंक्य बळिया गाढा भीमहस्ते निघन पावला व गांगेय शिखंडीनें निवटिला, तद्वत् महाराजांनीं परमदारुण बलोन्मत या कलियुगीं अफजल पादशाही वजीर समरंगणीं स्वकरें वधिला. शहाजी-तनय शिवाजी महाराज यांनीं निस्सीमता करून अरीस निवटिलें. महाराज नरशार्दूळ, निराश्रितां महदाश्रय, कलियुगीं दुसरी साम्यता महाराजांस द्यावयासि नाहीं. यदर्थीं अन्युक्तीं वचन.

गगनं गगनाकारं सागरे सागरोपमा ।

महाराज भूभारहरणास श्री ईश्वरें अवतार धरिला. ना विष्णुः पृथ्वी पतिः । हें महापद महाराजांनीं संपादिलें. संपूर्ण राजांचे राजे शिवनरेंद्रछत्रपति नरचंडामणि दयावंत. जे जे युद्धास प्रवर्तले ते ते धर्मयुद्धेंकडून दंडिले, आणि जे जे शरणागत आले ते कृपाळू होऊन जीवन्मुक्त करून संरक्षिले.

तदनंतर महाराज गर्डी खालीं उतरोन सर्वांस दिलैदिलासा होऊन समाधानें केलीं. लढाईत जे मृत्यु पावले त्यांचीं वतनें त्यांचे पुत्रांस वंशपरंपरेनें चालविलीं. ज्यांस पुत्र नाहीं त्यांच्या बायकांस निमे वतनें चालविलीं. जे जे जखमी जहाले त्यांस बेगमीस दोनशें, शंभर, पाऊणशें, पन्नास होन मखमा पाहून दिले. मातवरांस घोडी दिली. सुवर्णाचीं हस्तकडीं व कंठमाळा व शिरपेंच व मोतियांचे तुरे व कलगिया व अंगठ्या, मोहनमाळा, मुक्तफळांचे चौकडे व जडित कटदोरे व कांहीं सुवर्णाचे साधे व हस्ततोडे ऐसे अलंकार बक्षीस दिधले. या विराहित वस्त्रे भरजरी बादली व मंदाल व शगे, इजारा, चादरा, तिबटे^{६६} व शोले, पटके, शाला पंचरंगी, सखलादी; ताडपदरी पासोड्या, दुपंटे हरजातीचें कापड सर्वांस माणूस पाहून महाराजांनीं दिधलें. संपूर्ण लोक चाकरीचे नांवाजले. तारीफ मर्दुमीचीं बहुतां रीती केली. महाराजांचे अभय अमृतोत्तमवचनें परम समाधान आपलाले जागां पावले.

तदनंतर खानाकडील लोक मातबर वजीर उमराव बाजे लोक पाडाव जहाले त्यांस महाराजांनीं समक्ष बोलावून आणून, धर्मन्याय चिंतांत आणून, ययाशास्त्र त्यांस वस्त्रेभूषणें घोड देऊन गौरव करून आपलाले स्वसंयळास चिजापुरास जावयासि महाराजांनीं आज्ञा दिधली.

६३. अन्युक्त-अन्योक्ति, अलंकार.

६४. “ राजगडाखालीं ” असें मूळांत आहे पण तें चुकीचें—कारण, प्रतापगढी असली अफजलखानाचा वध झाला असें

मागें लिहिलें आहेच.

६५. दिल-दिलासा=चिंतास आश्वासन.

६६. तिबट=पागोटें.

* बाजे=इतर.

तदनंतर महाराजांनी फत्ते केलियाची खुशाली केली. हत्तीवरून शर्करा सर्वास वांटली. वाजंत्रे व तुतारे म हा ला व नगारे मृदंग घंटा शंखनादाची गर्जना जहाली. समस्तांस परमानंद होऊन महाराजांस सेवक लोकांनी व समस्त महाराजांनी नजरा केल्या. घोरोघरीं विजय घुड्या उभवून कर्दळीस्तंभ व कुंकुमाचे अंगणीं सडे घातले. परम उल्हास लहानापासून योरास जहाला. समस्त ब्राह्मणांस दान दक्षणा दिधली. फकीर गोरगरीबांस खैरात केली. तदनंतर ब्राह्मणभोजने घातली. कुलधर्म संपादिला. श्री तुलजापूरनिवासिनीचे पांच गोंधळ घातले. महास्वळोस्वळी महापुरुष संन्याशी व सिद्ध साधु यांसि पूजोपचारास द्रव्य पाठविले. व महाजागृत स्याने श्रीशंकर श्रीविष्णुमूर्ति यांसि जे जे नवस केले होते ते अर्पण केले. तदुत्तर अफजलवधानें यश आलियाचें संतोषाचें वर्तमान मातबरांस व मांडलिक राजे व संस्थानिक देशोदेशींचे देशकांस वगैरे इष्टमित्रांस व वजीर उमराव यांसि व श्रीमंत सकलतीर्थरूप राजश्री शहाजी महाराज आबासाहेबांस वर्तमानें लिहून वार्तिकासमागमें पाठविली. किल्लोकिल्लियांस शर्करा पाठवून तोफेची सरबत्ती केली. महाराज विजयी होऊन अफजल निर्दालिला. अस्मांनी फत्तेची ध्वजा लागली. महाराजांनी अंगेजींची व जातीनिशीं मर्दुमीची निहार्यत केली. सर्वाजनांनी व जनस्त्रियांनी आशीर्वाद देऊन महाराजांस परमानंद चित्ते बोलले. समस्त ऋषिब्राह्मणांनी व साधुजनांनी व तपस्वी महावृद्धांनी मस्तकें डोलवोन वेदोक्त मंत्राक्षता परम दयावंत होऊन महाराजांचे मस्तकीं अर्पिल्या. महाराजांचे धैर्याची व सुधा कर्ण धार्मिक शौर्यकर्माची अणिमा* पाहून श्री संपूर्ण तेतीस कोटी अमर व अमरनाथ अनुपदे गणगंधर्व व सिद्धचारण यक्ष किन्नर व नरनाथ वपन्नगेश्वर परम म क रों आमोदित मानसे गुप्तरूपे प्रगटांत न आणितां महाराजांचे मस्तकीं कनकपंकजे अर्पून मस्तकें समस्तांनी डोलविली. या शिवाजी महाराजांची जर्गी कीर्ति पावतू शशिसूर्य तावतूकाल भीमभानुतेजप्राय प्रसर जाहली.

या नंतर बिजापुरास ताबडतोब शिताबीने जासूद व हरकारे यांणी जाऊन युद्धाची खबर लष्कर लुटून फत्ता केलें व शिर कापून नेलें ही संपूर्ण तपशिल जाहीर केली. ते वेळी पादशाहा तख्तावरून उतरून दिलगीर होऊन महालांत जाऊन पलंगावर निजले. बहुत खेद प्राप्त झाला. तैशीच बडे साहेबिणीस खबर कळतांच पलंगावरि बैसली होती तेथेंच परम चित्ताक्रांत होऊन दुःखे करून ललाट ताडून निचेष्टित पडली. सौख्ये स्वर्गभूमीस

*७. अंगेत्र=अंगेजणी-एकांगी.=अंग-
ची हिंमत. *८. विहायत. ?

*९. सहेली=सखी.

* अणिमा ही * सिद्धीतील पहिली.

उभ्या होत्या त्याणीं उठवून सावध करून उचलोन पलंगावरि बैसविली. तिणें श्वास टाकिला आणि रुदन करूं लागली. अफजल्लासारखा महाराजांनीं मारून शिर कापून नेलें, लष्कर लुटून फत्ता केलें, अतःपर पादशाहीस खोर्मा आली. असें मोठे दिलगिरीनें बोलें लागली. या इन्शा अछा हुतआला या खुदा या खुदा या सुबहान या सुलतान पीर पैगंबर परवार दिगार रहिमानुर-हिम म्हणों लागली. सखेद चित्ते अंग पलंगावरि टाकून रडों लागली आणि बोलली कीं, खुदांनीं अहलशाही बादशाही मेहेरें' करून शिवाजी राजियास दिधली आणि आमची पादशाही बुडाली. ऐशा कित्येक कल्पना करून पादशाहा व पादशाहाजादी यांनीं तीन दिवस उपोषणें केलीं. कुल् लष्कर व शहर दिलगीर जहालें. पादशाही नौबत उपडी घातली. समस्त जन बोलें लागले जे, अतःपर तमा न धरितां बेवसवसो महाराज फौजेसह येऊन शहर मारील कीं काय ! पादशाही जवरीनें घेईल. याउपरि पादशाही यवनांची बुडाली. मराठी राज्य जहालें. ऐसें समस्त लहाना पासून घोर बोलूं लागले. पादशाहाचें मोठें अनहित जहालें.

इकडे महाराजांनीं मंचकीं निद्रा केली असतां दासाभिमाना श्रीतुलजापूर-निवासिनी जगदेबा गोदोहन समयास प्रत्यक्षता स्वतःसिद्ध स्वप्नी येऊन महाराजांस सदय आत्मा दिली की, " अफजलखान तुझा वैरी. होता तो तुजपासून मारविला. तुजला प्रसन्न जहालों. तुझे भक्तीस परम लुब्ध जहालों आहे. तुझे राज्यांत वास्तव्य करून, पुढें तुझे सर्व प्रकारे कल्याण करून, तुझे हस्ते वैरियांचा पराभव करून, संपत्ति संतति सहित राज्याभिवृद्धि करणें आहे. तरि आपली स्थापना करून पूजा ऊर्ज्या यथाविधि भक्तिभावे चालविणें." हा दृष्टांत चमत्कारयुक्त जाहला. अंबेने सांगितलें ही प्रमाणताच. श्रीवचनास अंतर करितां नये. यावरून महाराजांनीं गंडिका नदीस कारकून शहाणा मनुष्य ऐवज देऊन पाठवून दिला. त्याणें जाऊन तेथें अपूर्व शिळा विलोकन करून ती गाडियाघर घालून काही दिवसांनीं महाराजांजवळ आणिली. ते समयी चतुर इन्द्रवंत पायरूट आणोन श्रीभवानीची मूर्ति अवयव सुद्धां ध्यानस्थ यथाशास्त्र शिल्पिके निर्मोन तयार केली. तदनंतर किछे प्रतापगडीं देवालय निर्मोन मुहूर्त पाहून अर्चा करून स्थापना कुलदेवतेची केली. यथाविधि होमहवन ब्राह्मणसंतर्पणें जहालों. दानदक्षणा दिधली. तदनंतर श्रीअंबेस मन उन्हासें महाराजांनीं भूषणें रत्नखचित वस्त्रे भरजरी तगटी बादली आपिली. आणि अंबे

१०. खामी=नुकसानी, नाश.

११. मेहेर=उपा.

१२. बे-वसवसा=विन् विहृत, निःसंशय.

१३. ऊर्जा=संरक्षण.

कारणें महाल मोकाशे देऊन हवालदार मुजूमदार पेशवे कारभारी करून श्री-देवीस नेम उत्साह चालवून दिन प्रतिदिनी महाराज करूं लागले. नवम यात्रा सर्वदा श्री तुळजापुराप्रमाणें प्रतापगडीं येऊं लागली. तुळजापुरास जाणारास दृष्टांत, आपण प्रतापगडीं आहों तेथें जाऊन दर्शन घेणें नवस फेडणें. ऐशी अभिनव लीला नाटक रूपे श्री अंबा जनास दाखवून निगमागमाचें गोचर परम जागा स्थान जहालें. येणेंकडून महाराजांचे मनोरथ अशेष मिळें. पावले.

यानंतर विजापूरचा मोठा वजीर अफजलखान बुडविला येणेंकरून पादशा-हीवरि आफत पडली ऐसें जहालें. बिजापूर पादशाहाचें तमाम कोंकण सर-हद्देचे किल्ले याविरहित मावळचे किल्ले होते ते संपूर्ण घेतले. पन्नास साठ गड घेऊन बळकाविले. कोंकण सारें बळकाविलें. वरघाटही घेतला. शिलेदार लष्कर सात हजार व पागा पंधराहत्तर एकूण पंचवीस हजार फौज तोलदार जहाली. लष्कर कुल जमा होऊन नेताजी पालकर सरनौबत मोंग-लाईत स्वारी शिकारी करून बालेघांट व परडें व हवेली कल्याण कलबर्गे व आवसे उदगिरी गंगातीरापावेतो मुलूख मारीत चालले. खंडण्या तमाम घेतल्या. मु-लूख मारीत चालले व काहीं सरहद्देचा जप्त केला. औरंगाबादेचा पुरा मारिला. मोंगलाई फौजदार औरंगाबादेस होता तो चालून आला त्याशी युद्ध करून जिर्वे मारिला. हत्ती घोडे पाडाव केले. मोंगलाईत धुंद उठविली. ऐसा परा-क्रम करीत महाराज चालिले.

जे गड घेतले त्यांचे बंदोबस्तीस कारभारी ठेवून नवी पद्धत घालून महा-राजांनी बंदोबस्त केला तो येणेंप्रमाणें:-हवालदार एक व सबनीस एक व सर-नोबत एक या तिघांनीं मिळून कारभार करावा. व नख्त नाणें व गळेचें दास्तान वगैरा जिन्नस सरकार निसबत कारखानीस जमेवर नेमून सरकारकून ठेविला त्याचे विद्यमाने सर्व करावा. गड तोलदार आहे, तेथें तट गडचा घेरा थोर, या जाग्यास पांच चार तटसरनोबत ठेवावे. त्यांस तट गजाप्रमाणें नेमून द्यावे. हुशारी खबरदारीस यांणीं सावध असावे. गडावर लोक ठेवावे. यांस दहा लोकांस एक नाईक नऊजण पाईक. याबरहुकूम चाकरी करून रात्र दिवस सावध राहून गड रखावा. सदरहू लोक इटेकरी बंदुखी व पट्टेकरी तिरंताज अडाव व आडहत्यारी ऐसे माणूस मर्दाने चौकस पाहून महासज्जांनीं खांसा नजरगुजोर करून ठेविले. गडावरि लोक हवालदार सरनोबत मराठा जातिवंत कुलवंत ठेवावयास जमानें हुजरातीचे लोक असतील त्यांपैकीं घ्यावे.

११. आफत=संकट, अनर्थ.

१५. नजरगुजार=दृष्टिगोचर.

१६. जमान=जामीन.

सबनीस ब्राह्मण हुजरातीचा ओळखीचा ठेवावा. कारखानीस प्रभु कायस्थ ठेवावा. परम विश्वासू गड हवालदार याच्या हाती. त्यांनी धनियाचे पायापाशी इमाने इतबारें वर्तीवें. फितबा फांदडा करून किल्ला कोणास न द्यावा. जातीने बंदोबस्तीने गडकोटाचे मामलेदार केले. नवी पद्धत अष्टप्रधान यांचे संमते घातली.

तसेंच लष्करांत पागा केली. पागेचे हुद्देदार केले. पागेचे तोलदारी खा-
र्ची शिलेदार ठेविले. स्वतंत्र बळ कोणाचे न चालवें. पागेमध्ये घोड्यास
बारगीर एक, अशा पंचवीस घोड्यांस एक मराठा धारकरी हवालदार केला.
पांच हवालियांचा एक जुमला केला व नांव जुमलेदार ठेविले. ऐसे पांच
जुमलेदार म्हणजे एक सुभा. त्यास पांचशें होन तैनात, पालखी एक, यास
जुमलाजमादार एक. त्यास शंभर सवाशें होन तैनात. पंचवीस घोड्यांस एक
परखाली एक नाळबंद. दहा जुमले म्हणजे एक हजारी. त्यास हजार होन
तैनात, मुजुमदार एक, व मराठा कारभारी जमनीस कायस्थ प्रभु त्यास पांच-
शें होन. तैनातीप्रमाणे असावीस पालखी द्यावी. आली जमा राखून जाहला खर्च
चौधांचे विद्यमाने ठरावा. तदनंतर पंचवीस हजारी यास दोन हजार होन
तैनात, तसेंच मुजुमदार, कारभारी, जमनीस, करावे. ऐसा पांच हजारी
यांचा सजा व पंचवीस हजारी सरनोबताच्या हुकुमांत असवे. ये जातीचा
पागेचा मामला.

तसेंच शिलेदाराचे सुभे वेगळाले. तेही सरनोबताचे आज्ञेत. पागा व
शिलेदार मिळोन सरनोबत याचे हुकुमांत वर्तवें. हजारी पंचहजारी सरनोबत
यांजवळ बाकनिशीचा कारकून व हरकारे व जासूद ठेवावे. सरनोबताजवळ
बाहिरजी नाईक म्हणोन बहुत शहाणा धूर्त, अकलवंत, सारे जासुदांचा नाईक
केला. तो बहुत हुशार चौकस ठेविला. लष्कर पावसाळे दिवसांत छावणीस
आपले कैबजी देशांत यावें. आल्यानंतर त्यास दाणा रतीब ऐसा दर घो-
ड्यास व वैरण व लोकांस घरे सिद्ध करून ठेविलीं असावी. दसरा होतांच
छावणीहून लष्कर कूच होऊन जावें. जाते समयी कुलें लष्करचे लहान थोर
लोकांचे बिशीदींचे जेबिते करावे तदनंतर धावणीस जावें. आठ महिने ल-
ष्कराने परमुलुखांत पोटा भरवें, खंडण्या घ्याव्या. लष्कराबराबर बायका व
कलावंत अगर बटकीवसव्या, बेलकरणी, डोंबारणी व परद्वारी, चितारणी व

१७. कबजी=बाबेंतील,

१८. डल=सर्व.

११. विशाद=जिनगी, मालमिळकत.

१००. जावता=यादी.

कंजारीणी लष्करांत नसाव्या. जे बेनवा फंदी वागतील त्यांचें पारिपत्य करावें. व परमुलखांत माणूस बायका अगर मुलें यांचा अणुमात्र बंदें न धरावा. जो बंद मस्तखोर धरील त्याची तत्काळ गर्दन मारावी. बैल बळकट पाहून नि. भावणीची ओशी त्यांस द्यावी. याप्रमाणें ताकीद सर्वत्रांस करून सरनोबतास करावी. ब्राह्मणास उपद्रव न करावा. खंडणी केलिया पैसा बोलीप्रमाणें घ्यावा. व तेथें तफावत न करावी. बोली बरहुकूम निभावणी करावी. कोणीही बद-अम्मल न करावा. आठ महिने स्वारी करावी. वैशाखमासी लष्करांनी छाव-वणीस झाडेनिशीं यावें.

येतांच आपले लष्करचा कुल झाडा घ्यावा. पूर्वील जाबतेप्रमाणें विशाद रुजू घ्यावी. जास्ती होईल ती किंमत करून त्याचे हक्कांत धरावें. घोर किंमतीची व-स्तभाव असलिया दिवाणांत घ्यावी. कोणी चोरून ठेविलिया आणि सरदारास दखैल जाहलिया त्यास शिक्षा करावी. लष्कर छावणीस आलेवर हिशोबाप्रमाणें पैसा सोनें रूपें जडजवाहीर कापड वगैरे सर्व सरदारांनी घेऊन हुजूर दर्श-नास जावें. तेथें अवघा हिशोब समजावून मालमत्ता द्यावी. लष्कर लोकांचे सरंजाम हिशोब देणें, फाजील ऐवज मागणें, तो हुजुरून घेऊन छावणीस जावें. ज्यांणी कामकाजें केली त्या लोकांसही सरंजाम करून द्यावा. कैदेप्रमाणें व-र्तणूक कोणी केली असेल त्यास नावाजोन ज्यांणी कीर्ति केली असेल त्यांची चौकशी बहुतांमते शोध करित असवें. चार मास छावणी करून दस-यानंतर आज्ञेप्रमाणें ज्या प्रांतास जाणें तिकडे जावें.

ऐसें लष्करचें वर्तमान तैसे मावळे लोक त्यांसि दहा लोकांस एक नरिंक, पांच नायकांस एक हवलदार, दोनी हवाले मिळून एक जुमला, दहा जुमले झणजे एक हजारी करावे. जुमलेदारास शंभर होन तैनात. त्यास एक सबनीस नेमून दिधला. त्यास चाळीस होन तैनात करून द्यावी. तैसेच हजारी यास पांचशें होन तैनात. त्यास एक कारकून शंभर होन तैनातीचा करून द्यावा. सर्व हजारी मिळोन त्यास घेसजी निकैम झणोन सरनोबत केला. त्याचे आज्ञेत

१. कंजारीणी-कजारी झणून एक हल-की जात आहे.

२. बंद धरणें=कैद करणें.

३. हक्कांत=रोजमु-यांत, वेतनांत.

४. दिवाणांत=सरकारांत.

५. दखल=ज्ञात, श्रुत.

६. कैद-कायदा, नियम.

७. “घेसजी निकम” यास “घेसाजी कंक” म्हणतात. पण हा अपभ्रंश मोडी लिपीवरून झाला असावा. “कंक” हें

आडनांव मराठ्यांच्या शहाण्णव कुळींत नाहीं. “निकम” हें आडळत. तेव्हां मो-डींत येसा निकम असें लिहिलाना ‘क’ अक्षरावर अनुस्वार दिल्या असल्यास (आणि असा देतात) त्याचें “येसाजी कंक” असें के-लें असावें. हल्लींच्या मूळ प्रतींतही “क” वर अनुस्वार दिलेला आहे. प्रॉटबफ यांणी जें एकदां ‘येसाजी कंक’ लिहिलें त्याचेच उतारे अर्थात् आलीकडील इंग्रजी व मरा-ठी ग्रंथांत झाले यांन फारचें नवल नाहीं.

सर्वांनी असावे. सरनोबतास मुजुमदार व फडणीस व चौकीनिवीस हुजरातीस द्यावे. व सर्व लोकांस तनखे द्यावे. नेमणुकी बरहुकूम वराता द्याव्या. शेते करतील त्यांस रयतेप्रमाणे आकार करून त्यांचे हक्कांत धरावे. बाकी देणे ते हुजुरून वरातेने द्यावे. येणेप्रमाणे सालशाडा वरचेवर करीत जावे. लष्करास व हशमास एकंदर वरकडांसहित मोकास व महाल [न] देणे. महिने जे देणे ते वरातेने अगर पोर्ताने द्यावे. कुल कामांत सोहेबी कारकुनाखेरीज कोणाची अणुमात्र नाही. लष्करास व हशमास व गडकरी यांस जे देणे ते कारकुना-कडोन देववावे. मुकासे जहालिया रयत अफाट होईल, बळावेल. कमाविशीची कैद चालणार नाही. रयत बळावली छणजे जागजागां पुंड पाळेगार होतील. ज्यास मुकासा द्यावा तो व बतनदार एक होऊन बेकैदी वर्तणूक करतील. याजकरितां मुकासे देणे नाही.

जो नवा मुलूख काबीज होतो त्या मुलखांत कारकून चौकस दप्तरदार करून कागद शडती करून मोसबा दिला असे जे दप्तरदार असतील त्यांमध्ये शहाणा पाहून महालाची मजमू सांगावी. पुढे होतां होतां शहाणा पाहून हवा-ला अथवा सुभा सांगावा. मुख्य गोष्ट चौकस लिहिणार शहाणा पाहून त्यासच महालचा मामला सांगावा. केवळ लिहिणार नसोन कमाविशी न केली त्यास महालचा मामला धंदा सांगणे नाही. त्यास पादशाहीत चाकरीस जाणे अगर घोडे घेऊन शिलेदारी करणे ऐसे सांगोन निरोप द्यावा. मुलखांत कारकून ठेवावे त्यास महाल पाहून हवाले सांगावे. हवालदारास दरमहा तीन होन चार होम करावे अगर सालीना साठ पाऊणशें होन. एक सुभेदार कारकून करावा त्यास चारशें होन तैनात करावी. त्यास मजमदार सुभेचा करावा त्यास शंभर होन करावे. सुभेदारांनां चारशें होनांत पालखी चालवावी. मजमदाराचे तैना-तीस हवालदार असेल त्यास अफदागिरी द्यावी. छत्री पादशाही वजिरास मात-बर लोकांस होती तो शिरस्ता महाराजांनीं मोडला कीं, पादशाहीवर छत्री आ-णि लोकांवरिही छत्री. याजकरितां छत्रीकायदा मोडला आणि अफदागिरी केली. सर्वत्र लष्कर व हशम त्यांमध्ये शंभर होन तैनातीस व अफदागिरीस. आपली तैनात चालवावी. मुलखांत देश पाहून आकार दोन अडीच तीन लक्ष होनांस एक सुभा करून, धामधुमीचा मुलूख पाहून संगिनात लष्कर स्वार हशम जागजागां जितुकी तोलदारी पाहिजे तितुकी करून दिधली. मुलखाची जमीन मोजणी करून जमीन शाडा चावर करून आकार केला. साडेपांच हातांची काठी करून, ऐशा वीस काळ्या औरस चौरस त्यांचा एक विघा. एकशें

बीस बिघेचा एक चावर. ऐसा जमिनीचा आकार करून गांवचे गांव मोडून चौकशी केली. बिघ्यास पाहून आकार करून पांच तक्षिमा पिकाच्या करून तीन तक्षिमा रयतेस द्याव्या व दोन तक्षिमा दिवाणांत घ्याव्या. येणेंप्रमाणें रयत पाहून घ्यावें. नवी रयत येईल त्यास बैल गुरें द्यावी. बीज रयत [याणें] विकत घ्यावें येईल. व नांतवान असल्या दाणे पैसे द्यावे. ऐवज दोन चार वर्षांनी आदाय पाहून उगवणी करून घ्यावा. ये जातीचे रयतेचें पाल-ग्रहण करावें. गांवचे गांवकर रयतेची रयत कारकुनांनी कमाविशी पाहून त्याजवळून पिकावर वसूल घ्यावा. पाटील कुळकर्णी देशमुखाचे हाताखाली कैदेत रयत नाही. त्यांणी साहेबी करून नागवीन म्हटल्याने त्याचे हातीं नाही. अदलशाही निजामशाही मोगलाई देश काबीज केला त्या देशांत मुलखाचे पाटील कुळकर्णी यांचे हातीं व देशकांचे हातीं रयत व गांवकर. त्यांणी कमाविशी करावी. आणि दिवाण मोघम टक्का घ्यावा. हजार दोन हजार होन जे गांवी मिरासदारांनी घ्यावे, त्या गांवी दोनशें तीनशें दिवाणास खंडणी खंडमत्ता द्यावा. यामुळे मिरासदार द्रव्यवान् होऊन गांवास वाडा हुडई बांधवून संगीनात घ्यावे. बंदुखी ठेवून बोलाविल्या भेटणें नाही. गुंजाईशी पाहून टक्का जास्ती मागितल्याने बळानें भांडावयासि उभे राहिले. हे जाज-तीने पुढेच होऊन देश आपले हातून गेला हा प्रकार. त्यास राजानें काबीज करून वाडे हुडे कोट पाडिले. नामांकित कोट तेथें ठाणें आपलें ठेविले. आ-णि मिरासदाराचे हातीं नाही ऐसे करून मिरासदारांनी इनाम इजारती मन मानेसारखी आपले खुषीने घेतली होती ती सर्व अनामत करून मिरासदार पाहून गळ्या व नक्त देशमुख व देशकुळकर्णी व पाटील कुळकर्णी व चौगुला व मखदूम यांस आपण हुजुरुन वराता करून द्याव्या. आपले खुषीने [त्यांणी] काही न घ्यावें. मिरासदारांनी वाडे हुडे बांधूं नये. भोंड्यांचीं भिताडे घालून घर बांधून रहावें. प्यादे बंदुखी ठेवणें ते दिवाणचे करून ठेवावे. गांव पाहून दिवाणचे कारकून सुभेदारानें तीन होन बरमहा करून ठेवावे. सात पांच गांवी मिळोन एक तर्फेदार वेतन चार पांच होन करून ठेवावा. असा तमाम मुलखाचा बंदोबस्त केला. मुलखांतील श्री देवस्थानें महा जागृत जाग-जागां होती त्यास दिवाबत्ती नैवेद्य अभिषेक स्थळ पाहून यथाविधानें चालविले.

१०. नातवान=मरीब.

११. गांवकर=पाटील अगर खोब. गा-
वचे मुख्य कामगार.

१२. देशक=देशमुख, देशपांचे.

१३. हुडा=बुचड, गढी.

१४. गुंजाई=गुंजाबी, मज्जा खायला.

व मुसलमान यांचे पीर मशीद यांची दिवाबत्ती तबस्कै चमत्कारिक स्थळें पाहून उरूस चालविले. तदनंतर श्रीवैदिक ब्राह्मण विद्यावंत शास्त्रज्ञ महान् पंडित श्री वेदसंपन्न व ज्योतिषी अनुष्ठित महातपस्वी सत्पात्र गांवगन्ना पाहून त्यांचे कुटुंबाप्रमाणें अन्नवस्त्र लागेल तें त्या अन्वये द्रव्य धान्य त्यांचे गांवीं महाली नेमून शार्वे. सालदरसाल कारकुनांनीं त्यांस पाठवून ते भक्षून स्नानसंध्यादि षट्-कर्माचरण आचरोन महाराजांस व राज्यास कल्याण दिवसेदिवस चितून सुख-रूप रहावें. तैसेंच गड कोठ किछे लष्कर हशम मुलूख हुजरातींत चौकशी करून राज्य महाराज करीत चालले.

मोंगलाईत धुंद उठविली ही खबर दिल्लीस अवरंगजेबास कळोन बहुत चिंतातुर होऊन महाराजांस बोलाविलें.[!] बिजापूरची फौज अफजलखानासारखा मातबर वजीर होता त्यास बाराहजार स्वारांचे फौजेनिशीं बुडवून नेस्तनाबूद केला. गड कोट तीन पादशाही अदलशाह पादशाह बिजापूर व हैदराबादेचा सानाशाह पादशाह व बेदरचा बहामनी कांगो पादशाह व दौलताबादेचा बाहिरी निजामशाह या चोहों पादशाहांचे जोरावारीनें राज्य महाराजांनीं घेतलें. त्याची तरतूद करावी झणोन विचार करून कुळी पादशाही वजीर उमराव बोलवून आणून एक सुभा फौज लक्ष घोडा राजिपावरि रवाना करावा झणोन तजवीज करून नबाब शास्ताखान मुतलक वकील हिंमतवान् औरंगजेब पादशाहाचा मावसा, भारी उमराव तोलदार वजीर निवडक त्याजबराबर योर योर वजीर लक्षाचे लक्ष घोडे राजत देऊन महाराजांवरि परम क्रोधें रवाना केले. त्यांस पादशाहानीं बुद्धिवाद सांगितला कीं, तुम्हीं जाऊन महाराजांस मारून गर्दीस मिळविणें. गड कोट किछे घेऊन हस्तगत करणें. ऐसे स्पष्ट सांगोन रवाना केलें. बराबर उजेबक, पठाण व रोहिले व रजपत बं ग स व रांगडे व भिन्न नाना जातीचे लष्कर तिरंदाज व बरखंदाज सैतीवांले मुस्त फा बावरे हटेले उमदे लोक तैसेच रांगडे व तैशाच हत्तीवरील तोफा व घोड्यावरील तोफा व पायचे बैले व बंदुखी बरचीवाले आडहत्यारी पट्टेकरी व इटेकरी, बाणेकरी व चक्रधारी व कमाणमारी व पिस्तुलवाले पायचे लोक १००००० गणती लागली. समागमें फरासखानेचे हत्ती सुमारे दोनशें २०० तैसेच भांडियांचे ५०० शें हत्ती, उंठ सुमार आठरा कारखाने व तोफखाना व बाजे मिळोन गणती ३०००० तीस हजार. व खजाना वगैरा हत्ती सुमार तीनशें. याखेरीज उंठ बाणाचे २००० दोन हजार व दारूगोळ्याचे सुमार ३००० छकडे व घोड्याचे

१५. तबस्कै=पिरापुढील अगर ताबुता पुढील प्रसाद.

१६. सैती=एकप्रकारची बर्षी, हिला

दोरी लाविलेली असते.

१७. बावरे=झावरेबावरे, उग्र.

सुमार २००० दोन हजार [अशी] दिल्लीश्वराने शास्तीखानाची व बाजे लोक यांची रवानगी केली. दिल्लीश्वर म्हणजे या कलियुगी संपदेचा अमर्याद सागर. संपदावैभवे रावण किंवा प्रत्यक्ष दुर्योधनच हीच समता. अवरंगजेबास धराभुवनीं लक्षितां अन्य सम तुलनेस नाही. यदर्था वचन “दिल्लीश्वरो वा परमेश्वरो वा” हे पद समस्त जनांनीं अवरंगजेबास दिधलें. जनी जनार्दन असे त्या कैसे म्हणों ? अवरंगजेबाची साधनसंपदा श्री ईश्वरेच वर्णावी. मानवी यास वर्णावयास अणुमात्र सामर्थ्य नाही. पृथ्वीपद ईश्या अल्ला हुत-आला यांणीं अकबरासहित अवरंगजेबास करार करून बक्षिसी केली आहे. शास्तीखान नबाबासमागमें पादशहांनीं हत्ती घोडे पायदळ व खजाना गाड्यांवर भरून व याखेरीज नखत सेनें रुपये मोहरा होत ऐसें ३२ कोटी द्रव्य घेऊन दिल्लीहून शास्तीखान नबाब, पादशहाचा मावसा, गर्जना करित परम तवकें पैजेचे विडे घेऊन मोहीम फते करावी हा अभिमान धरून दक्षिणेस शिवाजी महाराजांस हतभन्न करावया सेनासमुद्र घेऊन आला. लष्कर बेमुबलक. दोन तीन गांव लांब पांच कोश रुंदी ऐसें लष्कर जंगलोजंगलीं रहात चाललें. नदीवांचून पाण्याची लष्करास निभावणी न होय. या प्रकारचें लष्कर ऐसें जमलें. मजल दरमजल चालोन येऊन तीन महिन्यांनीं पुण्यास दाखल शास्तीखान जहाले. राजे राजगडीं होते. सर्व सरकारकून व योर योर सरदार व सरनोबत व हुजूर बोलावून विचारिलें. सर्वांचे मते विचार केला जे, “सल्ला करावा, भेटी घ्यावी, त्याशीं युद्ध करितां गांठ पडत नाही. आपली फौज ती काय ?” ऐसा विचार झाला. महाराजांचे मनांत सल्ला करावा तरी कोणीही नामजात लष्करांत रजपूत मातबर, जे आपणही रजपूत, हिंदु-धर्म रक्षून स्नेह संपादील ऐसा अर्थ नाही. शास्तीखान ह्मणजे मुसलमान पादशहाचा नातलग आप्त मावसा येथें कांहीं लांच रुपवैत चालेना. अगर आपणासि रक्षण सख्य [कबूल] करून भेटलियांनै नाश करील. ऐशी तजवीज करून निदान मारितां मारितां जें होईल तें करावें ऐशी महाराजांनीं चित्तापासून

१८. हें पद्य असें:—

दिल्लीश्वरो वा जगदीश्वरो वा
मनोरथान् पूरयितुं समर्थः
अन्यैर्नृपाः परिदीयमानं

शाकाय वास्यात् लवणाय वास्यात् ॥

यांतील शेवटला चरण ऐकण्यांत फार येतो.

१९. ह्या पद्याविषयीं आख्यायिका अशी आहे कीं, प्रसिद्ध कवि जगन्नाथ पंडित यां-

स दिल्लीश्वराचा आश्रय सोडून आपल्या पदरीं रहावें अशी प्रार्थना एका रजपूत राजा-नें केली असतां, त्यास पंडितांनीं वरील पद्यरूप उत्तर दिलें.

२०. ह्या वाक्याचा नीटसा संबंध लागत नाही.

२१. नामजाद=लौकिकवाद्.

२२. रुपवत्=लांच.

हिंमत धरून [निश्चय केला.] तों तेच दिवशीं श्रीभवानी तुळजापूर-निवासिनी जगदंबा महिषासुरमर्दनी महाराजांचे अंगी संचार करून कडोविकडी बोलो लागली जे, “ माझे लेकरास म्हणावे जे शास्तीखान तो त्याची फिकार किमपि न करणे. जैसा अफजल प्रतापतवकें मारिला तैसेच या दुर्बुद्धि यवनास तव हस्तकें शिक्षास्पद करितो. तूं यदर्थी चिंता न करणे. शास्तीखान फौज सुद्धां येऊन उतरलियावर त्याचे गोटांत शिरोन मारामारी हमतमानें करून या दृष्टास पराभवातें पाववितो. ” ऐसें सत्य अमृतोत्तर अभयवचनें श्रीअंबेनें सांगोन तत्क्षणीं अदृश्य जहाली. तदनंतर राजे सावध होऊन पाहूं लागले तों सन्निध होते त्याणीं श्रीवाक्यें लिहून ठेविलीं तीं वाचून श्रवण केलीं. महाराजांस परम संतोषाच्या कोटी जहाल्या. राजे यांसि श्रीप्रसन्नता जहाली. हा खलु निश्चय केला. शकुनग्रंथी पळवी दिधली. आणि पटुतर पराक्रमाची भारी हिंमत धरिली. व आपले लष्करांत व मावळे लोकांत व हुजूर लोकांत निवड करून एक हजार मनुष्ये आणविलीं. त्यामध्ये सडे सडे राऊत फौज तयार करून शास्तीखान पुण्यास आला ही खबर तहकीक आणून राजे राजबौदेवरून खासा मुस्तेद होऊन खाली उतरून धारकरी लोक समागमें घेऊन चालले. दादाजी बापोजी व चिमणाजी बापोजी देशपांडे हे खेड तर्फेस हरकादे होते, ते दोघे बहुत शहाणे चौकस इतबारी, महाराजांचे प्रीतिपात्र, ऐसे दोघे बंधु बराबर घेतले. नेताजी पालकर व मोरोपंत पेशवे यांच्या दोन फौजा केल्या व नेताजी पालकर व पागा ऐशा दोन्ही फौजा शास्तीखानाचे गोटाबाहिर अर्धा कोशावर चौतर्फी उभ्या केल्या. आणि महाराजांनीं ढाल तलवार हातीं घेऊन तयार होऊन हजार माणूस पाय उतारा समागमें घेतले. जिवावरील महाराजांनीं धाडस करून श्री अंबा हृदयीं स्मरोन चालिले. बिनीस चिमणाजी बापोजी व बापूजी कोंडदेव चालिले. त्यांचे मागे सर्व लोक फौज चालली. तांम्रांचे लोक जागजागा पुसूं लागले जे, कोणाचे लोक ? कोठे गेलां होतां ? म्हणोन. तेव्हां त्यासि चिमणाजी बापोजी बोलतें चालले. इतक्यांत मध्यरात्र जहाली. नवाबाचे डेरेंत जाऊन दुतर्का उभे राहिले. त्यामध्ये दोनशें माणूस निवडून खासा राजियांनं अंगेजें करून चिमणाजी बापोजीस सांगोन बाडे कटारीनें चिरून आंत शिरले. तों सात फेर तितकेही शस्त्रानें

२३. तहकीक=पक्षी, निश्चित.

२४. “ राजवादेवरून ” यावढल “ राजवादावरून ” असें असतें तर बरें.

२५. मुस्तेद=तयार.

२६. ताम्र=यवन, मोंगल.

२७. चिमणाजी उत्तर करी की, “ चौकीचे लोक, पाळी बदलून परत लष्करांत जातां. ”

२८. अंगेज=अंगजणी, आंगची हिंमत.

फाडून आंत गेले. चौकीचे लोक निजले होते. त्यांस अणुमात्र कळो दिले नाही. पुढे खासा नबाबाचे डेरियापाशी पावले. त्या डेरेंत बायका व खोजे व दा वा व उडदा बेगणी ऐसा समुदाय स्त्रियांचा होता. त्यामध्ये कितीएक समया व मेणबत्या लावून जागृत होत्या. त्यांनीं पारखे लोक पाहून परम घाबऱ्या होऊन भयाभीत चित्ते हांका मारून गलबला केला. इतक्यांत चिमणाजी बापूजी यांनीं खोजे देवडीस आंतले होते ते पांच सात ठिकाणीं जिवें मारिले. वरकड बायका शास्तीखानाच्या खाशा बिब्या दबाविल्या. त्यामध्ये उडदा बेगणी वीस पंचवीस गुरगूज घेऊन लोकांस मारीत चालल्या. तेव्हां महाराजांचे लोकांनीं त्यांतून दहा पंधराजणी जिवानिशीं मारिल्या. बाकीच्या उगीच राहिल्या. इतका मोठा गलबला होताच शास्तीखानास कळलें कीं, गलीम एकाएकीं चालोन आला. त्याजवरून खासा बिचोबेंतून उठोन बायकांत शिरला. तमाम समया व मेणबत्या विशाविल्या. अंधार पाडिला. ओळखतां नगे. तेव्हां वृद्धा पाहून खासा म्हणोन जागाजागा बायका मारिल्या. राजा खासा येऊन पाहतांच शास्तीखान नव्हे. बटकीचे सोंगाने खाशिपाचा शोध डेरेंत करविला, परंतु तेथें नाही. भयानें बायकांत जाऊन लपला. महाराज प्रतापी पुण्यश्लोक बायकांवरि हात न करीत. इतकेंत मारितां मारितां खानाचे हाताचीं तीन बोटे तुटलीं. गलबल थोर झाली. गलीम येऊन शिरला ऐसें कळोन चौतर्फींचे लष्कर तयार झालें. सारे लष्करांत दंगा मातला. एकाचें एक एकेनात. अभिरांच्या वजीर उमरावांच्या व समस्त लोकांच्या बोबड्या वळल्या. आपआपलेंत घे घे मार मार अशी गर्दी जोरावार जहाली. राजे लोकानिशीं सांभाळून डेरेबाहेर निघाले. ताम्राचे लोक हजारों हजार गलीम कोठें आहे म्हणोन धांवण्यास निघाले. आणि आपली फौज सरनोबत पेशवे होते त्यांत मिळोन महाराज निघोन चालिले. गनिमाची फौज कुलू तयार होऊन आपलाले गोटांत शोध करूं लागले. याचा माग लागला नाही. महाराज स्वस्तिक्षेम आले. फत्ते करून आलियाचें वृत्त राजगडास कळतांच तोफेची सरबत्ती जहाली. लहान थोर समस्त जनांस परमानंद जहाला. ते श्लोकः—

शास्तीखान नबाब मूर्ख अगळा चालोन आला कसा ।

शिवाजी नृपती समर्थ अवनी अझूत ज्याचा ठसा ॥

केलें हीनहि पामरास चपळें तोडोनि बोटे शणी ।

धाकें कांपतसे कुटील उदरीं जिकील आतां रणी ॥ १ ॥

पाछाके दर बंदगीस अब मै जातानही ये वडी ।

शास्तीको इरशा लगीच दिलमो जानो हमेशा बडी ॥
 जानी दौलतकी नहोचि मजकूं आशा कभू प्यारसे ।
 शीवा है बरजोर रोशन कियो ज्यानोच ईमानसे ॥ २ ॥
 शास्तीते मरणाहुनीच अगळें केलें नृपाने कसें ।
 दंडोनी निकरें अरीस चपळें कौतुक शालें असें ॥
 मारामार करुनियां निजबळें शाहूजी सुनो पातला ।
 कीर्तीचें ध्वज लाविलेच अवनीं आखंड वीराजला ॥ ३ ॥
 स्त्रीयां माजि कुटील मूर्ख कपटी शास्ती दडाला भयें ।
 आतां मारिल भूपतीच मजला निश्चरता निर्दयें ॥
 पाच्छानें मज धाडिलें करूं कसें शाहूजी सुनो हा बळी ।
 कीर्तीचे ध्वज लाविले निशि दिवा या भोंसल्याचे कुळीं ॥ ४ ॥
 सेना भीत समस्त जाण हृदयीं आपूर्व शालें कसें ।
 शीवाजी नृपती समर्थ अवनीं अन्यत्र कोणी नसे ॥
 पांठाके दरबंदगीस न चले दीदार येकी घडी ।
 जादा देखनमो करामत असे जाना दिलेमो बडी ॥ ५ ॥
 पांठाचे अमिरादि सर्व वजिरां मारिल हा भूपती ।
 दिछी घेउनियां प्रतापतवकें संरक्षिता हे क्षिती ॥
 ईराणादिक हे तुराण अवघें घेईल राजा बळें ।
 हस्तीं शस्त्र धरुनि सर्व चपलें खाणील शत्रूमुळें ॥ ६ ॥

ऐसा हिया महाराजांचा इतरांस घडो पहातो कीं काय ?

तदनंतर दिवस उगवल्यावरि शास्तीखान नबाबाचे परामर्षास सर्व वजीर उ-
 मराव व बाजे लोक मातबर आले. पहातात तों नबाबाचीं तीन बोटे तरवारीचे वा-
 राने अगदीं उडोन गेलीं. वरकड कित्येक लोकांचा नाश जहाला. बायका व
 व खोजे उडदा बेगणी यासि जखमा लागल्या. कित्येक मारिल्या. ऐसें कळो-
 न नबाब समस्तांस बोलले जे, गनीम बडे हिमतीने काडी इतका जुम्हेंस न
 खातां दीलका करार करून वाघासारखा शिवाजी लोकांनिशीं खासे डेरेंत
 शिरोन मारामारी केली. बडा शौर्य हुवा. परंतु अमीर वजीर व मातबर लोक
 हुशार जहाले नाहींत. गलीम सन्निध असतां बेकाम. तेव्हां अवघे फितव्यांत
 मिळाले. आतां इतबार कोणाचा नाहीं. एकांती राजा येऊन डेरेंत माझीं बोटे
 तोडलीं उद्यां मागती जोरावारीनें येऊन आपलें शीर कापून नेईल. काय गति
 करावी ? शिवाजी मोठा दगेखोर. दगा दिधला. तैसाच आणखी दगा

देईल. आमचे लष्कराचा इतबार नाही. आपण माघारां कूच करून जातो. या लोकांबराबर रहात नाही. असा दट विचार करून तिसरे दिवशीं माघारां शास्तीखान चालला.

राजे राजगडास आले. बातमीस जासद पाठाविले त्याणीं नबाबाचे लष्करांत जाऊन खबर घेऊन येऊन सांगितलें जे, खानाची तीन बोटे तुटोन गेलीं. उजवा हात योटा जहाला. वरकड कितेक बायका व लोक मारिले. नबाब या भयानें फौजेनिशीं दिल्लीस चालला. हे वर्तमान आल्यावरून महाराज परम आनंदयुक्त जहाले कीं, यासमयीं भारी फत्ते जहाली. शास्तीखानास हे नांव पादशहांनीं ठेविलें परंतु यथार्थ ठेविलें नाही. ते शास्तीखान आपण खरे करून समस्त लोकांत व चहू खंडांत रूनू जहाले. ऐसें बोलोन गलीम पराभव प्रत्यक्ष जनांत रुजवातीस आला या आनंदें हत्तीवरून साखरा वांटल्या व अपरामित जय संपादन केल्याची खुशाली केली. आणि राज्य संतोषरूप करीत राहिले.

खान भयें करून मजल दरमजल मार्गे न पाहतां दिल्लीस पावला. पादशाहा मनांत आश्चर्य करून परम दिलगीर जहाला. अतःपर महाराजापुढें दुसरा विचार नाही म्हणोन श्वास टाकिला. खानाची फौज काय ? तैशियामध्ये आपले अंग-जोरानें मरणाची परवा न धरितां डेरे फाडून आंत शिरोन मारामार केली म्हणजे काय ? शिवाजी महाराज अदमी नव्हे. बडा सैतान आहे. अशा गोष्टी वजीर उमराव दिवाणास व शाहनादे बहादूरशाहा व माजुद्दीन व कामबक्ष व दिदारबक्ष यांस जाहीर केल्या आणि तोंडांत हाताची अंगुली घालून दंग जहाला. आणि परवर दिगार मोठा गजब जहाला. शास्तीखान बडा नामर्द, तो आलिया वर्ज करावा ऐसा सिद्धांत केला. एकतर मखलत नामोहरम केली. दुसरी गोष्ट शिवाजी महाराजांनीं बरजेरीसे शिक्षास्पद केले. तन्मूळें शास्तीखान शास्ती जहाला. यावरून त्यास समक्ष येऊं दिला नाही. यास्तव खान अर्जुंदी होऊन रौमीची खंत चित्तांत आणून पेशमान जहाला. येबाबे अलमपँनाह पादशहांनीं शास्तीखानास बेवकूफीचा हुकूम कर्माविला जे, आपण हवेलीस जाकर रहना. अवखरही नही. हा सर्व प्रकार बेवकूफीचा घडला. तदनंतर त्याजसमागमें जे वजीर गेले होते त्यांस हुजूर आणून अपमान करून दौलती कमी करून जहागीरी काढिल्या. कितेक दूर केले. ते वेळीं त्याणीं अर्ज केला जे, “हजरत-ने बडा अमीर नवाब करून दिला. त्याचे हुकुमांत रहावें असा हुकूम

२२. अर्जुंदी-खट्ट.

२३. खागी=नुकमान, हानि.

२३. अलमपँनाह=दुनयेचे संरक्षक.

केला, त्या बरहुकूम वर्तत असतां गाफलपणें नामोहरम होऊन भागकर आये, हमारी बात सुनी नही. मोहीम सुरू न करितां माघारे आले. आम्ही या गोष्टीस काय करावें ? इसबाबे हमारी तकशीर नही. हम पादशाहाके दौलतकी भलाई चहाते हों. उँमदे पादशहानें अमीर बडा अमीरुल उमराव देणें याज-बराबर जाऊन खस्त होऊं." ऐसें म्हणतांच त्यास मागती दीलदिलासी होऊन पूर्वोक्त जहागिरी करार करून बहुत खूष जहाले.

पुढें शिवाजी महाराजांवर कोणता मर्दाना उमराव साहेब यख्तियार खाना करावा ? आणि फत्ते करून कोण येईल ? हा विचार करून अमीरुल उमराव बेवीस यांपैकीं द स दीस आणून औरंगजेब पादशाहा यांणीं भारी तजवीज केली जे, मातबर सरदार फौजदार सब बातसे माकुँल दानीं ऐसा कोण आहे ? ऐसें म्हणोन मोठे शूर धैर्यवान् बलाढ्य हटेल बिरदाईत मिरजा राजा व सवाई जयसिंगराजा रजपूत खाना करावे. हिंदूपर मोहीम हिंदूकी सुरू आहे. ऐसें पादशाहा बोलोन उभयतां राजे यांस हुकूम फर्माविला जे, " तुम्ही शिवाजी राजे यांसि जीवंत धरून आणावें म्हणजे तुमचें बहुतों प्रकारें ऊर्जित होईल. शास्तीखानासारखें न करणें. इमान इतबारें सेवा करून शास्तीचे नाकास चूर्ण लावणें. तुम्ही हिंदू मर्दाने नेकजाद हरगीजें तफावत न करणें. इसबास्ते दक्षिणेचे मोहिमेस जावयास फर्माविलें आहे. " ऐसा करार जाहालियावरि उभयतांनीं कुरनिशात करून अर्ज केला जे, " आझी हजरतीचे दुवागीर. हमारे बडे तागायत बादशहाजे कदमोको तफावत केली नाही. आमचा करार जीव जमीयतनिशीं पादशाहाके दौलतकेवास्ते खर्च होना. और कुच जानते नही. शिवाकी क्या मुजाव ? हम सब देखन काबीज पादशाहाके मेहेरसे करेंगे. ये हिमत हजरतकू रोषन है. शिवाकू पकडलाते है. और इसबाबें हमारे अर्ज शिवा इमानसे दर बंदगीके हजर हुवा तो सब तकशीर माफ करून जादा दौलत देऊन बढ़ती करावी. हमारेपर नेक नजर देऊन शिवाका भला केल्यानें अच्छी बात. इसबाबें हमारे शीरपर हात रखना. शिवाजीस हजर करितों. न व दि ग र केल्यास फौसेसहित खर्च होतों. हा करार आमचा. " तेव्हां पादशाहा उभयतां राजे यांस बोलले जे, तुमचे वचनवेगळें नाही. तुम्ही सांगाल त्याप्रमाणें चालवूं. म्हणोन कुराणाची शपथ दिली. आणि उभयतांस पांच नग भरगच्ची वस्त्रे व मोत्यांचे तुरे व कलम्या व जडावाचीं कडो

१५. " उमद " असें मूळांत आहे.

१६. दील दिलासा=आश्वासन.

१७. माकुल=उचित, योग्य.

३८. दाना=शहाणा.

३९. हरगीज-सर्वथा, कोणत्याही प्रकारें.

४०. रोषन=शुभत.

व पदके व नवरत्नांकित पाचूचे हार व घोडे अरबी पांच पांच व हत्ती एक एक व तीन तीन कोट रुपये व शहागोषी दोन व चित्ते दोन देऊन रवाना केले.

दिल्लीहून निघाले ते मजल दर मजल शास्तीखानाचे तोलाप्रमाणे, किंबहुना त्याहूनही अधिक कुवतीने, सेनासंभार भारती सेनेतुल्य निघाले. पृथ्वी आकाश अनुपदे अष्टदिशा सेनापथ धुरोळा वातस्पर्श उठला त्यामुळे आकाशवासी श्री भास्करांबिब अगदी आच्छादन जहाले. ऐसा सेनासमुद्र उचंबळला. दक्षिण प्रतापे हस्तगत करावया भूमंडळाचेठायी प्रसर मा सा! त प्राय जाहाला. जेथे फौजेचा मुक्काम पडो लागला तत्र स्यळी लांबी दोन अडीच गावे व रुंद दीड गांव ऐसा गोठ घनदाट. शिबिरे सफेत पर्वताकड. हती घोडे पायदळ उंट खेचरे व गुरेढोरे ऐसा चतुरंग सेनासमुदायानिशी उभयतां हिंदू राजे गर्जना करित चालिले. त्यांनी शोध शोध करून विचारणा केली जे, “ शिवाजी मोठा हुन्नरवंत मर्दाना समशेर बहादर शिपाई आंगचा आहे. ज्याणे मर्दुमीने अफजलखान आपले अंगे मारिला. तैसेच शास्तीखानाचे डेरेंत शिरून मारामारी केली. ऐशियाबराबर जय कैसा येईल ? ” म्हणोन चिंतासागरी पतन पावले. तेव्हां थोर थोर सिद्धांत जाणते व वेदांतवक्ते नृपाचे आश्रित ब्राह्मण चतुःशास्त्री वेदपरायण पुरोहित अनुष्ठित बोलिले जे एतद्विषयी जयप्राप्तीस्तव श्रीदेवीचे आराधन सांगोपांग करावे. श्री प्रसन्न करून घ्यावी यांत श्रेयस्करता आहे. हा ब्राह्मणाचा इत्यर्थ ध्यानास आणून ब्राह्मणांस बोलिले जे, कोटिचंडी याग करावा व अनुपदे अकरा कोटी पार्थिव मृत्तिकेची लिंगे करावी व कर्तवीर्याचा जप करावा व बगळा बकमुखी व श्रीकालिका व कालरूपी देवता अधिष्ठाने ही पांच अनुष्ठाने शीघ्र करावी. त्यावरून अनुष्ठाने चालीस लाविली. येविशीं दोन कोट रुपये धर्मकृत्यास काढून ठेविले. स्वहस्ते उदक सोडिले. तीन मासानंतर अनुष्ठाने सिद्ध जहाली. त्यांची पूर्णाहुती करून दान दक्षणा व ब्राह्मणभोजन ययायुक्त घातले. तेथून उभयतां सड्या संभारासहित मजल दरमजल कूच करित आले.

ही खबर महाराजांस येऊन वार्तिकानी पोचविली की, उभयतां राजे लक्ष फौजेनिशी आले. पांच हजार स्वार पठाण व आठ हजार मोगल व बाजे फौज रांगडे व रजपूत दहा हजार एकूण सवा लक्ष सहित चालोन आले. त्यांजवरून महाराज विचारांत पडले. ते समयी बुद्धिमंत सरकास्कून व मराठे

११. शाहगोष-शिकारित उपयोगी पड-
थारे एक जनावर.

१२. गावे-योजने.

मातबर यांस हुजूर बोलावून एकांतासि आणिलें. तेवेळीं भवति न भवतीचा शोधाशोध करून विचार घटितार्थ केला. त्यास सर्वांनीं महाराजांस बुद्धिप्रद-तेस जें ज्यास प्रसंगीं सुचलें तैसें सांगितलें जे, अफजलखान व शास्तीखान आलेले त्यांचीं पारपत्ये जहालेलीं त्यांस समजलीं आहेत. दगा करूं देणार नाहीत. यास्तव यांशीं सल्ला करावा. महाराज बोलिले जे, “ रजपूत कैसा तरी बोळिला जाईल, परंतु ढलेलखान हॅरोळ हरामजादा कपटी खोटा बेमान आहे. पादशाहाची मेहेरबानी व इतबार व अंतरंग बराच आहे. तो भला नव्हे. तोच काय करील न कळे. तो बराबर नसता तरि आमचे योजिले मनोरय सिद्धीस जाते. आतां श्रीअंबेवरी भार घातला आहे. चित्तास येईल तें करील.” ऐसें महाराज बोलल्यावर तो दिवस गेला. तदनंतर दुसरे दिवशीं श्रीभवानी महाराजांचे अंगांत संचार करून बोलूं लागली जे, “ अरे बाळा, या-वेळेस प्रसंग मोठा दुर्धर आहे. उभयतां राजे यांस मारवत नाही. भेटावें लागे-ल. दिव्छास पादशाहाचे दर्शनास जावें लागतें. तेथें प्रसंग कठीण प्राप्त होईल. परंतु आपण तुजसमागमें संरक्षणास येतो. तुजकरितां नाना प्रयत्न करून संकटांतून काढून संरक्षोन भक्तोत्तमा पुन्हा राज्यावरि राज्यकरावयास घे-ऊन येईन. राजा ! तुजला विजयी करीन. एतद्विषयीं अणुमात्र चिंता न करणें. ऐसें रुपाळू होऊन श्रीअंबेनें भक्तराजास अभय वचन दिधलें. हें राज्य आपलें वरदी आहे. सत्तावीस पिढ्या तुजला वंशपरंपरें दिधलें. हें सत्ता-वीस पुरुष पर्यंत एकछत्री राज्य करणें. ऐसा द्या राज्याचा पूर्णाभिमान आहे. यद्यपि भक्ताकडून कांहीं अंतराय पडलिया क्षमाकरून सर्वांठायां तुझी संरक्षणा-च करावी लागते. कोणतेही विषयीं चिंता न करणें.” ऐसें सांगोन श्री अद-श्य जहाली. तीं संपूर्ण वाक्ये वांकनिसांनीं लिहून ठेविलीं तीं महाराज सावध जहालिया वरि निवेदन केलीं. त्याजवरून राजे बहुत संतोषप्रद जहाले. आणि मोठी हिंमत धरली.

इतकियांत जयसिंगराजे पुरंदर व कोंडाणा या दोहीं किल्यांचे दरम्यान लष्करसुद्धा मुक्काम करून राहिले आणि महाराजांकडे पत्रे जासुदां समागमें पा-ठविलीं कीं, “ तुम्हीं स्वदेशी रजपूत, तुम्ही आम्ही एकच आहो. याजकरितां तुम्हीं चित्तांत दुसरा अर्थ किमपि न आणितां बेवसैवसा भेटीस यावें. तुमचें सर्व प्रकारें कल्याण करून देऊं.” म्हणोन राजगडास आलीं. त्या पत्रांचा भावार्थ श्रवणें करून अवगत जहाला. त्याचा मयितार्थ महाराजांनीं केला जे,

४१. हरोळ=कौजेची पिच्छाडी, तिज-
वरील अम्मलदार.

४२. बे वसवसा=विनदिकत.

उभयतांकडेस होजिवीस शहाणा चौकस बुद्धिसागर बृहस्पतिसमान उत्तर प्रतिउत्तर समर्पक [करणार] कोण योजून पाठवावा. ही तजवीज चित्ताचा शोध करून महाराजांनी केली. आणि आपले राजमंडळांत योजना मांडली. जैसा श्रीरामचंद्रजींनी लंकेशाकडे शिष्टाई संबंधास अष्टादश कपिपुंगवांत अभिनव, बल्लोत्कट, सहिष्णु, शांत, दांत, सर्वाध्यक्ष, प र वि ष, पटुतर प्रतापी, चौचा-मौशासमान उत्तर प्रतिउत्तर सांग निखून वाग्माधुर्यद व रसिक सगर्भ वचनें अमृतोत्तम माधुर्य निरूपम अग्रगण्य, श्रीधरासुताधव त्रैलोक्यनाथ दशरथात्मज श्रीरघुनाथकुलतिलकचरणारविंदी तत्पर, सामिनी सुलक्षण महामेरुप्राय प्रसंगी श्रीजानकीनायक[यांणी]कनकपुरवासी यांजकडे समर्थ आज्ञा करून प्रेषिले; तदनु रूप शिवाजी महाराजांनी विवंचना करून आश्रित समूहांत महातेजस्वी दैदी-ध्यमान, द्वितीय द्विजराज, वेदपरायण, षट्शास्त्री निपुण, सत्य समर्पक बोलणार, पडले मनसव्यास वि ष यं ध नि त, किंबहुना विक्रमोपराक्रमे अर्भाट रचोन गंधर्वनगरातुल्य भयप्रदतेस विभू रचून अमित्रास गोचरता करून कार्यभागी व क्ष वा वै, वांछित अर्भाष्ट सिद्धास नेणार, सकल वेदशास्त्र संपन्न, राजेश्री रघुनाथ भट्ट पंडितराव संनिध हेते त्यांस शिष्टाई संबंधास उभयतां राजे यां-जकडे पाठवावे ही विचारणा केली. रजपूत परम प्रवीण, क्षात्रधर्मी निपुण, सर्वज्ञ, श्रीविष्णुभक्त, सत्यवचनी, अगाध कर्माचे ठायीं परमभीत, सहिष्णु, वेदमर्यादेनुरूप प्रवर्त करीत आहेत, सज्जानत्वासही शिखामणिच, तीन कर्मास अ ह र्व, क्षत्रिय कुलावतंस, अभिज्ञ, सज्जान, पांडित्याचे ठायीं अतिशयेशीं रत, भवति न भवति प्रसंगास योग्यायोग्य वचनें माधुर्य, मनोरंजनास विश्रांतिदायक ही प्रमाणताच. रघुनाथराव पंडित गेल्यावर परमानंदच उभयतां राजे पावतील. हा महाराजांनी सिद्धांत करून त्यांससमागमें त्या उभयतांस दिव्यवस्त्रें महा तेजस्वी त्रि षु समान, कौ चंद्रिका व सूर्य तद्वत् व तसेच अलंकार नवरत्नांकित पाचू परोर्जे लसणे गोमेदमणि श्यामवर्ण आरक्त माणिके वैडूर्य दैदीप्यमान, तदुत्तर परम वर्तुळ अलौकिक शुक्तिकासुत हुरमुजी मुक्ताफळे बदरीफळातुल्य मणिभाणके सं-वेष्टित प्रवाळ श्रीमंत सभूषणे शिरोपेच, चहू मोतियाचे तुरे, अनुपदे कलगिया, तदुत्तर कंठयुगलींच्या कंठ्या मुक्ताफळे वेष्टित कनकसहित व तसेच हेममांडित पदके नवरत्नांकित रत्नराजिया सुतेजस्वे मध्यनायक वैडूर्य योग्यता पावले, व हस्तकडी जडित व बाहुभूषणे, तशींच पंचपंच करपल्लवेंस मुद्रिका नवर-

२५. वाचामर्श-वाचस्पति, बृहस्पति.

२६. द्विजराज=चंद्र.

२७. गंधर्व नगर=पूर्वेकडे किंवा पश्चि-

मेकडे दगे येऊन त्यांत चित्रविचित्र रंगाची रचना दिसते तीस गंधर्वनगर म्हणतात.

२८. परोज=नीळ, निळ्या रंगाचे रत्न.

लंकित हस्तलाघव चमत्काराचेठायीं विबुल्लतेसमान प्रभा विराजोन भूमीचेठायीं किरणें दैदीप्यमान विराजलीं. किंवा व्योमगर्भांतून उडुगणेंच धरारातळवटीं पतन जहालीं. या प्रकारचे अलंकार व राजवहनाचे वाजी नटनागर भूषणें संयुक्त वारिधि-तीरानें आलियास्तव नाम अरबी पावले. वारू विलोकितां उपमेस द्वितीय श्यामकर्णच. तैसेच मत्त करी सुभावने. पलखदंतीं आभरणें विराजलीं. मस्तकीं रत्नांकित र मौं चि त मा तलवटीं सुवर्णाचीं अश्वत्थपर्णें, तदुत्तर कं-ठाभरणें सुवर्ण गोमांतकी सुवर्णाची सकलाइ गजवंष्टित विराजव्या. तदनंतर पृथ्वी पाखरा भरजरी मुक्ताफळें संवेष्टित, पर्दा सुवर्णाचे अंदु, कर्णौ गुच्छ, नग पु-च्छाचे, गज लक्षितां परम नेटके कनकाचेच अटले. दिवौकस अधिक गृह्णांचेच विलोकितां. तदुत्तर उपसाहियें फळफळावळ नानाप्रकारचीं आमोदाभरित सु-मनें करंडे भरोन रघुनाथभट पंडितराव यांसमागमें देऊन महाराजांनीं बुद्धि-मंत सकल लेखकौवतंस निकटवर्ती द्वितीय चित्रगुप्तच असेंजे बाळाजी आवजी प्रभु चिटणीस यांजवळून उभयतां राजे यांस स्नेहोपचार ममताअभिवृद्धिदायक पत्राचीं प्रत्युत्तरें ययासांग वचन-माधुर्य-सुमनवाटिकाच पत्रीं प्रसर केली. आधींच चिटणीस, मनोवांछित लेखन विषयीं परम चातुर्य, कर्लीत अमरगृहींचे विद्याविशारद श्रीशारदेचे अभिमुख च त रा क्ष णी हेम-मंडित भरजरी बुट्टे-दारी कागद आपून शिकस्त करून महाराजांचे आज्ञेप्रमाणें लिहिलीं [तीं] येणेंप्रमाणें ऐसी जे. सन्मानयुक्त श्रेष्ठता अर्पून प्रसंगीं स्वकार्यास दक्ष प्रवाच प्रत्युत्तर. श्रीमंत सकलशास्त्रीं निपुण धर्मपरायण शौर्यैर्दार्य क्षत्रिय कुलावतंस सत्कीर्ति प्रभाकर पटुतर प्रतापी स्वधर्म ति सा ई अन्नगण्य, पंडुतनय समान निरापेक्ष, निराश्रितां महदाश्रय, श्रिया विराजमान सुराज राजश्री मिरजा भूपति यांसि प्रीतिपूर्वक शिवाजी राजेंद्र क्षितिपालक कृतानेक विज्ञप्ति. अत्रत्य कुशल श्रीरूपयातिरेक वर्धिष्णु जाणोन स्वकीय संतोषातिशय श्रान्ततेस परम विश्रां-तिदायक अमृतावह रसोत्पत्ति पत्रपात्रीं परिपूर्णता भरोन चित्तास प्रमो-दप्रद करावया वडील असां. विशेष. आपण बहुत वासरानंतर स-रूपता होऊन वार्तिकासमागमें पत्र प्रेषण केलें तें अकस्मात् परम-ग्रीष्मकाल-हरणास्तव अकालीं पर्जन्यैर्प्राय आगमन पत्राचें जहालें. पत्र येतांच द्वय हस्तकीं घेऊन मुदितमानसें हृदयारविदों समर्थ दर्शनातुल्य अव-ग्रहण करून चित्तास परम संतोषाच्या अपरमित कोटीच जहाल्या. पत्रागमना-चा किमपि भास नसतां गंगायमुनासंगमातुल्य उत्फुल्लित चित्तें उभयपक्षां अमर्याद ममतासिंधु प्रसर जहाली. नदनंतर सावधवृत्ति होतांच पत्रागमनच

लहालें तलाशींच पत्रश्रवण होऊन चित्तखलुनिश्चयता दूर पावोन श्रान्ता हर-
ण जहाली. पर्ती भाव अशेष अनुकंपा करून दर्शविला जे, उभयतां भिन्नता
व्या पि का दि नच. अन्य अर्थ चित्तांत न आणितां पत्र पावतेक्षणीं दर्शनास
यावें. कोणेंविषयीं आलेप अणुमात्र न करितां व परकी अर्थाची चिंता अल्पही
न आणितां अवलंबित जहालियानें सर्वही मनोवांछित हेतु जवोत्य परिपूर्णता हो-
ऊन सर्व गोष्टीनें कल्याणावहच आहे. अन्य असेल तरि श्रीठाकुरजीची शप-
थ असे. चिरंजीव राजश्री रामसिंग राजे पुत्र तद्वतच तुम्ही स्वतः ममता
पुरस्कर लिहिलें तेणेंकडून चित्त संतोष उन्मादता पावोन गजछावकातुल्य डुलत
आहें. एक श्रीकुलदेवी अंबा जाणें. इतर भावनेचे संकल्पा रहित मानस
जहालें. व तुमचें आगमन दिखीहून दक्षिणप्रांतीं जहालें ही उत्तमोत्तम गोष्ट
घडोन आली. ज्या ज्या वी चित्त भावक सिद्धीतें पावतील हा चित्ताचा निश्चय हो-
ऊन गेला. आतां भय परतें ठेऊन मानस आनंदोत्कर्ष पावले. आपण वडी-
ल, क्षात्रधर्मसंरक्षणास्तव मुकुटमणी, भूतलवटीच्याठाणीं अपर भानूच विराजले
आहांत. तदुत्तर पातशहाची इतराजी आम्हांवरि विशेष जहाली. पुढें काहीं
तारणोपाय दिसत नाहीं. या अर्थाची विवंचना करित आहों. पातशहा सर्वांचे
खावंद हे प्रमाणताच. क्षात्रधर्मास अवरोध केला. म्लेंच्छभय धरा जहाली.
अविध उन्मत्त होऊन हिंदुधर्म बुडवीत चालिले. संपूर्ण पुण्यक्षेत्रें श्रीविष्णु व
श्रीशिवस्थानें भ्रष्ट केलीं. गोवध तत्रस्यळीं करूं लागले. श्रीचीं देवालये पा-
डोन अगदीं आपला अविचार चालवून मशिदी देवालयांच्या केल्या. ब्राह्मण
भ्रष्ट करूं लागले. संपूर्णजन दक्षिणेत त्रास पावूं लागले. हें महा संकट श्री-
भवानी शंकरास पडलें. तेव्हां धर्मरक्षणास मजला ईश्वरानें निर्माण केले हा
साक्षात् चमत्कार जहाला. श्रीअंबा व श्रीसदाशिव प्रसन्न होऊन मज हस्तकें
यवनाचा पराभव करित चालिला. दक्षिणेत चार पादशहा अहलशहा बिजा-
पूरकर व हैदराबादेचा तानाशाह व बेदरकर व दौलताबादेचा बहिरी निजा-
मशाह यांणीं केवळ अमर्यादाच केली. तैसेंच बिजापूरकर पादशहानें अतिश-
यच पातक केलें. हिंदुधर्मरहित धरा करावी, वर्णसंकर मांडिला. याजकरितां
वडिलांचे प्रतापें व श्रीअंबावरदें करून अफजलखान बिजापूरचे पातशहाचा
मातबर वजीर, काहीं सामान्य नव्हे, तो ग्रासावयास एकाएकींच अ के तें स्य-
ळास धोटापणें चालोन आला. त्याणें स्नेह न रक्षितां दुराचरणास प्रवर्तला ते
समयीं अफजलास स्वहस्ते मृत्यु देऊन यमधामास पाठविला. तदनंतर दिखी-
श्वर औरंगजेब, पातशहानीं शास्तीखान नबाबास अगणित सेना देऊन आम-

चा उपमर्द करावा म्हणोन पाठविला, तोही श्रीअंबावरदे शिलास्पंद करून मा-
घारा पाठविला. यास्तव अलंपनाहास विषाद येऊन तुझांस मोहीम सांगोन पा-
ठविलें. आम्ही पादशहाचे दरबंदगीस अंतर करणार नाही. परंतु हिंदुधर्माची
ईर्ष्या हिंदुराजे यांणीं टाकिली. हे पृथ्वीचें राज्य परागत त्रेताकृताद्वापारयुगापा-
सून नीतिन्याय हिंदूच करीत आले. एतद्विषयींचा मानाभिमान तुम्हांस असावा.
येविशीं हरोळी वडिलीं मजला द्यावी. येविशींचा अभिमान धरवा. म्हणोन ब-
हुता रीति पंडितरायासमागमें दिधलीं आणि मुखोत्तरेही महाराजांनीं याच-
प्रमाणें सांगितलें व महाराजांनीं आपले निकटवर्ती भाषणश्रवणास्तव जिन्हाळि-
याचे दादाजी रघुनाथ प्रभु बुद्धिमंत यांसही समागमें दिधलें व अनुपदे सांगि-
तात लोक देऊन रवाना केलें, ते लष्करा सन्निध गेले. हे वर्तमान समजतांच
भिरजा राजियानें सेना समागमें घेऊन जाऊन भेटून परमादरें लष्करांत अ-
पण डेरस पंडितराव यांस नेलें, महाराजांचें परम ममतेनें आतुर चित्तें कुशल
विचारिलें, पंडितराव यांनीं ययानुक्रमें संतोषवृत्त निवेदन केलें. महाराजांचीं
पत्रें व वस्त्रे अलंकार हत्ती घोडे भिरजा राजियास नजर केले. ते पाहून परम
संतोष जहाला. पत्र श्रवण करितां चित्त सद्बोधित होऊन खुशाली केली. आ-
णि कांहीं लडा न राखितां राजा बोलिला जे, आम्ही व शिवाजी राजे कांहीं
भिन्न नाही. ऐसें प्रथमतः भाषण होऊन उदईक मनोदयानुरूप बोलणें तें बोलूं
म्हणोन निरोप दिधला. आणि जैयसिंग राजे यांची भेटी घेणें म्हणोन सांगितलें.
त्याजवरून त्यांजकडे जातांच सामोरा येऊन भेटी घेऊन पंडितराव यांस डेरि-
यांत नेलें. बहुतां रीति सन्मान केला आणि महाराजांकडील कुशल वर्तमान
स्वमुखें विचारिलें. बहुत समाधान पावला. पंडितराव यांणीं महाराजांचीं पत्रें
व वस्त्रे, अलंकार, हत्ती, घोडे दिधले. त्यांचा राजियानीं परमप्रीति अंगीकार
केला. नंतर डेरियास जाणेंस निरोप दिधला.

तदनंतर दुसरे रोजीं पंडितराव उभयतां राजांचे दर्शनास गेल्यावरि भिर-
जाराने यांणीं स्पष्ट सांगितलें जे, “दिल्लीपति औरंगजेब बादशहा कांहीं
सामान्य नव्हे. पृथ्वीपति सार्वभौम. याशीं स्पर्धा लाविल्लियानें राजियाचें बरें
हरगीजें होणार नाही. या गोष्टीनें परिणाम लागतो कीं काय ? एतद्विषयीं स्वहित

५३. जयभूरचा राजा जयसिंग (पहिला)
यासच “मिर्झा राजा” असा किताब हो-
ता. सवाई जयसिंग (म्हणजे दुसरा जय-
सिंग) हा त्या जयसिंगाचा नातु. हा औरं-
गजेबाच्या पाठीमागून गादीवर बसला. बा-
जीराव पेशवे यांस अनुकूल होता तो सवाई
जयसिंग. त्या बखर लिहिणारानें मिर्झा

राजा व जयसिंग सवाई असे दोन राजे पा-
दशहानें पाठविले. असें म्हटलें तें पृथ्वीचें.
“मिर्झा राजे जयसिंग” ह्यांस पाठविले असें
म्हटलें पाहिजे होतें. ही चुकी त्याणें मागे व
पुढें ही प्रत्येक ठिकाणीं केली आहे.

५४. हरगीज=सवेथा, कोणत्याही प्रकारे.

काय पाहिले ! याउपरि अनमान न करितां राजे यांणीं आपणा समागमें पादशहाचें दर्शनास दिखीस जावें. आम्ही घेऊन जाऊन मुलाकत करवितों. सर्व प्रकारें साह्य संपद्वारा होतों. अणुमात्र भय कोणेविषयीं नाही. जरि येविषयीं अंतर केला तरि श्रीठाकुरजीची आह्मांस शपथ असे. ” म्हणोन आपले हस्ते मिरजा राजियांनीं श्रीची पूजा नवविधा भक्तीनें करून तुळशी काढून पंडितराव यांचे हस्तकीं दिल्या. “ आपला पुत्र रामसिंग तैसेंच शिवाजी महाराज. आम्ही सत्यवक्ते रजपूत क्रियावंत येविषयीं आम्हापासून बे-इमानी होणार नाही. पातशहांनीं कुटिलता चित्तीं धरिलिया लाख फौजेनिशीं पातशहाजवळ प्राण खर्च होईल हा निशा मानून उदईक राजे यांनीं प्रांजल चित्ते भेटीस यावें. दुसरा अर्थ किमपि चित्तांत न आणिला पाहिजे. सर्वा गोष्टीनें पादशहापाशीं राजे याची उभारणी खामाखीम करून तुम्हांस स्वराज्यास यावयास निरोप देववितों. तुमचा बहुमान ययायोग्य करवितों. ” म्हणून महाराजांस उभयतां रजपूत राजे यांणीं पत्रोत्तरे लिहून देऊन पंडितराव यांस वस्त्रे अलंकार देऊन निरोप दिधला. तदनंतर राजे यांसि भरजरी वस्त्रे व नवरत्नांकित अलंकार विविध प्रकारांतर व हत्ती घोडे व फिरंगा व तरकषें कमानी व चित्ते व शहोगोष पाठविले. आणि पंडितराव यांस उभयतांनीं संपूर्ण मनोभाव चित्तांतील सांगितला जे, आजच भेटीस राजे यांसि घेऊन यावें, विलंबावरि घालवूं नये, आम्ही भेटीची मार्गप्रतीक्षा करितों. म्हणोन रघुनाथभट्ट पंडितराव यांस गुप्तरूपे निरोप राजे यांसि भेटीस आणावयाकरितां दिधला. ते समयीं उभतांस बडतां प्रकारें बोध केला, “ तुम्ही सर्वज्ञ शिखामणि हिंदू राजे म्हणवितां. क्षात्रधर्म शास्त्रमर्यादेनुरूप संरक्षण केलिया भूषणप्रदता आहे. येणेंकडून श्रीठाकुरजी तुमचे कल्याण पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरेनें करील. अविधांनीं स्वधर्मअवरोध केला. श्रीकाशी व श्रीप्रयाग यमुना सरस्वती हीं महातीर्थे अविधभये संपूर्ण जनांचीं राहिलीं. अविध दुष्ट अप्रमाद कर्मास प्रवर्तले. तुम्ही एतद्विषयीं पराक्रम अगदीं त्यागिला. यवनास वंदता करून सेवाधर्मास प्रवर्तलां ही भ्रष्टताच. या गोष्टीचा अभिमानच नाही. ऐसा प्रसंग घडलिया जीवित्व जगीं संरक्षण केलियानें त्रैलोक्यभुवनीं वंदता नाही. हा मानाभिमान चित्तीं समर्यानीं धरावा. याकरितां पुरुषार्थ धर्म कोणता, तुम्ही धार्मिक राजे महाप्रतापी सुज्ञ आहां, तेथें विशदें विनंतीची कारणता नाही. शिवाजी महा-

५५. खामाखाम=खचित, कांहीं झालें तरी.

५६. ग्रंथकाराची ही चुकीची समज. पूर्वी दर्शविली आहे.

५७. तर्कष=भाता (बाणांचा).

५८. कमान=शृंगाचें धनुष्य.

५९. शिवागोष=कोल्ह्यासारखें काळ्या रंगाचें शिकारीत उपयोगी पडणारें जनावर.

राज तुमचें लेंकरूं आहे. कळेल त्याप्रमाणें साभिमान धरून कल्याण करणें आणि राजियापासून हिंदूधर्म भूतळीं चालीस लावणें. शिवाजी महाराज अवतारी. तुम्ही हिंदु राजियांचे कुळीं अपर भानू उदयातें पावलां आहां. *याचा लोप केलिया जर्गी निंदता तुमचे विभागास येईल. त्याचे जिवास दगा जहालिया मग तुमचा §नामोश जाईल. आणि आपले वंशाचा क्षय तुम्हांपासून जालिया यावत् शशिसूर्य तावत्काल अभूषणता घडेल. शिवाजी महाराजांनीं तुमचे मांडीवरि शिरकमल ठेविलें आहे. प्राणदातेपणाचें सार्थक समर्थाजवळ असे. यदर्थी श्लोकः—

अद्यापि नोऽश्नति हरः किल कालकूटं ।

कूर्मो विभर्ति धरणीं खलु पृष्ठभागे ॥

अंभोनिधिं वहति दुःसहवाडवार्भि ।

अंगीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥ १ ॥

कूर्मावतारिं धरिलें क्षितीला ।

अंभोनिधीनें वडवानळाला ॥

समर्थ ज्याला धरिताति हार्ता ।

त्या कारणें प्राणाहि वेंचिताती ॥ २ ॥

शिवाजी नृपती सुनो तब असे सांभाळिजे संकटीं ।

येताहे बळिया समर्थ अवनीं अत्यादरें नीकटीं ॥

पाच्छाचें भय आगळें म्हणवुनी विज्ञापना आयका ।

इत्यादी वचनें कदापि प्रभुचीं कांहीं कशीं नायका ॥ ३ ॥

दिधल्या ठाकुरजी वरील तुळशी संकूप होऊनियां ।

याचा हा अभिमान पूर्ण धरणें येणेंचि आहे जया ॥

मानूनी सुत रामसिंग प्रभुजी चित्तीं दुजें नाणिजे ।

क्रीया रक्षणता अशाच समर्थी आखंडता हा किजे ॥ ४ ॥

श्रेष्ठांची वचनें सनेम असती बोलोनि गेला विधी ।

कीर्तीची गरिमा भरुनि उरवीं तूं एक अंभोनिधी ॥

मिर्जा भूपति धार्मिका विलससी चातुर्यचंद्रा सदां ।

शिवाजी नरनायकावरि दया कीजे प्रभो एकदां ॥ ५ ॥

श्रीरामें वर दीधला निजमुखें बीभीषणातें शर्णी ।

दंडीतों रिपु रावणासि निकरें तत्काल पाहो रणी ॥

लंकेचें तुज राज्य जाण दिधलें यावत् रवी चंद्रमा ।

श्रेष्ठांची वचनें सनेम प्रभुजी आखंड कल्पद्रुमा ॥ ६ ॥

मिर्जा भूपति तूं रुपाणव जर्गी श्रीरामचंद्रा परी ।

शिवाजी सरजा सुनू तव असे मानाभिमानाधरी ॥

क्रीतींचीं भुवनें भरोनि उरवीं सत्कीर्ति संपादिजे ।

येणें हा जय पावशील अगळा दातृत्व विप्रां दिजे ॥ ७ ॥

ऐशी पंडितरायांनीं साक्ष दिवली. यावरि बहुत समाधान उभयतां राजे पावले. पुन्हा शपथपूर्वक अभय देऊन खाना केले. तेथून निघाले ते किल्ले राजगडास येऊन महाराजांस सहविशदे वर्तमान निवेदन केले. त्याजवरून संतुष्ट होऊन जागजागां गड कोटास ताकीद महाराजांनीं करून मजबुदी केली. तमाम लोकांस युद्ध करणें म्हणोन सांगोन पाठविले.

तदनंतर इकडे उभयतां राजे यांचे गोटांत महाराजांकडील वकील आले ही खबर दलेलखान यास एकांतीं समजतांच मनांत परम कष्टी जहाला. शेवटीं हिंदु हिंदु एकत्र होऊन मिळाले. पादशाही कार्यास दोम पाडिला. ऐसें म्हणोन दुसरे दिवशीं दलेलखान उभयतां राजे यांचे भेटीस आला आणि बोलूं लागला की, “ उगेच कां बैसलां ? लष्कराजवळ कोंडाणा व पुरंदर हे दोन किल्ले आहेत. पुरंदर आम्ही घेतों, कोंडाणा तुम्ही घेणें. गड जेरीस आले म्हणजे शिवाजी राजाही सहजच येईल. ” ऐसें बोलतांच मिरजाराजा बोलला जे, “किल्ले आले तरि बरे, नाही पक्षां नामोस अगदीं जाईल. याजकरितां गडास उपद्रव लावूं नये. मुख्य काबीज करावा. किल्लेस सामान जाऊं न द्यावे. म्हणजे किल्ले सहजच येतील. ” ऐसें बोलतांच दलेलखान रागाने उठोन चालिला आणि “ आपण खुद जाऊन पुरंदर घेतों, तुम्ही कोंडाणा घ्याल तर घ्या, ” असें म्हणोन डेरेंस गेला. तदनंतर कूच करून फौजेनिशीं जाऊन पुरंदरास वेढा घालून, येलगार करून, खासा पाय उतारा होऊन, पांच हजार पठाण व पेंदारी, अडाणी, खळक वीस हजार लहान योर पायउतारा होऊन गर्दी करित चालले. तेव्हां किल्लेवरील नामजाद लोकांचा सरदार, महाराजांकडील मुरार बाजी प्रभु हजार माणसांनिशीं होते. त्यां खेरीज किल्लेचे लोक हजार होते. एकूण दोन हजार. त्यांमध्ये निवडक सातशे माणूस मुरार बाजी घेऊन खाली उतरले. आणि दलेलखानावरि चालून घेतले. त्याची फौज चडूंकडून चढत होती त्यांत शिरून मुरार बाजी याणीं व मावळे लोकांनीं मोठी शरत करून युद्ध केले. पांचशे पठाण ठार जहाले. तैसेच रोहिले मारिले. खुद दलेलखान देवडी सोडून पयारा जहाला आणि लोकांस सांगोन एकदम गर्दी केली. त्यामध्ये साठ लोक पडले. ते समयी मुरार बाजी [याणें] फिरंग घेऊन दलेलखानावरि चाल

केली. तेव्हां तो बोलिला जे, माझा कौल घेजे. तूं मर्दाना शिपाई तुज नावां-
जितों. ऐसें बोलतांच त्याणीं उत्तर दिलें कीं, मीं शिवाजी महाराजांचा सेवक,
तुझा कौल घेतों कीं काय ? म्हणोन पुढें जाऊन खानावर वार करावा तों त्याणीं
त्वरा करून तीर मारून ठार केला आणि तोंडांत अंगुली घालून ऐसा शिपाई
खुदा पैदा करिताहें ऐसें म्हणोन आश्चर्य केले. त्याजबराबर तीनशें मनुष्य होते
ते ठार पडले. बाकीचे चारशें किल्लेवरि गेले. दलेलखान शिरींची पगडी
उतरून गड घेईन ते वेळीं पगडी घालीन ऐसा नेम करून किल्लेवरि चाल
केली. आणि दरवाजाखालीं येऊन ढालांचा कोट करून बसला. किल्लेचे
लेक मुरार बाजी पडला म्हणोन गणना न धरोन शतींनीं लढूं लागले. एक
मुरार बाजी पडला तरि काय जहालें ! आम्ही ही तैसेच शूर मर्दाने आहों,
ऐशी हिम्मत धरून लढतों. ॥

हे वर्तमान महाराजास राजगडास समजलें. दलेलखानांनीं क्कमट केला.
मुरार बाजी तीनशें लोकांसहित रणास आले. हे कळोन महाराज चितातूर
होऊन किल्ला दलेलखान घेतो, तेव्हां बरकड आहेत तोंपर्यंत भेटून आपले
हातानें देणें ते देऊन सल्ला करावा हें या समयी उचित आहे. म्हणोन पंडितराव
यांस मिरजा राजे यांजकडे पाठविलें कीं, आपण तूर्तच भेटीस येतों. म्हणोन
त्याप्रमाणें त्याणीं जाऊन उभयतां राजे यांस सर्व वृत्त श्रुत केलें. त्याणीं उत्तम
म्हणोन सांगितलें. नंतर शपथक्रियेची बळकटी केली आणि परत आले. नंतर
महाराजांनीं पांच हजार माणस निवडक बरोबर घेतले. तदनंतर श्रीशंभु व
श्रीभवानीस द्वय करकमल जोडून त्रिकर्णचित्ते साष्टांग प्रणिपात केला आणि
एक पदावरि उभें राहून सद्ब्रदित चित्ते परम निदान जाणोन प्रार्थना केली
ते श्लोकः—

हे शंभो करुणाकरा पशुपते भक्ताभिमानी सदा ।
दासाचा अभिमान पूर्ण धरणें हें प्रार्थना जी पदां ॥
दावें येश अज्ञास जाण समयी सत्कीर्तितें पाविजे ।
शत्रू दंडुनियां प्रतापतवकें या संकटीं रक्षिजे ॥ १ ॥
मालोजी मम पूर्वजावरि प्रभो आमोघ कीजे दया ।
तुझा हा वर सर्वदा निशिदिनीं अर्पितसें हो जया ॥
दंडीं येवन हस्तकें मम सदा ठेवूं नको एकही ।
पुण्याची अभिवृद्धिताच करणें संतुष्ट व्हावी मही ॥ २ ॥
श्रीअंबे तुळजे रुपा करुचियां सांभाळिजे संकटीं ।
धर्वें या समयी उदास नकरीं यावें दिना नीकटीं ।

पाच्छाचे सदनाप्रतीच मजला जाणें असे एकदां १
 ऐसें हें घडलें कुटील कपटी दंडीं त्वरें दुर्मदा २ ॥
 शास्ता अफजल दंडिला तदुपरी निर्दालिजे प ३ ॥
 शिव सरजाप्रति रक्षणेच जननी संपादिजे या ४ ॥
 मिर्जा हो जयांसंग मित्र मजला जाले अती ५ ॥
 श्रीअंबे सुदया करुनि चपलें यावे दिना नी ६ ॥

तदनंतर सफल वेदशास्त्रसंपन्न वेदोनारायण समस्त शास्त्रज्ञ व ज्योतिषी व गणक व सिद्धांत वेदवक्ते व म हांपडित व तपस्वी व दंडधारी संन्यासी व वेदाश्रमी जटिल गोखवी शेवडे जंगमी फकीर व मानुभाव यांस महाराजांनीं साष्टांग नमस्कार करून अनुक्रम चरण बंदिले. समस्तांचे आश्रय मस्तकीं घेतले. तदुत्तर सकल सौभाग्यादिसंपन्न धजचूडमंडित मातुश्री जिजाऊ साहेबांच्या महालास जाऊन चरणावरें साष्टांगेंकडून नमस्कार घातला. मातुश्रीने परम सद्गदित चित्ते हृदयीं आलिंगून मस्तकीं दयाहस्त ठेविला. आणि संदेह चित्ते बोलून हृदयीं गाहिवर येऊन नयनीं अश्रुपात जहाले. आणि वरवचनीं मातुश्री बोलली जे, "शिवाजी बाळ ! तुझे वय लहान. हा अर्थ चित्तांत आणून परमकेशसागरांत सुस्नात होत आहे. हें नि- दुरात्मे, करुणाहीन, दान एकाएकीच तुज प्राप्त जहालें. अविध परम कृतज्ञ ऊन दिल्लीस जातां यांचे भेटीस पुत्र चिरंजीव राजश्री संभाजी राजे यांसि घे तडून आलिया पुन्हां या गोष्टी सामान्य नव्हेत. श्रीशंभु व श्रीअंबावरे यश संपावबा, तूं सर्वज्ञ, अ- भेटी शिवबा होतील. पुत्रमोहो कांहीं सामान्य नव्हे. शि येणें नाहींत. शिव- वतारी, विक्रमोपराक्रमी, पंडुपुत्रातुल्य, तुझे गुण कांहीं इतरास यांसि औरजेबाची बा, आपणास बहुत प्रकारें जतन करणें व संभाजी राजे ह्मीस नेणें. श्री- भेट करवणें. समयोचित पादशाहाची अदब रक्षून स्वकार्य सि रूस्वामिणी नेऊन शंभु व श्रीअंबा व बडिलांचें पुण्य व तुझा पराक्रम सिद्धीस कु यवचनी आहेत. तुजला यश अर्पण करील. कांहीं भय नाहीं. उभयतां राजे संत जेनिशीं आपला ते तुम्हांसि अपकार अणुमात्र होऊं देणार नाहींत. लाखों फौ प्रमाणें निशा प्राण खर्च करितील. ते हिंदु राजे परम धार्मिक क्रियावंत त्याज सिद्धीस नेणें. आहे. त्यांसि बडलांसमान मानून त्यांचे वचनांत राहून स्वकार्य व शिवाजी याअन्वये आईसाहेबांचे आशीर्वाद घेतले. ते सभ्यी आईसाहेब नेन भोजन महाराज व संभाजी राजे त्रिवर्ग मिल्लेन षडस अन्न सुवर्णताटीं बैस. महाराज केलें. नंतर अंचवून षोडशगुणी तांबूल सेविले. तदनंतर शिवाजी

६०. शेवडा नांवचा एक गोंसाव्याचा भेद आहे.

व संभाजी राजे : आर्साहेबांनी प्रसाद दिला. वस्त्रे दिधली. चिरा बादली व भरगडी व साधी सुवर्ण तारांची चादर व पटका व किनकाफी, बुट्टेदार सुरवार व शगा मंदि व अलंकार मोतियांचा तुरा व कलगी व शिरपेच व पदके सुवर्ण मात्रा व अलंकार कडी व मुक्ताफळांच्या माळा पितापुत्रांस दिहल्या. शिवाजी महाराजांनी मातुश्रीचा [निरोप घेतला.]

निरोप घेऊन राणी साहेब यांनी महाराजांस हस्तांत आले. वडील स्त्री सकल सौभाग्यादिसंपन्न सईबाई बुलें दिधली, व पुढां भस्ती प्रीतिवें धरून मंचकीं बैसविलें. घोडशगुणी तांजांस व पुत्रांस दिधले. जरी दुस्त आणून ठेविला. तैसेच अलंकार महाराजांस व पुत्रांस दिधले. आणि "हजारांसां सद्गदित चितें विनंति केली ऐशीजे, " महाराज, सर्वज्ञ सागर. सारांश आपणास बहुत प्रकारें व चिरंजीव संभाजी राजे बाबजीस सांभाळावें. एवढीच प्रार्थना. लेकळं धाकटें आहे. साहेब असतां एतद्विषयी चिंता करणें ऐसें नाहीं. परंतु ममता विशदे याचा अर्थ जाणतच आहां. महाराज सावध राहून पादशाहीचा विश्रुत न धरतां बुद्धिवैभवाची प्रौढता दाखवून, यश संपादून, पुत्रासहित राज्यास अविलंबित आलें पाहिजे. महाराज, तुम्ही अवतारी, परम पराक्रमी, ही कीर्ति चतुःसमुद्रवल्यांकित धराभुवनीं रूढ आहे. परंतु औरंगजेब पादशाहा कांहीं सामान्य नव्हे. ज्याणें पटुतर मतां पावला पादशाही किल्ले घेतले. प्रस्तुत तुमचेठायीं आस्था धरिली आहे. परंतु तुम्ही अवतारी, श्रीअंबा महाराज सन्निध सार्वकाळ आहे, तेयें पादशाहा याची तमा धरितां असें नाहीं. बारीक बारीक गोष्टींचा शोध करून अहर्निश याची चिंतांत आणून अभिवाशीं यासमयीं स्नेह संपादून आपली कांबू साधून तेयें न गुंततां महाराजांनीं स्वराज्यास यावें. पादशाहा याचे कावेशींत न रहावें. येथें न गुंततां महाराजांनीं स्वराज्यास यावें. पादशाहा याचे वून कार्य संपादावें मिरजा राजे व जयसिंग राजे यांसि अपरमित ममता लासाहेब [यांनीं] फीच प्रार्थना चरणाप्रति " हणून निरोपसमयीं सईबाई-साहेब [यांनीं] फीच प्रार्थना चरणाप्रति " हणून निरोपसमयीं सईबाई-दित जहाले. म श्री श्रमी होऊन अभुपात टाळिले. तेव्हां महाराजही सद्गदित जहाले. म मता मोह विचित्र तेणेंकडून गार्हिवर आला; परंतु विवेकें सांवरून सईबाई स मता मोह विचित्र तेणेंकडून गार्हिवर आला; परंतु विवेकें सांवरून सईबाई स हेबाचें संबोधन करून आलिंगन दिधलें. सप्रिय होऊन गौरव केला. वर हेबाचें संबोधन करून आलिंगन दिधलें. सप्रिय होऊन

संपूर्ण राजा व भूषणें महाराजांनीं अपिलीं. आणि तेथून महाराज निघाले. आतपत्रादि बा वेलसाचीं साहित्यें नरवाहन पालखी व छत्रिया व चामरें व वाल दहा लव्यजनें व समीरपत्रें तदनंतर राजवाहनाचे घोडे सुमार कोत-चाचीं नर्वे-एक शंभुप्रसाद व एक भवानीप्रसाद व एक गोवर्धन व एक राज हंस व एक तिजराव व एक चंद्रशेखर व एक नवरत्नमणी व एक

श्यामकर्ण व एक मर्तंडप्रसाद. तदनंतर खासे वहानाचे हत्ती सुमार सात. एक पलखदंती व एक बालसुंदर व एक ऐरावती व एक गजराज व एक राज व र्य व एक नरनाग व एक दलनुंदल व एक नंगी समशेर व तैशीच सेना. हत्यारे येणेंप्रमाणें: श्री तुळजा फिरंग व शंभुप्रसाद गुरदा व नागीण व एक गजवेल व एक मर्दाना स ही पा त बाघनखें बिचका व खंजीर व नवरत्नांकित जमदाड व पट्टा जेनबी यक्षवंत व गेंडियाची ढाल व तरकष महाराजांनीं अंगी घातले. व कडेदार नरवरी जिरे चिलखत त्याजवरी सेनेरी बादली झगा. डोईस नरवरी बारीक तोडा व बादली मंदील व उंच बाराशें परांची कलगी व मोतियांचा तुरा व शिरपेंच, तदनंदर डुरमुजी मुक्त चौकडा व कंठी मोतियांची जडित लोलक सहित, तदुत्तर नाभिमंडळीं पदकें व नवरत्नांकित माणिक मुक्ताफळांसह वेष्टित व पदक मध्यभागीं वैडूर्याचा मध्यनायक व मुक्ताफळांच्या माळा व कटिमंडळीं जडित कडदोरा व हस्तकडीं जडावाचीं बाहुभूषणें रत्नांकित ५ दी ५ खा शेल किनकाफी बुष्टेदार भरजरी चादर सेनेरी व ली ग व चाची पल्लवीं मुक्तें सहवेष्टित, हस्तकीं भरजर मोतिलग रुमाल, भाळीं आडवें केशरी गंध व अक्षत कस्तुरीचे. याप्रमाणें महाराजांनीं पोषाख केल. आधींच बत्तीस लक्षणी परम सुकुमार श्री शिवावतारी शहानृपतनय श्रीमन्महाराज शिवराजेंद्र क्षितिपति दिव्य अलंकार अभिनव प्रभाकरन्यायें [प्रभा] फांकली. अन्य उपमाच नाही. जैसा अमरनाथ आकाशभुवनी तैसा या भूतलवटाचे ठायीं नरचूडामणी क्षितींद्र शिवाजी महाराज दयावंत क्षौर्यकर्माचे ठायीं किरीटी किंवा कर्ण किंवा गांगेय तद्वत् महा तेजस्वी विराजला. समागमें चतुरंग वीर भरजरी पोशाख व अलंकारयुक्त भारती वीरांसमान व पायदळ मावळे लोक अलंकार व वस्त्रें मंडित सपट बळोत्कर्ष हत्यारें फिरंगा, गुर्दे, तोमर, इ स पा, क त्या, कटार, भाला, बिचवे, जबडू इष्टे, पटे, बाणे, बंदुख, गारभाडीं, स इ त्या, व बरच्या व भाले गुरगुज, य क ल्या, दुमदुमे, निमचे, कमाना, कांबिटे व ठाणपे, भिडि-माळा, लोक बावरे दुजे बलोन्मत हस्तीच. गणती बाराहजार पायदळ. त्यांत निवडक पांचहजार. याप्रमाणे व राजत निवड पंचवीस हजार समागमें मातबर शहाणेव कुळीचे. त्यांत धारकरी तीन हजार. येणेंप्रमाणें फौज घेतली. पंचवीस महालदार व चोपदार पंधरा तैसेच सेवेचे लोक मदाने पाहून समागमें घेतले.

[नंतर] मोरापंत व अण्णाजीपंत व निळोपंत व नेताजी पालकर व प्रतापराव यांस राज्य निरविलें. “ बंदोबस्तीनें रक्षणें व गडकोट किछे जतन करणें. श्रीमन्महाराज मातुश्री आईसाहेबांचे आज्ञेत वर्तणूक करणें. हमेशा

आम्हांकडील दिछीची बातमी राखणें. बहुत सावधपणें असणें. आम्ही दि-
छास गेलों म्हणजे अवसान न सोडणें. जे जें पराक्रमें राज्य साधेल तें वरचे-
वरि वृद्धिगत करणें. आम्ही काहीं अवसान टाकून डगमगोत नाहीं. आमचा
सबळपक्ष, हिंदु राजे साध्य संपदाद्वारा अनुपदे जहाले आहेत, ते नेऊन वद-
लियानें पादशाहची तमा धरणार नाहींत. आम्ही ही रात्रदिवस सावध आहों.
आमची चिंता न करणें. वरचेवरि आईसाहेबांचें समाधान सर्व गोष्टीनें करीत
जाणें." म्हणोन महाराजांनीं पेशवे यांस व समस्त लहान योरांस आज्ञा करून
मिरजा राजे व जयसिंग राजे यांचे भेटीस शिविकारूढ होऊन सेना समारंभ
घेऊन निघाले. जैसा [इंद्र] नंदनवनास चालिला, किंवा श्रीकृष्ण द्वारकाभु-
वर्नी प्रवेशला, किंबहुना धर्मराज इंद्रप्रस्थासि चालिला, तद्वत् शिवाजी महारा-
ज प्रतापसूर्य क्षितिपालक विक्रमोपराक्रम वाद्यगजरें चालिला. महाभेरी व नगारे
व तुरतुरे कर्णे वाके शिंगे झळरी वाजत्रें एक घाई लागली. नादें अंबर
कोंदलें. उमज कांहींच पडेना.

शिवाजी महाराज रणकेसरी गर्जना करीत उभयतां राजे यांचे सेने समीप
येतांच उभयतां सेनासंभारासहित परम आनंदोन्मत्तचित्ते महाराजांस सामोरां
आले. पुढें हेजिबतीस रघुनाथभट्ट पंडितराव येऊन उभयतां राजे यांस वृत्त
निवेदिले जे, महाराजांस घेऊन आलों. हे ऐकतांच उभयतां पंडितराव यांस
संतोषे बोलिले जे, बहुत उत्तम गोष्ट जहाली. सन्निध महाराज ही गेले. तेही
उतावीळ चित्ते पुढां चालोन आले. ते समयी शिवाजी महाराज पालखीतून
उतरले आणि हस्ताशीं हस्त मिळवून व कंठास कंठ मिळवून सप्रेम आलिंगन
दिधले. भेटी जहाली. ते वेळीं उभयपक्षां वाद्ये सुरू जहालीं. तोफेची सर-
बत्ती जहाली. तदनंतर सारे लष्करांत शर्करा हस्तीवरून वांटली. ऐसा
आनंद जहाला. तमाम लष्कराचे लोक रजपूत रांगडे व बाजे लोक अमीर
उमराव महाराजांस पहावयास आले. आणि पाहून, दख्खनका राजा बडा शि-
वाजीकी तसवीरसे जादा, असें बोलोन मोठे संतोषी जहाले. आणि एकास
एक बोलूं लागले जे, "महाराजकी आजकी तसवीर श्री ठाकुरजीके समान.
राजाजी तुमारा भला होगा. तुम हिंदु राजा महाप्रतापी." ऐसें म्हणोन समस्त
समाधान पावले. तदुत्तर महाराजांस डेरियास नेले. एकासनीं उभयतां आरू-
ढ झाले. शिवाजी महाराजांस पाहून उभयतां राजे चित्तांत दंग जहाले आणि
महाराजांची तारीफ बहुतां रीतीनें करूं लागले जे, "हिंदु धर्म या दक्षिणेंत प्र-
तापें राखिला. चारी पादशाह पदाक्रांत केले. औरंगजेब पादशाहास रात्रदि-
वस चिंतासागरी पाडिलें. शाबास महाराज तुमची ! तुम्ही कांहीं येविशींची चि-

ता अणुमात्र न करणें. सर्वस्वें तुम्हांस आम्ही साधनसंपदेनिशीं अनुकूल आहों. तुम्ही काहीं निराळे नव्हेत. सर्व अभिमान तुमचा आम्हांस आहे. या गोष्टीची खचीत चित्तांत दृढतर असों देणें. जैसा चिरंजीव रामसिंग राजा आमचा पुत्र, तैसे तुम्ही." याचप्रमाणें जयसिंग राजे बोलिले. त्या योगें महाराज अंतरीं समाधान पावले. तुम्ही आम्ही एक हमजात शिसोदे रजपूत, आधीं आमचा जीवात्मा जाईल तेव्हां तुम्हांस बरें वाईट होणें तें होईल. महाराजांनीं निशा मानिला पाहिजे. तेसमयीं महाराज उभयतां राजे यांसि बोलिले जे, " आपण वडिलांसमान. मी लेंकरूं. वडिलांचे ठायीं दुसरा अर्थ असेल तरि श्रीभवानी शंकराची शपथ आहे. हें राज्य तुमचें. मीही तुमचा. वडिलांचे आज्ञेप्रमाणें आनंदचित्तें दर्शनास आलों. वडिलांचे मांडविरि उसें आहे. या गोष्टीचा अभिमान धरून पुन्हा राज्यावरि स्थापना करावी. विरुदाभिमान धरावा. पोटाचें द्यावें परंतु पाठाचें देऊं नये ही धार्मिकाची नीति आहे. वेदमर्यादानुरूप प्रवर्त आपण धराभुवनीं करितात. यास्तव माझे आगमन विश्वासें वडिलानिकटीं जहालें आहे. आपले चित्तास येईल तो अर्थ केला पाहिजे. तुम्हांस जे किल्ले पाहिजेत ते देतो. बेवसवसा निशाणें किल्लेवरि चढवावीं. द्वैतार्थ किमपि नाही. परंतु या दक्षिणेंतील मुसलमानांस अणुमात्र यश देत नाही. हा माझा त्रिकर्ण चित्तें कृतसंकल्पच." असें महाराज बोलिल्यावरि उभयतां रजपूत राजे परम संतोष पावले आणि तेव्हां बोलिले जे, "दिलेलखान अरबी उमराव पादशाहाचे परम मेहेरबानीचा आहे. त्यास तुम्हीं हातीं घ्यावें लागते. आम्ही रजपूत एकास एक आप्त विषयी तुम्हांसमागमें वजीर तोलदार देतो. तुमची खानाची भेट करून आणवितों. अणुमात्र फिकीर न करणें. तुमचें भारीजड संकट आपणास आहे. पन्नास साठ रजपुतांचीं पयकें व संगिनात फौज देतो." ऐसें ऐकून महाराज म्हणों लागले कीं, "मी शिवाजी आहे. मग दिलेलखानाचा गुमान तो काय? तुमचे आज्ञेनें जातो आणि त्यास भेटतो." म्हणोन महाराजांनीं उभयतां राजे यांचा निरोप घेतला. तेव्हां उभयतांनीं सुभानासिंग आपला वडील मामा हा अस्करियाचा परम दारुण योद्धा, ज्यास जीवित्वाची तमा नाही, ऐसा महाबलिष्ठ योजून शिवाजी महाराजांसमागमें [दिला.] दिलेलखानाचे सवाई तोलदार फौज घेऊन जाऊन भेट करवून महाराजांस संभाळून घेऊन यावें, तुमचे भरंवशावरि राजे पाठविले आहेत, ऐसें बोलून निरोप दिधला.

तदनंतर सुभानासिंग यांणी आपले तोडीचे बशदर लोक शे सवाशें व याविरहित चाळीस हजार फौज समागमें घेऊन चालिले. दिलेलखान पुरंदरचे

वरभानियाजवळ होता तेथे महाराज गेले. ही खबर पुढे त्यास कळविली जे, महाराज उभयतां राजे यांस भेटून तुमचे भेटीस येतात. हें ऐकून रोषयुक्त होऊन आपली मणगटे चाविली कीं, किल्लेचे यश आपले गेले. आपले विद्यामार्गे राजकारण नाही. रजपुतांस यश आले. म्हणोन परम कष्टी जहाला. तो महाराज जवळ आले. झलेल उठोन पुढे येऊन परम रागे भरून महाराजांस आंघळून घटकाभर भेटला. तो मोठा बळकट जोरावार, एका रेडियाचे बळ किंवा ज्यास्तीच होईल, आणि जेवणारही तसाच. दोघां मनुष्यांचा आहार, सगळ्या एक पशु नित्य, व पक्का तीन शेर तूप व दाख पक्के दहाशेर; ज्याणे नाल्लडेवा पिळोन मोडून टाकावा, तैसेच मोहोरा रुपये बोटाने चुरावे. असा प्रत्यक्ष हेडंब राक्षसासमान. ऐसा थोर त्याणे आंघळून धरिले. परंतु महाराज सवाई जोरावार, परम बळकट, सराईत म्हणोन गणना धरिली नाही. मग मिठी सोडून बिच्छायतीवारि एके लोडाशीं महाराज व खान बसले. दुसरे बाजूस सुभानसिंग लोडाशीं बसले. त्यांस खानांनीं पुशिले कीं, “महाराजके सात तुम आये.” मग “हम आये” असे उत्तर दिले. नंतर महाराजांस पुसो लागला कीं, केव्हां आलेत ! त्यास उभयतां राजे यांची भेटी जहाली तदनंतर तुमचे भेटी करितां आतांच आले. ” असे बोलल्यावर भला म्हणोन बोलिला. तो इतकेत सुभानसिंग बोलिले जे, “महाराज आले, आतां पाहिजे ते किल्ले देतील. तुम्ही वेढा काढोन उठोन गोटास येणें, ऐसा मिरजा राजे यांचा हुकूम आहे.” ऐसे ऐकून बहुत कष्टी जहाला कीं, आपला मनोरथ सिद्धीस पावला नाही. “बरे साहेब सुभा आपले डुकुमांत येऊं, परंतु हा किल्ला उदईक घेऊन, निशाण चढवून येतो.” ऐसे बोलतांच सुभानसिंग बोलिले कीं, “गड आपणाजवळ आला आहे. तुम्ही चला.” त्याजवरून खान उतरून आपले गोटांत आला. चौकी गडाजवळ ठेविली. महाराजांस विडे देऊन पाठविले. तुम्ही मिरजा राजे यांजपाशीं जावें. ते वडील आहेत जे करितील त्यांत आम्ही आहो.” ऐसे बोलल्यावर महाराज व सुभानसिंग परत येऊन मिरजा राजे यांस जहाले वर्तमान सांगितले. तदनंतर मिरजा राजे यांणीं महाराजांस पंक्तीस घेऊन यथारुचि भोजन होऊन विडे जहाले. रात्र समयीं कित्येक बोलणे उभयतांचें जहाले. किल्ले अवघे देऊन पादशहाचे भेटीस दिल्लीस यावे असे म्हणतांच महाराज बोलिले जे, “आपल्या किल्ल्यांपैकीं सत्तावीस किल्ले देतो. पुत्र संभाजी राजे व आपण पादशहाचे भेटीस येतो. भेटी होऊन दक्षिणेचे पादशहा अदिलशाह व कुतूबशाह व निजामशाहा यांवर आपणास

नामजाद करून पाठवणें. तिन्ही पादशाही फत्ते करून पादशाहास देतों. त्यांतून निजामशाही त्यांणीं पूर्वीं फत्ते केलीच आहे. बाकी दोन पादशाही फत्ते करून देतो." तें उभयतां राजे यांणीं कबूल केलें.

तदनंतर पुण्याहून कूच करून चालिले. शिवाजी महाराजांनीं सभाजीराजे यांस राजगडाहून आपणाजवळ आणिलें. सत्तावीस किंल्ले उभयतां राजे यांचे विश्वामने पादशाहाकडे दिधले. त्यांणीं आपलीं ठाणीं घातलीं. वरकड किंल्ले कोट मोरोपंत पेशवे व नेताजीपालकर व निळोपंत मुजुमदार व श्रीमन्महाराज मातुश्री आई साहेबांचे हवालां केलें. आणि चिरंजीवासह दिल्लीस पादशाहाचे भेटीस जावें ऐसा करार महाराजांनीं केला. पुढें पादशाहास खबर कळ्यावी म्हणोन मिरजा राजे यांणीं आपला वकील रामसिंग शाहाणा मनुष्य रवाना केला. त्याजबराबर महाराजांकडील वकील सोनोपंत डवीर यांचे मेहुणे रघुनाथपंत कोरडे यांस हुकूम देऊन रवाना केलें. त्यांससमगमें अर्जदास्त लिहिली की, "आपण पादशाहाचे भेटीस येतों. आपले हुकुमास हरगीज तफावत होणें की नही. इह किसान दुवागीर नेकनियत हजरत दुनियाये इनशाप है. ये बात मालूम है. हजरतने रोज बरोज मेहेर करना. ज्यादा लिखनेकू ताकत नही." अशाप्रमाणें लिहून पाठविली. तदनंतर मिरजा राजे यांजबराबर महाराजांनीं आपली फौज घेऊन बिजापुराकडेच चालिले. मार्गी चालतां चालतां महाराज व मिरजारजे एक हौदियांत बसों लागले. तमाम वजीर येऊन सल्लम करितात. दलेलखान न करी. यांचे कारण काय म्हणाल तर उभयतां एके ठायीं याजकरितां कसा करावा? याजकरितां तो येतच नसे. याप्रमाणें बिजापुरास आले. तेथेही सल्लाह मामला करून पुढें उभयतांनीं दिल्लीस जावयाचें, परंतु मिरजा राजे बोलिले की, "पादशाह बहुत हुन्नरवंत, काबू, छिनाला वे इमान आहे. तुम्ही आम्ही मिळोन गेलिया एखादे वेळेस दोघांसही दगा केल्य तर काय करावें? आम्ही मागाहून पादशाहाची मर्जी पाहत पाहत हळू हळू येतो. कांहीं दिवस औरंगाबादेस राहतों. तुम्ही दिल्लीस जावें. तेथें आमचा पुत्र रामसिंग हुजूर आहे तोही तोलदार भिडेचा आहे. त्यास लिहून व बहुतों रीति सांगोन पाठवितों. तो आमचे वचनास तत्पर होऊन तुम्हांस दुसरा अर्थ न करितां बंधुत्व चित्तांत कल्पून भारी अगत्य धरून पादशाहाचा तमा न धरितां हमखास पादशाहाची व तुमची भेट करील आणि खूब अर्ज पादशाहास करून कार्य सिद्धीस पाववील. कोणे गोष्टीचें संकट पडों देणार नाही. नहून बेतलिय जिवा निशी खर्च होईल. हा निशा मानिला पाहिजे. पैसामसाल्या व बेइमनाच्या गोष्टी कदापि होणार नाहीत. म्हणोन सर्वथा दिल्लीस

न होणे. तुमचे ठायीं आम्हांपेक्षां विशेष ममता करून विवेकें जुमस न खातां तुमचीं इच्छित मनोदयें सिद्धीस नेईल. संतोषरूप जावें. चिंतांत अणुमात्र चिंता न करणें. सर्व मानाभिमान मज पावला. पादशाहाची भेटी जहालिया-वरी सरंजाम करून घेऊन दाक्षिणेस येणें. तुम्ही दिछीहून निघालेत म्हणजे आम्ही पादशाहाचे दर्शनास दिछीस जाऊं. तोंपर्यंत बाहेर आहों. या भिडेनें तुम्हांसीं पादशाहा बेइमान न करी." अशी तजवीज सांगोन चिरंजीवास पुढें सहविशदें मानाभिमानाचें शपथपूर्वक पत्र पाठवून घटाई करून मग महाराजांस रवाना केलें. महाराजांनीं लोक मदींने नामांकित पडला प्रसंग निभावीत असे निवड करून घेतले त्यांची नांविनीशी ब्रितपशीलः—

कारकून असामी.	हुजरे असामी.	कित्ता असामी.
१. जीवराव शाहाणा सुत्र.	१. हिरोजी फर्जंद.	लष्करी स्वार धारकरी
१. त्रिंबक सोनदेव यांचे पुत्र.	१. राघो मित्र.	नामांकित सुमार ६०००
१. दत्ताजी त्रिमळ.	१. दावलजी गाडगा.	मावळे लोक सुमार
१. माणको हरी सबनीस.	१. जिवा महाल्या.	३०००.

४

४

यांसह वर्तमान महाराज राजगडास येऊन श्रीदेवाचें दर्शन व अनुक्रमे मातुश्री आईसाहेबांचें दर्शन घेतलें. तदनंतर राणीवासांत जाऊन विचारून निघाले. सर्व सेवकांस दर्शन देऊन राज्यसंरक्षणतेची आज्ञा करून ममता न धरितां मिरजा राजे यांचे लष्करांत दाखल जहाले. मिरजा राजे याणीं महाराजांपाशीं राजगडास जातेसमयीं शपथक्रिया घेऊन संभाजी राजे यांसि ठेऊन आले होते.

तदनंतर उभयतां राजे रजपूत यांचा निरोप घेऊन महाराज संभाजी राजे यांसह मजल दरमजल चालिले. समागमें पंचवीस हजार रजपूत व रोहिले व पठाण व उजबेग व मोगल उभयतां रजपूत राजे याणीं दिधले. तदुत्तर शिवाजी राजे भेटीस येतात हें वर्तमान पादशाहास कळोन अहलशाही वजीर फौज सुद्धां व उमराव व महाल मोकासेदार यांसि ताकीद पत्रें पाठविलीं कीं, शिवाजी राजे भेटीस येत आहेत जेथें फौजेसहित मुक्काम होईल तेथें तेथील फौजदारांनीं येऊन भेटावें, घासदाणा शिवाय जो खर्च लागेल तो द्यावा, शाहाजादे याचप्रमाणें अदब चालवावी. ऐसेंच करीत मजल दरमजल दोन महिनेनीं दिछीस जाऊन पोहोचले. राजे आले हें वृत्त श्रवण होतांच रामसिंग राजे पुढें पाठविले. त्यांची भेटी जहाली. रघुनाथपंत कोरडे पेशजी हेजीव पाठविले होते तेही येऊन भेटले. पादशाहाचें वर्तमान समाधान खुर्षाचें बाहेत्कारें सांगितलें. मनांत काय आहे नकळे, ऐसें बोलिले. रामसिंगांनीं स्वतंत्र शिवपुरा म्हणोन

नामाभिधान ठेवून वसविला. पादशाहाचे हुकुमे हवालें घेऊन जागा उत्तम करून राहिले.

[नंतर] मुहूर्त पाहून पादशाहाचे भेटीस शिवाजी महाराज नरचूडामणि गेले. पादशाहानीं सदर करून पांच हत्यारे आपणाजवळ ठेऊन कमरबंदी करून, अंगीं जरीचा दुपटा घालून, खासा औरंगजेब अलमर्पेनाह पादशाहा तक्तारूढ जहाले. तैसेच जवळ मातबर धारकरी पिढीजाद मर्दाने जातिवंत पठाण उजबेक मोंगल व रोहिले व रजपूत आसपास दोन हजार माणूस उभे केले, तैसेच मर्दाने अमीर व कुली वर्जारे मुस्तेद करून उभे केले. मनांत विचार कीं, शिवाजी राजे सामान्य नव्हे. केवळ सैतान. बडे करामतका. घडीमे बिछी और बाग होता है, और पचास पचास हात जोरसे कुदताहे. अफजलखान हिम्मतवान् भुजबळ नबाब बडा वजीर भेट होतांच मर्दुमीने "अंगेजी करूम वाघनखें पुरा करून शिर कापून नेले. तैसेच गतीने उडोन तक्तावारे आला आणि आपणांस एकाएकीं दगा केला तरि काय करावें ? ऐसा भयप्रदतेचा अर्थ चित्तांत पादशाहानीं समजोन मुस्तेद होऊन लोक सुद्धां बसला. पृष्ठिभागीं शाहजादे बहादरशाह फैजुद्दीन व अज्जमतारा व लालबर्द व पिदारबक्ष हेही बहादर मुस्तेद होऊन बसले. आणि शिवाजी राजे यांस भेटीस बलाविले. तेसमयीं महाराज व पुत्र संभाजी राजे यांणीं रणकंदनाचा पोषाख ययास्थित अफजल. भेटीचे वेळेस केला तदमुरूप करून समागमें कारकून व हुजरे भरंवशाचे दहा असामी व महाराजांजवळ हत्यारे फिरंग तुळजा व खंजीर बिचवा व वाघनखें याप्रमाणें होती. तैशींच संभाजी राजे यांजवळ पंच हत्यारे अलंकारसह भूषणे दैदीप्यमान रत्नांकित बहु मोलाचीं. महाराज अनुपदे राजंकुर सुतेज जयखें प्रभाकरप्राय विराजिले. महाराज अवतारी, उपमेस अवलोकितां अन्य नाहीं. यदर्थी श्लोकः—

शिवाजी नरनाथ भूतळवटीं वीराजला हो तिती ।

धैर्योदार्य हि धूर्ततांच अगळी धार्मीकता हो निती ॥

पाच्छाची परवा नसे चि प्रभुते भीमार्जुना सरिखा ।

देखोनी अवरंगजेब वदतो आला असे पारिखा ॥ १ ॥

आतां सावध जाण फार असणे ऐसे वदे पादशा ।

आहे तारक या घडीस मजला पाहो सखा ईनशा ॥

६५. अलम् पना=दुनियेचा संरक्षक.

६६. मुस्तेद=तय्यार.

६७. अंगेजी, अंगेजणी आंगचें धाडस,

आंगची मेहेनत.

६८. "कामबक्ष" म्हणून एक औरंगजेबाचा मुलगा होता.

श्रीवाजी मज दीसतोचि नयनें प्रत्यक्ष तो केसरी ।
 अफजल्लावत हे गतीच घडती जानोच भाई बुरी ॥ २ ॥
 पाच्छाची भृति फाटलीच चपळें देखोन राजाप्रती ।
 बेमानी जरि केलिया इस घडी होईल शास्तागती ॥
 जैसा व्याघ्रहि धांवतोच निकरें देखोनियां श्वापदा ॥
 तैसा हा रिपु भासतोच मजला अन्यत्र नाहीं कदा ॥ ३ ॥

महाराजांस रामसिंग घेऊन गेले. पादशाहाची व महाराजांची स्वरू एक नजर जहाली. पादशाहा बोलले जे, हेच शिवाजी राजे ? ऐसें म्हणतांच महाराज स्वमुखां बोलिले जे, “हजरत परबरीदगार मैंच शिवा शहाजी राजेका फर्रजंद.” असें प्रत्युत्तर समर्पक देऊन तीन तसलिमाती केल्या. आणि मनांत कल्पिलें कीं, एक तसलीम श्री शंभु महादेवास दुसरी श्री भवानीस तिसरी शहाजी महाराजांस. इतकेंत उजवे बाजूस जसवंतसिंग राजा नवफोट मारवाडचा त्याचे शेजारी उभे राहवें म्हणोन हुकूम केला. तेथें उभे राहून रामसिंग यास महाराजांनीं पुसिलें, आपणावरते शेजारीं हे कोण ? त्याणीं सांगितलें कीं, राजा जसवंतसिंग. ऐसें ऐकितांच महाराजांस परम कोप आला कीं, या सारख्या उमरावाच्या कोटी आमचे फौजेनीं पाहिल्या असतील. याचे खाली आपण उभें राहवें म्हणजे काय ? ऐसें क्रोधें बोलिले आणि रामसिंग याचे मांजिरेस कटार होती ती घेऊन जसवंतसिंग राजे यांस मारितो म्हणोन मार्गो लागले. रामसिंग धीर धरणें म्हणोन बोलिले. ऐसे शब्द होतांच पादशाहास हा अर्थ समजला. आणि म्हणों लागले कीं हें काय जहालें ! तेव्हां रामसिंग यांनीं अर्ज केला जे, “शिवाजी राजे जंगल के हैवान मैं यासि गर्मी बहुत जहाली. तेणें करून परम काहिले जहाले.” ऐसें ऐकतांच पादशाहाचे मनांत आशंका उत्पन्न जहाली कीं, यासमयीं काय होईल तें नकळे. म्हणोन रामसिंग यासि पादशाहा बोलिले कीं, राजे यांसि घेऊन डेरेंस जाणें. उदईक सावकाशें मुलाकत होईल. ऐसें ऐकतांच राजे व राजपुत्र रामसिंग राजे यांचे लोक देखील हवेलीस गेले. त्यायोगें पादशाहास मोठा संतोष जहाला कीं, आजिचा अनर्थ चुकला. शिवाजी राजे यांचें भय होतें.

इकडे महाराज डेरियास आल्यावरि आपण व रामसिंग बैसोन बोलिले जे, हा कोण पादशाहा ? आम्हांस जसवंत राजे यांचे खालीं उभें करावें कीं काय ?

६१. फरजंद=पुत्र.

७०. “फाटी” असेंही इतर ग्रंथें आढळतें.

७१. माज=कमर.

७२. हैवान=प्राणी, जीव.

माझे स्वरूप पादशाहास समजले नाही. तेव्हां रामसिंग बोलिले जे, तुम्हा भेटीसच येऊ नये. आले तरी रसरंग राखून निघोन जावे. स्वस्तिक्षेम जाणें झालें म्हणजे आम्हांस विशेष जोड प्राप्त नहाली. ऐसें सांगोन ते आपले हवेलीस गेले.

तदनंतर महाराजांनी आपले कारकून बोलावून आणून विचारलें की, “ पुढे तजवीज काय ? कसें करावे ? पादशाहाची मजालस कळली. यश संपादून निरोप देत नाहींत ऐसें [दिसते.] रघुनाथपंत कोरडे यांस सांगितलें की, तुम्ही पादशाहाजवळ उदईक जाऊन अर्ज करणें की, महाराजांची मनोगति आहे की, आपण निखालसपणें पुत्र देखील भेटीस आलों की दक्षिण कुल अदिलशाही व कुतुबशाही या दोन्ही दौलती घेऊन देतो. वरकड सुभे रवाना करितां त्यांची कामगारी पहावी. ऐशा कित्येक गोष्टी बोलून एकांतस्थानी तपशीलवार श्रुत करणें. पादशाहा खूष पाहून भेट घेऊन अर्ज करणें. ” ऐसें बडतां प्रकारें उगवोन सांगितलेवरून दुसरे दिवशीं कोरडे पादशाहापाशीं जाऊन येणेंप्रमाणें करीणा लिहून पाठविला. तो वाचून चित्तांत विकल्प धरिला. कोरडे यांणीं घेऊन महाराजांस सांगितलें की, सबुरी करणें ऐसें पादशाहा बोलिले. तेव्हां विकल्प ज्यास्ती दिसतो, समर्पक जाब दिधला नाही, असा तर्क महाराजांनीं केला. ते दिवशीं शास्तीखान व जाफरखान हे दिवाण पूर्वीं शहाजादा पादशाहाचे वेळेस दिवाण होते तसे चालत आहे परंतु मुतालिका हातें कारभार होत असतां कार्यभागास्तव जाफरखानास सांगोन पाठविलें की, शिवाजी बडा सैतान विद्यावंत बहुत करामत आहे. आपल्या गोटांत शिरला तेव्हां चाळीस गज जमीन हुन्नरवंतीनें उडाला. बळें कुंदोन बाँडोंत आला. तैसें येथेही करील. याजकरितां पादशाहांनीं भेटीस येऊं देऊं नये. भेटीस नेला तरि चाळीस पन्नास गज उडाला म्हणजे दगा होईल. ऐसें सांगोन पाठविलें. त्याजवरून जाफरखानानें पादशाहास वर्तमान निवेदन केलें ते समयी पादशाहा मनांत खोचोन दरम्यान भारी विकल्प धरिला. दुसरे दिवशीं महाराजांस कळलें की, जाफरखानांनीं पादशाहाजवळ गिळ्या केला. त्याजवरून कोरडे हेजीब यांस त्यांजकडे पाठवून भेटीस येतो म्हणोन सांगोन पाठविलें. त्यांणीं जाऊन कळविलें त्यांणीं ही बहुत वेळ तजवीज करून, बरें येऊं द्या म्हणोन बोलिला. त्याजवरून महाराज भेटीस गेले. बडतां रीति सन्मान केला. व कितेक मजकूर आपले सरंजामाचा सांगितला. परंतु त्याचे

७३. ' शाहाजादा ' शहाजहान असावा.

७४. कुदणें=उडी मारणें.

७५. बाड=तंबूच्या कनार्थी.

मनांत आलें नाहीं. बहुत बरें म्हणोन उत्तर दिधलें. खानाची बायको ती शास्तीखानाची बहीण तिणें अंतर्गृहांतून सांगोन पाठविलें कीं, शास्तीखान व अफजलखान [यां] सारखे मारिले. तुम्हांस शिवाजीची युक्ति न कळे. वडा हुन्नरवंत पैलवान आहे. निरोप सत्वर द्यावा. मग खान व दिवाण मनांत समजोन महाराजांस वस्त्रें अलंकार देऊन गौरवें निरोप दिधला. आणि पादशाहास इसबाबें अर्ज करून सरंजाम करून देतो म्हणोन बाहेत्कारें बोलिला. महाराज आपले डेरेस आले आणि खान सुदा बोलिला नाहीं, जें श्री करील तें खरें, म्हणून राहिले.

तदुत्तर दुसरे दिवशीं पादशाहानीं पांच हजार स्वार व लोक व तो ब ची व पोलादखान कोतवाल पाठविला. तो येऊन हवेली वेढून राहिला. मग महाराज कष्टी होऊन संभाजी राजे यांस पोटाशीं धरून बहुत खेद करूं लागले. ते वेळीं निळोपंत व दत्ताजीपंत व त्रिभुवनपंत यांणीं समाधान केलें. पुढें कार्य युक्तीनें करावें म्हणोन सांगितलें आणि बहुत चिंतातुर जहाले. तो महाराजांस निद्रावस्था होऊन श्रीअंबा स्वर्भी येऊन साक्षात्कार जहाला कीं, “ काहीं चिंता अणुमात्र करूं नको. ” म्हणोन अभय सरूप होऊन महाराजांस दिधलें. त्याजवरून समाधान जहालें. मग दुसरे दिवशीं नाना जिन्नस मेवे खरेदी आणवून वेळवाचे कात्रीचे पेटारियांत भरून, एक पेटारियास दोन मनुष्य मजूरदार लावून, दहा वजिरांस दाहा पेटारे रवाना केले. चौकीच्या लोकांनीं एक दोन पेटारे उघडोन पाहिले. बाकीचे न उघडतां जाऊ दिले. असा राबता आठ दहा दिवस लाविला. आणि आपले स्वार व लोक व कारकून यांस पळा म्हणोन सांगितलें. ते जागजागां वळखीनें गेले. काहीं जवळ राहिले. नंतर एक दिवशीं आपण व संभाजी राजे दोन पेटारेंत व चार मेवेचे असे चालिले. आणि मागे आपला पोषाख हिरोजी फर्जंद यास देऊन पलंगावरि निजविला. हातमात्र उघडा बाहेर दिसो दिधला. आणि महाराजांचा शेला आंगावरि घालोन पाय रगडावयास एक पोर लाविला. दिछी आलीकडे तीन चार कोशांवरि एक गांव होता तेथें निराजीपंत व राघो मित्र मराठा अगोदर पाठविले होते. तेथें जाऊन त्यांसह रानांत बसोन विचार केला कीं, आतां जर सरळ वाटेनें देशास जावें तर पाठलाग होऊन जाणें होणें नाहीं. यास्तव दिछी पलीकडून बाराणशीस जावें. ऐसा मतलब करून महाराज व संभाजी राजे व निराजीपंत व दत्ताजीपंत व राघोमित्र मराठा असे पांच निघाले. वरकडांस मनास मानेल तिकडे जाणें म्हणोन निरोप दिधला. आपण अंगाम राख लावून बैराग्यांचीं सोंगे घेऊन गेले.

तो दिवस गेलेवरि दुसरे दिवशीं प्रहर दिवस आलेवर कोतवाल याचे लोक चौकीस होते त्याणीं येऊन पाहिलें तें हात दिसतो. हें पाहून पोरस विचारलें जे, आज काय निमित्त निजले ? त्याणें उत्तर दिधलें कीं, शिर दुखतें. ऐसें ऐकून ते गेले. दोन प्रहरानंतर हिरोजी फर्जंद याणें उठोन घोंगडें चोळणा पागोटें घालोन, पोरस बरोबर घेऊन बाहेर आला आणि चौकीदारास रामराम करून जाऊं लागला. तें चौकीदारांनीं विचारलें कीं, आज बहुत वेळ निजणे-चें कारण काय ? त्याणीं सांगितलें कीं, शिर दुखतें. याकरितां कोणी आंत जाऊन गडबड करूं नका. आम्ही सामान घेऊन येतो. असें सांगून दोघे बाहेर गेले आणि रामसिंग याचे गोटांत येऊन त्यास एकांतीं सांगोन तेथून निघोन देशाचा मार्ग धरिला. तदनंतर रामसिंग पादशाहाचे दर्शनास गेले आणि अर्ज केला कीं, “शिवाजी राजे आमचे मार्फतीनें आले होते त्यांस चौकी देऊन बंदोबस्त केला. याजमुळे त्यांचा इलाखा आम्हांकडेस काहीं एक राहिला नाहीं.” त्यास पादशाहांनीं उत्तर केलें कीं, ते आमचे सेवक, त्यांस सर्फराजी करूं. त्यांची दरम्यानगिरी तुम्हांकडे नाहीं. तेव्हां त्याणीं निरोप घेऊन डेरेंस आले. नववे तासी चौकीचे लोक म्हणों लागले जे, आज माणसांची हालचाल नाहीं. महाराज आजारी आहेत असें सांगतात. आंतून कोणी येत नाहीं. हें काय वर्तमान ? म्हणोन एक खोलीचे दारांत पहावयास गेला. तें पलंगावरि कोणीच नाहीं. हें येऊन पोलादखान यास कळविलें. त्याणीं जाऊन पादशाहास वर्तमान सांगितलें कीं, “महाराजांस पहात असतां एकाएकीं गैब जहाले किंवा पळाले अगर जमिनींत घुसले किंवा असमानांत गेले हें कांहींच न कळे. किंवा गौडबंगाल विद्येकरून गेले. आम्ही रात्रांदिवस जवळीच असतां देखत देखतां दगा करून कोणते हुन्नरें गेले हें समजत नाहीं.” हें ऐकून पादशाहास बहुत आश्चर्य वाटलें आणि अलमपनाह म्हणोन बहुत विचारों पडले. नंतर कुल वजिरांस व फौजेस ताकीद करून अष्ट दिशेस दोन लक्ष साठ हजार स्वार रवाना केले. बावीस उमराव वजिरांस सांगितलें कीं, शिवाजीराजे मोठे हुन्नरवंत करामतवाले बलिष्ठ अंगिजीनें एखादे देशांतून जात असतील. तेव्हां अमीर व उमराव यांणीं अर्ज केला जे, शिवाजीपर ईनशा अल्लाहुतालाकी बडी मेहेर है. हमारा इलाज नही. उसके बराबर इस जौह-नमें कोई नहीं. इस जमीनके पर्देपर एक शिवाजी बडा बावन्न पादशाहीको पालने वाला परवर दिगार नें पैदा किया है. उसकी करामत वोही ज्याने. घडी मो बाग, घडी मो अदमी होता है. या कलीमध्यें मुसलमान काफर जहाले

यांचा संहार करावयाकरितां रहीमने पैदा केला आहे. तो पादशहास आटोपत नाही. पादशहा योर सब् अलमके पालनवाले, याजकरितां बडे नियतसे इमान धरून आपला बेटा घेऊन आला असतां त्याचा गौरव न करितां एका-एकीच कैद करून चौकी ठेऊन कोंडिला. ऐसा प्रसंग करावयाचा नव्हता. ही पेशानदेशी केली नाही. त्याचा बहुतच सन्मान करून, शाहजादियांत गणोन, बहुमाने नांवाजून, दक्षिणेत राज्यावरि रवाना करावयाचा होता. तसें न होतां बेमानीचा प्रसंग घडोन आला. या गोष्टीनें इतबार अगदीं उडोन गेला. भिरजा राजा व जयसिंग राजे यांस खोभी आली. रामसिंग याप्रमाणे मानून ठाकुरजी वरील तुळशी काढून विश्वासाने दिघल्या. नंतर त्यांनीं ही पादशाही हुकूम ब र त र म्हणोन सारे राज्य व किछे कोट भिरजा राजे यांचे स्वाधीन केले आणि बडे इमानसे पुत्रास घेऊन आले. [असें] असोन अलमपनाहानीं उभयतां रजपूत राजे यांस यश दिलें नाहीं, तसेंच रामसिंग यांस फिकें पाडिलें. ते रजपूत राजे सामान्य नव्हत. पादशहाचे रिपु. पादशाही हिंदूंची. बरजोर रजपूत राजे इमानास भ्रष्ट केले. जाफरखान दिवाण याची गोष्ट चित्तांत आणून अनर्थ घडविला. शिवाजीस बरा वाईट प्रसंग घडतां तरि पादशाही रजपूत घेते. यास संदेह नव्हता. बरे, होणार तें चुकत नाहीं. शिवाजी करामतवाला असोन सांपडलेला बरी हुन्नरवंती करून निघोन गेला आतां स्वराज्यावरि गेल्यानंतर कळेल. जैशी दक्षिणेत अदलशाही व कुतबशाही व निजामशाही मत जहाली तशीच दिल्लीची होईल. ही खातरनिशा अलंपनाहानीं चित्तांत आणून परम खेद केला. आतां तुमचे इमानाचा इतबार अगदीं उडाला. बेमानी ठरली. शास्ताखान व बरकड वजीर गेले ते काय जय संपादून आले ! पुढेही कठीण प्रसंग दिसतो. उभयतां रजपूत राजे यांसि शिवाजी पेशमाना करितो. त्यांसही आपण फशीं पाडिलें. यामुळें तेही रजपूत राहत नाहींत. आतां शिवा कैसा सांपडतो ? त्याजवळ मोहनी आहे. श्री अंबावरदे यवन कुलाचा संहार करावया परवरदिगारानें शिवाकू हुकूम केला आहे. " ऐसें पादशहास वजीर बोलिले. तें ऐकून पादशहा चक्रीत जहाला. आपणापासून अंतर पडला. शिवाजी निखालस आपले पदरीचा गेला. रामसिंग राजे रजपूत दरम्यान असतां अनुचित गोष्ट घडली. ऐसियास शिवाजीस हरयत करून शोधून आणावा म्हणोन पादशहानीं वजिरास फर्माविलें. जंगम

७८. पेशानदेशी=दूरदेशी, पुढील पल्ला पहाणे.

७९. खामी=नुकसानी कमीपणा.

८०. असें औरंगजेब बादशहास सांग-

णारे कारभारी कोणी असतील असें वाटत नाहीं. आणि असले तरी त्यांस तो जुमानणारा नव्हता.

जोगी संन्यासि तापसी बैरागी नाथपंथी गोरखी फकीर ज फ लि बा न वा
मलंग व ब्राह्मण " शेवडे व चुडबुडे जोशी व पांगूठ व चितरकरी ड ब री
व बहुरूपी, गोंधळी व गारुडी दंडधारी व परमहंस नानापरीचीं सोंगे शोध
करून राजे वळखून कैद करून आणावे. ऐसी इशारत करून फौजा चहूंकडे
रवाना केल्या. तमाम शोध करूं लागले. समस्त लहान थोर लोकांस यापरी-
चा विचार पडला. यदर्थां श्लोकः—

गाजी समर्थचि समर्थ नृपू शिवाजी ।
दिल्लीश्वरासि निकरें दिधलीच बाजी ॥
लावूनि चूर्ण वदनादिक नासिकाला ।
शिक्षा करुनि प्रभुजी चपळें पळाला ॥ १ ॥
भला मर्द तूं शीव सर्जाच गाजी ।
म्हणे पादशा दीधली आजि बाजी ॥
कसा या गतीनें निघालासि राया ।
तुला लोक मीं पाठवीले धराया ॥ २ ॥
जाणा बावन पादशांसि रिपु हा सर्जा शिवाजी असे ।
दिल्लीचा अवरंगजेब परितो सामर्थ्य त्याही नसे ॥
शाहाजीचा सुत भूतळीं विलसला आर्यप्रतापी सदा ।
दंडी तो अवघे [हि] येवन करे अन्यत्र नाहीं कदा ॥ ३ ॥
शीवाजी सरजा समर्थ नृपती भूमंडळी आगळा ।
कीर्तीचे ध्वज लाविले निशिदिनीं आमोघं याची लिळा ॥
जाणा या अवरंगजेब रिपुला दंडील हा नीकरें ।
श्रीअंबावरदे जयासि वरितो संरक्षिले श्रीहरें ॥ ४ ॥
गेल्या हा शिवभूपती पळुनियां नाना गतीनें कसा ।
जाला विस्मित पादशाच हृदयीं अड्डूत ज्याचा ठसा ॥
सोडीना मजला असेच दिसतें मारील जीवें शणी ।
दंडीले अवघेच येवन कसे जाणा प्रतापे रणी ॥ ५ ॥

फौजा गेल्यानंतर पादशाहांनीं मनांत शंका धरिली कीं, राजा शहरांत को-
ठें गेवें होऊन राहिला असेल. रात्रीं संधी पाहून आपणांस कोठें केव्हां तरी
दगा करील. म्हणोन विचारांत पडोन जिवास भय पावोन बहुत सावध चौकी
पहारा निकट ठेऊन पलंगावर जागृत असों लागला. मर्दाने लोक कमरबस्ता

८१. शेवडा-म्हणून एक बैराग्याचा प्र-
कार आहे.

८२. गैब=गुप्त.

करून रात्रांदिवस ठेविले. आणि जातीने चिंताक्रांत होऊन राहू लागले. कोणाचा इतबार अणुमात्र नाही.

पुढे राजे व राजपुत्र मजल दर मजल रात्रांदिवस चालोन मयुरेस गेले. त्यांसि मध्ये ओळखांची माणसे शोधितां कृष्णाजीपंत व काशीपंत व बिसाजीपंत हे त्रिवर्ग बंधु, मोरोपंत पेशवे यांचे मेहुणे, यांची व निराजीपंत यांची ओळख होती. त्याणीं जाऊन त्यांची भेटी घेऊन सविस्तर वर्तमान सांगितले वरून त्याणीं धीर धरून कबूल केलें. त्याजवरून त्यांचे घरीं संभाजी राजे यांस ठेवून सांगितलें कीं, देशीं राज्यावरि जाऊन पावलों म्हणजे तुम्हांस बलावणेस माणसे व पत्र पाठवितों. चिरंजीवांस घेऊन कुटुंबासह येणें. तुमचें सर्व प्रकारें ऊर्जित करूं. असे सांगोन त्यांचे बंधु कृष्णाजीपंत समागमें घेऊन बाराणशी गया प्रयाग यात्रा तुमचे वळखीनें करूं असे म्हणून बाराणशीस आले. तेथें गुप्त रूपें श्री विश्वेश्वराचें दर्शन घेऊन प्रयागास येऊन तेथील यात्रा करून गयेस आले. तेथें कर्ज घेऊन धर्मही बहुत केला. नंतर राज्यावरि जावें असे योजून नीट वाटेनें जावें तरि पादशाहाच्या फौजा शोधास गेल्या सबब त्या मार्गे जातां नये म्हणोन विचार करून गोंडवणांतून भागानगर व बिजापुरावरून महाराज राजगडास आले. मार्गी उदंड शोधांत अपाय होऊन दगाच व्हावा असे जहालें होतें. परंतु श्रीभवानीशंकरांनीं कृपाकरून स्वराज्यास आणिलें. निराजीपंत व दत्ताजीपंत व राघो मित्र मराठा ऐसे चौघे राजगडास आले. आणि दानधर्म बहुत केला. श्रीअंबेचा उत्साह संपादिला. शर्करा हस्तीवरून समस्त जनांस वांटली व मातबर सरदारांस व किल्यांस शर्करा पाठविली. महाश्रीदेवस्थाने व ऋषि ब्राह्मण व तपस्वी महापुरुष संत साधु यांसि दक्षणा व शर्करा पावती केली. व गडोगडीं तोफेची सरबत्ती करवून भोठा आनंद केला. तदनंतर श्रीअंबेचे दर्शनास जाऊन साष्टांग नमस्कार घालून हस्त जोडून त्रिकर्णचित्ते प्रार्थना केली यदर्थी श्लोकः—

श्रीअंबे तुळजे कृपा करूनियां राज्यावरी आणिलें ॥

केला विन्मुख पाच्छहा मुढमती ह्या संकटीं रक्षिलें ॥

नूझा दास पतीत जाण जननी सांभाळिजे सवदां ॥

भाज्ञा हा अभिमान पूर्ण धरणें अन्यत्र नाहीं कदां ॥ १ ॥

ऐशी विनंतीभावे प्रार्थना करून मुक्ताफळांचे अभिषेक श्रीअंबेस घालून महाराज परमानंद पावले. तदुत्तर श्रीसकल सौभाग्यादि संपन्न महाराज मातुश्री आईसाहेबांचे मंदिरास जाऊन चरणावरि मस्तक ठेऊन सद्ब्रदित चित्ते मातुश्रीस भेटले. त्यांहीं पोटाशीं धरून परम अक्रोध ममतातिशयेकडून रुदन केलें. आणि

वचन बोलली जे, “ शिवबा, आम्हांस टाकून वैरियाचे भेटीस गेलास. पादशहा महा कपटी, दुर्जन, दुराणा, बेइमान, नष्ट करता तुम्हांस चौकी देऊन काढिले. प्राणनाश करणेचा मतलब असतां श्रीअंबेनें स्वयें येऊन बा तुझी मुक्तता करून स्वराज्यावरि आणिलें. आजिचा दिवस शिवबा, आनंदाचा प्राप्त जहाला. या सुखास परावार नाही. शिवबा, तूं गेलियावरि परम दुःखाचे दिवस अनुभविले. रुदन करीत अखंड बैसलों. यमाचें घरास तुझे जाणें जहालें. निराश मनाची शिवबा केली. औरंजेब महाकपटी, घातक, कृतघ्न, चांडाळ यासि करुणा नाही. शिवबा, तूं परम क्लेशातें पावलास. मोठे दुःखार्णवी पडलास. श्रीअंबेनें दया करून आपण स्वयें जाऊन शत्रूतें मायामोह घालून फत्ते करून तुजला एक वेळ आणिलें. मजला पुत्रवती केलें.” असें वारंवार स्मरोन नेत्रोदक न रहातां अचेतना प्राप्त जहाली. मग महाराजांनीं आईसाहेबांस स्वहस्ते उठवून सावध केलें. उदक आणून मुखप्रक्षालन केलें. तदनंतर आईसाहेबांनीं ईरीमिठी काढून कणीं बोटे मोडलीं. आणि वारंवार पुत्रास चुंबन देऊन बलाय दूर केली. आणि पंचरत्नादिक कनकाभिषेक महाराजांस केला. एकासनावर बैसवून विचारलें जे, “ शिवबा, प्राणाचा प्राण चिरंजीव राजश्री संभाजीराजे बाबांस काय अनर्य घडला ? किंवा समागमें आणिला ? किंवा मागाहून येत आहे ? किंवा पादशहानीं मारिला ? कीं जित धरून ठेविला ? कोणती गति काय घडून बाबास आली ? ” म्हणोन हृदय पिटून भूमीवर गडबडां लोळों लागली. “ बाबा, तुझे वय धाकुटें, तुझे ठायीं सर्व ममता गुंतली, तूं प्राणाचा प्राणसखा. शिवबा, काय गति केली ? ” तव्हां महाराजांनीं चरणावर मस्तक ठेवून चरणाची आण वाहिली व श्रीअंबेची शपथ वाहेली जे, “ बाबा खुशाल आहे. काहीं चिंता आणुमात्र न करणें. संपूर्ण श्रीभागीरथी यात्रा संपादून बाबा गुप्तरूपें ब्राह्मणाचे गृहीं ठेवून त्यास निर्वणूक करून आलों. चिंता न करणें. सत्वर स्वस्यळास येईल. ” असें सांगतांच परम संतोष पावली. तत्क्षणीं दानधर्म अगणित मातुश्री साहेबांनीं केला. ब्राह्मणसमुदाय संतोषातें पावले. तदनंतर षड्स अन्न रत्नखचित पात्रांत घेऊन उभयतांनीं परमानंदें भोजन करून आंचवून षोडशगुणी तांबूल सेंवून तेथून महाराजांनीं आज्ञा घेतली. आज्ञा घेऊन सकल सौभाग्यादि संपन्न मातुश्री सईबाई साहेबांचे महालास गेले. जातांच रत्नखचितपात्रीं पंचज्योतिदीपक प्रदीप्त करून महाराजांस ओवाळिलें. हस्तीं धरून मंचकारूढ केलें. आणि परम श्री होऊन चिरंजीवाचें स्मरण करून फार शोक केला. ते समर्थ महाराजांनीं

८३. ईरीमिठी काढणें=दृष्ट काढणें.

बहुतां प्रकारे समाधान धरून चिरंजीव स्वरूप ब्राह्मणांचे घरीं ठेवून आले. पायउतारा फकीराचीं सोंगे घेऊन आम्ही मार्ग टाकून आड मार्गाने [आले] सकुमार [यास] पायउतारा कैसें आणावे ? पादशहानीं चहूँ मार्गांस तीन अडीच लक्ष घोडा व खेरीज पायदळ बेमुबलग आमचे शोधास पाठविले. तेथे प्राणहरणाचा प्रसंग, तेव्हां सारे मार्ग टाकून गोंडवणांतून चांदे देवगडचे मुलखांतून फकीराच्या रूपे पायउतारा ही येत असतां ठायीं ठायीं दगा होणेचा प्रसंग आला असतां श्रीअंबेनें कृपा करून स्वराज्यावरि आणिले. बाबाजी सत्वरच येईल. अणुमात्र चिंता न करणे. म्हणोन सईबाई साहेबांचे पदोपदी समाधान केले. धैर्यताम एक कलियुगीं शिवाजी महाराज नरचूडामणि प्रताप आर्य अवतार मूर्ति या मन्मंतरीं कृतकर्मे आगाध संपादिली. पुढेही संपादनता करणार. ऐसे अनिष्ट प्रसंग अवतारादि मन्वादिकांस प्राप्त जहाले. एवढे श्रीरामचंद्र योर त्यांस महासंकटे प्राप्त जहाली. तेथे करून दुःखाचीं पतन जहाले. तैसेच पुण्यश्लोक राजे नैषध व हरिश्चंद्र, जहृषनंदन ययाती, धर्मराज तैमेच जरासेधादिक यांसही प्रसंग प्राप्त जहाले. याप्रमाणे महाराजांनीं, युक्तिमागे कडून, [प्रसंग] घडोन आला म्हणोन सईबाई साहेबांचे मनोधरण केले. नदनंतर राजमंदिरास येऊन समस्त मातबर लोकांनीं व सरकारकुनांनीं व गडकोटचे मामलेदारांनीं व सावकारांनीं दर्शने घेऊन नजरा केल्या. आणि आनंदयुक्त होऊन शर्करा वांटिल्या. गुडिया व तोरणे बंधन केले. द्वारी कुंकुमाचे सडे रांगोळ्या घातल्या. सुमनें विखुरली. जयजयकार जहाला.

नंतर दिव्हीकडे वर्तले वर्तमान जे, पादशहानीं फौजा शोधास पाठविल्या. कोठेही महाराजांचा शोध पडेना. चौकशी करूं लागले. तो कोणी पादशहाम सांगितले कीं, शिवाजीराजे यांचा पुत्र कृष्णाजीपंत व काशीपंत व बिसाजीपंत यांचे घरी आहे. म्हणोन त्यांचे घरी चौकी पाठविली. आणि संभारजारजे हजर करणे म्हणोन अटक जबरदस्त केली. तेव्हां काशीपंत बहुत शहाणा दैववान, पादशहाम महशूर, नामांकित, बहुतांचा स्नेही, त्याणे जाऊन अर्ज केला जे, महाराजांनीं अम्हांजवळ पुत्र ठेविला नाहीं व त्यांचा व आमचा परिचय नाहीं असे असोन काय म्हणोन चौकी पाठविली ! आमचे पुत्रास राजपुत्र म्हणोन जुलूम करितां हें ईश्वरास भानेल कीं काय ? माझा पुत्र सर्वां जनांस माहीत आहे. येविशींचा शोध करावा. अंतर पडलिया आम्हें पारपत्य करावें. तेव्हां सर्व अमीर यांणीं व जाफरखानांनीं अर्ज केला जे, हजरत अलंपनाह ! तो पुत्र काशीपंत याचा हें प्रमाण. आम्ही पाहिला आहे. ते समयी पादशहानीं नीर^४

काटिला जे आपला निशी व्हावा लागतो. त्याचा पुत्र असल्या पुढे घेऊन जेवावे. तेव्हा खातरी होईल. तेव्हा काशीपंत म्हणू लागले जे, येविशीं कोणी विश्वास द्याता ह्मणजे जेवितो. ते समयी पादशाहानी मिरजाअल्ली पठाण व रहिमान गौरी सैद दियाण, जाफरखानाचा भाऊ, मिरजा महंमद वगैरे हजार होत त्यांस पाठविले. तेव्हा काशीपंत यांणीं दहीं पोहे केळीचे पानावर कालवून घेऊन उभतांनीं भक्षिले. ते सर्वांनीं पाहून कळविल्यानंतर चौकी उठविली. पादशाहाचा संदेह फिटला. मग स्वच्छा पुत्रवन् संभाजीराजे यांस मानून सुखरूप राहिले. गुप्तरूपे प्राथश्चित्त घेतले. संभाजीराजे यांस व्युत्पत्तीची विद्या सांगो लागले. सारस्वत अमरकोश व रघुवंश व सिद्धांतकौमुदी व मुक्तावली व आणखी व्युत्पत्ति ग्रंथांत संभाजीराजे यांस प्रवीण केले. बहुत चतुर जहाले. परकीय असे न लक्षितां मनोदयानुरूप मोह लळा चालवून सांभाळ पुत्राहीपेक्षां अधिक केला.

तदुत्तर इकडे महाराजांनीं राज्याचा बंदोबस्त करावयाची हिंमत धरिली. आणि पेरवीस लागले. मोगलांस सत्तावीस किळे दिले होते. ते मागती घ्यावे ही तजवीज करून मोरोपंत पेशवे व निळोपंत मुजुमदार व अण्णा दत्तो सुरनीस यांनि आज्ञा केली कीं, तुम्हीं राजकारण करून यत्ने किळे घेणें. मावळे लोकांस आज्ञापिले कीं, तुम्हीं गड घेणें. त्याजवरून तानाजी मालुसरा वरिष्ठ हजार लोकांचा सरदार, काहीं सामान्य नव्हे, ज्याचा धाक हबशियास व फुडाळकर खेम सांवतास, कोळवणचे राजे यांस वगैरे लोकांस मोठा भारी, पुंड. समशेरबहादर, सुदढ, बळाधिक्यता अधिकोत्तर, दिग्गज पुरुष, त्याजसमागमें विलोकावयास दुसरा नाही. सराईत व दांडाईत व पटाईत सर्व शस्त्रांचे घडामोडींत प्रवीण, रूप पहातां भयानक, भीमसेनाचे उमपेस योग्य, जनवाक्ये स्मश्रू पिंगटा, मदारकटिबंध ग्रंज कन्याधवप्राय व नेत्र आरक्त स्फुल्लिंगे तांबडी, मिशा हस्तदंडप्राय मोठ्या व लंब, मिशांवर उभयभागीं लिंबे वर्तुळ ठेवल्या अचल विनाचल रहात, तसें मस्तक प्रचंड बळोन्मत्त जसे प्रत्यक्ष द्विरदच, हस्तीचा तमा ज्यास नाही, हस्तीचे दोन्ही दंत धरून उभा करावा. ऐशी बळाची निःसीमता. तानाजीराव ज्या फौजेत असल्या सहस्राचे सहस्र लोकांनीं भयेंकरून पलायन संपादावे. समरीं भयेंकडून कोणीं न टिकावे. त्यास विलोकून कंपायमान होत असावे. असत्य सर्वथा नाही. महाराजांची परम कृपा तानाजीवर. संपूर्ण सत्तावीस मावळे महाराजांस हस्तगत करून दिधली. यदर्थी श्लोकः—

८५. निशा—खात्री.

८६. सत्तावीस मावळे कोणतीं ? मागें ।

वारा मावळे असें एकदां आले आहे.

तानाजी मर्दगाजी समरिं अरि सदा भीत होताची जाणा ।

दोर्दैडे दंडिताहे अभिनव गरिमा घेतसे शीघ्र प्राणा ॥

यालागीं शीवराजें निवडुनि चपळें लोभ केला अपार ।

शौर्यत्वे कीर्ति झाली अगणित भुतळीं सेवकांमाजि योर ॥ १ ॥

तानाजी म्हणजे महाराजांचे हृदयावरील पदकच ऐसें मानून रूपेस पात्र केला आणि किल्ले कोंडाणा घेणेची आज्ञा करितांच कबूल करून पैजेचे विडे उचलून चालिला. तेसमयीं महाराज परम सेतोषप्रद होऊन भरजरी वस्त्रे, मंदील, व चादर मोरांची भरगच्ची कुसुंबी व सुरवार, इजार किनखापी, झगा बादला भरजरी व चौकडा मोत्यांचा व सोनेरी मुलामेचा पट्टा व ढाल याप्रमाणे दिलेवरि महाराजांचे चरणावरि मस्तक ठेवून आज्ञा मागितली. महाराजांनीं यशस्वी हो म्हणोन मस्तकावर हस्त ठेविला. फत्ते करणे म्हणोन बोलिलेवरि त्यांनीं अमृत वचनाची गारी पळवी बांधली आणि पांचशें माणूस मर्दाने मावळे लोक निवड करून रात्री गडाखाली जाऊन कड्यावर वानरन्याये वेगे करून गुप्तरूपे किल्लेवरि जाऊन माळ गडास लावून वरते लोक चढविले. ते लोक तीनशें आलेचें वर्तमान उदयभान रजपूत वर होता त्यास समजतांच कंबरबस्ता करून हिलाल व चंद्रजोती लावून बाराशे माणसे व तोफा तिरंदाज व बरचीवाले व सांगा व बरचीवाले व बाणे व पटाईत व इटेकरी व बंदुका खेरीज पायलोक ढाल हातास चढवून चालोन आले, तेसमयीं मावळे लोकांनीं श्री हूरहर महादेव!! स्मरण करून नीट धीट होऊन रजपुतांचे फौजेवरि चालोन घेऊन मोठें युद्ध एक प्रहर जहालें, पांचशें रजपूत ठार पडले. उदयभान किल्लेदार याजवर तानाजी खुद्द जाऊन दोघांचें युद्ध परम शूरत्वे हेंमतमानें एकावर एक चालोन आले. तानाजीची ढाल तरवारीचे वारानें तुटोन गेली. समयास दुसरी पोंचली नाहीं, मग हातास शैला गुंडाळून त्याजवर वार वारले, घोरंदर जिवाची तमा न धरितां मारामारीस पेटले. बहुत निकराचे युद्ध जहालें. एकमेकांचे फिरगेचे हात परस्परे लागू जहाले. तेणेंकडून दोघेहा ठार पडले. रक्त मुसंडे वाहू लागले. दोघेहा वीर सामान्य नव्हत, भारती वीरांप्रमाणे शौर्यत्वाचे. एक ईश्वरानींच पाहवे, त्यांची साक्षा त्यांसच, इतरांस योग्य नाहीं, यदर्थी श्लोकः—

तानाजी मर्द गाजी समरिंच अरिला मारिला नीकरानें ।

ऐसा हो जाण योद्धा अधटित करणी अपिली श्रीहरानें ॥

मेला हो स्वामिकार्जी म्हणवुनि मघवें मान्यता यांसि केली ।

८७. हमतमानें=ईश्वरानें.

शाहजीच्या सूनभृत्यांमधिं भुतळिं या कीर्तिं विस्तीर्णं शाली ॥ १ ॥

तानाजी पडलियानंतर त्याचा भाऊ रीयाजी यांणी भारी हिम्मत धरून, सर्व लोक सांवरून, रजपुतांवरि एकंदरीने उठोन कित्येक रजपत मारिले व कित्येक पळून गेले. ऐसें सर्व माणूस मारून किष्ठा काबीज केला. आणि तेथें पागा होती तीस अग्नि लाविला. तो उजेड महाराजांनी पाहिला. जातेसमयी लोकां स संकेत केला होता कीं, किष्ठा घेतांच अग्नि लावून उजेड करणें. त्याजवरून किष्ठा घेतला असें महाराज समजले. इतकियांत खरी बातमी जासूद घेऊन दुसरे दिवशीं आले आणि “तानाजीने युद्धाची मात केली, जिवाची आशा अणुमात्र धरिली नाहीं, किष्ठा घेऊन उदेभान यास जिवें मारिला आणि आपणही ठार जहाला, फते केली.” असें सांगतांच महाराज म्हणों लागले एक गड घेतला परंतु तानाजी गेला याजकरितां बहुत श्रमी जहाले. ऐसा हत्ती माणूस पदरीचा तुटला. तानाजी सारिखा मनुष्य काहीं सामान्य नव्हे. अनुचित श्रीश्वरें गोष्ट केली. पुढें किळेवरि बंदोबस्त केला. आणि रयाजीस वस्त्रें भूषणें देऊन नांवाजून तानाजीचा सुभा सांगून, धारकरी लोकांस बत्तीस सोनेचीं कडी व द्रव्य व वस्त्रें, चिरे, मंदील व सकलादा व ताडपदरी पासोड्य व पैठणी चादरा, शाला व दुपेटे व शोले व नवरंगीत याप्रमाणें दिवले व तोडे व फिरंगा देऊन नांवाजिले. समाधानें सर्व लोकांची केली. प्रथम कोंडाणा घेतला. पुढें मोरोपंत पेशवे व निळोपंत मजमदार व जण्णाजीपंत सचिव व मावळे लोकांनीं एक चितें मिळून सव्वीस किळे लटोन घेतले व काहीं अंतर-भेदे घेतले. ऐशी खस्त मेहनत करून चहूँ महिमेंत फते केली व राज्याचा बंदोबस्तही करित चालिले.

तदनंतर मथुरेस पत्रे देऊन माणसे पाठविली. नंतर काशीपंत व बिसाजी-
पंत यांणी कुटुंबसहित संभारजाराजे यांस जानवी, घालून घेव्हे नेसवून भाच
म्हणून घेऊन राजगडास आले. राजदर्शन जहालें. पितापुत्र भेटले. मोठा
आनंद होऊन महाराजांनीं दानधर्म फार केला. ब्राह्मण संतर्पणे जहालीं. कृ-
ष्णाजीपंतसह त्रिवर्ग बंधूस विश्वासराव हे किताब देऊन हस्तीरूढ करून मिर-
विलें. त्रिवर्गास वस्त्रे भूषणे दिलीं. नंतर लक्ष होन बक्षीस दिधले. तिघांस दहा
हजार होन तैनात करून मातबर लोकांत असामी घातली. नांवाजून महाल
मोकासे देऊन ठेविले. तैसेंच निराजीपंत व दत्ताजीपंत व शघो भिन्न मराठा
यांणी महाराजांसमागमें महासंकटीं बहुत श्रम सापास केले जिवाभ्य क्लेश

८८. "रायाजी" बदल "सूर्याजी" अ-सूर्याजीस म्हणत असत की काय?
सें अन्यत्र आढळते. तेव्हा रायाजी असें

अनुभविले. याजकरितां महाराजांनीं ते चित्तांत समजोन नीतिन्याय जाणते चतुर चवकस निजामशाही ब्राह्मण यांस न्यायाधिशी हुद्दा सरकारकुनीचा सांगितला. जितकी राज्यातील न्याय मनसुबी तितकी यांणीं करावी. त्यांचे पुत्र प्रल्हादपंत हा मोठा मनुष्य भारी योर होईल ऐसे महाराज बोलिले. दत्ताजीपंतास हुद्दा काय सांगावा ऐशी तजवीज महाराजांनीं करून, गंगो मंगजी बाकनीस होते ते दैवगतीने मृत्यु पावले, त्यांची बाकनिशी यांस सांगितली. वस्त्रे भूषणे देऊन गौरविले. ज्या लोकांनीं समागमें श्रम साहस केले व नानाप्रकारे सेवा करून महाराजांस प्राण नजर केले, मागे पुढे पाहिले नाही, त्यांजला रुपाकरून नांवाजिले.

नंतर महाराजांनीं आपले पालखी समागमें चांगले मर्द माणूस घरंदाज नामांकित निवडक असावे, आपण चहूं पादशहांचे दावेदार, एखादे वेळेस प्रसंग पडतांच जवळ असतील तेच कार्याचे समयी कामास येतील, ऐसे जाणोन मावळे लोकांची पहाणी करून निवडक पतके केलीं आणि नावे ठेविलीं तीं बितपशील. शंभर लोक व साठी लोक व चाळीस लोक व तीस लोक. ऐशीं ठेऊन पुढे खासे मर्दाने ऐशी भरती करीत चार पतकांस दोन हजार [केले] त्यांतही काहीं बंदुखी व काहीं इटेकरी व काहीं अडाव हत्यारी ढाला, फिरंगा, ऐसे जवळ ठेविले. तितुकिया लोकांस डोईस मंदील, अंगांत सकलादी दुदू, हातीं सेन्याचीं कडी व कोणास रुप्याचीं व तरवारीस अबनाल व तैनाल सेन्या रुप्याचीं, पाखेरीज स्वारी शिकारीस बराबर बारा हजार पायचे व मातबर लोक धारकरी तैसेच शूर पागा व शिलेदार याप्रमाणे बंदोबस्त करून हुकमतींत वर्तो लागले. बाजे मुलुखांत कौलाप्रमाणे टका घेऊन रयत वर्तविली. मोगलाईमध्ये गैरकबजी मुलूख होता तेथे मोठमोठी शहरे त्यांत द्रव्यवान् साडुकार पाहून पालती ठेवून बळे त्यांस कैद करून आणावे हा इत्यर्थ करून रौंयाजी पालकर स्वारीस गेले होते त्यांस येणेविशीं ताबडतोब पत्र देऊन जासूद रवाना केले. काम नाजूक आहे म्हणून. परंतु आज्ञेअन्वये त्वरेने आले नाहीत. हे जाणोन त्यांस तलब करून हुजूर आणिला आणि समयास आला नाही म्हणोन शब्द ठेवून सरनोबती दूर करून राजगडचा सरनोबत कडतोजी गुजर होता त्याचे नांव प्रतापराव ठेवून रुपाकरून सरनोबती दिधली. ते सरनोबती करीत असतां

८९. अबनाल, तहनाळ=म्यानाचें वरें व खालचें अडकवण

९०. "नेताजी पालकर" असें अन्यत्र आढळतें. नेताजीस पन्हाळ्याचा उपराळा

करण्याबद्दल निरोप गेले असतां वेळेस पावला नाही म्हणून दूर केलें.

९१. तलब=आकर्षणपत्र, पकडसमान, वारंट.

ज्ञानाणें कुठ्ठीच मराठे मेळविले आणि पागेस घोडी खासगत करून पागा सजित चालिले. तैसेंच शिलेदारही मेळवून जमाव पोख्ता केला. चहू पादशाहींत दावी लाविला. आणि दिछाहून पितापुत्र आपले देशास येऊन चार महिनेत सत्तावीस किछे घेऊन मोठी खस्त केली.

हें वर्तमान औरंगजेबास कळोन चिंतातुर होऊन आपला पुत्र शाहा अलम बडोदा त्यास बोलावून आणून कित्येक विचरें राज्यकारण सांगून त्यास फौजेनिशीं रवाना करून सांगितलें कीं, “ शिवाजी जोरावारिने हातास लागणार नाहो. तुम्हां जाऊन औरंगाबादेस रहाणें आणि सल्लाह ममता राजेयांशीं करून बहुतां विचरें त्यांचें सख्य करणें आणि भेटीनंतर दौलत त्यांचें नावें अगर तुमचे नावें देऊन त्यांची फौज चाकरीस आपणाजवळ आणवणें. त्यास मोकामा मुख्ख पैसा वांटणी जे पाहिजे ती देऊन शिवाजी राजा आपला वजीर करणें आणि सल्लाह केला एवढें यश घेणें. म्हणजे सर्व फत्ते जहाली.” म्हणोन बुद्धिवाद सांगितला. साठ सत्तर हजार तौजेनिशीं निघाले ते मजल दर-मजल करीत येऊन फौजमुद्दां औरंगाबादेस राहिले. आणि महाराजांकडे पत्रे जासूर व हरकरे हेजीब पाठविले. त्याणीं सल्याची गोष्ट जाणविली. त्याजवरून महाराज परम संतुष्ट होऊन रघुनाथपंत कोरडे यांस पाठविलें. त्यांस-मागमें जडजवाहीर वस्त्रे पाठविलीं. त्याणीं जाऊन शाहाजादा याची भेट घेतली. त्याणीं बहुत सन्मान केला. एकांती कितेक गोष्टी बोलिले कीं, “ राजे व आम्ही भाऊ एकचित्ते राहून भेटीसही न येणें हें अपूर्व दिसतें. तुम्ही पाद-शाहास वज्रें असणें व मुख्खांत धामधूम न करणें. संभाजी राजे यांस हफ्तें हजारो दौलत द्यावी, पंधरा लक्ष होनाची जहागीर मुख्ख ब्रह्मदेश व बाजे देश द्यावे.” ऐसें बोलोन कोरडे यांस वस्त्रे व द्रव्य व घोडा देऊन रवाना केलें. आणि राजे यांसही वस्त्रे भूषणें व पत्रें देऊन रवाना केलें. ते परतोन राजदर्शनास आले दर्शन घेऊन वस्त्रे भूषणें व पत्रें प्रविष्ट केलीं. महाराज परम समाधान पावले. पत्रांचा जाब लिहून दिधला. दौलतीचा मजकूर अवघा कळला.

त्यानंतर महाराजांनीं विचार केला कीं, आपणांस विजापूरचे पादशाहाचा दावा दुसरा नित्रामशाहीचा दावा तिसरा मोगलांचा हे तीन दावे सोसवत नाहीत. राज्य आपले नवें त्यांस दोन तीन चपेट होऊन बहुत हलाक जहालीं आहों.

१. शाण्णवकुळी—सूर्य—चंद्र—शेष—ब्रह्म
असे चार वंश. प्रत्येक वंशांत २३१२३ मि-
ळून १६ कुळ्या.

२. दावा त्यागें—मांडणे.

१. ४. हज्र असणें=पादशाहाचें वर्चस्व,
ताबेदारी कबूल करणें.

२. ५. हफ्त=हजारी=सप्त=सहस्री.

त्यास एक शत्रु तरी मित्र करावा. आणि वर्षे दोन वर्षे वळ धरून भावकून जे कर्तव्य ते करावे. असे ठरवून सरनोबत यांजवरावर पांच हजार स्वार देऊन समागमें निराजीपंत सरकारकून दिधले. व मुतालीक मजभदाराचे व सुरानिम-
चे दिधले. प्रल्हाद निराजी यांस लष्करची सवनिशी सांगितली. मुकासा मु-
लूख देतील त्यास सुभेदार रावजी सोमनाथ समागमें देऊन पाठविले. मोग-
लांशी सल्लाह केला. संभाजी राजे यांचे नावे हप्त हजारी मनसब कबूल क-
रून ते औरंगाबादेस गेले. शहाजादे याणीं बहुत सन्मानें भेट घेऊन स्वतंत्र
जागा दाखवून वेगळा पुरा बसविला. हत्ती घोडे व जहांगीर वस्त्रे सर्वांस
दिधलीं. बऱ्हाड देश पंधरा हजार होनांचा नेमून दिधला. तेथे रावजी सो-
मनाथ ठेविले. याखेरीज हुजूर वांटणी पैसा टक्का बहुत लोकांस पांजीन खुशा-
ल राहिले. दिल्लीस ही खबर लिहून पाठविली. त्याजवरून पादशाहा बहुत
संतुष्ट जहाला कीं, शिवाजी राजे यांस सल्लाह जहाला. याउपरि सुखरूप
राहतील हा संतोष मानून बेफिकीर रहाता जहाला. अशीं दोन वर्षे औरंगाबा-
देस फौज होती.

इकडे महाराजांस फुरसत होऊन द्रव्यसंग्रह करून क्रियेक अहलशाहा
गड कोट देश काबीज केले. शहाजादे यांचा व महाराजांचा निखालस घरो-
बा चालला. परस्परे वस्तभाव वस्त्रे अपूर्व जिन्नस पाठवूं लागले. उभयतां
एक दील जहाल्याचें वृत्त ऐकून दिल्लीस पादशाहास शंका उत्पन्न जहाली कीं,
समयवशे फितवा होईल. म्हणोन शहाजादेस फौजोन पाठविला कीं, “शिवा-
जी राजा बहुत हरामी आहे. त्यांचे सरदार प्रतापराव गुजर व निराजीपंत हे
दोघे फौजेनिशी आहेत. त्यास यांचा भरंवसा धरूं नये. एखाद वेळस दोल-
तबादेस दगा करतील. तरि तुम्हीं त्यांस कैद करून घोडें तविलेस लावणें.
येविषयी विलंब न करणें.” म्हणोन लिहिलें. इतकियांत शहाजादे यांचा व-
कील होता त्याणीं टाकोटाक इशारत पुढें लिहून पाठविली कीं, “देवें या
रीतीचा प्रकार शाला आहे. तुम्ही हुशार होणें.” हे वर्तमान येतांच त्याणीं
निराजीपंत यांस बोलावून सांगितले आणि गुप्तरूपे वस्त्रे अलंकार देऊन निरो-
प दिला कीं, “तुम्हा उदईक रात्रीच कूच करून फौजेनिशी जाणे, तुमचें सा-
मान राहिलेस कोठेही ठेवून सावकाशे नेणें. कागद येतांच कैद करणें लागे-
ल. याजकरितां अगोदर निघोन जाणें.” त्याप्रमाणें त्याणीं देऊन प्रतापराव
यास कळविलें. त्याणीं सर्वांस कळवून दुसरे दिवशीं तयारी करून रात्री फौ-
जेनिशी निघोन त्वरेनें मजल दरमजल करीत महाराजांसन्निध येऊन दर्शन

जहालें. कितेक खजाना व चित्र विचित्र वस्त्रें भूषणें आणलेलीं नजर केलीं. तेणेंकरून बहुत संतोषी जहाले. आणि बोलले कीं, दोन वर्षें लष्करचें पोट भरलें आणि शाहाजादा मित्र जोडिला हीं दोन कामें उत्तम जहालीं. आतां मोगलांचा मुलूख मारून खावयास जागा जहाला. औरंगाबादेहून फौज निघोन आलियावरि आठ दिवसांनीं दिल्लीहून पत्रें घेऊन मनुष्ये येऊन हुकुमाप्रमाणें सांगितलें. त्याजवरून शाहाजादे बोलिले कीं, “मराठे हरामजादे आठ रोज अगोदर पळोन गेले. हजर असते तर कैद करितों.” ऐसें उत्तर पाठविलें. तें पाहून पादशाह यक्ष जहाला.

इकडे प्रतापराव येऊन महाराजांचें दर्शन जहालें. पागाही सजली. गनी-माचे फौजेनीं आपल्या राज्यावरि आलिया त्यास मारून घालवूं लागले. देश मारून धुळीस मिळविले. तदनंतर रांगणा किल्लेस बिजापुराहून रुस्तुम वजीर सात आठ हजार लष्कर घेऊन येऊन वेढा घातला. ते वेळीं गडकरी यांणीं मोठें युद्ध केलें. तें महाराजांनीं पाहून बाहेरून उपराळा करून वेढा घातलेला उठविला. रुस्तुम वजीर मार्गे मारून नामोहरम केला. त्यानंतर अफजल करीम व बहिलोलखान वजीर बिजापुराहून दहा हजार जमाव घेऊन येऊन पुन्हा रांगणेस वेढा घातला. गडकरी यांणीं बहुत खेस्त करून मारामारी केली. महाराजांनींही बाहेरून फौज पाठवून उपराळा करून बेजार केलें. आणि पाऊसही लागले मुळें कितेक लोक मेले. हत्ती घोडी उंटे मरों लागलीं. लोक राहिलेले सडले. ऐशी अवस्था होऊन जीव वांचवून पळाले. जातानां परम सायास जहाले. पुढें जितकीं शहरें मोगलांईत होतीं तेथें तेथें वेश पालटून शोधास माणसें पाठविलीं होतीं त्यांतून दोघांनीं खबर सांगणेस यावे दोघांनीं तेथें रहावे खबर आलेवरि लष्कर पाठवून शहर लुटार्वे ही तजवीज केली.

इतकियांत मुरतेहून बहिजी जासूद आला कीं, मुरत मारलिया अगणित द्रव्य सांपडेल. ऐसें कळविलेवरून विचार महाराजांनीं केला जे, फौज पाठवून मनासारखें होणार नाहीं. आपणच खुद जावे. असें ठरवून, पाळबंधु व छंकाजी दत्ताजी ब्राह्मण हे मोठे लष्करी नामोशींचे सरदार महाराजांकडून सेवा सोडून राजे यांजकडेस आले त्यांस नांवाजून, पांच हजारांच्या पागेच्या सांगितल्या; आणि प्रतापराव गुजर सरनोबत व छंकाजीपंत व मकाजी आनंदराव व वरकड सरदार व दहा हजार पागा झिलेदार ऐसें वीस हजार

१७. उपराळा=मदत.

१८. खस्त=श्रम, मेहनत.

१९. पाळ बंधु=शाहाजीचा राख पुत्र.

१००. नामोश=कीर्त, लौकिक.

लष्कर व मावळे लोक पांच हजार निवडक माणूस व सरकारकून निळोपंत व क्षणाजीपंत व हत्ताजीपंत ऐसे समागमें घेऊन 'कोळवणातून नीट सुरतेस येऊन एकाएकी दाखल जहाले, तेथील लोक गैरहुशार असलेमुळे पठेत शिरोन मोगलांचे लष्कर होते त्याची मारामारी जहाली. ताम्राकडील लोक बळत मारिले. आणि साहुकार यांची घरे काबीज करून सोने रुपये मोती पों- तळें आणि हिरे पाच नीळ गोवेद पुष्कराज लसणे व आरक्त माणके ऐशीं नवरत्ने मोहरा पुतळ्या वगैरे सोने रुपये नाणे व तांबे पितळ वगैरेची भांडी सोडून दोन रात्र दिवस लुटले. उत्तम घोडे युद्धांत व शहरांत सांपडले ते आणिले. ऐसा लागावा करून ते द्रव्य काही घोड्यांवर व काही माणसांजवळ देऊन निघाले. ही खबर मोगलांचे बाजीस सुभे व उमराव मोहबतखान व हाउदखान या दोघांस [लागून] एकेंकाबरोबर बारा बारा हजार स्वार त्यासहित सात आठ गांवांची दौड करून महाराजांस गांठावे याविचारें त्वरेने आले. ही खबर कळोन महाराज बैखतर व मस्तकी जिरेटोप घालून घोडेवार बैसोन पुढे वि- नी लाविली. दोन्ही हस्तकी पट्टे चढवून सर्व मालमत्ता घोड्यावर घालून पुढे पायचे लोक रवाना केले आणि दहा हजार स्वामिनीं सडे के डा स म्हणोन शहर होते तेथे महाराज उभे राहून युद्ध केले. दोघे सुभे चालोन आले त्यांची यांची गांठ पडून मोठे खटले जहाले. त्यांस मारून मुडदेवार मुडदे पाडिले. दोन प्रहर घोरदर युद्ध जहाले. मराठे याणीं शूरत्वाची सीमा केली. मोगल बेजूरन मारिला. चार हजार घोडा पाडाव केला. शिव सरज्याचे भये दोघे वजीर पळाले. पळतां पळतां हत्ती सुमार दहा सांपडले. ऐशी फत्ते करून पुढे चालले. तो छंदाराम वजीर मोगलांचा त्यांचा लेंक जगजीवन व छंदारामाची बहीण शय्यमोगीण कोडली. तिणें देती तृण धरून महाराजाची लेंक म्हणविले. म्हणोन तिजला कौल देऊन अनाय करून महाराज माघारे गडास आले. आणि मालमत्ता आणलेचा दिशेन आकारून पाहतां पांच को- टी होनांची रक्कम जहाली. व घोडे पांच हजार आणिले त्यांची पागा केली. आणि घोडेचे उजवे चौकावर चौकडीचे डाग देऊन खूण केली.

पुढे ज्या ज्या मुलखांत अहमदशाही व निजामशाहीमध्ये गड किल्ले होते ते घेऊन कितेक अवघड डोंगर बांके जागे होते तेथे गड बसविले. जागजागा

१. कोळवण=शहापूर तालुका (जिह्वा ठाणें).

२. नागावा=नागवणी.

३. बैखतर=कवच.

४. जिरे-टोप=जाळीचे शिरसाण लोखंडी.

५. राय मोगीण याजबद्दल " राय बा- गीण " असे पाहिजे.

६. कौल=अभय; क्षमा.

गांवावर दीडगांवावर मुलखांत गड बसविले. गडा करितां मुलूख जत होता ऐसें समजोन गड बांधिले. कोकणांत कल्याण भिवंडी पासून राजापुर पावेतो देश काबीज केला. जांगजागा पुंड, पाळेगार, देशक होते त्यांमध्ये जे युद्धास आले त्यांस युद्ध करून मारून गर्दीस मेळविले, आणि ज्यांनी कौल घेतला त्यांचे यथायोग्य चालविले व प्राणानिशीं रक्षिले. दंडाराजपुरी समुद्रामध्ये किछा निजामशाही आहे तेथे हबशी किल्लेदार याची जहागीर. तो खावंद त्या पाण्यांतिल आ प खु दी नै होऊन चाळीस पन्नास गुराब करून व आरमारें सजवून मुलूख मारून जागा जतन करून राहिले. त्यांचे लोकांनी महाराजांचे मुलखास उपद्रव लाविला. मग त्याजवर बाजी पासलकर मावळा व दोन हजार माणूस ठेविले. पासलकर मोठा योद्धा, ज्याच्या मिशांवर मोठी लिंबे ठेवावी एवढ्या मोठ्या. त्याजवर राजपुरीहून काय सांवत पांच हजार स्वारांनिशीं युद्धास आला. त्याचे मोठे युद्ध रणखंदल जहाले. पासलकर व सांवत यांची गांठ पडली. तेव्हां एकास एकानीं पंचवीस जखमा करून दोघेही ठार जहाले. राहिलेले लोक दोहीकडील आपलाले जागेस गेले.

इतकेंत शहाजी राजे बैंगरुळाकडे होते ते बिजापुरास जात असतां एका-एकीं चित्रदुर्ग विलापेंतीत बेदगिरी या गांवीं घोडेवरून पडोन कैलासवास केला. हे वर्तमान महाराजांस कळोन बहुत शोक केला. परम दुःख जहाले. नंतर उत्तरकार्यविधि यथाशास्त्र सांगोपांग संपादून दानधर्म अपार केला. आणि परम क्लेश करून महाराज बोलिले, “मजसारखा सविजयी पटुतर शक-कर्ता चतुःसमुद्रवलयंकित धराभुवनीं सत्कीर्ति संपादन केली पुढें सिंहासनाधी-श्वर व्हावयाचा सिद्धांत केला असतां “दैवोविचित्रागति ” होऊन आवासाहेव आम्हांस टाकून परलोकास गेले. पुन्हा दर्शन जहालें नाहीं. आम्ही वडिलांचे पुण्यप्रतापें दक्षिणेंतील चार पादशाह्या जिकिल्या. अफजलखानासारखा यमधामास पाठविला. शास्ताखानास शासन करून आले मार्गे लाविला. दिल्ली-पतीनीं कृत्रिमें मिरजारजा व जयसिंगराजा व हुजुरात पाठविली त्याशीं कार्या कारण सामोपचार संपादून, पादशाहाचे भेटीस दिल्लीस जाऊन, पादशाहा औरंगजेब याची तमा न धरितां तेयून पराक्रमें स्वराज्यास आलों. संपूर्ण मुलूख अदलशाही निजामशाही व कुतुबशाही घेतलां. ऐसेच किल्ले कोट घेऊन शासन बसविले. सुरत मारिली तेथील बहत आणिले. पादशाही

७. देशक=देशमुख, देशपांडे वगैरे देश-कामगार.

८. गुराब=एका प्रकारचे तारु.

९. बाजी पासलकर=ह्यास “फसलक-

र” असें घांटड. ान ण तें बरोबर नाहीं.

१०. विलायत=देश.

दोन सुभे बारा हजार स्वारांनिशीं आलेले बुडविले. तैसेच रजपूत उदाराम व गंगाराम लुटून फस्त केले. बिजापुराहून दुसरे दोन सुभे रांगण्यास चालोन आले तेही मारून गर्दीस मेळविले. एकसत्ता केली. पुढे क्षात्र धर्म संपादून मुंजीबंधन करून सिंहासनावर बसवें, हें सुख वडिलांस संपूर्ण दाखववें, सेवा करावी, महायात्रा घडवावी, हा मनोभाव असतां मजसारखे पुत्राचे पराक्रम काहीं दिवस राहून पहावयाचे होते. मी वडिलांपासून आल्यावर तमाम किछे व बांके अर्जिक जागे घेतले. चौन्यायशीं बंदरें घेतलीं. हबशी तुंग मा र वलंदेज नायर शिद्दी अरब इंग्रज चांचा फराशी यांस शिक्षास्पद केले. देशक, पाळेगार, मवास हस्ती काठिया देऊन दास्यत्वास लाविले. अहलशाही घेऊन बहामनी कांगो पादशाही बेदरची जेर जप्त केली व तानाशाह पादशाहास ठायीं ठेविला व बहिरी निजामशाही तख्त दौलताबाद आज्ञांकित जहाला. दि-
 छेश्वराचे वडील पुत्रास परम मित्रभाव संपादिला. नर्मदा पावेंतोजी आबासाहेब, बसविली. औरंगजेबपादशाहा काहीं सामान्य नव्हे. क्षितिइंद्र अटक, बद्रिकाश्रम, मारवाड, मेरठें, काश्मीर, चितोड, अयोध्या, अजमेर, चांदे, देवगड, बंगाल, सुजानपूर, काळापाहाड, असेरी या बावन्न पादशाहांस शिक्षा करून घेतल्या अशा मी पादशाहा दंग करून रात्रदिवस वोसणावयास लाविला. माझे दहशतीनें अलमगीर काहीं वांचतां दिसत नाहीं. तेथें वरकडांची कथा काय ? अचंबा गोष्टी वडिलांचे पुण्यें करून व श्रीभवानीशंकर वरदें घडोन आल्या. कंकणांकित जगती कंपायमान केली. कैलासवासी थोरले संभाजी राजे यांस बिजापूरचे पादशाहांनीं विषाचीं वस्त्रे देऊन मारिलें त्याचा सूड घेतला. अशीं महत्कर्म जीं जीं केलीं हा पराक्रम वडलांस श्रवण होतांच कृपाळू होऊन संतुष्ट चित्ते वस्त्रे अलंकार लष्करास येत होते. आतां मजला माया करून कोण पा-
 ठवील ? मी एकटा, भाऊबंद नाहीं, वडिलांरहित जहालों. मी काहीं वडिलांस संतोष पावविला नाहीं. ” म्हणोन महाराज ममता मोहें अतिशय प्रलाप करून संपूर्ण देहभावना विगलित होऊन अवसान खेत्ता केले. चिंतार्णवीं पडले. श्री-
 मन्महाराज मातुश्री आईसाहेबांनीं वृत्त ऐकतांच कदलिस्तंभातुल्य भूमीतें अचेतना पडली. हृदय ललाट ताडूं लागली. आत्मा आकर्षण केला. महाराज कां रुसोन मजला टाकून गेले ? महाराजांचे सेवेशीं मजपासून अपराध घडला किंवा क्लेश दिधले ? वाहून शिवबास घेऊन पुणें प्रांतीं आलों. महाराज बिजापूर प्रान्त जाहेल्यामुळे दर्शनाची अपेक्षा होती कीं, पुरुषार्थ भोगून आल्यासारखी शिवबांनें दिगंतकीर्ति संपादिली. महाराजांस या गोष्टीचें

११. वोसणावयास=झोंपेंत ओरडावयास. | १२. खत्ता करणें=नाहींसें करणें, नष्ट करणें.

दिवसें दिवस कौतुक होतें. आतां शिवबाचें कौतुक कोण करील ? आणि शिवबा आतां पराक्रम कोणास वारंवार लिहील ? शिवबाचें वय लहान. पाठवळ कोणी नाही. एकटा पडला. महाराज मजवर राग कां केला ? माया अगदीं टाकिली. माझा उबग महाराज कां केला ? मी कां आलों तें समयी महाराज मजशीं अणुमात्र बोलिले नाहीत ? कोणतें मी महाराज आठवूं ? आज माझा सौभाग्य-समुद्र अवर्षण पडोन अगदीं आटला. सौभाग्यहीन मी जहालें. आतां हा-प्राण महाराजांचे चरणांवरून लवणप्राय सैतंगा आहे, म्हणोन ममतातिशयेंकरून भाळ हृदय ताडून आईसाहेब रुदन करूं लागली. देहभाव अगदीं निघोन गेला. सव्ये करेकरून सांवरून जवळ असणारांनीं उठवून बैराविलें. सावध होतांच चिरंजीवावरील ममतालोभ त्यागून खलु निश्चय परलोकांस जावयास तत्पर जहाली, अभिप्रवेश करावयाची सिद्धता मांडली. हें वृत्त शिवाजी महा-राजांस कळतांच धांवत येऊन जवळ बसोन गळां मिठी घालोन मायलेंकरांनीं दुःखाचे उभाडे दीर्घस्वरे रुदन मांडिले. साधन संपदा राज्याची आशा सोडली. आईसाहेबांनीं अभिप्रवेशाची निशाच मांडली. पुत्राचेंही कांहीं ऐकेनाशी ज-हाली. तेव्हां महाराजांनीं परम दुःखें धाय मोकलिली. बापही गेले, मातुश्रीही जातात ! तेव्हां महाराजांनीं अवसान अगदीं सोडिलें. आणि मातुश्रीस आपले गळेची शपथ घातली. आणि चरणावरि मस्तक ठेविलें. चरण कांहीं केल्या सोडीनात. ऐसा प्रलय मांडिला. तेव्हां हलकोलाल जहाला. ते समयी मातबर सर कारकून व मोरोपंत पेशवे व निराजीपंत व दत्ताजीपंत व अण्णाजीपंत व निळोपंत व उपाध्ये व बाळप्रभू चिटणीस व निळकंठराव प्रभू पारसनिवीस व मन्हार प्रभू मातबर सरदार व शायजी पालकर व प्रतापराव सरनोबत व राघोमित्र मराठे व कितीएक लोक मुत्सद्दी यांणीं पदर पसरोन आईसाहेबांची प्रार्थना केली जे, “ आपण अभिप्रवेश केल्यानंतर संपादिले राज्य आजि लयास जातें. महाराज कांहीं प्राण ठेवीत नाहीत. असा प्रकार घडतो. शहाजी महा-राजांचे व शिवाजी महाराजांचें नांव जर्गी नाहीसें होतें. या सर्व प्रकारावरि साहेबीं दृष्टि देऊन, महाराजांस वोसगांस घेऊन, मानस दृढ करून रहावें. हेका करून गेलिया वंशक्षय वडिलींच केला हे जर्गी प्रसिद्धता दिसते. ” तेव्हां अशा योगें सर्वांनीं सांत्वन करून आईसाहेबांस राहविलें.

तदनंतर दंडाराजपुरी येथील हवशी हा घरांतील उंदीर जैसा तैसा. ऐशियास कैसें करावें ? झणोन तजवीज करूं लागले. तेव्हां रघुनाथ ब-ह्माळ सबनीस यांणीं धैर्य करून, त्याजवर आपण स्वारी करितों म्हणोन

बोलोन, पांच सात हजार पायलोक मावळे घेऊन राजपुरीवरी जाऊन तळेंछोंनाळें देखील सर्व देश मारून राजपुरी पावेतों जाऊन, समुद्र-किनारां आसपाशीं शिंदीच्या फौजा आल्या त्याही मारून घालविल्या. तेव्हा राजपुरीकरांनीं वकील पाठवून सल्ला केला आणि शपथ प्रमाण देऊन भेटीस नेलें. भेटी जहाली. सल्याची बळकटी करून ख्यस केलेंवरि हबशी याणीं वस्त्रें व घोडा दिला. नंतर निघोन देशी आले. पुढें कांहीं दिवसांनीं रघुनाथपंत वारले. तेच दिवशीं सल्ला बिघडून देशास उपद्रव करूं लागले. मग महाराजांनीं छंयकाजी दत्तो यांस नामजाद करून फौजेनिशीं खाना केलें. त्यांनीं जाऊन त्याचा मुलूख मारून फत्ता केला. मग शिंदीनें आपले जातीचे घोडे स्वार पाठविले उभयतां युद्ध तुंवळ युद्ध जाहले. तीनशें स्वार मारिले. छंयकाजीपंतांनीं बरी खंस्त केली. बारा जखमा लागल्या. शिंदीनीं जवरी पाहून सल्याचें नातें लाविलें. परंतु महाराजांनीं सल्ला केला नाहीं. त्याचे देशांत जागजागां गडकोठ नवे राजपुरी नजीक बांके जागे होते ते घेऊन तेथें बांधोन कुल देश काबीज केला. ठाणीं ठेविलीं. मग त्याचाही इलाज चालला नाहीं. बळीहीन जहाला. पांच हजार हशम सुभे ठेविले. राजपुरीस मुलूख नाहीं. धान्य वगैरे जहाजांतून नेऊन निर्याह करूं लागले. यामुळे महाराजांनीं संभू गुराब व तरांडी व तारा-मचवे व महागिन्या ऐशी नानाजातीचीं जहाजे करून, दर्या-सागर म्हणोन मुसलमान करून चारशें आरमारें सजवून सुभे केले. त्यांशीं व हबशी यांचे जहाजांशीं युद्ध होऊं लागलें. मग चोरून सामान पावूं लागले. महाराजांचीं जहाजे जागजागां बंदरें मोंग-छाई व फिरंगी, वलंदेज व फराशीस व इंग्रज वगैरे बावीस पादशाह पाण्यांतील ओहंत त्यांची स्वारी बेदनूर साबदे व श्रीरंगपट्टण इत्यादि दर्या किनारेचीं शहरें मारून निर्याह करून युद्ध करिते जहाले. व मालमत्ताही महाराजांस नावाप्रकारचे जिन्नस आणून देत होते. येणें रीतीनें सातशें जहाजे पाण्यांतील जहालीं. समुद्रांतीलही एक हात होऊन एक लष्कर जहालें. राजपुरी माव एक राहिली. याजकरितां पाण्यांत जागजागीं डोंगर पाहून येथें किछे वसविले. त्यास एक अद्यापि निजामशाही चालत आहे. पाण्यांत गड वसविले

१५. नामजाद-करणें=नेमणें, नियुक्त करणें
१६. खस्त=मेहेनत, श्रम.
१७. गुराब (Grab)=एका प्रकारचें तारूं.
१८. तारा-मचवा=उताराचा मचवा.

१९. वलंदेज=डच.
२०. श्रीरंगपट्टण समुद्रतीरी नाहीं. पण तत्संबंधी एकादें स्थळ असावें.
२१. त्यास म्हणजे राजपुरीस.

म्हणजे दर्या जेर जप्त आहे. पाण्यातील राजे व पादशाह व मैवांस शक्तिहीन होऊन आयास येतात ऐसे जाणोन पाण्यांत पूर्वीच किल्ले वसविले. पाण्यातील किल्ला यास जंजिरा म्हणावे. ऐसे कर्म करून किल्ले व जहाजे करविली. व पृथ्वीवरील किल्ले जोंपर्यंत तावत्काल आपले नांव चालेल असा विचार करून अगणित किल्ले नूतन वसविले.

कोंकण कुडाळ देशांत खेम सांवत देसाई मोठा पुंड, तोलदार, बारा हजार हशमसह राहत होता. अम्मल अदलशाही. त्याने विजापुरास सांगोन पाठविले कीं फौज स्वारासमेत कोंकणांत पाठवावी म्हणजे आम्ही महाराजांवरी चालोन जातो आणि हा मुलूख वांचवितो. म्हणोन अर्जी पाठविली. त्याजवरून खावासखान सरलष्कर युद्धास मोठा दहा हजार स्वारांनिशी कुडाळास पाठविला. सांवत हे त्यास सामील होऊन कोंकण तुडवीत चालले. ही खबर महाराजांस कळोन लष्कर हशमांची निवड करून नीट त्याजवरी चालिले. फौज आलेचें समजलें. विजापुराहून बाजी घोरपडे दीड हजारानिशी घाट उतरून कोंकणांत राहिले होते त्याजवर महाराजांनी लष्कर पाठवून मोठे युद्ध होऊन त्यास पाडाव केले. पुढे कुडाळांत खावासखानावर जावे आणि त्यास यासारखे बुडवावे तो त्याणीं घोरपडे यांची खबर ऐकून त्या भये पळोन घाटावर जाऊन नीट विजापुरास गेला. इकडे सांवतावर नामजाद रवाना केले. त्याणीं जाऊन कितेक फौज मारिली. महाराजांचे फौजेशी पुरे पडेना. तेव्हां फिरंगी मातबर सबब त्याचे देशांत गेला. इकडे कुडाळ देश हस्तगत जहाला. फिरंगी याणीं महाराजांचे भयामुळे आश्रय दिला नाही. दुसरी जागा नसलेमुळे महाराजांकडे पितांबर शेणवी हेजीब पाठवून कौल घेऊन शरण येऊन भेटला. आपण सांवत झणजे भोंसले यांचे गोत्रज, यास्तव महाराजांनी आपले चालवावे, अशीं कितीक ममतेचीं भाषणे केली. त्याजवरून महाराज कृपाळू होऊन कुडाळ महालची देशमुखी करार करून दिली. त्याणीं ठाणे कोट बांधून कसबा कुडाळीं रहावे, जमाव करू नये, असा तह करून ठेविला. त्यांचे सरदार राम दळवी व तानाजीसांवत यांस हशमांची हजारी देऊन, आपला चाकर करून, तिघे तीन ठिकाणीं नामजाद करून ठेविले. पुनः खेम सांवत यांची व त्यांची भेटी होऊ दिली नाही. या प्रकारे कुडाळ बांदे काबीज करून फोंडकोट येथे अदलशाही महंमदखान राजबिंडा सरदार जबरदस्त होता तो जागा वेढा घालून सुरंगाने बुरूज उडवून घेतला. खानास कौल देऊन विजापुरास जावयास निरोप दिला. तेव्हां महाराजांकडील

सरदार इब्राईमखान मोठा धारकरी लष्करचा हजारी बराबर होता त्याणीं खस्त मेहनत करून फोंड घेऊन, कडवाड, सिद्धेश्वर, मिरज, आमलें, कदरें, सुपें, उडखडें, अकोट घेतले. वरकड वरघांटचे कोटही घेतले. गोकर्ण महाबळेश्वर सावर्दे येथवर सरदै लाविली. गोंवेचे फिरंगी यांस दबावून, त्यांजवळून तोफा नक्त जड जवाहीर घेऊन, आपलेसें करून, त्यांस उदमाचा कौल देऊन आमदरफती करावयास निरोप दिला. या प्रकारें सर्व कोंकण काबीज केलें. बिदनुरी शिवाप्पा नाईक राजा होता त्याचें शहर उसनूर म्हणोन योर नामांकित समुद्रकिनारी होतें. तेथील पालत आणवून घांट माथेवर जाऊन पहातां मार्ग नाहीं सबब जहाजें आणवून त्यांत बसोन एकाएकी त्या शहराजवळ सूर्योदयाचे समयीं गेले. लोक बेकाम पाहून शहर मारिलें. एक दिवसांत लुटून फत्ता केलें. जशी सुरत मारून माल आणिला त्याप्रमाणेंच मालमत्ता आणिली. ती घेऊन देशीं आले. एकंदर मालाचा अजमास दाहा कोटी होनांचा जहाला.

तदनंतर फारंजकोट मोगलाईत शहर होतें तेथून पालय आणवून महाराज याणीं बराबर लष्कर घेऊन चालिले. जातां जातां औरंगाबादेची पेंठ मारिली. व बन्हाणपूरच्या पेठा मारून पुढें सात गांव मजल करून फारंजियावरि जाऊन तीन रोज मुक्काम केले. सर्व शहरांतील वाडे पाडून खणती लावून द्रव्य काढून जड जवाहीर सोनें रूपें व उंची कापड ऐसें घेऊन स्वारी करून चालले. मोगलांचे सुभे जागजागां दिलेरखान बहादर व इंद्रमणि ऐसे उमराव फौजेनिशीं होते ते चहू तर्फेनें चालून आले. युद्ध चाललें. मोठमोठे मोगल मारून गर्दीस मेळविले. हत्ती घोडे माहा ल पाडाव करून माघारे घालविले. महाराज सुखरूप देशीं आले. पाठीवरि दिलेलखान मोठा शूर बारा हजार स्वारांनिशीं दहा बारा गांवा अंत होता तो महाराज राजगडास येऊन पोचले. मालमत्तेची संख्या पाहतांच सात कोटीचा आकार जहाला.

पुढे राहिरिगड अदलशाही होता तो घेतला. महाराजांनीं जाऊन पाहिला तो मोठा उत्तम, चहू तर्फा गडाचे कुबल कडे तासल्याप्रमाणें. दीड गांव. पर्जन्यकाळीं गवत देखील उगवत नाहीं. निघोरधोंडियाचा. दौलताबाद किंबहुना पृथ्वीवरि समतुलनेस अतिउत्तमोत्तम किछा उंच नेटका तळसुद्धां शोभिवंत, उपमंस दौलताबादही न पावे. ऐसा रमणीक पाहून महाराज बहुत समाधान पावले. तख्तास गड हाच करावा, ऐसा विचार करून ते क्षणीं तेथें घरें वाडे सदरा चौसोपे अठरा कारखाने यांस वेगळालीं, तैशींच राणीवशाचीं घरें पृथक्

च सरकारकुनांचीं घरे व गमशाला व अश्वशाला व उष्ट्रशाला व पालखीचे महाल व 'वहिली महाल, कोठी व थडी' महालास व वसनागार, भांडारगृह व एकांत स्थळे, राजसभा, विलासभुवने, उपरमाड्या व शिकारखाना तयार करून चुनेगच्ची व चिरेबंदी बांधली.

महाराजांच्या राण्या प्रयत्न. त्यांमध्ये मोहिते यांची कन्या सकलसौभाग्यादिसं-
पन्न सईवाईसाहेब गरोदर होती. त्यांस पुत्र जहाला. ते [मूल] पालयें उ-
पजलें. हें वर्तमान महाराजांस समजल्यावरि दिछीची पादशाही पालयी घालील
असा पटुतर प्रतापी जहाला असे बोलोन मनांत पुढील भविष्य कळलें. ज्योति-
षी गणक सिद्धांत वेदांतवक्ते ब्राह्मण व महापांडित व ज्ञानी मिळोन पुढील भ-
विष्य वर्तविलें जे, हे थोर प्रतापी होतील. महाराजांनीं नांव राजाराम ठेविलें कीं,
राज्यसुख आपणापेक्षां याचा आक्रम व नांवाची कीर्ति होऊन आपलें नांव रक्षी-
ल तरि एवढाच रक्षील. ऐसें बोलोन बहुत दानधर्म केल्या. ब्राह्मणांस संतर्पणें
घातलीं. हस्ती भरून साखरा वांटल्या. वाद्य नानापराचा तुंबळ वाजवून कर-
वून तोफेची सरबत्ती करून मोठा आनंद केला. सरकारकुनांस व सर्व लोकांस
वस्त्रें देऊन पुत्रोत्साह संपादिला.

तदनंतर मोरोपंत पेशवे यांणीं त्रिंबकगड घेतला. त्यापासून सालेरी मुलेरी
पावेतां कित्येक किल्ले घेतले आणि कित्येक नवे वसविले. कोकण क्षमनगर
वगैरे देश घेतले. त्या देशांतही गड बांधिले. अशी क्षितीषरी स्थिति केली.
ही खबर दिछीस पादशाहास सविस्तर समजली. आणि सुरत मारिली, सालेरी
मुलेरी आदि किल्ले घेतले, खानदेश बागलाण गुजराय व-डांडदेश घेतला,
ऐसें कळोन बहुत दुःखी होऊन अतःपर काय इलाज करावा ? [असे विचारी
पडले.] तेसमयी रोहिलखान याचा सुभा रवाना केला तोही नामोहरम होऊन
आला आतां शाहाजादा पाठवावा तरि तिकडे मिळोन दिछीच घेईल. आपण
खुद जावें [तरि] जातां येत नाही. न हू न शास्तीखानासारखें शालिया काय
करावें ? शिवाजी राजे जोंपर्यंत जिवंत आहेत तोंपर्यंत दिछी आपण सोडीत
नाहीं. असा विचार करून येथल्यासखान व दिलेलखान यांस बोलावून आणून
सव्वीस हजार जमावानिशीं जाऊन सालेरी घेऊन फत्ते करणें म्हणोन सांगोन
पाठविलें. तेंच दिलेलखानास अहिंवंत रवळा जवळा येयें दहा हजार
स्वारांनिशीं पाठविलें. त्याणीं येऊन रवळा जवळा यास लागले, किल्लेवरून
गडकरी यांणीं भारी युद्ध केलेमुळे किल्ले हातीं आले नाहींत. मोरोपंत पेशवे

१८. वहिली महाल-रथशाला, गाढी-
खान.

१९. थडीमहाल=गोवाटिका, गो-शास्त्र.

यांणी कुमकेस भावळे लोक १२००० बारा हजार पाठविले. त्यांणी जाऊन छापा घालून घाबरा केला. रामाजी पांगिरा म्हणोन हशमाचा नाईक हजार लोकानिशी जाऊन कणेरागडाखाली दिलेलखान यांणी फौजेनिशी चालोन घेतले. तेसमयी पांगिरा यांणी लोकांस विचारिले, यांत कोणी यावेळी निदान करवयाचे सोबती असाल त्यांणी उभे रहावे. म्हणोन निवळ करितां सातशे माणूस निघाले. ते घेऊन पायउतारा चालोन जाऊन चहुंतर्फे वेढोन एक-साई प्रहरभर टिपरी शिमगा खेळ खेळतात तद्वत् लहून आराशे पठाण रणास आले. व पांगिरा वगैरे इकडील लोकांस एकेकांस वीस पंचवीस तीस जखमा तीर, बरची व सांगा व माडू वगैरे शस्त्रांच्या कहरा लागून मृत्यु पावले. दिलेल-खानानीं तोंडांत आंगुली घालून मोठे आश्चर्य केले, मग येखलासखान यांणी येऊन सालेरीस शह घातला आणि फौजेसहित तें ये उतरला. हे वर्तमान महाराजांस कळोन कल लष्करसह वरघांतीं सालेरीस जाऊन छापा घातला. कोकणांतून पेशवे हशमानिशीं रवाना केले. हे इकडून येतील तुम्हीं वरघांतीं हून ऐसे हुतर्फा चालून घेऊन शत्रू मारून गर्दीस मिळविणे ऐशी पत्रे पेशवे व प्रतापराव यांस पाठविलीं. त्याप्रमाणे उभयतां दोहींकडून सालेरीस येऊन पावले. आणि शत्रुसैन्यावरि चालून गेले. मोठे तुंबल युद्ध हती घोडे तोफा मोगल पठाण अरब रजपूत वगैरे यांशीं जहाले. तेणे पृथ्वी कंपायमान होऊन गगनचुंबित धुळोरा उठला. तीन कोस औरस चौरस गर्दी जहाली. आपपर दिसेनासे होऊन ओळख एकमेकांची मोडली. ऐसे धुरंधर युद्ध, जसे कौरव पांडवयुद्ध [तसे] समरंगणीं जहाले. याप्रकारे मर्दुमीची निस्सीमता जहाली. हती घोडे रणास येऊन दोहींकडील माणूस दहा हजार मेले. व जखमी बहुतच होऊन रणभूमीस अचेतन पडले. एक पादहस्तहीन कर्णहीन नासिकचक्षुहीन [पडले] व एकाने नस्तके फुटली. रण हुंबू लागले. रक्तोदके भूमीस सडाच घातला. धरादेवी शोणितकुंकुमें विराजली. भूतनाथ बेताळ पिशाचसेना घेऊन रणभूमीस प्रेतासनास उभा ठाकला. ऐसा प्रकार होऊन वाताहत होऊन गेली. अविधांची साधनें जीं संपादिलीं ती महाराजांस समरीं अपिलीं. बाकी न्यायवास कांहीं ठेविलीं नाहीं. एकजात हती सवाशे सांपडले व उंट सातशे व घोडे दहा हजार बख्खभाव व जडजवाहिर व वस्त्रे व शस्त्रे गुरे वगैरे हरजिन्नस बहुतच महाराजांचे हातीं लागला. बेवीस वजीर नामांकित धरिले. येखलासखान नबाब पाडाव बहाले. असे बाविस सुभे बुडविले. या बुद्धी महाराजांकडील प्रतापराव व अनं-दराव व व्यंकाजी दत्तो व रूपाजी भोसले, सुरराव कांकडे व शिंदोजी निंवाळकर व खंडोजी जगताप व गोविंदराव जगताप व संताजी जगताप व

मानाजी मोरे व विसाजी बल्लाळ व मोरो रघुनाथ व मुकुंद बल्लाळ व बाजे उमराव यांणीं जिवाम्य खस्त केली. मुख्य मोरोपंत पेशवे व प्रतापराव सरनोबत यांणीं अंगेज केला. सुरराव कांकडे पंचहजारी मोठे समशेरबहादर धारकरी यांणीं रणांगणाचे ठायीं भारती अतिरथी वीरांप्रमाणे युद्ध केले. ते समयी शूरत्वाची वाग्मिती अरीस गोचर करवावी हा मनोगतभाव विशेष असतां अकस्मात् श्रीरामचंद्रशरतुल्य जंबूरचा गोळा लागून ठार पडला. तो सामान्य योद्धा नव्हे. प्रत्यक्ष विश्वतोमुखी नामाधिक जैसा किराटी किंवा कर्ण किंवा द्रोणात्मज अश्वत्थामाच विलोकितां त्या प्रतिमेचा सुरराव युद्धी पडला. अशी फत्ते जहाली. म्हणोन पेशवे व सरनोबत या दोघांनीं महाराजांस विनंतीपत्रे जासुदांसमागमें पाठविलीं. तीं पाहून आनंदाचा उदधि हृदयीं उचंवळोन गजशिवकातुल्य डुलों लागले. संतोषास पारावार नाहीं. ब्रह्माडकरंडा भरोन उरला. फत्ते जहाल्याच्या तोफा करवून शर्करा हत्तीवर भरून समस्तांस वांटिली. जासुदांस रुपाळू होऊन भरजरी मंदील व पैठणी पासोड्या व हातांत सोन्याचीं कडीं घातलीं. व एकेकास शंभर शंभर रुपये इनाम वक्षीस दिले. व तेच समयी बाळाजी आवजी चिटणीस यांस आज्ञापत्रे लिहावयास आज्ञा केली जे, मोरोपंत पेशवे व प्रतापराव गुजर सरनोबत यांस बहुत शाबासकी देऊन लिहिणें. व वरकड लहान थोर सरदारांस समाधानपत्रे लिहिणें. त्याजवरून चिटणीस यांणीं महाराजांचा आनंद चित्तांत आणून पेशवे व प्रतापराव यांस लिहिलें तें येणेंप्रमाणें. राजश्री मोरोपंत पेशवे व प्रतापराव सरनोबत यांस आज्ञा केली ऐशिजे, तुम्ही विनंतिपत्र हुजूर पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ श्रवण जाहला. तुम्ही महत्कार्यकर्ते, धुरीण, अंगाचे कृतकर्म, करते सेवक, हिंदु, केवळ महाराजांचे पंचप्राण, दुसरा अर्थ तुमचे ठायीं अणुमात्र नाहीं. तुम्ही या समयी जिव्याची आशा न धरितां येखलासखान नबाब व दिलेलखान हफ्तहजारी हे पादशाही उमराव कांहीं सामान्य नव्हेत, दोघे पादशाहाचें नावांजिसे कार्यकर्ते, पादशाहाचे तर्कशैलींतील तीक्ष्ण तीर जैसे, घटोत्कचा सारखे बलगेमत्त असतां, श्रीअंबा वरदें यवनाचा पराभव करून दिगंतकीर्ति सेवकपणाची तुम्ही संपादिली. तुमची हिम्मत मर्दुमीची. सेवक असावे तर तुम्हांसारखे पटुतरप्रतापी [असावे.] धन्य तुमची ! यवन लोक कालरूपी त्यांस महाकाल होऊन समरांगणीं शौर्य कर्माची निस्सीमता करून जैसां सूर्य चंद्रग्रहणीं राहू व केतुरूपे ब्राह्मणयास आला, किंवा रामायणीं सौमित्रे इंद्रजित् वधिला, याप्रकारें येखलासखान नबाब व दिलेलखान निवटिला. किंवा महाराजांनीं अफजलखान भुजाबळें

१०. व. = चातुर्य, प्रभाव ह्या अर्थी. | ११. तर्कश=बाणांचा भाता.

बहादर स्वकरे मारिला, शास्तीखान अपमाने दवडिला, किंवहुना औरंगजेब तेजहीन केला, त्याप्रमाणेच तुम्ही विरश्रीवैभवाची प्रौढता अरिजनास गोचर केली. महाराजांचे मनोरथ सिद्धीस गेले. जैसे गरुड हनुमंत बलोनमत्त सम-र्यांचे निकटवर्ती सेवक तैसेच तुम्ही महाराजांचे सेवक. तुम्हांस उत्तीर्ण यास-मयी काय व्हावे ? पहाता एक अधिक महाराजांची दया पूर्ण, येणेकडोन सह-विनयतेस व्हाल हाच अर्थ स्वामींनी दृढ चित्तांत आणोन प्रसादवस्त्रे खासा म-हाराजांचा मंदील व चादरा, पटके व झगे सुरवारा व अलंकार कलगिया मो-तियाचे तुरे व शिरोपेच व कर्णमात्रा व पदके व जडित नवरत्नांकित कडी व हस्तमात्रा व घोडा १ व हत्ती १ एक मोरोपंत पेशवे व प्रतापराव सरनोबत यांस व लहानयोर सेवकांस गौरव महाराजांनी करून पाठविला. आणि पत्री आज्ञा केली जे, अविधांचे उमराव व वजीर मातबर लोक पाडाव झाले व जखमी शिपायांस वस्त्रे व घोडी देऊन बहुमाने सोडून देणे " म्हणोन महाराजांनी हुकूम केला. त्याप्रमाणे चिटणीस यांणी राजमु-द्रांकित लिहून महाराजांस अक्षरशाहा वाचून श्रवण करविली. पत्रार्थ महारा-जांनी चित्तांत आणून परम समाधान पावले. महाराजांचे चित्तांत जे जे होतें त्याप्रमाणे चिटणीस यांणी परम चातुर्यता करून सगर्भ मनोव्हासाची आज्ञापत्रे पेशवे व सरनोबत व वरकड सरदारांस पाठविली. आणि चिटणीस यांजवर रुपाळ होऊन पालखी देऊन गौरविले. आणि तुझिया लिहिण्याची साक्ष तु-लाच, जो जो मजकूर सांगितला त्याचप्रमाणे कोठे अन्वय जाऊ न देतां लि-हितोस, हे इतरांस होणे नाही; धन्य तुझे चातुर्य ! महाराजांचे तूं केवळ अंतः-करण, सर्व विश्वास महाराजांनी तुझे स्वाधीन केला आहे, इतरास जाबसाल मनसबा कर्तव्यता अणुमात्र कोणास श्रुत जहाला नाही, सर्व इजारत मनसु-ब्याची तुजवर आहे, अशी तारीफ महाराज करू लागले. आणि चित्तवृत्ति याचे ठायी रात्र दिवस सन्निध असावे याप्रकारे गौरव केला.

नंतर पत्रे रवाना जहालेली पावलेवरि आज्ञेप्रमाणे अविधांचे वजीर उमराव मात-बर लोकांस वस्त्रे व खर्चीस व घोडी देऊन आनंदयुक्त होत्साता सोडिले. दिलेलखा-न सालेरीहून चहुं मजलीवर होता त्यांणी ही खबर ऐकून माघारा पळून गेला. ही खबर दिल्लीस औरंगजेब पादशहास कळोन तेसमयी दिलीगर होऊन, तीन दि-वस बाहेर आले नाहीत. चित्ताक्रांत होऊन नगराखाना वगैरे वाढे बंद ठेवून बहुत अजुर्दा आहेत म्हणोन अमदखान दिवाण यांस समजोन तेही जवळ

१२. अजुर्दा=कधी.

१३-१४. ह्या शब्दांचा संबंध बरोबर जुळ

त नाही.

नाहींत आणि यौस्तव बहुत कष्टी व श्रमी होऊन थास टाकून बोलले जे, “खुदानें यवनाची पादशाही दूर करून शिवाजी राजे यांस दिली असें प्रत्यक्ष दिसतें. आतां मौतें येईल तरी बरें. शिवाजीची कीर्ति ऐकवत नाहीं. तेव्हां बहादरखान खुद्द पादशाहाचे बंधू, यांणीं येऊन बहुतां रीतीनें समाधान केलें कीं, “तुम्ही दिल्लीस पादशाही खुशाल करणें. आम्ही शिवाजीवर जाऊन त्यास तंबी देऊन त्याचें लष्कर इकडील मुलखांत न ये असें करितों. नाना डुन्नर कळेल तैसें करून ठायीं ठेवितों. त्याची परवा तो काय ? येविशीं कांहीं फिकीर न करावी. ऐसें समाधान करून पादशाहास तख्तावर बसवून नंतर त्यांणीं यांस नांवाजून वस्त्रे अलंकार व आपले गळेंतील पदके व शिरपेच व कलगी व जडावाची दोन कडी हस्तकी व उत्तम घोडो ५ पांच व हत्ती पलखदंती तीन दिधले. तदनंतर दौलतही जाफा दिधली. आणि समागमें सत्तर हजार स्वार दिलेलखानसह दिधले. येणेंप्रमाणें फौज दक्षिणेस मोहिमेवरि पाठविली.

ते मजल दर मजल आल्याची बातमी महाराजांस समजतांच बोलिले जे, “बहादरखान पेंडीचें गुरूं आहे. त्याचा गुमान तो काय ? त्यास आपल्या मुलखांत यावयास दोन वर्षे लागतील.” मग अण्णाजी दत्तो सुरनीस यांणीं मालसांवत मावळे यांचे हजारी यांस सांगून पनाळा घेतला. चंदन वंदन सातारा नांदागिरी परळी हे किल्ले घेतले. महाराजांची स्वारी देश-पहावयास रायरीहून निघोन, बाईचा कोट येत येतां घेऊन, कऱ्हाड व शिरोळ व कोंल्हापूर वगैरे कोट आणि हुकेरी रायबागपर्यंत घेतला. मुलुख चौतर्फी सुटला. त्यांत आटोप कैसा होईल ? तेव्हां पेशवे यांचे हवाला कल्याण भिंवडी पासून कोंकण वरघाट लोहगड जुन्नर बारा मावळें हरळ्याघाटापासून केला. व अण्णाजीपंत यांचे स्वाधीन चेऊलपासून दाभोळ राजापूर कुडाळ बांदे व फोंडे अकोल पर्यंत केलें. वरघाट बाईपासून कोपळ तुंगभद्रा पावेतो देश नेमून दत्तोपंत बाकनीस यांचे स्वाधीन केला. व त्यास पनाळेस ठेविलें. ऐसें करून याखेरीज मोगलाई देशांत मुभे ठेवून ते पेशवे यांचे स्वाधीन केले. कोट किल्लेदार व कारकून व लोक ठेवणें ते महाराजांनीं नजरेनें पाहून ठेवावे. कार्याचे माणूस पाहून तैनात जाजती हशमास करणें ते [करावी.] सर कारकुनाचे मुतालीक सर्वकाळ जवळ असावे. वर्षास हिशेब मुलुकाचा व रसद घेऊन सरकारकुनांनीं राजदर्शनास यावे. येणेंप्रमाणें कारभार करीत चालिले.

२३. मौत मरण.

२५. पादशाहाचे सर्व सख्खे बंधु तर पू-

वींच नाश पावले होते.

२६. रसद=वसूल, सरकार तिजोरी.

पुढे बिजापुराहून अबदुल करीमखान बारा हजार स्वारानिशीं महाराजांचे देशावरि रवाना केला तो फौजेनिशीं इकडे येऊं लागला. ही खबर म्हा-
राजांस कळोन कुल लष्कर प्रतापराव यास हुकूम केला कीं, बाहलोलखान
आला हा वळवळ करितो यास मारून फत्ते करणें. ऐसे सांगोन रवाना केलें.
त्याणीं जाऊन इबराणीस नवाब यांस फौजा चौतफौनी कोंडन उभा केला.
पाणी नसलेमुळे जेरीस येऊन हे आटपत नाहीत हें समजोन प्रतापराव यास
सांगून पाठविलें कीं, “ आम्ही तुम्हांवर येत नाहीं, पादशहाचे हुकुमानें आलों;
परंतु सर्वस्वीं तुमचा आहे. महाराजांचे वचना बाहेर नाहीं. ” असा करार करू-
न कुराणाची शपथ दिली आणि सल्लाह केला. तदनंतर महाराजांची फौज निघोन
आली. हें महाराजांस समजलेवरून आज्ञा पाठविली कीं, सख्य काय सबब केलें ?
आणि रागास आले. प्रतापराव फौजेनिशीं भागानगर चांदे देवगड शम-
गिरी हा मोंगल्स देश मारून लुटून माघारे आले.

महाराजांवळ निळो सोनदेव मजमदार होते ते मृत्यु पावले. यांचे वडील
पुत्र आरोपंत शहाणे नव्हते. दुसरे शमचंद्रपंत उमदा सुलक्षण परम सुंदर
बुद्धिमंत सर्वगुणसंपन्न चिन्हाकित पाहून, परम संतुष्ट होऊन बोलले जे, हा
मोठे अद्भुतवा, शहाणा, भाग्यवंत, कार्यकर्ता, धुरीण राज्याचा स्तंभ होईल.
अशी परीक्षा केली. परंतु मूर्त लहान म्हणून नारोपंतास मजमू सांगून वस्त्रे
भूषणें देऊन लौकिक संपादिला आणि स्वारीस समागमें चालविला.

मागती बिजापुराहून बाहलोलखान पनाळे प्रांती पादशहानीं रवाना केला
तो संपगाव प्रांती आल्याचें समजतांच महाराज म्हणों लागले कीं, हा धडोघडी
येतो. मागती प्रतापराव यास फौजेनिशीं जाण्यास हुकूम केला. हुकुमाप्रमाणें जलदी-
ने जाऊन नखेरीवरि होता त्यास गांठून मोठे युद्ध केलें. त्या लढाईत प्रतापराव
तरवारीचे बारानें ठार झाला. नवाब बिजापुरास गेला. महाराजांची फाज पनाळे
नजीक आली. ही खबर महाराजांस कळोन बहुत कष्टी होऊन आज एक बाजू
खचली, फत्ते करणें विशीं सांगितलें तसें न करतां परत न देणेचे कारणाने
खस्तें करून प्राण वेंचून बरें म्हणविलें. आतां लष्करचा वंद करून चाल-
वायें हा विचार प्राप्त होऊन दुसरा कोण करावा या विवंचनेत महाराज लग-
ले. तदनंतर लष्करांत येऊन कूच करून चिपळूण जागा श्रीपरशुराम आहे
तेथें येऊन राहिले. फौजेची पाहणी करून लहान योर कर्ते शिपाई लोकांस

२७. अबदुलकरीम याचें नांव बाहिलोल-
खान.

२८. अद्भुत-असीव.

२९. “ जेसरी ” असंही होईल.

३०. खस्त-श्रम, मेहनत.

खजाना फोडून बांटणी करून, सरनोबतीस योग्य अनसौजी मोहिते पागेतील जुमला शहाणा मर्द सैबुरीचा मोठा धारकरी चौकस पाहून त्याचे नांव हुंवीर-राव मोहिते ठेवून किताब देऊन दिलदिलासा करून त्याचे तौबीन लष्कर केले.

दिल्लीहून बहादरखान व दिलेलखान फौजेनिशीं येऊन नगरास येऊन राहिल्याची खबर महाराजांस रामजलियावरि किल्ले फोट गड यांस खबरदारीची तार्काद केली. आणि जासुदासमागमें नबाब बहादरखान याजकडे हरिद्वै ध्यावयास गुप्त रूपें पत्रें पाठविलीं. आणि पुढें जी तजवीज करणें ती करितां येईल म्हणोन लष्कर घेऊन मोंगलाईत जाऊन खानदेश, बागलाण व गुजराथ, अमदाबाद व बन्हाणपूर व बन्हाड व माहूर वरकड देश नर्मदापर्यंत दाखल जहाला. जालनापूर देशांत स्वारी करून जप्ती बैसविली. मालमत्ता अगणित जमा करून चालिले. बहादरखान यांणीं फौज घेऊन हुंवीरराव यांचे पाठीम लागला. तो महाराजांचे फौजेची [गांठ] पडली. तो मोंगल बहुत धास्तीनें घाबरा होऊन सात आठ गांवचे अंतरानें चालिला. दिलेलखान उताविळा होऊन फौजेनिशीं गांठ घातली. त्यास हुंवीरराव यांणीं नजरेस न आणितां तेलदारीनें मालमत्ता घेऊन येऊन महाराजांस दिधली.

पुढें महाराजांची कीर्ति ऐकून वेदमूर्ति सकल वेदशास्त्रसंपन्न, प्रत्यक्ष वेदो-
नारायण, प्रख्यात तपोतेजस्वी महापांडित्य अग्रगण्य, संपूर्ण पांडित्यसमूहाचे अधि-
पच, द्विजकुलांत दैदीप्यमान, संपूर्ण अमरांसहित अमरेंद्र मस्तकें डुलावीत आहे,
त्रैलोक्यभुवनी वंद्य, सर्वांपादपि शरादपि, जैसा प्रतिसृष्टिकर्ता विश्वामित्र, किंवा
परशुराम, पराशर, व्यास, भूरिश्रवा, कण्व, मेधातिथि, जयामिनी,
य, कपिल महामुनी, शुक योगेंद्र, * गाधिज, माकंडेय, गी-
तम, मांडुक, पौतिक, अगस्त्य वुसरा भूमंडळाचे ठायीं, भारद्वाज, दुर्वास,
भरगिर्य, मांडव्य, भूतळाचे ठायीं दशग्रंथीं चतुःशास्त्रीं प्रत्यक्ष श्रीवेदजातच

३५. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
३६. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
३७. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
३८. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
३९. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
४०. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
४१. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
४२. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
४३. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
४४. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
४५. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
४६. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
४७. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
४८. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
४९. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
५०. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
५१. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
५२. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
५३. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
५४. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
५५. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
५६. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
५७. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
५८. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
५९. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
६०. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
६१. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
६२. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
६३. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
६४. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
६५. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
६६. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
६७. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
६८. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
६९. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
७०. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
७१. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
७२. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
७३. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
७४. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
७५. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
७६. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
७७. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
७८. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
७९. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
८०. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
८१. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
८२. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
८३. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
८४. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
८५. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
८६. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
८७. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
८८. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
८९. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
९०. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
९१. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
९२. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
९३. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
९४. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
९५. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
९६. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
९७. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
९८. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
९९. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते
१००. "हंसाजी" यांचे स्मृत
असे आळते

वापरण्याची हींस प्रत्येकार यांस फार, पण ते
असे बरेच ठिकाणीं फसतात. "तपस्ते-
जस्वी" "योगींद्र" असे पाहिजे होतें.
३६. "शापादपि शरादपि" ह्याचा
मूळार्थ "शापानें व शरानें" दोन्हीकडून
नाश करण्याची शक्ति ज्यास असे ब्राह्मण.
"बाह्यं क्षात्रमुमे मयि" ह्या अर्थी. येथें
"मोठे शक्तिमान्" इतकाच अर्थ घ्याव-
याचा.

* "तपोतेजस्वी" संस्कृत प्रौढ शब्द

मूर्तिमंत, स्वामीचें अकस्मात् मनोजयप्राय देशवराप्रीत्यर्थ श्रीस्वर्गागामिनी भा-
गीरथी अनुक्रमे मनकणिका यमुना श्रीसूर्यकन्यका प्रयागस्यळाहून भट-
गोसावी महातपो तेजस्वी यांचें आगमन जहालें. हें वृत्त श्रवण होता महा-
राज अष्टप्रधान व सामादिक व सरदार व समस्त सेनाममुदाय [यां] न्हित
महाभेरी व नगारे व तुरतुरे, करणें भाळू व शिंगें व पणवा, नफेरिया, झळरी
बाजंत्रें, मृदंग, शंख, पांवे, मोहरी^{३९} महावाद्यगजरे वेदशास्त्रभंपन्न राजश्री गा-
गा भटर्जीस सामेरां जाऊन, चरणावरि मस्तक ठेवून शिरसा अभिवंदन सा-
ष्टांगें नमस्कार घालून, अत्यादरें श्रीगुरुराय मानोन, सन्माने स्थळास आणून
बिन्हाड अति उत्तम वास करावयाम दिधलें. सर्व स्नानसंध्यादि [कर्म कर-
ण्यास] ययायुक्त रमणीक स्थळ बावांस संतोषावह ऐसेच योजून अर्पिलें. वरचे-
वरि परामर्ष करावया अष्टप्रधानांस आज्ञा केली जे, अणुमात्र साहित्य न्यून
पडों न देतां सांगोसांग इच्छित आज्ञा करितांच शीघ्र वरचेवरि करीत जाणें.

तदनंतर दुसरे दिवशीं महाराजांनीं भटर्जीस राजमंदिरास नेलें. श्रीनन्म-
हाराज मातुश्री जिजाऊ आईसाहेब यांस व सकल सौभाग्यादिसंपन्न सईबाई
साहेबांस दर्शन करविलें. तदनंतर अभ्युत्थान देऊन, कनकासनारूढ कर-
वून, संपूर्ण सेवकजनांस आज्ञा करून, पूजोपचाराचीं साहित्ये आणवून भट-
र्जीस सुगंधित स्नेह^{४०} चमेली, सुगंधराज, मोगरेल, व गुलाबीअत्तर नानाप्र-
कारचीं व चुंवा, चंदन, केशर, कस्तुरी, अरगजा, मिश्रित करून उटणें केलें.
तदनंतर उष्णोदकें स्नान घातलें. भरजरी तेजःपुंज महावस्त्रें चिरें चادر
बादली देऊन पूजोपचारास दुसर्ग वस्त्रे शालजोडी इत्यादि प्रकारें कनकास-
नावरि रूढवोन कनकाभिषेक मुक्त माणकें पाच पेरोज^{४१} लसणें
नील प्रवाल मिश्रित करून केला. तदुत्तर सुगंधित अष्टांगधे
व कुंकुमागर व रुष्णागर, केशर, कस्तुरी, अर्पण केलें. सुमरं चंपक मालती
व गुलाब, शेवती, बकुल, पारिजातक, जाई, जुई, करवीर, कुंद व आरक्त कम-
ळें व श्वेतोत्पलें व नीलोत्पलें व या विराहित कनकाब्जें व श्रीतुलशी द्विजराजां
[अर्पण] महाराजांनीं पुष्पांजलियुक्त करकमलें चरणकम

ंतर

३७. मूळांत “अकमास्त” असें आहे
तें हस्तदोषांन पडलें असावें.

३८. माळू=मृदंग ?

३९. “मोहरी पणवाभिदः” राज व्यव-
हार कोशी.

४०. स्नेह=तेल.

४१. चुवा

४२. चिरा=छ पूजिलें.

कलाबतू असते

उपयोग करितात. न्हसार.

४३. पेरोज=अस्म पटका, ह्यांत सं-
शेष. नीळ.

नवरत्नांकित मुक्ताफळें संयुक्त अलंकार व कर्णमौत्रा व हस्तमौत्रा व दिव्य पदके पांच, एक वेडूयाचे एक माणिकाचे व एक पाचूचे व नील लसणे गोमेद पुष्कराज [यांचे] व मुक्ताफळें संवेष्टित एकेक, याप्रमाणें व मुक्ताफळांच्या माळा, गोमांतकी सुवर्ण शृंगळा, पंच लू व जव्याच्या माळा व नवरत्नांकित वैडूर्य मध्यनायक रत्ने घेष्टित विराजला. कंठों मुक्ताफळांची [माळा] लोलकसहित, तदुत्तर वाडभूषणें व करपल्लवां करमुद्रिका नवरत्नांकित सुतेज करचापल्यचमत्कारें अंगठिया [दिधल्या.] तदनंतर धूपदीप नैवेद्य अर्पण करून घोडशगुणी तांबूल तबकीं भरून सन्मुख ठेवून दक्षणा होन पातशाही नाणें सुमार एक लक्ष दिधलें. तेंफेकरून भटजी चित्तापासून बहुत तृप्त जहाले. संतोषाचे उद्गार ब्रह्मांडकरंडां भरून गेले. आणि महाराजांस प्रफुल्लित माने.

‘ तुम्ही हिंदू राजे त्रेत कृतद्रापापपासून संपूर्ण पृथ्वीचे राज्य

फेडून, त्रिभुवनी कीर्तिस्पदता संपादिली असतां

मुंडाला. संपूर्ण पृथ्वी यवनमय होऊन सिंहासना-

गति नाही. यजन याजन मखादिक राहिले.

प्रवर्तला. येणेंकडून धरा केंद्राज

जाले. पागाचरणाची अभिवृद्धि जहाली.

दानां व ब्राह्मणां व श्रीदेवस्थानें व श्रीगणेशां व द्रव्यद्रव्यां संतुष्टविले. तदुत्तर संपूर्ण महास्थळांहुन परम वेत्ते शिष्ट महातप ब्राह्मण पन्नास सहस्र किंवा लक्ष पर्यंत पत्रें प्रेषण करून आणिले. त्यांचा समुदाय भारी, याति भिन्नभिन्न, त्या सर्वांस शिधे व स्वदेशकांस अन्नसंतर्पण, मिष्टान्न भोजन दुग्ध व घृतपचित सद्य ओदनें घमघमीत उष्ण भात वरात्रे विविध प्रकारचीं व फळशाखा व तैशाच भाज्या बहुत प्रकारचीं लवणें सांबांरीं मेठकूट कयिका व दधि दुग्ध या प्रकारचीं षड्स अन्नसेवनें द्विजसमुदाय अखंड समाधान पावले. ब्राह्मण घोष करून धार्मिक समाधान पावले.

तदुत्तर यथाशास्त्रे सुवर्णाचे सिंहासन सिद्ध करावयास गागाभटर्जांनीं महाराजांस आज्ञापेलें. तेच समयी हुजरातीचे व देशांतील सुवर्णगार चतुर मयदानवी कला जाणते शिल्पक यथायुक्त परम चातुर्यता दाखवून सिंहासनां हिरे माणकें पाचू पेरोज लसणे गोमेद नील प्रवाल हीं नवरत्ने व मुक्ताफळें संवेष्टित अमोलिक चातुर्यतेची निस्सीमताच केली. अष्ट सिंह अष्टस्तंभी, तैशाच ठायीं ठायीं बैठका व पायरिपा व विचित्रें रमणीक मनोरंजन विश्रांति सिंहासनाची

* चूर्ण=चुना.

यवनेश्वर औरंगजेब पादशाह हतभक्त होऊन वि लो क ना स सहजच लागेल. यवनेश्वरास एक वेळ नासात्री *चूर्ण प्रताप ऐश्वर्य शिवनरेंद्र याणीं लाविला पा-
हिजे. एवढा आमचा सर्व जनांचा हेतु परिपूर्ण केलियाने श्री संपूर्ण त्रिदशाधिप
नर किन्नर भूधर पद्मेश्वर सिद्ध चारण परम मोडार्दित होतील.”

ऐसे महाराज ऐकितानेच परम समाधान भटर्जाचे वचनावरून होऊन एत-
द्विषयी मान्य जहाले. नंतर महाराजांचा वंश शोध करितां शुद्ध क्षत्री उत्तरेंडून
दक्षिणेस आले. हे एक घराने उठोन आल्यावर दक्षिण काबीज केली. हे
राजे चितोडकर राणे यांचे कुळींतील. यांस शास्त्रमते राज्यपदाधिकार सिंहासन
छत्र योग्य आहे. उत्तरेचे क्षत्री राजा जयसिंग व रामसिंग व भाऊसिंग व रूप-
सिंग व राजा मिरजा व चिमणाराजा व विरोचनराजा व गुलाबसिंग व कृष्ण-
सिंग व पुरुषोत्तमसिंग राजा व बल्लाळसिंग व प्रेमसिंग व धर्मसिंग —
सिंग राजे रजपूत काश्मीर अयोध्या वरते भद्रावर

चितोडा व भिंसी या घराण्यांतील क्षत्रियांस व्रत
२. येण केला. याजकरितां व्रतबंध क्षत्रियांस ये
स्तव भटर्जांचा व्रतबंध करावा म्हणजे
जहालियाविना छत्रसिंहासनास अधिकार ना

गोप्रसव करून व्रतबंधयुक्त

हाहाकारे जहा-

छत्रचामरे व आतपत्रे व मयुरा. नानसंतर्पणे लहान व वाळ्याचीं व्यजनें यव-
नास उद्युक्त जहालीं. छत्रे यवनाचे प्रस्तकीं विराजलीं. यात्रकरितां अवतार तुज
श्रीअवामीशंकरांनीं या धराभुवनीं निर्माण केले आहे. तुम्हीं पराक्रमे दक्षिणेतील
चारी पादशाह प्रतापे जिंकिले. तदनंतर दिछीचा औरंगजेब सर्वभौम यास
ठायीं ठेविला. संपूर्ण पादशाही सुभे दक्षिणेंत आले ते बुडविले. आणि नेस्त-
नाईबूद केले. तेणे पादशाहाचे बळ अगदीं कमी होऊन विचारी पडला. घन्य
तुमचे पराक्रमाची ! संपूर्ण घरा जिंकून जनेश्वर तुम्हीच प्रमाण. यास संशय
नाहीं. लक्ष घोडा व तीनशे साठ किल्ले व मुलूख व साधनसंपदा अमोघ असतां
तुम्हांस तख्त नाही. यास्तव तुम्हांस तखतारूढ करावे, संपूर्ण अधिपतिपति तु-
म्हांस याजमी छत्रपति म्हणवून तुमचे राज्य व्हावे, ही इच्छा मनापासून उत्कं-
ठीत जहाली आहे. राजा, तुम्ही सिंहासनाधीश्वर जहालियाविना जर्गी भूषण प्र-
ताप नाही. एतद्विषयी ईर्ष्या संपूर्ण ब्राह्मणवृंदास लागली आहे. येणेकरून

११. कर्णमाता-कानांतील मुद्या.-भि-
कबाळी, चौकडा इ०. हस्तमात्रा=हस्तमुद्रा,

आंगठ्या इ०.

१५. “नेस्तनाबूद”=नाईनाट.

डेवी निर्मिली. सुवर्ण वजन परिमित तीन खंडी बत्तीस शेर व बत्तीस मासे, तिकियांतच संपूर्ण रचना चित्रविचित्र तरू फलें पुष्पें सहित वल्लरी विविध प्रकारच्या व बुट्टे चौकडिया पुष्पें भातभातीचीं तैशींच पक्षिकुळें हंस मयूर व मैना नुरियां बदके रावे व बहिरी-बाज कबुतरें लगड लाहावे तितुर मुजिया चंडोल चिमणिया व कोकिला, कांडेसर तैशींच श्रापदे चित्ते, शागोष, हरणें, सांबरें, शशक, सिंह, शार्दूल, चितळे तैशींच बत्तीस पुतळिया व अश्व गज हीं सांगोपांग निर्मिलीं. पुतळ्या मनुष्याकृति परम सुंदर अवयव भिन्न भिन्न स्वदेशींच्या तैशाच गोमांतकी लावण्यलतिकाच कटाक्ष नटनाटक संगीत तंतु-बादलें घेऊन उभ्या ठाकल्या. ही कळाशी शिल्पिकें दाखविली. सजीव मच्छ ऐसा भाव तैसेच कूर्म हींही जळचें ठायीं ठायीं निर्मिलीं. यदयीं चतुरें संक्षेपें न ध्यावा. फिरंगी पूर्तकाळी चि. कारागिरी चातुर्याचें कसब अधिक कुशलता आहे. यदयीं लेखकास दूषण न ठेवावें. नवरत्ने युक्तायुक्त स्यळीं कोंदणें. चातुर्यतेने सांगोपांग गोचर त्यास सप्रिय रूढवून अचल कलम कें राजवाटिकाही सिंहासनीं अति उल्हासें निर्मिली. महाराजांचे आरूढतेचें स्यळ अष्टपैलू कंठ्याकार रत्नखचित पाच वैड्य माणिक नीळ हीं महारत्नें ठायीं ठायीं दैदीप्यमान उडुगणप्राय विलोकित प सक्षमच. चौकटिया चौफेरा तसेच वोठंगीणें हींही जडित योग्यतेने ठायीं ठा. ड कि या निर्मोन जडिलें. सिंहासनाचे वोंठ्यावार उत्तम पंच कमलें अष्टपैलू. र्णाचीं जडित नवरत्नाचीं सिंहा जहालीं. रायरी किल्लियाचें नांव रायगड ठे. महाराजांचे तख्तायोग्य गड सुभा-वना बांका, दुजी दौलताबादच विलोकितां, किंवा दौलताबादपेक्षांही अधिकोत्तर, महाराजांनीं चित्तानुरूप तख्तास करार केला. उपसाहित्यें शास्त्रसंमताप्रमाणें गागाभटजींचे आज्ञेप्रमाणें आणविलीं. अष्टोत्तरशत तीर्थोदकें येणेंप्रमाणें नांव-निशीं, श्रीभागीरथी ग्या यमुना प्रयागतीर्थ सरस्वती कंबुग्रीवा श्रीणिभद्रा शिव-भद्रा पुष्कराजतीर्थ घयोणी चंपावती मनकर्णिका शरयू गंडकी कूर्मवती बैतरणी जयंती पिनाकी कपिला अघनाशिनी नीलिनी अर्चनी धर्मणी कुंकुमती भद्रावती तापी नर्मदा महिकावती गरुडगंगा सिनावती नीलगंगा कमलावती सर्वराजतीर्थ गौतमी गदातीर्थ भीमा चंद्रभागा हयग्रीवा इंद्रायणी घृतवती श्री कृष्णा वेणा करा तारकानदी हंसवती वारुणावती पंचगंगा रंकतीर्थ जयंती गोमती पद्मावती कोटीतीर्थ व लक्ष्मीर्थ बेदावती दुग्धावती भोगावती

४६. भातभातीची-जातीजातीची.

४७. नुरिया-पोपटाच्या जातीचा एक पक्षी.

४८. " आक्षेप " ह्याअर्थी.

४९. ओठंगणें-टेंकण.

५०. सुभावना-सुंदर, सुरेख.

बाराणशी, घटप्रभा, मलापहारिणी, वशिष्टाश्रमतीर्थ तुंगभद्रा कावेरी फल्गू वरदा
मंदाकिनी गायत्री सावित्री वाणगंगा कुशावर्ततीर्थ मैनावती द्वारावती धन-
शायगंगा घर्णावती कोनेरीतीर्थ चर्मिणी मत्स्यगंगा मुक्ततीर्थ ब्राह्मगंगा पितृ-
उल्हासिनी, नरसिंहतीर्थ, मंदारतीर्थ, लोणारतीर्थ पापनाशिनी महंकावतीतीर्थ
नारायणतीर्थ पापहारणा, चक्रतीर्थ, पुष्पावती, व्यासवती, आकाशगंगा,
वामवती, शिवनदी, रामतीर्थ, व सरोवरतीर्थ, व महासमुद्र तीर्थराज एकूण
अष्टोत्तरशत घट सुवर्णांचे भरून नृपास अभिषेकास सिद्ध केले.

तदनंतर अष्टभागी कलशांस सुवर्णांचे तांजे केले व संपूर्ण सिद्ध ब्राह्मण
वेदस्मृति पारंगत तपोतेजस्वी अपर सूर्य, भानु, तारापादापि शरादपि ब्राह्मणांनीं
व अष्टप्रधान यांणीं आम्रपर्णसंयुक्त उदक सुवर्णकलशां भरून राजे यांचे
वेदोक्त मंत्रेकरून मस्तकीं अभिषेक केला. तदनंतर ययाविधि उत्तम नक्षत्र
पाहून चंद्र गुरु योगिणी ययास्थित विलोकून, घवाड बोहरा अमृतसिद्धियोग
व्येष्टमास शुद्ध त्रयोदशी मंदवासर आनंदनाम संवत्सरीं परम सुमहूर्ती महाराजांस
मंगलज्ञान करवून तदुत्तर श्रीशंभुमहादेव श्रांतुलजाभवानी कुलदैवत
कुलगुरु व वेदशास्त्र परायण समस्त श्रेष्ठ श्रेष्ठ गागाभट व महातीर्थांचे ब्रा-
ह्मण अपरसूर्यांचे पूजन नवविधा भक्तीने कर दिव्य अलंकार वस्त्रे दक्षणा
समस्तांस अर्पण करून त्यांस साष्टांगें चरण आभवंदीन नमस्कार केले, तद-
नंतर मंत्रोच्चारणमस्तकीं पुन्हा पट्टाभिषेक पांणीं व अष्टप्रधानांनीं महातीर्थें
वर्के क्षेत्रोक्षेत्रींचीं सुवर्णकलशां भरून उदकें घेतों त्या उदकेंकरून मंत्रोच्चारे
अभिषेक केला. तदनंतर पौषाक दिव्य भरजरी, बादली मंदील, अंगशौलंही
बादली, व चादरही भरगच्ची बादली व पदका बुट्टेदार व सुरवार. किनखापी
व अलंकार मस्तकीं कलगी सलंब व मुक्तफलांचा तुरा, शिरोपेच जडित वैडू-
र्यांचा व कर्णमात्रा हुरमुजी मुक्ताफलांच्या, तदनंतर कंठाभरणे कंठी मुक्ताफळे
वेष्टित लोलकसाहित सुतेज विराजली. व शुद्ध मुक्तफलांच्या माळा व सुवर्ण-
गोमांतकी सलाख व जव्याच्या माळा व मेहनमाळा नाभिपदक नवरत्नांकित-
मध्ये नायन पाचूचा जैसा उडुगणसमूहांत पूर्ण कलौधर तद्वतच नवरत्न मु-
दांत अमोघ प्रभेने शोभायमान पावला. कटिसूत्रीं गोफ रत्नजडीत पंचलू विरा-
जला. व हस्तकीं शुद्ध वैडूर्य व पाचूजडित व मुक्ताफळे संवेष्टित सर्जाचीं
हस्तकडगें हस्तकीं घातली. व जडिताचीं बाहुभूषणें व हस्तपल्लवीं अंगोठिया
नवरत्नांकित हस्तचांचल्यकरितां चंद्रिकाच तेजसमान. भाळीं केशरी आडवें
गंध व कस्तुरी अक्षत व गंधातलवटीं शान टिकली व नानाप्रकारचीं परिमल

द्रव्यें गुलाबीअत्तरादि कुंतलीं लाविलीं. अबीर अरगजासहित व गुलाबी उदकें वस्त्रावरि सान सान नुषारे सिंचले. आधींच महाराज परम सौंदर्य सुकुमार द्वि-
तीय प्रभाकरच नवरत्नांकित अलंकार हेमवस्त्रें दैदीप्यमान विद्युत्प्रभेतुल्य, महा-
राजांस विलोकितां संपूर्ण जननेत्रांस अपूर्वावह भासून समस्तांचे चक्षु भृंगप्राय
जहाले. आधींच महाराज बत्तीस लक्षणी सांगोपांग सौंदर्य गौरवर्ण विराजले.
भाल उत्थान, भूकटी धनुष्याकृति, सुरेख सलंब चक्षु व उँक्ष-नयनातुल्य, महास-
जांचें आनन वरुळ चंद्रबिंबातुल्य, दंत आरक्त शोभायमान सुतेज वैडूर्य कणच, तैसे-
च ओष्ठ आरक्त समसमान हनुवटींरीखत. तैसेच कर्ण सलंब त्वचेंतून तमारिप्रभा गो-
चर होऊन येत आहे. तैसेच स्थान प्रशस्थ. बाहु-दंड गजशुडप्राय व कटी सिं-
हाकृति. तैसेच करपल्लव पंक. आसमान. तैशाच जनुजंघा चरणकमलें आरक्त शे-
दूर वर्णानुल्य. ऐसे महाराजां शरीर स्वयं हस्तकें हर्षोत्कर्षचितें विधिनेच निर्मिलें.
महाराज अवतारी श्रीविष्णुअंश जगपालनास वैकुंठभुवनाहून या मृत्युलोकाचे
ठायी आगमन मन्वाकृति केलें. महाराज विष्णुस्वरूपें विराजले हें प्रमाणच स्वयं
भगवानच वंदोन गेला. यदर्थ वचन. “नराणांच नराधिप.” हें अनृत म्हणाव-
यास बिधीसही सामर्थ्य नाहीं. तेथें इतर मानवी जनांस कोठील ? यदर्थी श्लोक:-

शिवाजी नृपती समर्थ खनी श्री विष्णुची साम्यता ॥

ऐसें श्री बिधि बोलतो ! शिदिनी आहे सदां योग्यता ॥

झालें पातक आगळें व संपादिलें ॥

दुष्टां संहारिलेच जाण नि ॥

शहाजीचा सुत हा महेंद्र अखनी सर्जा शिवाजी सदां ॥

कीर्तीची गरिमा भरोनि उरली अन्यत्र नाहीं कदां ॥

जैसा कर्णहि धर्म भूपति [तसा] त्यां तुल्यता हा असे ॥

सर्वज्ञांनुनिधी निरूपम जगीं सौंदर्यता विलसे ॥ २ ॥

ऐसा महाराज गरीबनैवाज सिंहासनारूढ व्हावयासि सिद्ध जहाले. ते समर्थ
समस्त पूज्य ब्राह्मण समुदायासि वंदोन श्रीमन्महाराज मातोश्री जिजाऊ आई-
साहेब यांचे चरणावरि मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार घातला. आईसाहेबानीं
दयाहस्तक मस्तकीं ठेविला. यदर्थी श्लोक:-

बापा तूं शिवबा प्रतापनिधि रे सिंहासनीं रूढणें ॥

झाजू जिंकुनि आवघे अतिरथी दुष्टांसि निर्दाळणें ॥

श्री अंबावरदे जयासे वरणें साम्राज्य कीजे सदां ॥

देवब्राह्मणपूजनीं रत असें अन्यत्र नाहीं कदां ॥ १ ॥

५३. उद्ध=वृषभ. * गरीब-नवाज=गरीबांवर कृपा करणार.

शिववा तूं अवरंगजेव निकरें दंडीं प्रतापें रणीं ॥
 दिल्ली घेउनि सिंहासनावरि रुढें तात्काळ येचक्षणीं ॥
 श्री तुळजा कुळदेवते स्मरुनियां सत्कीर्ति संपादिजे ॥
 स्वकरें शस्त्र धरुनियां निजबळे धार्मीकता रक्षिजे ॥ २ ॥

याप्रमाणे आईसाहेबांनीं आशीर्वाद दिधला. मातुश्री साहेबांची आज्ञा घेऊन सिंहासनारुढ व्हावयास वेदशास्त्रसंपन्न समस्त ब्रह्मवृंदानिकटीं महाराज शिवनृपाल आले. नंतर त्यांनीं मस्तकीं दयाहस्त ठेवून, आशीस् वेदोक्त मंत्रोच्चारें देऊन, पीत अक्षता मस्तकीं हर्षोत्कर्ष मानसे मिचिल्या. नंतर समस्त ब्राह्मणांचीं सिंहासनारुढ व्हावयाविशीं आज्ञा घे. तदनंतर श्रीभवानीशंकराचें व वडिलांचें स्मरण करून, सिंहासनास साष्टांग नमस्कार घालून, श्री छत्रपति नरचूडामणि हिंदुपति पादशाह सिंहासनारुढ जहाले. ते वेळीं लक्ष लक्ष ब्राह्मण मंत्रघोषाचा उच्चार करून जयजयकाराची ध्वनी केली. सर्वास परमानंद याच्या कोटीच जहाल्या. कित्येक महाराजांस सांडणीं वलेंय दूर केल्या. नवरत्नादि मुक्ताफळे व सुवर्णकमळे पुष्पे विविध आमोदित सुमनें चंपक मालती व जाई जुई शेवती व बकुल पारजातक व गुलाब व नीलोत्पलें व सातोत्पलें व आरक्तोपलें व अनेक भातैभातींचीं सुमनें व विविध प्रकारचीं आणिलीं, द्वय पा व क या कलियुगीं द्वितीय असाध ग शौर्यकर्माचरणें महाराजांनीं संपादन केलीं. तख्त म्हणजे गागमभटर्जनीं प्राप्त केली. नरेश्वराभिधान महाराज पावले. सिंहासनां स्तंभ सुवर्णमंडित रत्नखचित विराजले. त्यास्तंभीं अष्टप्रधान उभे ठाकले. पूर्वीं कृता त्रेता द्वापार युगाचें ठायीं.

श्री

श्रीस्वस्तिश्री राज्याभिषेक शके १ आनंदनाम संवत्सरे अष्ट शुद्ध त्रयोदशी मंदवासरे क्षत्रिय कुलवतंस श्रीराजा शिवछत्रपति सिंहासनाधीश्वर जहाले.^{५६}

पद्धतीप्रमाणें षोडश महादानें इत्यादि केलीं व सुवर्णसुमनें व आमोदित सुमनें महाराजाचे मस्तकीं अभिषेकप्राय घातलीं. महाराज सिंहासनदीक्षा ग्रहण संपादून क्षितींद्र विराजले. धन्य शहाजीराजे भोंसले व जिजाऊ आईसाहेब ! या कलियुगीं अन्य तुलनेस नाही. शिवाजी महाराज विष्णु अवतारी. “ नाविष्णुः

५३. सांडणी=ओवाळून टाकिलेले पदार्थ. बलाय=आलायबलाय, दृष्ट.

५५. भातभातीची=अनेक जातीची.

५६. या शब्दापुढें सुमारे ४१६ बोटें रुंदी.

ची जागा कोरी सोडून मग पुढील मजकूर लिहिला आहे. ही जागा चित्र काढण्यासाठीं टाकलेली असावी.

पृथ्वीपति: " यांणीं मन्वाकृति अवतार पितामता यांचे उदरीं धरून कीर्ति-
ध्वजा अवनीतळवटीं लाविल्या. जैसा श्री कौसल्यातनय श्रीरामचंद्र कीं देव-
की उदरीं श्रीकृष्ण, तदनंतर कुंतीपुत्र धर्मराज, भीमराज, अर्जुन किंवा गां-
गेय भीष्मराज, तद्वत् जिजाऊ उदरीं शिवनृपाल नरचूडामणि विराजला. वि-
क्रमोपराक्रमी अमानुषी स्वर्गीं श्रीदेवेंद्र अमरांसहित व किन्नर गंधर्व व सिद्ध-
चारण व पवनाशनैःधिप व असुर व ऋषेश्वर व स्यावरजंगमादि अंतरिक्ष लोक
आदीकरून परमानंदे राज्याभिवृद्धीस्तव आशीर्वाद अर्पिले. पुण्यश्लोकी शिवाजी
महाराज छत्रपति अधिपाधिप होऊन सर्व जनांस संतोषविले. पुण्यश्लोक राजे
सूर्यवंशी ऋतुपर्ण, दशरथ अज दिलीप व रघु तदनंतरि रामचंद्र व सोमवंशी-
भरत, ययाति, नहुष, मांधाता, शिवी चक्रवर्ती धर्मराजे यवनाश्व व
मयूरध्वज, नैषध, व हरिश्चंद्र व विक्रम भूप शालिवाहन कानडाराजा भवर
या पद्धतीने शास्त्रमयदिनुरूप शिवाजी महाराज छत्रपति सिंहासनाधीश्वर
बहाले. त्यापद्धतीप्रमाणे अष्टस्तंभी अष्टप्रधान बद्दांजलि उभे ठाकले. उजवे
बाजूस धर्माध्यक्ष पंडितराव. डावे बाजूस मुख्य प्रधान. तदनंतर त्या खालते
स्तंभी उजवे बाजूस सेनापति. डावे बाजूस मजमदार. उजवे बाजूस सुमंत पर
मुलकी. डावे बाजूस सचिव. त्या खालते उजवे बाजूस मंत्री म्हणजे वां-
कनीस. डावे बाजूस न्यायाधीश. एकूण अष्टप्रधान येणेंप्रमाणे पद्धतवार
लिहिले. असे महाराज तख्ताखूड लियावरी अष्टप्रधान तत्पर केले. येणें-
प्रमाणे नांविनिशी बीतपशील.

[डावी.]

[उजवी.]

१ मोरो त्रिमल मुख्य प्रधान.

१ रघुनाथ पंडितराव राजाध्यक्ष.

२ रामचंद्र निळकंठ अमात्य मजमदार.

२ हुंवीरराव मोहिते सेनापति.

३ अण्णाजी दत्तो सुरनीस.

३ त्रिंबक सोनदेव सुमंत ह्य० डबीर.

४ निराजी रावजी न्यायाधीश.

४ दत्ताजी त्रिमल वांकनीस.

४

४

८

एकूण अष्टप्रधान महाराजांनीं नूतन स्थापिले आणि नांवें ठेवून शास्त्रसंमते
स्तंभ नेमून दिले. त्याप्रमाणे ते उभे ठाकले. बाळाजी आवजी प्रभु चिटणीस
व निळकंठ येसाजी प्रभु पारसनिवीस व जसाजी प्रभु सबनीस व दादाजी
प्रभु निशिंदे वसनागार व यादव काकाजी निशिंदे समस्त कारखाने यांचा,

५७. पवनाशन=सर्प. त्याचा अधिप शेष

५९. निशिंदा=निविंसिंदा=लिहिणारा.

५८. हरिश्चंद्र तर सूर्यवंशी होता.

अष्टप्रधान यांचे मुतालिक व हुजरे प्रतिष्ठित व वाडियांतील मुलें व वरकड बाजें लोक सर्वही ययापद्धतीप्रमाणें सर्वही उभे राहिले. छत्र जडावाचें व सभोवतीं मोतीलमंजुछरीसंवेष्टित महाराजांचे मस्तकावरिं धरिलें. छत्रपति ऐसें नांव जर्गी समस्तांस जाणविलें. सिंहासनाधीश्वर जहालियाची नवीन सुवर्णाची नवरत्नांकित मुद्रा केली. महाराजांनीं नवीन शिवशक धराभुवर्नी प्रगट केला.

पूर्व राज्यपद्धतीप्रमाणें वेदशास्त्रसंपन्न गागाभटर्जनीं समस्त ब्राह्मणांचें समस्तें निर्णयार्थ करून राजपत्र लिहावयाची पद्धत केली येणेंप्रमाणें:—

स्वस्थिश्री राज्याभिषेक [शके] आनंदनाम संवत्सरे ज्येष्ठ शु॥ त्रयोदशी मंदवासरे क्षत्रियकुलवतंस श्रीराजा शिवछत्रपति सिंहासनाधीश्वर स्वामी यांणीं समस्त-राजकार्य-धुरंधर राजमान्य राजश्री मोरेश्वर पंडित प्रधान यांसि आज्ञा केली ऐसीजे. येणें प्रमाणें बाकीचे सप्तप्रधानांस लिहावयाची पद्धत. सेनापति समस्तसेनाधुरंधर याप्रमाणें राजपत्रें. तदनंतर मध्यमास राजमान्य राजश्री व कनिष्ठास कोर्नाडियाचे बाजूस पेशवे यांचा शिक्का व खाल्ते महाराजांचें मोर्तब. ही सेवक लोकांची पद्धत. व वैदिक ब्राह्मणांची पद्धत, सकलशास्त्रसंपन्न राजश्री गागाभटजी स्वामीचे सेवेशीं प्रति राजश्री शिवछत्रपति कृतानेक साष्टांग दंडवत प्रणाम. व जटिल गोसावी यांसि श्री गुरुमूर्ति तपोनिधि हृणमंत-गिरी यांसीप्रति राजा शिवछत्रपति सिंहासनाधीश्वर नमोनारायण. मग मजकूर लिहावा. वतनदारास व देशमुख व देश, यांसि कोनाडियाचें पत्र. तीं ओळी संपूर्ण चवथी ओळ तीन रकानें. गाडेस जागा ठेवावा, तेथें पेशव्यांचा शिक्का व खाल्ते महाराजांचें मोर्त. परगणियास व गांवास अभयपत्र येणेंप्रमाणें. महाराजांचा थोरला शिक्का कागदाचे मायां मोर्तबाखालते कोनाडेचा कागद बाजूस शिक्का पेशवेचा, जोडगिरी कागदाची असेल तेथें पेशवे यांचें मोर्तब. येणेंप्रमाणें होऊन कागद लखोटे करून रवाना करावे. स्वस्थिश्री राज्याभिषेक शके १ आनंदनाम संवत्सरे ज्येष्ठ शुद्ध त्रयोदशी मंदवासरे क्षत्रियकुलवतंस श्री राजा शिवछत्रपति सिंहासनाधीश्वर स्वामी यांणीं देशमुख व देशपांडे परगणे जालनापूर सरकार दौलताबाद यांसि आज्ञा अभयपत्र ऐसाजे ऐसी पद्धत. अशा पत्रावरि निशाणें सप्त प्रधान यांचीं, शिक्का पेशवे यांचा. सरकारकुनास निशाण मुजुमदाराचें, बहुत लिहिणें तर सुज्ञ असा. सचिवाचे बार व बार मजमूचे समंत मंत्री यांचे बार, येणेंप्रमाणें कोनाडियाचे कागद पावणा. रकान्यांत महाराजांचें नांव आणूं नये. नांव आलें तर कागद फिरत्या परमुखास वरचे नांवचीं पत्रें, पाळेगारांस व मांडलिकराजे यांसि प्रति उपदि

६०. कोनाडा=कोपरा.

म्हणोनं म्हणावें. दकारी कागद लिहावें. याप्रमाणें पद्धत. तदनंतर मजबूचें अंगभूत चिटणीस परंतु चिटणीस म्हणजे महाराजांचे अभिमुखकमल. बाळाजी आवजी यांजवर कृपा. ते लोक विश्वासू व लिहिणंही जिव्हाळियाचें. धंदा मजसूकडील. फडणिशीचा व चिटणिशीचा कायदा. त्या अन्वये पत्रें लिहावी. येणेंप्रमाणें कोणा एकास गांव व जमीन इनाम दिव्ही नाही किंवा दिव्हलिया महाराजांचा माये शिक्षा याची सनद त्यांचे नांवें फडणिसांनीं लिहावीं. दुसरे पत्र लिहूं नये. देशभिकारी व जिव्हेदारास व गांवास पत्रें चिटणिसांनीं लिहावीं. बरकड स्वराज्यातील जावसाली चिटणिशीकडील पत्रें व गडकिल्ले यांस पत्रांचे जावसाल गडनिसांनीं लिहावे. तदनंतर परकी राज्यांतील पत्रें हवीर यांनीं लिहावी. पारसनिविसांनीं पादशाहास व बजिरास व बाजे मुसलमाने मबाब व संस्थानी असतील त्यांस लिहावीं. तदुत्तर ब्राह्मणांस पत्रें पंडितराव यांनीं लिहावी. व इनसाफ मनसुफी हिळौहरकतीमुळे जे निवडेल त्याचा मांडजर मात्र न्यायधाश यांनीं लिहावें. तांकीदपत्रें न लिहावीं. हा चिटणिसांकडील कायदा. गडकरी यांचे नांवचीं उत्तरे मात्र गडनिसांनीं लिहावीं. हवालदार व कारखानीस व सबनीस जे दिवाणनिसबतीचे मामलेदार आहेत त्यांस पत्रें चिटणिसांकडील. हा कायदा समस्तास समक्ष महाराजांनीं करून दिवला. त्यांचे त्यांनीं का रे करावे. सर्वांनीं एकरूप असावें. कायदे करितां फौट घ्यावयास प्रयोजन कोणी नाही. ही महाराजांची मुख्य आज्ञा. हा पाया राज्याचे बंदोबस्ताचा घा.

तदनंतर संपूर्ण रयतेस पाचारून कौल दिवला. येणेंप्रमाणें व्यवस्थायुक्त महाराजांनीं केलें. यदर्यां श्लोकः—

शिवाजी नृपती प्रतापनिधि हा सिंहासनीं रुढला ।
जैसा विक्रम भोज जाण अर्वांनीं अत्यंत वीराजला ॥
दृष्ट्वा बिंकुनि सार्वभौम पद हें संपादितो निश्चयें ।
नाहीं पीडणही प्रजांस अगदीं व्हावें दुर्धनीं निर्भयें ॥ १ ॥
जाणा धर्महि नैषधपारि असे शाहूजी सुनू भूपती ।
कीर्तीची गरिमा भरुनि उरली आमोघता ये क्षिती ॥
व्यारे कौल प्रजांप्रती बदतसें महाराज अत्यादरे ।
न मनारे भय अंतरां अनुदिनीं दंडीन दुष्टां त्वरे ॥ २ ॥
शिवाजी नृपती समर्थ भुतळीं मानूं नकारे भय ।

११. हिंला हरकत=अडथळे.

मिनिट.

१२. मांडजर, महजर=निवाडापत्रक,

६३. फाट=तुटातुट, भांडण.

दिल्हा कौल प्रजांस जाण प्रभुने आमोघ केली दया ॥
 पाच्छाचा शक मोडिलाच निकरें चिंता न कीजे मनी ।
 कीजे कीर्द^१ महामुरीच चपळें दीवा सदा यामिनी ॥ ३ ॥
 शीवाजी [नृपती] प्रजांस वदतो घ्या कौल माझा क्षणी ।
 तुमच्या रे प्रतिपालनास अवनी म्हराज मीरे धणी ॥
 दिल्लीपासुनि जिकिलें निजबळें हें राज्य जाणाच रे ।
 केला हीन हि पाच्छा मुढमती श्रीअंबिकेचे बरें ॥ ४ ॥
 जोडोनी कर आवध्याच वदती जाणा प्रजा भूपती ।
 श्रीरामें वर दीधलाच सदयें पाहें बहुतां रिती ॥
 तैसें पालन ह्या जर्गीच करणें हे प्रार्थना जी पदा ।
 कीर्तीची गरिमा भरुनि उरवी अन्यत्र नाही कदा ॥ ५ ॥
 श्रीरामावत कौल देउनि आम्हां संरक्षणें भूपती ।
 धार्मिका गुण-सागरा प्रभु जर्गी ऐशा प्रजा बोलती ॥
 पडता संकट दर्शनास चपळें द्यावें र म्हां सर्वदा ।
 कीजे दाद विलंबता च नलवी ही प्रार्थना जी पदा ॥ ६ ॥
 देणें कौल असाच जाण अमुतें म्हाज ज चूडामणी ।
 भूपा क्लेश हरुनियां सुख दिजे तं क चिंतामणी ॥
 इत्यादीकहि सेवकांकरि आम्हां नको सर्वथा ।
 तुझा कौल नृपा कदापि न किंज भूमंडळी हो वृथा ॥ ७ ॥
 ऐकूनी शिवभूपती वदतसे जाणा प्रजातें अती ।
 चिंता हे न कीजे कदापि हृदयी अन्यत्र नाही गती ॥
 ऐसें बोलुनियां सनेम वचनें संतुष्टविली प्रजा ।
 माथां ठेवुनि हस्तकासि सदयें दिल्ही समस्तां रजा ॥ ८ ॥
 असा कौल [तो] देउनीयां प्रजांला । नृपा अंतरीं तोष अद्भुत झाला ॥
 प्रभूची लिला वर्णिली चित्रतेनें । अती आदरें हो रघूनायजीनें ॥ ९ ॥
 [नंतर] संपूर्ण सेवक लेकांस महाराजांनीं ज्यांचीं स्वरूपे [जशीं] तदनु रूप
 गौरव केला. संपूर्ण ब्राह्मणांस पात्रापात्र पाहून अपरमित द्रव्यदक्षणा दिधली व अनु-
 पदे वस्त्रे भूषणें दिधलीं. कित्येकांस इनामत अजरामर गावें व भूमि करून
 दिधली व समस्त ब्राह्मणांस घट्टस भोजनें घालून प्रार्थना केली कीं, आम्हांस
 व राज्यास कल्याण चिंतून वृद्धीतें पाववावें. ते समयीं समस्त ब्राह्मणवृंदांनीं
 मंत्रोच्चारे कल्याणप्रदतेस आशीर्वाद अनेक दिधले. महाराजांनीं मस्तकीं वंदिले

६१. कीर्द=जमीन लागवडीस आणणें.

नंतर समस्तांस सन्मानयुक्त निरोप दिधले. तसेंच दर्शनास संन्यासी व शे-
वडे जंगम जोगी फकीर बहुरूपी भाट गवई व डेंबरे ह या सु मागधजनास
वस्त्रे व द्रव्यद्वारा खेरात देऊन समस्तांस संतुष्टविले.

नंतर या समर्थ कार्यास अध्वर्यु महाम्नाधीसमान व्यासोनारायण वसिष्ठ, भा-
रद्वाज, अत्रि, वामदेव, मांडव्य यद्वत् [तद्वत्] सकलवेदशास्त्रसंपन्न राजश्री
गागा भटजी. दीक्षाग्रहणीं गुरुवर्य यांची नवविधा पूजा करून कनकासनीं
रुढवोन नवरत्ने मुक्ताफळे व सुवर्णमिश्रित अभिषेक केला. तदुत्तर गंधाक्षता
परिमलद्रव्ये व विविधप्रस्त्रांतर मोदित सुमने व सुवर्णकमले [याणीं] पूजा के-
ली व दिव्यवस्त्रे अलंकार रत्नखचित लखलखित त्रिषुप्रभेप्राय किंबहुना चंद्रि-
केप्राय ज्योत्स्नाप्रकाशक अर्पिली. व सुवर्णनाणे होन सुमारी १००००० एक
लक्ष दिधले. या विरहित यात्रिक संबंधे दक्षणा होन सुमारी ६०००० साठ
हजार-तदनंतर वारू अरबी सुमार १० दहा व हत्ती पलखदेती सुमार १ दोन
व छात्रा १ एक व पालखी १ एक व चामरे दोन तदुत्तर सुवर्णकलश १०
दहा व समया रुपेच्या ३ तीन सुवर्णताटे दोन व रुपेचे हांडे दोन व तां-
बेचे सुमार ५ पांच व रुपेच्या घागरी सुमार ५ पांच व सुवर्ण तबकें ३ तीन
व रुपेचीं ताहाने सुमार ५ पांच. अर्तंकार कलम्या २ दोन व मोतियांचे तुरे २ दोन
व शिरोपेंच जडिताचा १ एक व कंठी जडिताची १ एक व मोतियाची एक
एकूण दोन व मोतियांची भाळ १ एक व जवांची १ एक व पदके ३-
पाचूच एक वैद्युर्ध्व ४ माण. एकूण तीन व कर्णपत्रा चौकडा एक
व हस्तकडी जडित नवरत्नखचित एक व साधी जोडी १ एक एकूण जोड
दोन व अंगोठिया सुमार पांच नडावास्या व सनगें एक कळस्पाकी व एक
बादली भरनरी व एक बळीवगची सोनेरी व एक रुपेरी जरी व एक साधा
एकूण जोड दोन व शालजोड्या सुमार ५ पांच व पाटावे सुमार ५ पांच
येणेप्रमाणे वस्त्रे व शेजेस जमखीने सुमार ५ पांच व तिवाशा ५ पांच व लेपें
सुमार ५ पांच व पलंगपोस ५ पांच तदनंतर मंचक रुपेचा एक व म्हैशी सुमार
२५ पंचवीस व गार्ई सुमार ५० पन्नास व दासी सुमार १० दहा व धरादत्त
इनाम गांव सुमार १० दहा गंगतीरी व कृष्णातीरी याप्रमाणे संभावना महा-
राजांनीं अतिहर्षोत्कर्षे केली. एक वर्षपर्यंत ब्राम्हण समुदाय घृतदुग्धपचित
घडसात्रे कडून संतुष्टविले. तशेंच दानदक्षणा भूमिग्रामअर्पण पुत्रपौत्री करून
धर्माधिपच या कलियुगीं महाराज जहाले. कर्णादि, विक्रम, भोज, दिलीप, रघु,

१५. बहिरोबाचा किंवा जोतिबाचा भ-
गत तो " डकर. "

१६. जमखाना=सचेंजी, गालिचे.

पंडुपुत्र धर्मराज यांणी महाराजांचें कौतुक विलोकून मस्तकें डुलविलें. ब्राह्मणद्वारा महाराजांनीं महायाग संपादिले. चंडिका व कोटी वाजपेयें व सोमादिक यया-विधि संपादिले. संपूर्ण श्रीदेव अभिमुखें तृप्तता पावले. दीक्षाग्रहणी यज्ञकंकण महाराजांनीं धर्मनृपप्राय किंवा जनमेजय व धु बंधन करून याग सिद्धीस नेले. मख कर्मादि [यास] अध्वर्य गागाभटजी ठ्यासासमान, प्रत्यक्ष वेदोना-रायण, तदनंतरी शापादपिशरादपि वेत्ते ब्राह्मण ऋत्विज श्रुति पारंगत यागी अग्रगण्य होऊन स्वाहा स्वधा घोषें वेदजात तृप्तीतें पावले, श्रीदेवता सानुकूल जहाली, महाराजांचे इच्छित मनोरथ सिद्धीस अंबेनें पावविले, जैसा धर्म-राजें राजसूय यज्ञ संपादिला, किंवा रघुराजें धरादत्त करून संपूर्ण धरा ब्राम्ह-णांस दान दिधली, किंवा हुना जनमेजयांनीं सर्पसत्र अचंब संपादिलें यद्वत् [त-द्वत्] कलयुगी मजाराजांनीं दानधर्माची निस्सीमताच केली. महाराजांची धन्यता भौसल्याच्या कुळीं प्रत्यक्ष श्रीविष्णु अवगरी सर्व यवन औरंगजेबास-हित हतभग्न केला, संपूर्ण कंकणांकित जगती प्रतापें निंकिली, क्षात्रधर्म संर-क्षण करून धर्माधीश होऊन सिंहासनारूढ झाले. जैसा युधिष्ठिरशक व विक्रमशक व शालिवाहनशक तद्वत् शिवशक महाराजांनीं या कलयुगी नवीन चालविला. हा अर्थ श्रीविष्णु अंशाविना होऊन येतो कीं काय ! सज्जानसागर तेच जाणवतात, अज्ञिकांस भ्रम भास अवघा या प्रकारें महाराजांनीं ब्राह्म-णांची यथाविधि संभावना केली.

तदनंतर अष्ट प्रभातांस आयुर्धर्म व वयाकरितां सरंजाम अश्रुक दिधला व लक्ष लक्ष होन एकेकास बक्षीस दिधले व एक हत्ती व अरबी घोडे सुमार ५ पांच नग वस्त्रें भरजरी व तसेंच अलंकार भूषणें. ऐशी कृपा महाराजांनीं करून देणें दिधलें. महाराज शहाजी कुमार शिवनृपति क्षात्रत्व पावोन सिंहा-सनाधीश्वर हिंदुपाति पातशाह जहाले. हें प्रतापकर्माचें वर्तमान पृथ्वीतलवटीच्या भानुप्रभेप्राय विस्तीर्ण जहालें. संपूर्णजनांस परम उल्हास होऊन अपरमित सं-तुष्टता प्रजा पावल्या. यदर्थी श्लोक.

शाला नाथ अनापतारक जगीं शाजीसुनू भूपती ।

पृथ्वीतील प्रजा समस्त हृदयीं आनंद हा मानिती ॥

आतां हे भयकल्पनाच अमुतें नाहीं कदां निश्चयें ।

शीवाजी नरनायका जय असो श्रीअंबिकेचें दयें ॥ १ ॥

सिंहासनारूढ नृपाळ शाला । आनंद हाची अवध्या प्रजांला ॥

ऐसा धणी हरिहरें दिधला प्रतापी । केलेच येवन बळें मुढ अप्रतापी ॥ १ ॥

अभित्रांल क्लेश वाटून आले. हें तपशीलवृत्त बाहादरखान, बादशाहाचा

काका, यांस कळतांच पुढे भीमातारी येऊन छावणी केली. तदनंतर औरंगाबाद येथील वकिलांनी तपशीलवार अर्जी लिहून दिल्लीस पाठविली. हे वृत्त पादशाहास कळतांच तख्तावरून उतरून जनानियांत अंतःपुरांत गेला आणि परम रोगे दोन्ही हात भूमीस घालून आपले देव पीर पैगंबर इलाही रहमानुर [रहीम्], इन्शा अल्ला हुताआला परवरदिगार याचे नाम स्मरून परम खेद केला. दोन दिवस अन्न उदक सेविले नाही. आणि सखेद स्वासोच्छ्वास टाकून बोलिला जे, "खुदाने मुसलमानांची पादशाही दूर करून मराठियांस मेहेर करून पृथ्वीचे तख्त शिवाजी महाराजांस दिधले. आमचा गुन्हा जाहला. बारावी सदी आजच भरली. म्हणोन बहुत खेद केला. अभिनव मोहाचे पर्वत मानिले. मग थोर थोर अमीर वजीर यांनी नानाप्रकारे समधान करून, शपथ घालून तख्तावरि बसविले. तसेच बिजापुर व वरकड पादशाहांस वर्तमान कळोन खेद जाहला. आणि चौथ्यायशी बंदरचे अधिकारी ही वर्तमान ऐकून परम चितार्गवी पडले. एतद्विषयीचा मनांत दुर्जनानी खेद केला, स्वजातीय संपूर्ण क्षत्री रापूत राजे अजमेरीचा सवा जयसिंग व चितोडचा राणाजी महाराज नरसिंह रामानगरीचा रामसिंग व बडा रामसिंग व चिमणाराजा व भीमचंद व कृष्णसिंग व पुरुषोत्तमसिंग व आनंदसिंग व धर्मसिंग इत्यादि संपूर्ण रजपूत राजे यांस अगणित आनंद जहाला.

इकडे महाराज तख्ती बैसोन राज्यकारभार करीत चालले. निजामशाही देश जि केला. संपूर्ण मोगल साम्राज्यास पादशाहांनी सल्लाह करून निराजीपंत व विचक्षण शुद्ध स्वामीकार्यकर्ते यांस नेहमी महाराजांकडील हेजिबीस तन प्रतिवर्षी महाराजांस करभार देऊन खेह संपादिला. वरकड किरकोळ डालिक राज्ये महाराजांनी प्रतापे घेतली. कितेकानि भार देऊन अंकित होऊन राहिले. तुंगभद्रेपासून कावेरी नदीपर्यंत कर्नाटक सौधे सगळीं हा हेतु बहुता रीतीने महाराजांनी धरिला. त्यास सरलण्कर पाठवून साध्य करावे तरी दिवसगत लागेल. यास्तव आपणच जावे असा सिद्धांत करून गोखंड गांवी बहादरखान गलीम आहे तो पाठीवर चालोन येईल अगर आपण गेल्यावरि उपसर्ग करील म्हणोन त्याजकडे निराजीपंत

६७. जनानिया=जनानखाना.

६८. पीर=माधु पुरुष. पैगंबर=ऋषि, प्रणेता (महंमद). इलाही=ईश्वर. रहमानुर रहीम=अत्यंत दयावंत. इन्शा अल्ला हुताआला=जर सर्व शक्तिमान् ईश्वराची इच्छा असेल तर. परवर दिगार=पोषक, पोशि-

दा, पालन करणारा.

६९. बारावी सदी=बारावे शतक. मुसलमानांच्या देवाने बारा शतके हिंदुस्थानचे राज्य कराळ असा वर आपल्या अक्तांस दिला होता अशी समज जुने मराठी लेखांत अनेक स्थळी आढळते.

न्यायाधीश द्रव्य अलंकार रत्नखचित देऊन पाठविले. आणि अंतर्गंगा सख्य केलें. आपणांस कर्नाटक ध्यावयास भारी कौजेनिशीं जावें लागेल एक वर्ष पर्यंत तुम्ही राज्यांत काहीं उपसर्ग न करणें ऐसें सांगोन ठायीं ठेविलें. आणि सेना निवडून पागेपैकी पंचवीस हजार स्वार व १५ नाथ नारायण सर कारकून समागमें महाराजांनीं घेतले. पेशवे व सुरनीस व बरकड लष्कर राज्य-संरक्षणास ठेवून विचार केलें जे, द्रव्य पाहिजे ते खजिन्यांतील वेंचूं नये, नूतन संपादून व्यय करावा आणि गैरजैस देश साधावे. ऐशी तजवीज करून भागानगरचें पादशाहींत द्रव्य उदंड आहे तेथें निष्ठुरता करावी तर ते करभार देतात याजमुळे सख्य करून भेटी घ्यावी. भेटी अंतीं सर्व अनुकूल करून देईल. ऐसा विचार करून प्रल्हादपंत हेजीव तेथें होते त्यांस लिहिलें. त्यांणीं पादशाहास कळविलें. नंतर तानाशाहा यांणीं चिंतांत बहुत शंका धरिली. जैसा अफजलखान बुडविला, शास्तीखान पराभविला, तदनंतर दिल्लीस जाऊन औरंगजेब पादशाहास विक्रमोपराक्रम दाखविला; ऐसा एखादा अनर्थ जहाला तरी काय करावें ! यास्तव भेट न घेतां जें मागतील तें द्रव्य देऊं " ऐसें पादशाहांनीं सांगितलें. मग पादशाह : दिवाण अकांणा मादंगापंत यांस शपथ देऊन भेटांत काहीं अपाय नाहीं, स्नेहाचे रीति भेट घेऊन जातील ऐशी बळेकटी होऊन दरम्यानानीं प्रथम भेटी घेऊन नंतर महाराजांनीं भेटावें. असा निश्चय करून प्रथम दिवाण भेटून आले. मग महाराज लष्करसह मजल २००० करून आलिले. ते गानगरची हद्द लागली तेव्हा रयतेस उपसर्ग करूं नये, तसनस करूं न. ऐशी ताकीद केली. कोणी अमान्य करील त्याचें पारपत्य होईल ऐसें राज मुक्काम जेथें होईल तेथें खुष खरेदी सर्व पदार्थ घ्यावे. जुलूम जास्ती करावा. हें वर्तमान पादशाहास कळोन संतुष्ट जहाला. महाराजांस दोन चार गांव पुढां सामोऱ्यां यावें ऐसें केलें. तेव्हां महाराज परम चतुर, स्वकार्यास दक्ष, अष्ट पैलू, साधक, सबब शपथ घालून सांगोन पाठविलें कीं, तुम्हीं पुढें सर्वथा न यावे. त्याजवरून पादशाहा परम संतुष्ट जहाले. अकांणा मादंगा हे पुढें येऊन महाराजांस घेऊन शहरास गेले. महाराजांनीं तमाम लष्करास ताकीद करविली. मातबर सरदार व हुजुराथ पागा शिल्लेदार यांस स्वमुखें आज्ञा केली जे, आज उत्तम रीतीची तयारी करणें. त्याजवरून सर्वांनीं भरजरी बादली मंदील व चादरा

७०. गैरजस-न जिकिलेले, ताब्यांत न आणलेले.

७१. अकांणा व मादंगा हे दोन बंधु

मोठे मुत्सद्दी होते. ते दोघे मिळून गोंकळ कोंक्याचें राज्य चालवीत होते.

७२. दरम्यान-मध्यस्थ.

आदली व झगे भरजरी एकीकडून केले. अलंकार सोनियांची कडी तोडे व चौकडे पदके मोहनमाळा तुरे कलग्या शिरपेच ऐशी भूषणे घातली. तसेच घोडेझुंगार जीन भरजरी, सकलादी चुंयट्या कंडे हुंमे कलग्या सैजे सैडका व जरी पाखरा. कणी गुच्छ लाविले. घोडे एकापरीस एक बल्लेमत भातभातीचे तरुण नटनागर उड्डाण करित चमत्कारे बायुवेगे समान. हत्ती पल्लवदंती काळे कानळासारखे उत्तम उन्मत्त पंचरंगे रंगविले. आरक्त शेंदुरे डवरिंहे. पाखरा भरजरी व कंठी घंटा साखळी व जडावाचे टकाचे तदनंतर भाळी सुवर्णाची पिंपळपाने अश्वत्थपर्णातुल्य विराजली. वरती भरजरी निशाणे. गजस्कंधी हस्तकी अंकुश सजवून महात आरुढले. तदनंतर महाराजांचे पालखीपुढे चौफेर बारा हजार मावळे सदट बल्लेमत स्मश्रू पिंगट, एकापरीस एक धराईत बंदूक बरची व सांगावाले व इटेकरी व पटेकरी व बाणेकरी व हस्तकी तीक्ष्ण फिरंगा जेर्नी व हेल्मी व मॅकैरबी कैर्या कोयते भांडू गुदें निमचे व ईसपात व दुदुमे येकेल्या व कांबिटे समशेर बहादर महाराजांचे विश्वासू. त्या वरी दिवसेंदिवस कैमाल मेहेरबानगी. सर्वास लोक पाहून कोणास कडी सफेरुपेची, कोणास चौकडे व मोहनमाळा व सरदारांस सकलादी व खुरतणीचे ठोळणे व इजारा व नाइकास भरजरी चादरा समस्त लोकांस ताडपदरी व पैठण. आसोड्या व नुमलेदार व नाईक व सरदार यांस जरी मंदौल व लोकांस कसुंबी *तिव. गगगमाणे, लिभास केले. महाराजांनी रत्नखचित अलंकार देदीप्यमान व वस्त्रे अगदी भरगच्च बादली व पदके संवेष्टित मुक्ताफळां माळा ऐसा भरपोषाख केला. दृष्टी नवरत्नखचित फिरक्यांची ढाल, श्री तुळजा फिरंग, सुवर्णजडीत

७३. एकीकडून=झाडून, एकसा.
७४. चुंयट्या=घोड्याच्या आयाळांच्या वेण्यांस लाविलेल्या फितीच्या सकलादीच्या किंवा साटिनच्या धांगोट्या.
७५. कंडे=कंठभूषण, कंठे (घोड्याचे)
७६. हुंमे=अश्ववतंस, घोड्याचे तुरे.
७७. सजे=मोत्यांचे अगर सोन्याच्या मण्यांचे वर्तुलाकार भूषणविशेष.
७८. सडका=चौरी.
७९. भातभातीचे=नानाप्रकारचे.
८०. टकाचा=टोपी.
८१. जुनबी=दक्षणी.
८२. हेल्मी हालमी=चंद्रयुक्त, चंद्र काढलेल्या.

८३. मकरबी मगरवी=पाश्चात्य, पश्चिमेकडून आलेले.
८४. कत्या, कतिया, कती=करवालिका.
८५. माडू हरणाच्या शिंगास पोलादी टोपणें बसवून केलेले शस्त्र.
८६. इसपात ?
८७. कभाल=पूर्ण, भरपूर.
८८. खुतणीचे=अर्धे रेशीम अर्धे सूत याणीं विणलेले पडेदार कापड खुतण (काबूलप्रांत) येथे तयार होतें तें.
८९. ताडपदरी, ताडपत्री=एका प्रकारचे रेशमी, चौकडीचे कापड.
* तिवट=पागोटें.
९०. लिभास=पोशाखाची तऱ्हा.

परजेची. वाम हस्तकी बिचवा वामखें. जरीचे हांगियाचे अंतरभागी नैरवरी बारीक कडियाची लोखंडी जिरे. मस्तकीचे मंदिलांत नरवरी लोखंडी तोडा. तदनंतर कटिमंडळी पेटोवरि भरजरी बुट्टेदार पटका. कमरेस नडित परजाचा खंजीर. याशिवाय बारीक हत्यारे गुप्त रक्षिलीं. महाराज गजराज प्रचंड हस्तिप्रथी अंबारीत आरूढ जहाले. सरकारकून खवासखानेंत बैसोन गेरचलें उडवांदयास लागले. हस्ती संपूर्ण अलंकार शृंगारिले. तगठी पाखरा व कंठी सुवर्ण सांखळ्या घंटायुक्त मस्तकी टंक्यांचे नडिताचे. चहूपदी सुवे तोडे. भाळीं सुवर्ण पिंपळाचीं पर्णे. शृंगारदंड मस्तकपर्यंत आरकत शेंदूरें रंगविला. तदनंतर शृंगार आननीं शृंगार दिधली. शिवाजी महाराज छत्रपति सिंहासनाधीश्वर द्वितीय गगनवासी प्रभाकरच, [ज्याणें] भूतलवटाचे ठायीं स्वता येऊन महाराजाचे आननीं वास केला. घराधीप समर्थ नरचूडाभणि हिंदूपति पादशाह यापुढे राजवाहनाचा घोडा कोतवाल सुमार ५० पन्नास सुवर्ण अलंकारे विराजलेला. कडेपट्टे सडका चढवा इरवला सजें बुमे कलग्या सुवर्ण तकटी जीन व कांहीं नडित न रंगानकित, पायीं सोन्याचे तोडे, रिक्किया नडित, पाखरा भरजरी, प्रथी गेंद सैनियाचे नडित, याप्रमाणें घोडे अरबी व इराणी व हवशी व मारवाडी व देर व कच्छी याप्रमाणें पुढें नटनागर वारियासही परते करणार. नांविनिर्भावितपशीलः—

१. श्रीवर्धन.	१. नटनागर.	१. वानीप्रसाद.	१. मोतिराज.
१. चितोडा.	१. गुणसागर.	१. इयराज.	१. मातंडप्रसाद.
१. गंभीर.	१. अर्धार.	१. सारंगमधुकर.	१. माणिकरान.
१. तौजी.	१. कुमेत.	१. हरगाण.	१. हिरां.
१. कंदर्प.	१. पर्वतराज.	१. तुरकी.	१. ताजी.
१. पवन.	१. मलकाची.	१. दलजित.	१. हवशी.
१. निळामुंगशी.	१. गंडवहीर.	१. कणमण.	१. गरूड.
१. चिंतामणि.	१. वरुणराज.	१. गोवर्धन.	१. दूरराव.
१. सरनाईक.	१. घोडीकंठमाळ.	१. शामकर्ण.	१. सौदामीन.
१. सालेजी.	१. चांदणी.	१. बहिरबाज.	१. परी.

११. परज=मूठ.
 १२. नरवरी=नरवरास हांगारी.
 १३. जिरे जाळीदार कवच.
 १४. खवासखाना=परिचारकाची जागा
 १५. ताजी=अरबी.

१६. निळा-शुभ्र.
 १७. सालोजा, - 'शालिहोत्र' (अश्व-शास्त्र) या शब्दावरून हें नांव दिलें असावें.
 § कुमेत=पिंपळयारंगाचा Bay horse.
 १८. "लालकाचा" ? लालरंगाचा ?

१. कागोदा.	१. मैनावती.	१. मदन.	१. नागप्रीण.
१. अबलक.	१. मंदाकिनी.	१. हणमंत.	१. जयंती.
१. सर्जा.	१. जर्दी.		

५०.

घोडे एकेचाळीस व मोदवाना नऊ एकूण कोतवाल पन्नास व हत्ती राज-
वाहनाचे शृंगारिले पंधरा. नांविनीशी बितपशीलः—

१. उत्तमगज.	१. बलखुद.	१. ऐरावत.	१. बालसुंदर.
१. महंकाल.	१. कालपाहाड.	१. मनरंजन.	१. गजराज.
१. गजियाबीज.	१. वीरभद्र.	१. शंभुप्रसाद.	१. श्रीभवानीप्रसाद.
१. खंडेराव.	१. कर्पूरगौर.	१. नंदराज.	

१५.

एकूण हत्ती पंधरा सन्मुख महाराजांचे दलभारी विराजले. तदनंतर महा-
राजांचे पुढे चौपदार व महालदार व भाट गर्जना करूं लागले. भेरी व
नगारे व तुरतुरे कर्णे हमामा सड्डरी पावे मृदंग वाजत्रे ऐशीं नानाप्रकारचीं वाद्ये
वाजो लागलीं. नादें अंबर केदले. भाट ब्रीदें पढो लागले येणेंप्रमाणें
महाराजांचीः—

सब दुनयेके आंफिनाब शहाजी छत्रपति शिवराज ॥ श्रीशंकर विष्णु
अवतार श्रीराजत हे राजनः गें शिरत. ॥ बीजापूर हैदराबाद बांकी अच्छी दौ-
लताबाज ॥ जोर बर जोरसे काफरकू मार डालकर किया अपना काज ॥ १ ॥
वह महाराज शिवराज ॥ धृ० ॥ अफजल हुवा बल बहादुर हुवा गाफिल ॥
शिवराजनकू नही तमा ज्यानी दौलतसे किया फैसल ॥ शाबास कख्यातन की
ई शास्ति हुवा बद मस्त ॥ नवरंग दीलसे दिलमों मंगता है भिस्तै ॥ २ ॥
ऐशी महाराजांची कीर्त वर्णावयास लागले.

तदनंतर सुमुहूर्त पाहून पादशाहाचे भेटीस नगरामध्ये चालिले. पादशाहा-
नीं संपूर्ण नगर शृंगारिले. चौफेर बिदीस कुंकुम व केशराचे सडे रंग बिरंग
घातले. व बरकड त्या रांगोळ्या गुलालाच्या व अंबीराच्या घातल्या. व गु-
ढिया तोरणें व निशाणें नगरामध्ये लाविलीं. नगर नागरीक लोक कोट्यानु
कोटी उभे महाराजांस पहावयास लागले. व समस्त नारीजन पडदियांतील

९९. मादवाना, मादयाना=घोड्या.

१००. आफताब=सूर्य.

१. शिर-ताज, सर-ताज=शिरीचा मु-

कुट.

२. भिस्त, बेहेष्ट=स्वर्ग.

पठाण व मोंगलांच्या व मराठ्यांच्या स्त्रिया पडदे जाळीचे त्यांतून पाहू लागल्या. आणि पाहून परम समाधान पावून एकमेक बोलू लागल्या जे, मा देखो तमाशा ! अकलसे नजर करो, महाराज बडा. इस दुनयेमे तुजा नही. बाकी तसवीर पीर पैगंबर इलैहीकी. राजा तुम् जीता रहो. जानी दौलत सब रक्ष करीर. ऐसा मुसलमान व रजपूत कायत खत्री व *पारशी यांचे स्त्रियांनीं संतोषरूपे दुवा दिधला. ब्राह्मण मराठे व अठरा पगडजातीचे बायकांनीं आशीर्वाद देऊन सोनेरूपेचीं पुष्पे मस्तकीं महाराजांचे उडवोन बैलादुरी व सतगे करून ओवाळिले. त्यांस वस्त्रे व द्रव्य दिधले. गोरगरीब फकीर अनाथ यांस खैरात केली. स्वारी गर्जना करीत सेनासंभार सहित चालली. जैसा नंदनवनास श्रीहृद्वेद्र चालिला, किंवा दशानन राक्षस चमू घेऊन निघाला, अथवा श्रीरामचंद्र विजयी होऊन अयोध्याभुवनीं प्रवेशला, किंबहुना यादवसेनेसहित श्रीकृष्ण धर्मराजाचें दर्शन ध्यावयास इंद्रप्रस्थास चालिला, कीं पंडुआत्मज सिंहासनीं विराजला, यद्वत् शिवछत्रपति तानाशाह पादशाहाचे नगरी प्रवेशला. थोकात थोकात मिरवत महाराज निधि चालिला. पादशाहाचे दादमहालास पावले. वाद्यांचा एकच गजर लागला. पादशाहास महालाखालें उतरों नका, आपणच येतो, म्हणोन शपथ घालेन सांगोन पाठविले. मग पादशाहा वरीच राहिले. महाराजांनीं आपल्या लोक कमरबस्तीनिशीं जैमग्या पेटवून महालाखालींच उभे केले. आर्ी नानादपंत व प्रव्हादपंत व सोमाजी नाईक वसनागरचे यांसह वर गेले. त, पादशाहा पुढें येऊन क्षेमालिंगन होऊन एकासनीं बसले. मादंगा व अकाणापंत बैसले. वरकड उभे राहिले. उभयतांचे स्नेहाचें बोलणें जहालें. पादशाहाच्या स्त्रिया समस्त शरूक्यांतून पाहून थक्क जहाल्या. पादशाहा खूष जहाले. समग्र एक प्रहर बैसोन, महाराजांचे पराक्रमाच्या गोष्टी ऐकोन, नंतर कितेक नानापरीचे अलंकार रत्नजडित अमोलिक व भरजरी वस्त्रे व हत्ती पांच व घोडे सुमार दहा व लोकांस वस्त्रे देऊन महाराजांस निरोप दिधला.

तदनंतर महाराज आपले स्थळास चालिले, महालाखालीं रघुनाथ नारायण व हुंबीरराव व वरकड सरदार लष्कर ठेविले त्यास समागमें घेऊन चालिले.

१. साधुपुरुष, पैगंबर महंमद आणि ईश्वर यांच्या नंतर याची (राजाचीच) तसवीर चांगली.

४. सर्व दौलत आणि तूं निरंतर शाबूद रहा.

* ' पारशी ' असें मूळांत स्पष्ट आहे.

पारशी स्त्रिया तेथें त्यावेळीं कशा आल्या ?

५. बलादुरी- हात ओवाळून कानाशीं बोटें मोडणें.

६. सतंगा-बळी.

७. जामग्या=बन्या, तोडे.

मार्गी येतां मार्गती लोकांस खैरात केली. हे महाआश्चर्य मानून, स्वारी उभी राहून, जनांचा तमशा पाहू लागले. यावरि पादशाहाचें मन स्थिर जहालें कीं राजे प्रामाणिक, वचनाप्रमाणे अंतर पडों न देतां आपणांस रक्षिलें. क्रिया जतन केली. पादशाहास आश्चर्य वाटून प्रल्हादपंत यांजवरि मेहेरबानी करून बक्षिसें दिधलीं. कीं तुम्ही प्रमाणीक म्हणोन नावाजिलें आणि निरोप दिधला. दुसरे दिवशीं मादंणापंतीं महाराजांस परम अत्यादरें समारंभ करोन मेजवानीस घरास नेलें. आणि आपले मातुश्रीचे हातें स्वयंपाक करचून जवळ बैसून भोजन करविलें. नंतर अलंकार वस्त्रे हत्ती घोडे नजर करून स्वस्थळापर्यंत जाऊन पोहोचतें केलें. तदुत्तर पादशाहानीं मादंणापंतास बोलावून नेऊन सांगितलें कीं, महाराजांस जें काय पाहिजे तें देऊन संतुष्ट करून निरोप द्यावा. ऐसें ठरवून सुमुहूर्त पाहून पुन्हा मामती महाराजांस आणिलें. आणि द्रव्य जडजवाहीर मोठे रत्नाचे अलंकार हत्ती घोडे अपरमित देऊन गौरविलें. कारकून व सरदार यांचा मुजरा जहाला. तदनंतर सरदारांचे पराक्रम पाहून सर्वास वस्त्रे भूषणे दिधलीं. आणि सर्व प्रसंगीं आपणास सद्ग असोवें ऐसें बोलणें निश्चयाचें जहालें. तेसमयीं महाराजांनीं पादशाहास आपण चित्तंत अन्यभाव न कल्पितां शपथ देऊन व शपथ पादशाहापासून घेऊन, परस्परें ऐक्यरूपता होऊन, पादशाहांनीं महाराजांस निरोप दिधला. प्रतिवर्षीं कर-भार देणें तो प्रल्हादपंतास नेहम आणजावळ आमचे निसर्बतीनें असो दिजे ऐसें बोलिले. राजे आपले रु. आले. नंतर भांगानगरचे मोठमोठे सरदार पंचहजरी हप्तहजरी याणीं जवान्या केल्या. ऐसा बहुमान जहाला. महाराज एक महिना तेथें होते. तेथून द्रव्य वस्तभाव जडजवाहीर घेऊन आबादानी जहाली.

तदुत्तर चंजीकडे सैन्य समुदाय घेऊन चालिले. श्रीशैल्यपर्वतास जाऊन दर्शन व नीलगंगेचें स्नान तीर्थविधी हीं तेंपादिलीं. स्थळ विलोकून परमानंद पावले. कैलासच दुसरें ऐसें भासून तेथें शरीर अर्पणें ऐसें योजिलें. तेवेळीं श्रीतुळजापुरनिवासिनी महाराजांचे अंगीं संचारून बोलिली जे, “तुजला या गोंष्टीनें मोक्ष नाहीं. हें कर्म करूं नको. पुढें तुझे हातून धर्मकृत्य कर्तव्यता उदेली आहे.” ऐसें समजोन सांगोन अदृश्य जहाली. नंतर सावध जहालियावर हें वृत्त महाराजांस सरकारकुनींनीं श्रुत केलें. मग शिरकमल अर्पण करावयाचें राहिलें. पुढें कर्नाटक देश साधावा म्हणोन चंजीस जाऊन वेढा घातला. आंत खान खान विजापूरकरांचा वजीर याचा पुत्र रूपखान नासर महमदखान होता. त्याशीं राजकारण करून कौलानें बाहेर काढला. आणि फत्ते केली. व त्रिमळी

महाल म्हणोन आहे तेथे खैरखान लोदी वजीर बिजापूरचे पादशाहाचा हजार पठाण हत्ती सामान द्रव्य अगणित होतें तो चालोन आला, त्यास युद्ध करून जोरावारीने धरिला. पांच हजार घोडा व बारा हत्ती पाडाव केले. जड जवाहीर भारी हस्तगत जहालें. युद्ध कांहीं सामान्य ऐसें जहालें नाहीं. नेस्तनाबूद अ-मित्रास करून यश महाराजांनीं संपादिलें. आणि महाराजांचे धाकटे बंधु ठंय-कोजी राजे यांणीं चंदावरचें राज्य साधून राज्य करित असतां त्यांणीं आपले कारकून घेऊन कावेरी तीरां आले. बंधु बंधूंची भेटी जहाली. व त्यांजकडील कारकून काकाजीपंत पिंगळे व कोनेर महादाजी मजमदार जगंनाथपंत व ठंयकाजीपंत वगैरे भेटले. नाटकशाळेचे पुत्र भिवाजी राजे व प्रतापजी राजे व रायभान राजे व वरकड सुद्ध वगैरे भेटले. महाराज बहुत संतोषी जहाले. परस्परें मेजवानी व देहणगी जहाली. मग महाराजांनीं ठंयकोजी राजे यांस प्रश्न केला कीं, “ आम्हीं वडिलांचा निरोप घेऊन, पुणेस जाऊन राहिलों. तद-नंतर श्रीभवानीशंकरवरदेें व वडिलांचे पुण्यप्रतापे पराक्रम करून, राज्य साधून, दिगंत कीर्ति केली. अदलशाही व कुतुबशाही व खेदर भागानगर तहद नर्म-दापर्यंत स्वराज्य कर्नाटक आदीं करून संपादिलें. दिल्लीस जाऊन औरंगजे-बाची भेटी पराक्रमें करून घेऊन कौतुक दाखविलें. बावीस पादशाही अमीर तेजहीन करून गर्दीस मेळविले. शास्तीखानास शास्त केली. प्रथम आहुतीस अफजलखान भुजाबल बहादर याचें अर्पण दिधलें. दिल्लेश्वराचे काका व शाहाजादे यांस आली वाट भुलविली. उजेबास पाण्यांत दिसत आहे, अटके अलीकडे लौकिक संपादून कीर्ति स्व. रुढविरजे. औरंगजेद, होन केला माझिये बळाचा क्षयरोग दिल्लेश्वरास लागला. याजमुळें वांचतां दिसत नाहीं. या कलियुगीं कृतात्रेताद्वाराचे पुण्यश्लोक राजे श्रेष्ठ श्रेष्ठ धर्मादि रघु दिलीप विक्रम भोज भरत ऋतुपर्ण यांचे पंक्तीस श्रीगागाभटजीनें लक्ष ब्राह्मण मे-ळवून, यथाशास्त्रे जाडित रत्नखचित सुवर्णाचें सिंहासनारूढ करून मुंजीबंधनें क्षात्रत्व संपादिलें. सार्वभौमपदास पात्र केलें. हा कीर्तीचा ध्वज लाविला. श्री-अंबावरदेें सत्तावीस पिढ्या राज्य वंशपरंपरा प्राप्त जहालें. हा महिमा श्रीरूपेचा. तुम्हीं नवें राज्य चंदावरचें साधिलें. ऐशियास वडिलांचे बारा बिरुदे, आपण वडील पुत्र आणि पराक्रम दिवसेंदिवस अधिकोत्तर केला, बारा बिरुदे कराव-या काय अशक्य ? परंतु वडिलांचे वळचीं आहेत तीं, वडील आपण, आपणाज-वळ असावीं म्हणून मागितलीं. त्यांणीं दुराग्रह करून दिल्लीं नाहींत. तन्मुळें परम रागें चंदावर प्रांत जेर केला. परंतु ठंयकोजी राजे यांणीं महाराजांचें वचन मान्य न केलें. वैषम्यता उत्पन्न जहाली. ठंयकोजी राजे यांचे कारकून व

कारभारी याणीं त्यांचे पोटांत भय घातलें कीं, तें खल्ल करून बिरुदे घेतील व जबरदस्ती करतील. ऐसे सांगोन रात्री पळविलें. नंतर दुसरे दिवशीं महाराजांस वर्तमान कळोन आश्चर्य केलें कीं, काय “निमित्त पळोन चंदावरास गेले ! आम्ही काय त्यास धरीत होतो ! आम्हास बिरुदे घेऊन काय करावी ! आम्ही अष्ट दिशेस बिरुदे लाविली आहेत. वडिलांची वस्तु यास्तव सहज मागितली. नाही दिव्ही तरी द्यावी. उगेच पळाले. ते धाकटे बंधु धाकुटणाची बुद्धि केली, आणि त्यांकडील सरदार व कारकून सांपडलेले आणून त्यांस वस्त्रे भूषणें देऊन चंदावरास पाठविलें. संताजी राजे महाराजांचे कसालेदार मर्द कायकर्ते पुत्र, परम पराक्रमी, समशेर बहादर, महाराजांचे भेटीस आले. भेटी जहाल्यवरी त्यांस कर्नाटक प्रांती हजार घोड्यांची दौलत देऊन नावाजून फौजेनिशी ठेविले. तदनंतर बेळूरचे कोटांत अदलशाही ठाणें होते. तो कोट म्हणजे पृथ्वीवर दुसरा जाम्यनेस नाही. कोटा सभोवते खंदकांत जितें पाणी भरपूर. हजारो सुसरी व गेठेभोठे मासे व कांसवे तैशीच अनेक उदकांतील जलचरें. त्या कोटाचे फांजीचून दोन गाव्या जोडोन जाव्या. अशी मजबुदी पडकोटाची. राज फांजीस फेर कळासुत्री फिरकिया. त्यांस गोळा लागतांच फांजीस व कोटास लागवणसी गरम नाही. कोंकण प्रांती समुद्र तीर कल्याण भिवंदी पासून कुडाळपर्यंत जंति त्यांत] जैतासिंधुदुर्ग राज्याचा जिवाळियाचा किल्ला, तैसा कर्नाटक प्रांत बेळूरचा किल्ला. त्या कोटास वेढा घालून महाराजांनी फत्ते केला. परंतु उद्दी जागजागां कांठ होते ते घेतले व आणवी नेवही वसविले. ऐसे शंभर किल्ले व कोट [वसवून] त्या प्रांती बारा लक्ष होनांचे राज्य साधिलें. चंजी म्हणजे बिजापूर भागानगर तैशी तख्ताची जागा. तैथे महाराजांनीं रहावें. परंतु इकडाल राज्य उदंड, संरक्षण जहालें पाहिजे, या कारणें चंजीस रघुनाथ नारायण यांस मजमू सांगोन कर्नाटक प्रांतींचो देखरेख करणेची यत्तयारी देऊन चंजीस ठेविले. तूर्त फौज असावी म्हणोन हुंबारराब सरनोबत सेनेसहित ठेविले. आणि राजे याणीं आनंदराव व मानगज मोरे हे दोघे सरदार फौजेसहवर्तमान समागमें घेऊन चंजीसून निघोन घांठ काबीज केला व कितेक गड वसविले. तदनंतर पुंड पाळेगार मारून गर्दीस मेळविले. ते प्रांती रंगो नारायण महत्कार्य कर्ता म्हणोन प्रांत स्वाधीन करून ठेविले. त्यांचे परामर्शास लोक कोल्हार प्रांती मानाजी मोरे यांस फौजेनिशी ठेविले. मग आनंदराव बरोबर घेऊन महाराज कोपलास

† महाराजांचे-शहाजी महाराजांचे.

८. फाजी=प्राकारवेदिका, तटाची गच्ची.

१. घाट=कर्नाटकांतून मद्रासकडे जा-

तांना लागतो तो.

१०. सूळांत 'कोपलास' असें आहे.

आले. तें स्थळ व लक्ष्मेश्वरचा कोट घेतला. खानगोंडा देसाई पळोन गेला. तेथून संपगांव प्रांतांत येऊन बेलवाडी कर्पाती" मार्गे येत असतां तेथील देसाईण लालबी इणें कही कांबाडाचे बैल नेले. हे वर्तमान कळोन बेलवाडीस वेढा घालून सत्ताविसावे दिवशीं कोट घेऊन देसाईणीस धरिलें आणि शिक्षा केली. बेलवाडीस वेढा असतां वर्तमान आलें कीं, बाबुलीखान जमावानिशीं इकडे येऊन कोल्हापूर तारळें प्रांतीं उत्पात करितो. त्याजवरि निळोजी कोठे" यांसि फौजेनिशीं रवाना केलें. त्यांणीं येऊन तुरंबनजीक गांठून त्यास बुडविला. हे वर्तमान महाराजांस कळतांच नौबत सुरू करून शर्करा वांटून संतोष केला. इतकेंत जासुदांनीं फत्तेची खबर आणिली त्यास सोनेचीं कडीं वस्त्रें दिधलीं आणि निळोजी कोठे यांस भरजरी वस्त्रें व उदक, तुरा मोतियांचा व कलगी व कडी व हत्ती १ एक व घोडे २ दोन बहुमान पाठविला. वरकड सरदार लोकांनीं खस्त मेहनत केली त्यांस गौरवाचीं वस्त्रें व राजमुद्रांकित आज्ञापत्रें पाठविलीं. तदनंतर बेलवाडीहून कूच करून पनाळियास आले. निराजीपंत [यांस] बहादूरखान [याचे] हेजिनीस ठेविले होते तेही खानाचीं वस्त्रें भूषणें घेऊन आले.

कर्नाटक प्रांत हंबीरराव सरनोबत सभ्राभ्य रघुनाथ नारायण मजमदार ठेविले. हे वर्तमान कळोन ठयको. यांणीं आपली फौज व बाजे पाळेगारांची फौज मिळवून हंबीरराव यांचा चालोन आले. फौज चौपट आणिली. नंतर युद्ध जहालें. महाराजांचा पुण्यप्रसाद अधिक आणि भाग्योदय विशेष. हंबीरराव यांणीं मोठें युद्ध केले. लोक एक हजार पडले. ठयकोजी राजे यांजकडील चार हजार घोडे पाडाव केले. अशी फत्ते जहाली. पाडाव केले सरदारांस वस्त्रें व घोडे देऊन निरोप दिला. पुढें रघुनाथपंत व हंबीरराव चालोन चंजावराकडे आले. मग ठयकोजीराजे यांणीं भल मनुष्य पाठवून सख्य करावें ऐसें केलें. त्यांणीं सविस्तर विनंति महाराजांस लिहिली. त्याचे उत्तर ठयकोजीराजे धाकटे आहेत, मूल बुद्धि केली तरी बंधुच, त्यांस रक्षणें. राज्य बुडवूं नये. असें पाठविलें वरि सल्ला ठयकोजीराजे यांणीं करून द्रव्य उदंड दिधले. मग हंबीरराव यांस सेनेसह वर्तमान निरोप देऊन या प्रांतीं पाठविलें. रघुनाथपंतीं दहा हजार स्वार व पागा शिळेदार जमा करून कर्नाटक प्रांतांत निर्भय राहिले.

११. कर्पाती=महाल.

१२. कांबाडाचे=ओझ्याचे.

१३. 'कांटे' की 'कोठे' ?

१४. बहादूरखान दिल्लीचा सरदार.

१५. बाजे=इतर किरकोळ.

हंबीरराव महाराजांजवळ आले तेवेळीं नांवाजून बक्षिसें दिधलीं आणि पुढें महाराजांनीं अवघें सैन्य घेऊन जालनापूर शहर मोगलाईत होतें त्यास जाऊन, वेढा घालून, पेंठ मारून, शहर लुटून फत्ता केलें. तेथील फौजदार व जेज-ईचा दरोगा या प्रांतीचा होता, तो कैद करून धरिला. तेथें द्रव्य व सोनें, रूपें, कापड, जडनवाहीर, घोडे व हत्ती उंटें पैदास्त करून मोगलाई फौजेशीं युद्ध जहालें. शिंदेजी निंबाळकर महाराजांकडील पंचहजारी पडला. तदनंतर तीन दिवस युद्ध जहालें. रणमस्तखान शिकस्त केला. तो त्याचे कुमकेस केशरसिंग बडा रजपूत व सरदारखान व बाजे उमराव ऐसे वीस हजारनिशीं येऊन तीन कोशावरि राहिले. मग केशरसिंग यांणीं अंतरंगें सांगोन पाठविलें कीं, उभयपक्षां भाऊपणा आहे. आमची गांठ पडली नाहीं तों तुम्हीं कूच करून निघोन जाणें. हें वर्तमान कळोन महाराज तेथून कूच करून निघोन जावें तर लष्कर जडगीर जहालें होतें. मार्गानें कैसें जावें ऐशी तजवीज केली. ते समर्थी बहिरजी नाईक जासूद याणें कबूल केलें कीं मोगलांची गांठ न पडतां लष्कर घेऊन साहेबांचे ठिकाणास पाववितों. त्याणें रात्रदिवस अवकाश न करून कोठें मुकाम न करितां पट्टा किल्ला तेथें लष्कर आणिलें. बहिरजी नाईक याजवरि महाराज संतोषी ह्मणे त्याच्याकडे जागविले होते तें माफ करून आणखी बक्षिसें उदंड दिधलीं. मग लष्कर घेऊन देशास आले.

पुरंदरा नाजिक असतां ज्येष्ठ पिता संभाजी राजे असून मोगलाईत जाऊन दिलेलखानास भेटले. त्यांणीं बहुत सन्मानें ठेवून घेऊन दिल्लेस लिहिलें कीं, शिवाजी राजे यांचे पुत्र जाले आहेत. त्यांस नांवाजावें म्हणजे राज्यांत फूट होऊन महाराजांचें लष्कर फुटोन येईल. किल्ले कोट साधतील. असें हितावह लिहिलें. त्याजवरून पादशाहानीं विचार केला कीं राजे यांचे पुत्रास नांवाजिलें असतां पादशाहींत फितवा करून बुडवील. याजकरितां नांवाजून हुजूर आणोन कैदेत ठेवावें. ऐसा विचार करून दिलेलखान यांस हुकूम पाठविला कीं, संभाजी राजे घेऊन हुजूर येणें. तों या पूर्वीं दिलेलखानाचे वकिलांनीं जहालें वर्तमान लिहिलें. ते येऊन पावतांच इमानास खोट न करितां संभाजी राजे यांस सुचना करून पळविलें. ते पनाळेस आले. हें वर्तमान महाराजांस पुरंदरी कळतांच संतोष पावोन पुत्राचे भेटीस पनाळेस गेले. पिता पुत्र भेटून बहुत आनंदयुक्त होऊन म्हणों लागले कीं, “लेकरा, मज सोडून कोठें गेलास ! औरंगजेबाचा आपला दावा. तुजला दगाच करावा, परंतु श्रीदया करितांच उठोन आलास. थोर कार्य जहालें. आतां दोघे

१६. जडगीर-भारावलेलें जड झालेलें | (लुटीच्या भारानें.)

पुत्र ज्येष्ठ तुम्ही, कनिष्ठ राजाराम. ऐशियास हें सर्व राज्य आहे याचे दोन वि-
भाग करितों. एक राज्य चंजीचें अहद तुंगभद्रा [दुसरे] आलीकडे गोदावरी
नदीपर्यंत. त्यास तूं वडील पुत्र तुजवरि कर्नाटकचें राज्य देतों. तुम्हीं दोघे
दोन राज्ये करणें. आपलें उतारवय जहालें यास्तव श्रीचें नामस्मरण करून
सार्यक करित बैसतों. ऐसें बोलले. तेव्हां संभाजी राजे यांणी उत्तर दिलें
कीं, आपणांस वडिलांचे पायांची जोड आहे. आपण उगेच दूध भात भक्षून
वडिलांचे पायांचें चिंतन करून राहीन. दुसरे दैवत नाही. त्याजवरून महा-
राज संतुष्ट होऊन बोलले कीं, कुल राज्य आपलें देखील कर्नाटकही आपणा-
स सारें दखल आहे. खजाना काय आहे ! व सरकारकून मक्तेसर कोण
कोण ! लष्कर पागा शिलेदार किती ! सरदार काय ! गड कोट किती !
हशम काय ! समुद्रांतील जहाजे किती ! व पाण्यांतील जंजिरे किती ! तो
कारखाने सहित आकार केला बितपशीलः—

कारखाने सुमार १८ अठरा व बारा महाल जिन्नसवार संख्या.

अठरा कारखान्यांचीं नांवें.

प्राकृत.	संस्कृत.	प्राकृत.	संस्कृत.
१. ग्वत्तपत्ता.	१. भोंडारगृह.	१. जामदारखाना.	१. वसनागर.
१. पीलखाना.	१. गजशाला.	१. जिरादखाना.	१. शस्त्रशाला.
१. फरासखाना.	१. वस्त्रगृह.	१. अबद रस्त्या.	१. जलस्थल.
१. मुदबख्खाना.	१. पाकालय.	१. नगरखाना.	१. धतू गृह.
१. शरबतखाना.	१. फलस्थल.	१. उष्ट्रखाना.	१. उष्ट्रगृह.
१. सनापखाना.	१. पर्णशाला.	१. तालीमखाना.	१. बलगृह.
१. शिकारखाना.	१. श्वापदस्थळ.	१. तोफखाना.	१. यंत्रशाळा.
१. दारूखाना.	१.	१. जजदारखाना.	१.
१. देकारखाना.	१. धर्मगृह.	१. लकडखाना.	१. काष्ठगृह.
९.	९.	९.	९.

बारामहालांचीं नांवें सुमारी.

१. पोतेमहाल.	१. कोटीमहाल.	१. पागामहाल.	१. दरुनीमहाल.
१. टंकसाळमहाल.	१. थटीमहाल.	१. सौदागिरीमहाल.	१. इमारीमहाल.
१. शेरीमहाल.	१. चौकीमहाल.	१. हवेलीमहाल.	१. पालखीमहाल.
३.	३.	३.	३.
		१२.	

खजाना नाणेंवार व कापड हरजिनसी सुमार.

सुवर्ण नाणें हरभात सुमार.

सुवर्ण नाणें हरभात सुमार.

००००० गंबार.

०००० पुतळ्या.

०००० शिऱाई होन.

७४६५३ सणगरी होन.

०४५०० देवराई होन.

००००० जडमोल होन.

२००००० कावेरी होन.

००००० पामनाइकी होन.

००००० तुती होन.

००००० फलमा नाणें जिन्नस.

५००५०० किता नाणें जिन्नसवार न.

१ अपारजी. १ त्रिसुरी.

१ त्रिमरी. १ चंदावरी.

१ नीलमभी. १ तुलजुमी.

१ हणमंतराय. १ महंमदशाही.

१ येलुरी. १ व्यंकटराई.

१ देवनहली. १ सर्जाफलम.

१ रामराय. १ गुंडगौड.

चक्रे संख्या सुमार एकूण नाणें.

२५००५००.

साधे व धारवाडी.

५०००० एलेरी होन.

५०००० निशाणी होन हुकेरी व

२००००००० या विरहित जवाहीर

हागिने पदकें व माळा व कडी शिरो-

पन दर १ मोरचलें कंठे पट्टे व तबकें

२००००० मोहोरा.

१००००० सतमी.

१३६४६४५ पादशाही होन.

२६४०३० अच्युतराई होन.

१०४० रामराई होन.

२००००० धारवाडी.

२००००० सैव्याघटी.

३००००० अदवानी होन.

१०००००० साधें सोने व नग कां-

बी वजन खंडी १२॥ आकार

रूपये दहा लक्ष.

रूपये नाणें हरभात सुमार.

५०००००० रूपये.

१०००००० रयाळ.

२०००००० अस रूपया.

२५००००० दामोळी लाहरी.

१०००००० चवल्या करया.

५०००००० बसरी करया.

१००००००० साधें रूपें व मिनेगारी

भांडी वजन खंडी ५० एकूण.

१००००००० कापड सोनेरी बाद-

ली सेरीवली व वंगची तगटी व खु-

माशी व रेशमी व रुपेरी भरजरी व

श्वानरामी व किनखापी व बुट्टेदारी सा-

धें सकलाद व कळस्पाकी व बंदरो-

बंदरीचीं तन्हेदार हरभात पंचरंगी

शिवाय धान्य अपार.

* हर-भात=हरजातीचें.

(१२२)

चित्रगुप्त-विरचित

व खंजीर बिचवे यांच्या मुठी व लसणे पैरोज प्रवाळ व मोती मिळोन
स्त्रियांचे अलंकार व हरजिन्नस व नि- रूपये दोन कोटी जवाहीर.
सर्ती रत्ने हिरे व पाचू नील माणकें

घोडे राजत लष्कर पागा शिलेदार येणेंप्रमाणें.

८०००० खासपागा महाराजांची. २५००० शिलेदार पागा पतकें.

✓ एकूण एक लक्ष पांच हजार.

पागेचे सरदारांची नांवनिशी येणेंप्रमाणें बितपशील.

१ हुंबीराव सरनोबत.	१ निळोजी काठे.	१ अशोजी भालेकर.
१ अनंदाव हसहजारी.	१ संताजी घोरपडे.	१ धनाजी शिगडा.
१ नेतोजी पालकर.	१ तैलंग राज.	१ संभाजी अरेराव.
१ मानाजी मोरे.	१ तुकोजी निंबाळकर.	१ बुवाजी पोंवार.
१ स्वरूपजी भोंसले.	१ एकाजी खांडेकर.	१ परसोजी भोंसले.
१ गोंदजी जगताप.	१ निंबाजी पाटोळा.	१ कृष्णाजी घाटगे.
१ खंडोजी जगताप.	१ शमणखान पणी.	१ परशराम पवार.
१ संताजी जगताप.	१ गंगाजी शिर्के.	१ बनोजी बिर्जे.
१ धनाजी जाधव.	१ मालोजी निंबाळकर.	१ मालोजी मचाळे.
१ नेतोजी काठकर.	१ कृष्णाजी पवार.	१ कानोजी दिवेकर.
१ दादाजी काकडे.	१ धर्माजी निगडे.	१ आपाजी तांबे.
११	११	११

३३

शिलेदार व मुलखाचे सुभेदार.

१ बहिरजी घोरपडे.	१ नेमाजी शिंदे.	१ परसोजी शितोळे.
१ मालोजी घोरपडे.	१ रायाजी गडदे.	१ बाजी नळगे.
१ चंदोजी बिरदेवडे.	१ देवजी उघडे.	१ रायाजी नळगे.
१ जानराव बाघमोडे.	१ बहिरजी बजगले.	१ मालोजी नळगे.
१ बळवंतराव देवकांते.	१ हिरोजी शेलके.	१ कानोजी खापणे.
१ अमरोजी पांढरे.	१ केरोजी पोंवार.	१ जिवाजी उचाले.
१ काळोजी थोरात.	१ खंडोजी अवळे.	६
७	७	

२०

अष्ट प्रधान यांजवरि राज्यभार हे देशस्थ ब्राह्मण निजामशाही याणीं महाराजांचे राज्यांत त्रिकर्णचित्ते सेवा केली. जिवाभ्य कृतकर्म संपादून दुष्ट यवनांस व इतर जनांस मर्दुमीने व विबुद्धीने धाडस करून महाराजांचे भेस तत्पर होऊन सेवास्वधर्मे महा- तांस पदोपदी संतोषप्रद केले. तस्य ब्राह्मण निखालस, महाराजांचे याभीष्टवृद्धीस जिवाची तमा न तां झटले. व तैसच प्रभु लोक. दोही यातीविना लेखनवृत्तीस महत्कर्म कृत्यास महाराजांनीं तिसरे तीचा पराक्रम राज्यांत होऊं दिला हीं. उभयतां याप्रमाणे चालले. चालीय नव्हेत. जे महाराजांनीं दविले आणि हृदयचे पंक [ज] स्य गणिले. त्यांस माझे वंशी कोणी पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरा माझा शक सत्ता- शीस पिढ्या चालला. आहे त्यापर्यंत महाराजांची आज्ञा मस्तकीं ममवंशि- कांनीं वंदन करून पालन केलिया ग राज्याची अभिवृद्धि होऊन त्याचें कल्याण होईल. यदर्थी संदेह नाही. इतर यातीस व कुडाळकर मत्स्यहारी ब्राह्मणांस विश्वास देऊं नये. तोही बरे करणार नाही. कुडाळियांस व्हाणाल आप्त त्यांचा कुत्रा बाप, हें प्रमाण महाराज बांदेचे मुक्कामी

व प्रभू लोक याजवर महाराजांचा कुल विश्वास. इतबारी म्हणोन अठरा कारखानियांचा नविशिर्दी महाराजांनीं सांगितल्या. चिटणिशी व फारखानि- शी व खासनिशी व पारसनिशी व मुलकी हवाले व मुलकी मजमू व प- हाडी फिल्ले यांच्या व कोट यांच्या कारखानिसा, जंजिरे-आदीकरून व चि- टणिशा सुभ्यांच्या व सरदारांच्या व अष्टप्रधानांच्या व मुलकी फडणिशा व लष्करच्या जमेनिशीं व जमेची मजमू, दखनी महाल व दौलत व बंकच्या सभनिशा व तरांडियाच्या सन्ननिशा व तरांडियांतील मत्ता जे सांपडेल त्याची देखरेख लिहिणें, तरांड्याचा सर्व लि- हिण्याचा व चौकशीचा धंदा प्रभु लोकांनीं करावा. जे जे धंदे प्रभूस महाराजांनीं नेमिले हे दुसरेस प्रयोजन नाही. विश्वास सर्व प्रभु लोकांवर व देशस्थ ब्राह्मणांस व वरकडांस महा- राजांची आज्ञा भंग करून धंदा द्या- वयास कोणांस ममवंशी प्रयोजन नाही. हे शपथ प्रतापदुर्गनिवासिनी श्री तुलजा भवानीचे चरणार हस्त ठेवू- न बाळाजीआवजींस महाराजांनीं अं- तर्थाभापासून दिधली. हें प्रमाण. यासि अन्यथा जो म्हणेल त्यास जय सर्वथा येणार नाही. गड व कोट व महारा- जांसनिध प्रभु लोक यांजपासून का-

१७. ह्या मजकुराचा पुढें मागें संबंध नसतांच लिहिलेला आहे त्यावरून तो मा- गाहून घुसडलेला असावा.

१८. निविशिदा=लेखक, लेखकाची असामी, नेमणूक.

१९. कुचालीय=वाईट चालीचे !

बोळले. जो कुडाळकरांचा विश्वास धरिल तो समुळी बुडेल ह्मणोन महाराजांनीं हुजुरातीत व देशांत व लष्करांत एकंदर सेवा सांगितली. शेणवी लोकांचा वीट महाराजांनीं घेऊन यावर कृपा करील त्यास श्री अंबेची शपथ असे. एवढा वीट महाराजांस करावयास काय कारण म्हणाल तर महाराजांची चढाई कुडाळ छत्रम सांवत देसाई याजवर जहाली. महाराजांनीं कुडाळ देश व पंचमह काबीज केले. मर्दनगड ते समर्थी घेतले. सिवेश्वर कडवाळ व बारते काबीज केले. फिरंगी जबरदस्त यास जेरजरीस महाराजांनीं आणून गोठ पाणियांतून व थडी धरून केले. तेसमर्थी कुडाळकर देसाई यांचा कारभार सक्तीस अनंत शेणवी होता. त्याचे विद्यमाने फिरंगी यांचा तह रह कर असतां महाराजांस हितशत्रुत्व दाखून, त्याचे मिलाफास मिळोन, विश्वास दाखून बेफाम असतां वजनदार गणोजी तांडिल याचे कायत तो त्यासमर्थी महाजांस निदानीं कार्यास आला. अनंत शेणवी याचें जालें वृत्त निवेदिलें, ते महाराज सावध जहाले. चित्तांतच गोष्ट महाराजांनीं गुप्त ठेविली. तेच सम फिरंगी यांचा सल्लाह करीत असतां वैशाख बहुल सप्तमी राखिवार मध्या रात्रीचे समर्थी अनंत शेणवी माहीत पुढां होऊन, दहा हजार फिरंगी तळावर ठेवून एकाकीच महाराजांचा डेरा रोखून आले. महाराज बातमीमध्येच राखण होते. गणोजी तांडिलानें चालोन आले म्हणोन रात्री गुप्तरूपे इशारत दिधली. महाराज गोठ सोडून तेच क्षणीं फौजेनिशीं अदकोश पर्यंत मजबुदीनें उभे राहिले. फिरंगी यांणीं येऊन एकाएकीं डेरा रोखून सक्ती केली. इतकियांत प्रातःकालचा समय झाला. मोरोपंत व हुंबीरराव व मावळे लोकांनीं हूर हूर महादेव शब्द करून चालोन घेतले. फिरंगी यांचीं पाणियांतून झुजणार घोडे राऊत पाहून अवसाने खत्ता जहालीं. पेशव्यांनीं व हुंबीरराव सरनोबत व बाजे सरदारांनीं निःशंक घोडीं घालून फिरंगियांचा मोड केला. युद्ध भारी जहालें. तेथें लोक बहुतच ठार पडलें. कित्येक जखमी झाले. फिरंगी अगदीं कापून काढिला. दहा हजार टोपीकरांत हजार बाराशें पळोन गेले. त्यांपैकीं काहीं पाण्यांत उड्या टाकून बुडाले. व काहीं निघून गेले. खासा महाराजांस जिवानिशीं दगा करावा ऐसाच मजकूर झाला होता. परंतु श्रीअंबेची कृपा तेव्हां काय होणें! ऐशी दुर्बुद्धि अनंत शेणवी यानें

ली होती. या लोकांचा विश्वास धरूं नये. राज्यास अपाय झाला होता. ऐसे राज मोरोपंत पेशवे व नेताजी पालकर व हुंबीरराव सरनोबत व चिटणीस व पारसनिवीस यांजवळ बोलिले. ऐसे मर्दाने माणूस महाराजांजवळ होते णोन शत्रूचा पराजय जहाला. यश संपादिले. फिरंगियांस धास्त पडली. चा मुलूख बारदेश मारून जाळून सत्यानाश केला. लष्कर आभर जहाले. ट नागावा सोने, रूपे, व पुतळी व हरजिन्नस कापड, मिरे, खोबरे, सुपारी, मीक, खजूर, लवंग बेमुबलग सांपडली. गुरे टोरे व पागा माणसांचे बंद रिले. कांहीं करुणा चित्तांत आणिली नाहीं. फिरंगी सांपडतांच जिंवे मारिले. फिरंगी साहुकार जे सांपडले त्यांस आणून खंड बांधला. पंच लक्षांचा प सरकार रुजू जहाला. कुडाळकर देशमुख खेमसांवत बंजिद येऊन मजांचे अज्ञेप्रमाणे हालखुद मर्यादेने राहिला. कुडाळ फोडे बांदे साकळी री तुचाळी येथे ठाणी महाराजांनी सरकारची घातली. देसाई याने जो तातीचा हक्क [तो] मात्र ध्यावा. बारदेशांतही ठाणी घातली. चहुंकडून म्यासि चौकीच बसविली. तेव्हां फिरंगी गावोन स्थल हरयले करून राष्ट्रे ल यास काय उपाय? अनंत शेणवी याचे सांगणे वरून आपले पदरी नी आली म्हणून फिरंगी विचारी पडिले. आणि आपला परिहार लेहून तांगोन पाठविले जे, अनंत शेणवी याचे गोष्टीवरून भ्रष्ट जहाले. येविशीं आला असेल तो क्षमा करावा. जो तोफा बावयाचा नेम केला आहे त्या गणे प्रतिवर्षी देतो. म्हणून सभ्य मनुष्य पाठवून तहनामा लिहून पाठविला. महाराजांस पुतळी सोनेची थीस हजार व वस्त्रे व तुतरी व तबकीर पूर्तकाळी शिसे व प्याले व बंदरी रावे व नुरया, गोमांतकी आंबे व नाना जिन्नस ठावळ पाठविली. सल्लाह जाहला. चौत्यायशीं बंदरी महाराजांचे शासन चा- ठ नंतर.

सेनासंभारी हस्ती व छावे गणती सुमार २००० दोन हजार.

पाणिपांतील तरांडीं जहाजे येणेप्रमाणे सुमारी.

३० गुराब योर. ५० गुराब लहान. ६० तारवे. १५ जूग.
१०० गलबते. १० होडिया. २५ पाल. ५० मचवे.
१५० महगिन्या. १५० होड्या लहान.

२० बजिद=विजित, शरण.

२१ हालखुद=यथावस्थ, जसा पाहिजे

२२ हा मजकूर मोजदादीच्या यादीमध्यें कसा घुसडला गेला ते समजत नाहीं.

जमाई तारवे एक हजार ल्हान थोर यांसि सरदार मर्दाने

१ दरया सागर.

१ मायनाक.

१ इधामखान.

हशम मावळे खलक असामी १००००० एक लक्ष हशमांचे सर

यांची नांवनिशी येणेंप्रमाणें:—

१ येसानिकम सरनोबत.	१ येसजी दरेकर.	१ सूर्यजी मालुसरा.
१ बाळाजीराव दरेकर.	१ गणोजी दरेकर.	१ सोनदळवी.
१ भिवाजी दळवी.	१ चांगेजी कडू.	१ कोंडाजी कदम (?)
१ कुडाळकर.	१ त्रिंबक वाजी प्रभू.	१ शेवाळे.
१ कोंडाजी फर्जद.	१ तानसांवत.	१ तानाजी तुंदुसकर
१ मुपाजी सुपेकर.	१ दत्ताजी इंदूळकर.	१ कृष्णाजी भोंसले.
१ पिलाजी कैंगसे.	१ ला[क?] लघडा.	१ भिवाजी पोवार.
१ बिरोजी मराठे.	१ मुधाजी बेणकणा.	१ रायाजी मेरे.
१ मालसांवत.	१ हिरोजी भानगिरा.	१ विठोजी कडू.
१ तुळाजी कडू.	१ इंद्रेजी गारवडे.	१ तिमाणाजी भणग.
१ जावजी मोहन.	१ रामदळवी.	१ सत्तोजी फर्जद
१ बाल सांवत.	१ तानसांवतमावळे.	१ तानाजी दरेकर.
१ महादजी फर्जद.	१ अण्णाजी मचाला.	१ जनानी नळगा.

सरदार एकूण ३९ एकूणचाळीस.

अष्टप्रधानांची नांवनिशी ज्यांवर महाराजांचा राज्यभार विश्वासू प्रभू लो
यांचा हवाला महाराजांचा सर्व जिन्हाळा यांचो थोके नांवनिशी:—

अष्ट प्रधान.

१ मोरो त्रिमळ मुख्य प्रधान.	१ निराजी रावजी न्यायाधिश.
१ दत्ताजी त्रिमळ मंत्री.	१ हुंबीरराव मोहिते सेनापति.
१ रामचंद्र निळकंठ अमात्य.	१ त्रिंबक सोनदेव सुमत.
१ अण्णाजी दत्तो सचिव.	१ रघुनाथ पंडितराव दानाध्यक्ष.

प्रभुलोक इतबारी सेवक.

१ बाळाजी आवजी चिटणीस.	१ निळकंठ येसाजी पारसानिवोस.
१ त्रिंबक विठ्ठल खासनीस.	१ महादाजी नारायण.
१ चंदो नारायण.	१ कृष्णाजी बहिरव.
१ गणेश शिवदेव.	१ रायाजी जनार्दन.
	१ चंदो बिरदेव.

२३. 'सणस' तर नव्हे.

| २४. थोक=ठोक, मोठमोठी, ठोक

संक्राजी राम.	१ रामाजी भास्कर.	१ नागोजी बल्लाळ.
काकाजी लक्ष्मण.	१ रायाजी.	१ राघो बल्लाळ.
जसाजी.	१ गोविंद.	१ दादाजी.

महालो महालचे मातबर सुभेदार येणेंप्रमाणें ब्राह्मण नांवांनिशी.		
बाळाजी अनंत.	१ नरसो गोपाळ.	१ त्रिसाजी रामचंद्र.
तिमाजी पंत.	१ भिकाजी गोपाळ.	१ हो गे नरहर.
कृष्णाजी शोमनाथ.	१ नरसो गोपाळ.	१ गंधर ड्यंबक.
मंजी नरहर.	१ कृष्णाजी अनंत.	१ बिठल कृष्ण.
शि. रघुनाथ.	१ तिमोजी भगवंत.	१ दत्ताजी दामोदर.
पराम पंत.	१ पुरुषोत्तमपंत.	१ दासो अनंत.
रो संभाजी.	१ लिंगो नारायण.	
भूजी राम.	१ व्यंकटाद्रीपंत.	१ बाळाजी मोरेश्वर.
गाजी द पट शा.	१ जनार्दन कोनेर.	१ सुंदर दत्ताजी.
माजीपंत.	१ होनो नरहर.	

२८

हून अठ्ठावीस सुभेदार राजापूर नागोठणे पेण पनवेल जुवै राजापुर्नी
ड बारा मावळें कुडाळ फोंडें तुचाळी व वाघरा व खोरेपाठण बऱ्हाणपूर
करून बऱ्हाड देशपर्यंत मुलुखाची जमीन महाराजांनीं केली. सुभेदार व
अदार मजमदार चिटणीस फडणीस हुजुस्न नेमून दिले.

ड पाहाडी व कोट जंजिरे सोडविले. अहद रायगड तहद तळकोंकण व
पिपासून गंगायडी कर्नाटक बिजापूर भागानगर बेदर व दौलताबादेपासू-
नंदर जमाई नांवांनिशी येणेंप्रमाणें वितपशील.

पहाडी किल्ले. १३ जंजिरे पाणिण्यांतील. १०८ भुईकोट.

३६१

तपशील.

पहाडी किल्ले उत्तरप्रांत.

खत रायगड.	१ रोहिडा.	१ लोहगड.	१ श्रीमंतगड.
लकाद्रीगड.	१ श्वळागड.	१ कांचनगड.	१ ब हुळा.
तकागड.	१ पद्मगड.	१ सुधाकरगड.	१ मंडणगड.
दगड.	१ भिंगलगड.	१ दोमगड.	१ मनरंजनगड.

(१२८)

चित्रगुप्त-विरचित

१ पांडवगड.	१ सुमरीगड.	१ सुंदरगड.	१ वारुंगड.
१ भूषणगड.	१ मर्चीद्रगड.	१ केळनागड.	१ वीरहंसगड.
१ कमलगड.	१ राजहंसगड.	१ प्रौढगड.	१ वनगड.
१ मतगड.	१ दुमदुर्ग ऊर्फ.	१ भुजबळगड.	१ नलदुर्गगड.
१ मयूरगड.	१ सबळगड.	१ मोहनगड.	१ तुंगगड.
१ पट्टगड.	१ सोनगड.	१ मृगगड.	१ सबळगड.
१ तिकोनागड.	१ खोलगड.	१ रुद्रमाळगड.	१ कोपळागड.
१ श्रीवर्धनगड.	१ मित्रगड.	१ बलवंतगड.	१ बहिरवगड.
१ भूपालगड.	१ सारंगगड.	१ सगुणगड.	१ शासवटाग.
१ करनाटकगड.	१ सदाशिवगड.	१ अहिरागड.	१ वर्धनगड.
१ माहुलीगड.	१ कचेरीगड.	१ विराटगड.	१ कांचनग.
१ महीधरगड.	१ रत्नगड.	१ लोहनगड.	१ वळोदग.
१ कांगोरीगड.	१ नागोरीगड.	१ वरताडगड.	१ प्रचीतग.
१ महिपतगड.	१ वसंतगड.	१ पेवगड.	१ अहिवंतग.
१ अचलागिरीगड.	१ पुरंदरगड.	१ मणोलगड.	१ सुरंगगड.
१ तोरणागड.	१ शङ्खगड.	१ सालेरीगड.	१ सालोत्रीग.
१ जवळगड.	१ श्यंबकगड.	१ प्रतापगड.	१ बळराजग.
१ मर्दनगड.	१ मदनगड.	१ मोरगिरीगड.	१ गुणवंत

पाहाडी किल्ले दक्षणप्रांत.

१ भूधरगड.	१ सामानगड.	१ वल्लभगड.	१ भिवगड.
१ कळानिधिगड.	१ पारगड.	१ पवित्रगड.	१ पावनगड.
१ बहिरवगड.	१ मनोहरगड.	१ बसतासगड.	१ नरगुंदगड.
१ पराक्रमगड.	१ गजेंद्रगड.	१ कठोरगड.	१ भूपालग.
१ रामसेनगड.	१ कुंभगड.	१ सटगागड.	१ सेवकगड.
१ गंधर्वगड.	१ रामदुर्ग.	१ भीमदुर्ग.	१ सीखोनग.
१ चतुरगड.	१ नगगड.	१ हडसरगड.	१ पर्वतगड.
१ सिद्धगड.	१ भोरपगड ऊर्फ.	१ घनगड.	१ मशीगड.
१ बेदरगड.	१ भास्करगड.	१ मदनगड.	१ हरिश्चंद्रग.
१ लालबेलगड.	१ सुमनगड.	१ सरसगड.	१ माणिकगड.
१ विसापूरगड.	१ प्रबळगड ऊर्फ.	१ देवगड.	१ पशवंतगड.
१ खालारीगड.	१ पैजारगड.	१ अलमलगड.	१ पालकगड.
१ रमोजीगड.	१ एंबलगड.	१ पालगड.	१ परसगड.

धवलगिरीगड.	१ खालीगड खुर्द.	१ जयवंतगड.	१ नारायणगड.
भहेरागड.	१ धामलगड.	१ कैलासगड.	१ विजलीगड.
बंदरगड.	१ कुरुडगड.	१ नरसीगड.	१ गुलाबगड.
गणलौकिकगड.	१ धराजगड.	१ रसाळगड.	१ प्रसिद्धगड.
विशालगड.	१ पनाळागड.	१ गगमगड.	१ कोपळगड.
सातारागड.	१ चंदनगड.	१ वंदनगड.	१ भारपेगड.
वज्जनगड.	१ सिंहगड.	१ कल्याणग.	१ तायवडागड.
रत्ती परळी.	१ मलंगगड.	१ नांदगा.	१ ना.
रहागड.	१ श्यंबकगड.	१ सिलेमानगड.	१ परजगड.
तोंडलागड.	१ कांचनगड.	१ हरिहरगड.	१ मांडवगड.

कोट येणेप्रमाणे:-

योगल.	१ बंकापूर.	१ खारेप.	१ कोट वसमत.
कोट माहूल.	१ कोट खटाव.	१ कोट धुई.	१ कोट कऱ्हाड.
कोट पुणे.	१ कोट डुमी.	१ कोट पैठण.	१ कोट बीड.
कोट कंपूर.	१ कोट फोंडें.	१ कोट गडवाल.	१ कोट लंबर.
कोट अमल.	१ कोट मंगरुळ.	१ कोट वेधर.	१ कोट हव्याळ.
कोट फेलूर.	१ कोट सुपे.	१ कोट ठवगे.	१ कोट कैबर.
कोट रुग्णगिरी.	१ कोट चाकणा.	१ कोट वाड.	१ कोट धारापूर.
कोट भिरज.	१ कोट धारवाड.	१ कोट मं.	१ कोट जंगमी.
कोट शिराळे.	१ कोट शिरोळ.	१ कोट लिनदी.	१ कोट रायबाग.

३६

समुद्र पाणिर्यातील जंजिरे वितपळील.

कुलाबा.	१ रत्नागिरी.	१ विजयदुर्ग.	१ सिधुदुर्ग.	खदिरी.
उंदेरी.	१ पद्मदुर्ग.	१ गहनदुर्ग.	१ सुवर्णदुर्ग.	राजकोट.
अंजनवेली.	१ सरजाकोट.	१ खाकेरी.		

एकूण १३

किता कोट:-

कोट कुडाळ.	१ कोट हवनूर.	१ कोट शिराळी.	१ कोट डबळ.
कोट जानवपाल.	१ कोट कलवगी.	१ कोट कमल.	१ कोट यादवाड.
कोट लक्ष्मीधर.	१ कोट पारनरी.	१ कोट कल्याण.	१ कोट जागनूर.
कोट ससवड.	१ कोट कोडमटकल.	१ कोट बागलान.	१ कोट त्रिमळी.

- १ कोट सावलगी. १ कोट जालकापुरी. १ कोट भरंडी. १ कोट येलापू.
 १ कोट धाराशीव. १ कोट धारूर. १ कोट परळी. १ कोट तांबने.
 १ कोट चौल. १ कोट महाड. १ कोट बिसगड. १ कोट कबूर.
 १ कोट गलगडेल. १ कोट येदगिरी. १ कोट तांबवल्ली. १ कोट बाराम
 १ कोट जलघटकी. १ कोट पैठण. १ कोट जालनापूर.

कर्नाटकी नवे जुने गडकोट कोल्हार व वरघाटचे वितपशील

- १ नंदी. १ चेनगड. १ ब्राम्हणगड. १ भास्करगड.
 १ मेचलागड. १ प्रकाशगड. १ कर्नाटकीभूषणग
 १ टिमकुरगड. १ अंबाजीराईगड. १ दुर्गगड.
 १ वडत्रगड. १ कैवारगड. १ कर्नाटकी मल्हारगड. १ रणगड

१६

श्रीरंगपट्टणचे सरहद्दीचे गड व कोट वितपशील गड सुमारी.

- १ कल्पगड. १ कर्नाटकी सुंरगड. १ महीनंदगड. १ रंजनगड
 १ प्रमोदगड. १ कर्नाटकी नाहरगड. १ मनरंजनगड.

७

कोट सुमारी,

- १ कोट धर्मपूर. १ कोट तळमरी. १ कोट गरुड. १ कोट कांबड
 १ कोट गांडापूर. १ कोट धारापूर. १ कोट अंनूर. १ कोट कानक
 १ कोट त्रिकापूर. १ कोट शामल. १ भवानदुर्ग. १ कोट वाहीर
 १ कोट काजगी.

१३

कर्नाटक प्रांतीचे कोट सुमारी.

- १ कोल्हार कोट जुना. १ कोट बिदमूर. १ कोट बिराड. १ कोट बुंदी.
 १ कोट मक्कादर. १ खेतुरपाळ. १ कोट कुंजर. १ कोट कोल्हा
 १ सिंदुरका.

९

घांटाखोरे कोट प्रांत जगदेव कर्नाटक याची नांविनीशी.

- १ जगदेव गड. १ वरुण गड. १ कवल गड. १ कर्नाटकी गगन
 १ सुदर्शन गड. १ महारज गड. १ कृष्णगिरीगड. १ रमच गड.
 १ सिद्ध गड. १ कमलार्जुन गड. १ जवादी गड. १ कस्तुर गड.

मल गड १ कर्नाटक की प्रवळ गड. १ मार्तंड गड. १ बहिरव गड.
दादी दाली गड. १ मेल गड. १ रज गड.

१९

त येलूरचे चंजी चंजावरचे गड पहाडी किल्ले सुमार.
जरा गड. १ कैलास गड. १ प्राण गड. १ महिमली गड.
गड. १ मुखवी गड. १ ऐरावती गड. १ अर्जुन गड.
कर्नाटक गड. १ देव गड. १ पिलिवल्ली गड. १ सप्तसागर गड.
जावर गड. १ गर्जन गड. १ कलह गड. १ राजगड.
न गड. १ मन्मथ गड. १ हणमंत गड. १

१९

कोट येलूरचे चंजीचे तपशील.

५ येलूर गड. १ कोट बसनूर. १ कोट अर्कोट. १ कोट देवाणा दरगा.
पाल. १ कोट वृद्धाचा १ कोट त्रिनोमाली. १ कोट त्रिकोलूर.
५ अवरसू. १ कोट काळा. १ कोट वलनूर. १ कोट त्रिपादी.

बारा कोट म्हणजे एक चंजी किल्ला १.

तेरीज १३

कृष्ण स्वराज्यांतील व अविदाचे व रायळाचे व पाळेगाराचे व कर्नाटक
चे व बिजापूर पादशाहाचे व भागानगरकर तानाशाहाचे व बेदरकर व
तो ताना पादशाहाचे तख्त दौलताबाद बहेरी कुतुबशाहाचे व कोकण
करून जंजिरे पाहाडी किल्ले व भुईकोट अहद तख्त रायरी पासून तैल-
गोमा नर्मदा तहद कर्नाटक चंजीचे वरचे सरदी श्रीरामेश्वर पर्यंत जमाबंदी.

तेरीज एकंदर.

पहाडी किल्ले. १०८ कोट सुमार. १३ जंजिरे समुद्र पाण्यांतील.

३६१ जमाई.

किल्ले पाहाडी दोनशे चाळीस व कोट एकशे आठ व पाण्यांतील जंजिरे
गप्रमाणे महाराजांनी आपले स्वसत्तेचे करून राज्याचा बंदोबस्त केला.
शूरत्वेकरून जोरावारीने औरंगजेब ठायीं ठेकून दिल्लीची पादशाही क-
वढा मात्र हेतु चित्ती धरिला आहे. श्रीअंबा करील ते प्रमाण. ऐसे
ज ज्येष्ठ पुत्र संभाजी राजे यांजवळ बोलिले.

दनंतर संभाजी राजे यांस परम ममतेने युक्तीचे मार्गे शब्द लाविला जे,

३५. मवास-लुटारू लोक.

मुहूर्त पाहून पायरवट असामी पांचशें व लोहार असामी दोनशें आणून
इ दोनशें खंडी खरोदी करून टांक्या हातोडे व पहारा व अड्ड वंगीरे
करविले. नंतर धोंडे काढवून पायाचे व इमारतीचे टांकी लावून तयार
ले. काहीं आरपार छिद्रें पाडून मुस्तेद^{१०} केले. व पांच खंडी शिसे आणून
रेचा पाया शोधून घातला. श्रीगणेश पूजन व समुद्र पूजन करून तरा-
नून धोंडे व सामान नेऊन काम चालीस लाविले. शर्करा वांटल्या. ब्रा-
ह्मोजने घातली. समुद्रास दक्षणा सुवर्ण नाणें होन १०० अर्पिले. व
याथें व फळावळ सुवर्णाचें श्रीफैळ पाणिघांत अर्पण केले. बायें ला.
वस्त्रें मंदील चादर वाहिली. तदनंतर महाराजांनी हुन्नरवंत पायरुट
मुस्तेद करावया कोळी व कामाठी व बांजे लोक मिळोन तीन हजार
व वरकड जंजिरियाचें आरमार आणून पाणिघांत गांव दोन गांवचे
तीने सामान सुद्धा व तोफा व दारुगोळा सहित ठेविले. तडीस पांच
मावळे लोकांची चौकी नेमिली. व गोंगेकर फिरंगी यांस ताकीद केली
ील फिरंगी हुन्नरवंत कांवील जंजिरियाचें कामकाजांत म्हणोन
आणविले. दिवसेंदिवस जंजिरा मुस्तेद करावयास कोटी हो.
उदक महाराजांनी सोडिले. इमारत पक्की तळ शोधून बांधावयास
दी. धोंड्यांत आरपार आडून घालून पक्कें काम पाणिघास जुम्मैस न
ऐसे बांधिले. पुढें काम गच्ची पक्कें होत चालिले. बांधावयाची सारी
महाराजांनी सांगितली. त्या कामावर नेहमी गोविंद विश्वनाथ प्रभू सु-
कुंभार जुधें यांत छुडाळकर पेशजीचे बतनदार झाहाणे मनुष्य होते
ही नांवाजून कामावरि ठेवून महाराज रायगडास आले. तिसरे वर्षी
मुस्तेद होत आला. महाराजांस गोविंद विश्वनाथें खबर पाठविली. त्या-
महाराज पनाळियास येऊन तेथून बावडे घांट उतरोन फोंकणांतून
पहावयास गेले आणि सुमुहूर्त पाहून अति प्रवेश केला. तोफा झाव्या.
वांटली. तदनंतर वास्तु करून ब्राह्मण संतर्पण पांच हजारोंचें करून.
क्षणा ययासांग संपादून पायरुट यांचे नाइकास वस्त्रें व सेनियाची
सधली. आणि गोविंद हुन्नरवंत फिरंगी यांस नांवाजून कपतान ने
यांस भरनरी वस्त्रें व सेनेची कडी देऊन निरोप दिधला. तदुत्तर गो-
विंदनाथ प्रभू सुभेदार यास नांवाजून प्रसादिक वस्त्रें मंदील नाईदी व

मुस्तेद—कायम, स्थिर.
श्रीफळ=नारळ.
बाजेलोक=इतर माणसं.

१०. कांवील=हुशार.
११. जुम्मस=धास्ती, भीति.
१२. नावदी=उसाचें कांडें. त्यासारखा ?

"तुम्ही राज्याधिकारस योग्य शाहाणे विचक्षण सर्व गुणें बुद्धिमंत सालंकृत स्वर सुंदर असतां आमची ममतान धरितां अतिशय राग करून अमित्र दिलेलख याजकडे रसून जाऊन राहिलां. दिलेलखान म्हणजे काय ! तुम्ही हिंदु प पादशाह कांही सामान्य नव्हे. दक्षण हस्तगत करून दिलेश्वरास हतभन्न ला. रात्रदिवस चिंताप्रवाही [पडून] तख्त सोडून निस्तेज जहाला. वीस समराव पादशाह व शाहाजादे यांसि शिक्षास्पद करून ठायी ठेवि अटक बदिकाश्रमपर्यंत कीर्तिध्वन अचळ लाविला. चैन्यायशी बंदरीं कीं केलीं. छपन्न पादशाह विचार पाडिले. नर्मदेपासून श्रीरामेश्वरापर्यंत ए सत्ता केली. मवास पाळेगार व दक्षणेतील चार पादशाह बुडविले. विक्रमे राक्रम करून शत्रु अगदीं निर्नाम केले. देशक दास्यत लाविले. अहलशाही व कुतुबशाही किल्ले व ठाणी व कर्नाट ठाणी व किल्ले तमाम पाळेगारांचे घेतले. चंजी चंजावर आदीक तैसेच पाण्यातील जंजिरे कांही सामान्य नव्हेत, बाके दुर्घट जागे ठे करांचे घेतले व नवे बांधिले. तदनंतर आपण औरंगजेबाचे दावे यात्रकारितां अर्जिक जागा पाहिजे म्हणोन या विवंचनेत असतां श्रीअंबेने करून समुद्रांत जागा उत्तम नेमिला. राजापूर प्रांता महाराजांची स्वारी व ली. संपूर्ण जंजिरे समुद्रांतील पाहिले, परंतु महाराजांचे चित्तांत ते न आले. यापेक्षा अधिकोत्तर स्थळ पाहिजे. तेव्हां समुद्र किनारां प पहात जाले तो अकस्मात जागा समुद्रोदरी पाहिला. पाहून महाराजांस सं जहाला. चैन्यायशी बंदरीं ऐसा जागा नाही. तेव्हां तानाजी व मानाजी गंगाजी व सावजी कोळी होते त्यांस महाराजांनी सन्निध पाचारून आणि आज्ञा केली. तो जागा पाहून मार्ग कोणे प्रकारीचा याचें ठिकाण पा येणें, म्हणोन आज्ञा होतांच कोळी मजकुरांनीं जिवाची तमा न धा नाना यत्नें लाग करून मार्गाचा ठिकाण पाडून घेऊन कळविलेवर महाराज जेनिशीं त्या जागेचे नजीक समुद्र थडीस गेले. जागा पाहिला. मार्ग कट सर्पाकार, तरांडी होडी मात्र चालते. सभोंवतें सारे खडक. दुसरी तरांडी त कोशपर्यंत यावयासि अगदीं गति नाही. तेव्हां तो जागा महाराजांचे नि मानला. कोळी मजकुरावर महाराज मेहेरबान होऊन चौघांस सोनेची व व मंदील पैठणी पासोड्या व किनखापा तुंबे पायांतील देऊन बक्षीस शाही होन सुमार १०० प्रमाणें दिले व चौघांस गांव तेच क्षणीं वंशपर देऊन गौरविले. आणि तांडेल-कर्माची सेवा सांगितली. तदं

तेवा=तुमान.

चादर भरजरी व जगा मंदिलाचा व मोत्यांचा तुरा व चौकडा व सोनेची क. व खासा हुडेंतील फिरंग जेनेवी नवटाकी अति उत्तम देऊन पाठी यापट बहुत प्रकारे नांवाजिले. आणि हे लोक शहाणे इतवारी परम युक्तियान् च भंरवशाचे म्हणोन जंजिरा पाहोन मोठा आनंद जहाला. त्यास पारा नाही. मग त्याचें नांव सिंधुदुर्ग ठेविले. आणि शार्करा सर्व जनांस वांट तदुत्तर मामलेदार तीन हजार माणूस ठेवून ठेविले. त्या मावळे लोकांस इक्या व सरनाइक्या व तट सरनोबत असे हुदे देऊन पुत्रपौत्रादि वंश परं वेतनें शाश्वत केली. आरमारें सजली. चैन्यायशी बंदरांत हा जंजिरा मे अठरा टोपीकरांचे उरावर शिवालंका आजक बागा निर्माण केला. ज सुवर्णाची लंका दशाननाची, तेथेही यत्न चालिला, परंतु येथें अयत्न शत्रूचें किमपि भय नाही. महाराज अवतारी यास्तव प्राप्त जहाला. प याचे मारास बुरुज करवणें असोन नाना प्रकारें यत्न केला. परंतु उ चालेना. याजकरितां महाराज नितासागरी पडले. पुढें गति कैशी क म्हणोन श्रीम असतां चित्र शुद्ध पैणिमा भृगुवारी मध्यरात्रीस महाराजांचे श्रीअंबेनें संचार करून म्हणो लागली जे, “अरे लेंकरा, येविशीं । न करणें. तूं चित्तांत योजिलें कार्य सिद्धीस पावेल. येविशीं श्री साग प्रार्थना करून सिंधु तटाकीं दर्भासन घालून तीन उपोषणें केलिया स प्रसन्न होऊन मार्गां सरेल. हें प्रमाण. यदर्थी संशय नाही.” ऐशी श्री आज्ञा करून तत्क्षणीं गुप्त जहाली. महाराज सावध होऊन स्वभावस्था का नाईक व बाळाजी आवजी प्रभू चिटणीस यांस बोलावून आणून सा वृत्त श्रीदेवीचे कृपेचें सांगितलें. तदनंतर महाराजांनीं समुद्रतीरास जा यथाविधि पूजन करून साष्टांगें प्रणिपात घालून एकाग्रचित्तें आसनावर हार तीन उपोषणें केली. तिसरे दिवशीं रात्री सागर ब्राह्मणरूपें येऊन चमत्कार दाखविला जे, “तुज प्रसन्न जहालों. जे इच्छा केल परिपूर्ण सिद्धीतें पाववीन. चित्ता न करणें. उपोषण न करितां विसर्जन करून स्वस्थ रहाणें.” अशी आज्ञा होतांच प्रातःकालीं महारा दर्भासनावरून उठोन नवविधा भक्तिभावे पूजा करून सुवर्णपात्रीं कर्पूरद. पाजळोन सागरास महाराजांनीं बोवाळिले. नंतर द्वयकरकमल जोडून सा अभिवंदन प्रार्थना केली, “समर्थ अमोघ कृपा सदैव करून यवान और शत्रुभयास्तव उदरांत जागा दिधला पाहिजे कीं, समर्थाचा दासानुदास वीत आहे. समर्थ दयाळू होऊन मानाभिमान धरून दया बुरुज वि

महणजे चित्तास सेतोष होईल. एवढी प्रार्थना ऐकावी." ऐशी प्रार्थना
तांच पंधरा हात सागर माघारा सरला. बुरूज बांधावयास जागा दिधला.
अर्थ समुद्ररूपेने घडतांच जयजयकाराची ध्वनी संतोषचित्ते जहाली. त-
तर दर्या बुरूज तयार केला. महाराजांवर श्रीअंबेने व समुद्राने अद्वितीय
केली. या कंकणांकित जगतींत अठरा टोपीकरांस व औरंगजेब पाद-
स ऐसा जागा अप्रतिम नाही. सागराने सरूप होऊन निरुपम महास्थळ
जांस प्राप्त केले. संपूर्ण जंजिरियांत प्रमुख अधिक हा सिंधुदुर्ग महा-
चे हृदयकमलच. ही प्रमाणताच. यदर्या श्लोक.
महाराजांनी मालवणास सिंधुदुर्ग बांधिला तो सर्व जंजिऱ्यांत प्रमुख झाला
वर्णन.

सिंधूदुर्ग असेच कौस्तुभ मणी द्वारान विलोकिता ।
नाही आन विधा च [यास] बदला याची च या योग्यता ॥
देवादी असुरांप्रती हि भुधरां दिव्या नसे सागरें ।
तो हा शिवनृपास लाभ घडला श्रीशंकराचे वरें ॥ १ ॥
सिंधूदुर्ग समर्थ जाण मणि हा वीराजला भूतळीं ।
दुष्टांचे भय आगळे म्हणुनियां संरक्षिला म्हाजळीं ॥
सुवर्णांकित द्वारका तदुपरी लंका नये तूळिता ।
कौस्तुभाहानि आगळा चि गरिमा त्याची च त्या योग्यता ॥ २ ॥
सिंधूची उपमा सिंधूसि च असे तैसी च त्या हो नभा ।
ऐसा अर्थ विलोकिजे च विदुषे आमोघ म्हाभा ॥
जंजीरा महि मूल्य [वान] मणि हा वीराजला या क्षिती ।
त्याची साक्ष तयाप्रती च प्रभुजी सर्वत्र वाखाणिती ॥ ३ ॥
किळे आणिक जंजिरे गणुनियां केली नृपे माळिका ।
सिंधूदुर्ग समर्थ [त्यांत] मणि हा वीराजला हो निका ॥
इत्यादीक स्थळे जशीं उडुगणे चंद्रोपमा त्या नसे ॥
जंजीरा विधु दूसरा च भुतळि हें सत्य जाणा असे ॥ ४ ॥
सिंधूदुर्ग स्थळावरुनि चपळे लंका किजे सांडणें ।
जंजीरा अति आर्यता माहितळीं मेरुसि केले उणें ॥
काल्पी फुल्लचरी अयोग्य नयने दासी च विलोकिता ।
नाही या उपमा दुजी त्रिभुवनी याची च या योग्यता ॥ ५ ॥

गालदीप रमणीय हुनावराला । भोवाळणी करुनियां त्यजणें तयाला ॥
लायता मसकता दिनताच आली । गोमातकादिक स्थळे तृणतुल्य झालीं ॥ ६ ॥

तैसी चांच हि पूर्तकाल उपमा पावे चं ना सर्वथा ।
 सिंधूदुर्ग समर्थ जाण विलसे इत्यादि पाहो वृथा ॥
 ऐसा हा नृपतीस [दुर्ग] सदये श्रीसागरें अर्पिला ।
 काळाची गति भिन्नता च घडली प्रत्यक्ष नीरक्षिला ॥ ७ ॥
 खांदेरी जयदुर्ग जाण विजया नाहीं कदा मान्यता ।
 तैसी राजपुरी च खोकरि जगीं शाली च आयोग्यता ॥
 जाणा मुंबईचे सदैव लवलें दृष्टीं त्वरें काढिजे ।
 सिंधूदुर्ग समर्थ एक विलसे त्यातें च वीलोकिजे ॥ ८ ॥
 शाव्या कुंठित ऊपमा चं अवध्या अन्यत्र भाणूं नका ।
 जंजीरा धणि आर्यता च विलसे आहे जगीं हा निका ॥
 घोखांडा आणि इडिया च चपळें झाडावया लाविजे ।
 फूलाबा असे भालदार चतुरें प्रत्यक्ष वीलोकिजे ॥ ९ ॥
 जाणा तो जळि पद्मदुर्ग म्हणवी तडिल आहे सदा ।
 छंदेरी अति सान हीन चि असे दीनत्व भावी पदा ॥
 सिंधूदुर्ग प्रिया अती रमणिका रत्नागिरी नेटकी ।
 दूजी अंजनवेलि फार विलसे आहे स्वरूपे निका ॥ १० ॥
 नागांगना बसइ नृत्य करी सदैवा । तैसी च ते सुरत दाखवि सर्व भावा
 घेलूर जाण नटवा मनरंजनाला । आपेक्षिला निशिदिनी अति मान त्याला
 असे दीलताबाई डोवारणी हे । उडी मारिली नीटकी ते न राहे ॥
 शिलेमान पाहो पापंरूपी । समुनाजळीं तो दडाला कुरूपी ॥
 किल्ले कीट अगण्य जाण चि असे सेना सदा भुतळीं ।
 सिंधूदुर्ग [चि] स्वामि [हा हि] सकळां आशोभ आहे जळीं ॥
 त्याची नाटकि वर्णिली च गरिमा चातुर्य वीलोकिजे ।
 सन्माने प्रतिपाळणासि करणें हे ईतुके अर्पिजे ॥ ११ ॥

सिंधूदुर्ग जंजीरा जगीं अस्मानां तारा, नैसे मंदिराचें मंडण श्रीतु
 वृंदावन तैसा महाराजांचें राज्याचे भूषणप्रद अलंकार अथ मुक्ताफळ
 महाराजांचे संपूर्ण राज्यांत महीमोत्य किबहुना अधिकोत्तर सप्रिय मुकुट
 शिवलंका नंजिरा शिवाजी महाराज छत्रपति सिंहासनाधीश्वर यांचा. महा
 अवतारी सिद्ध पुरुष शापादिपि शरादिपि श्रीविष्णुअंश तेनोनिधि श्री
 परम सखा जैसा श्रीविष्णुशिव-भिन्नता अणुमात्र सर्षपप्राय नच, याजव

१३. अयमुक्ताफल-प्रथकाराच्या संस्कृत शब्दांचा प्रयोग करण्याच्या दौसैचें व त्यामुळे

फशी पडल्याचें हे आणखी एक उदा

रानें सिंधुमंथनसमयीं श्रीसुरांस व असुरांस परम तोषें चतुर्दश महारानें
 तीं ते समयीं सिंधुदुर्ग पंधरावें रत्न अमोलिक अन्य उपमाच नाही.
 सा रत्नापेक्षा अधिकोत्तर. कलिमाजी अनाचार प्रवर्तलेस येणार. ब्राह्मण-
 णा व जगपालन व्हावयास्तव श्रीमहाविष्णु नृपावतारी मानवी रूपें धरणार.
 निमित्त्य सागरे मित्रभाव स्मरोन हृदयगर्भी पंचप्राणवत् ठेवी ठेवून महा-
 रानें धर्मसंरक्षणाकरितां जंजिरा सागरानें महाराजांस अंपिला. मोठा लाभ
 झ. श्रीसुर किन्नर असुर. इत्यादिक पैवैनभक्षकास भूचरखेचरास प्राप्त
 झु जहाली नाही. चिंतामणि कल्पतरुवत् सिंधुदुर्ग निधिच महाराजां-
 वयोगें लाधली. म्हणोन महाराजांचे आनंदोद्भव. भासास पारावार नाही.
 परम दुंदिलता मानसी महाराज कल्पादि दिवा डुलत आहेत. तबुत्तर महाराज
 वकें बोलिले जे, “आतां औरंगजेब ही कीर्ति जंजिरियाचीं श्रवणीं ऐक-
 तरणागत येईल. वरकड या पादशाहाची कथा काय ! मी शिवाजी
 या महास्यच्छावरून पृथ्वीचा जय संपादून रघुराजप्रतिमेस पात्र होईन.
 तेजाच सनेम केली. सिंधुदुर्ग अकस्मात् उदय पावला म्हणोन चौज्याप-
 रोबंदरीं अठरा टोषिकरांचीं अवसानें खत्ता होऊन मृत्यु धाकें कपित
 सिंधुदुर्गातून महाराजांनीं पृथ्वी आकाश भूमि विळोकून वामकरें स्मश्रू
 पिला. आणि परम आवेशें शरीरीं महाराजांचे संचार करून परम मोरो रो
 महाराजांस जहालें. ते समयीं महाराजांसन्निध गोविंद विश्वनाथ प्रभू आर-
 सुभेदार व अनाजीपंत व कोंडाजी फर्जंद व बाळाजी आवजी चिटणी-
 णरम विश्वासू निळोपंत याचे पुत्र रामचंद्रपंत व गंगाजी नाईक दीपधारी
 णा महाब्या होते. तेसमयीं वाकनिसांनीं महाराज बोलिले प्रमाणें वाकाही लि-
 जंजिरा महाराजांचे हृदयकमल जेणें संपूर्ण शत्रु पादाक्रांत होऊन जलघट
 ण ते स लागले. दिवसें दिवस महाराजांचे राज्याची अभिवृद्धि अधिकोत्तर होत
 ण. सागरोदकास ही महाराजांचे स्नानाचा आधार तोष होऊन दर्शनानं-
 र्गर्जनेनें उन्माद जहाला आणि महाराजही सागरदर्शनें परमानंद
 ऐशा गोष्टी श्रीअंबेनें घडविल्या.” या कलियुगीं श्री ईश्वराच्या विभूती
 र्मदास स्वामी व महाराज औरंगजेब पादशाहांस ज्ञानवंतच माणविले.
 हा अर्थ अनाश्रुत सभाजी राजियास उघड करून मनोभावे महाराजां-
 णेतला. “ या कलियुगीं क्षात्रधर्म संपादिला. पूर्वीचे सूर्य सोमवशीं राजे

पवनभक्षक=सर्प.

राजा (सिराजह)=सिंह.

मोरो-मोदित=मयूर-मोदित ? मोर

आनंदांत असतां पिसारा उभारितो त्याप्रमा-
 णें आनंदरोमांच महाराजांच्या अंगी उभे
 राहिले असा भाव ?

सार्वभौम चक्रवर्ती या पंक्तीस श्रीभवानीशंकरदरदें वेदशास्त्रसंपन्न राज गागाभट्ट काशीकर व्यास वाल्मिक यांसमान श्रीत्रिदशभुवर्नी व मृत्युलोकी पवनभक्षकस्थानी मान्य, ज्यांची स्तुति स्तोत्र सर्वत्र करीत आहेत, त्यांणी कृपा करून श्री देवक सनाय यांचे सिंहासनाधीश स्वयं महाराजांस करून क्षात्रधर्मकृत तंस करून श्रीजनेश्वरपद प्राप्त केले. ही अभिन्नवताच घडविली. औरंग तांबापेक्षा दिगंती कीर्ति रूढविली. श्रीनिर्जराधिप चकित जडाला. व अकृतात्रेताद्वापारींच पुण्यश्लोक राजे व राजकुमार परमसंतोषमानसे स्तुतिस् वर्णीत आहेत. ऐसें तुम्ही पाहून अविचार करून महाराजांचे आज्ञेविर एकाकीं रसून जाऊन दिलेलखानास भेटलां हे उत्तम गोष्ट केली नाही. राजांस चित्तासागरी रात्रदिवस पाडिले. दिलेलखानासारखे यांस महाराज सांगणार, औरंगजेबाचा तमा नाही, ऐसा महाराजांचा प्रताप समर्थ ३ तुम्हीं अनिष्ट गोष्ट केली. शत्रुजनांत लौकिक केला. तन्मुखे राज्यास ३ घडवा आणि तुम्ही पातशाहचे अडकेंत राहवें हा औरंगजेबांनीं निश्चय आरंभ दिलेलखानां पदशाहास अर्जी लिहून पाठविली जे, शिवाजी राजे यांचे संभाजी राजे रसून आपणाजवळ आले आहेत, ही बहुतच उत्तम गोष्ट हाली. राजे यांचे घरांत कलह लागला, येणेंकडून बादशाहाची स्फूर्त राजी आहे. शिवाजी राजे यांचे राज्यांत सहजच दुई लागोन सरदार व समस्त ची फूट होऊन संभाजीराजे यांकडे येतील, तेव्हा शिवाजी राजे संपूर्ण सुद्धां हस्तगत होतील, तरि अलंपनाहानीं हेंच करून संभाजी राजे यांस मान हत्ती घोडे तिरैकष माहीमरातब व वस्त्रे अलंकार पाठवून गौरव करा केलियावरि महत्कार्य वरि पडतें. हें वृत्त पादशाहा यास श्रुत होताच केली जे, संभाजीराजे यांचा गौरव केलियानें पातशाही बुडते. घरांतच निर्माण होतो. शिवाजी राजियाची हिंमत काहीं कळत नाही. हितशत्रू यांत दिसतो. हा अर्थ चित्तांत आणून आघात. कर्मास प्रवर्तवें. हे कोणांस कळो न द्यावी. म्हणोन दिलेलखानास उत्तर लिहोन हरकारी ५, गर्भे रवाना केले हें वृत्त दिलेलखानाचे बकिलांनीं अगोदर ताबडतोब पाठाविले जे, तुम्हांस संभाजीराजे यांस घेऊन हुजूर दिल्लीस येणें विशीं हिलें. त्यास कैदेत ठेवणार. ही बुद्धि पादशाहांनीं चित्तांत धरिली ३ ऐसें पत्र येतांच दिलेलखानांनीं क्रिया चित्तांत स्मरून बेइमानीचा प्रकार करितां तुम्हांस एकांती नेऊन पादशाहांनीं योजिला मजकूर सांगोन तद

१८. तिरकष=बाणांचा आता.

१९. माहीमरातब=मस्त्यादि राजविन्हें.

२०. आघातकर्म=घातकर्म? अपोर.

दिधला. ही गोष्टी दिलेलखानानीं आम्हांवर मेहेरबानगी करून उत्तम श्रीअंदाज त्याचे अंतरीं प्रवेशली. तुम्हांस महासंकटांतून स्वराज्यांत गले. पुन्हा तुमचा जन्म जहाला आणि तुमची भेटी जहाली. नाहीं तर जिवानिशीं जातां. तुम्ही वडील पुत्र राज्याधिकारी शहाणे योग्य सर्वज्ञ । दुराचरण कर्मास प्रवर्तलां. अतःपर कलह न करणें. महाराजांनीं एवढें श्रीवरदें मिळविलें. सारे पादशाहांस ठायीं ठेविलें. औरंगजेबास विचारीं. आतां आमचे कर्तृत्वाची सीमा जहाली. तुम्हीं व राजाराम दोघे पुत्र. त्रेपासून कर्नाटकचें राज्य तुम्ही करणें. धाकटे राजाराम याहीं नर्मदे-त या देशचें राज्य करोंवे. अशी वांटणी करून टाकिली. आम्हांमागे जांनीं एक विचारें राहून एकास एकानीं साह्य होऊन राज्य पराक्रमें संपा- संरक्षून यवनशत्रु पराभवातें पाववोन पुढें औरंगजेबाची तमा न दिवसेंदिवस कांवेशीत आणून दिल्लीतख्त घेणें. हा आमचा हेतु नेणें. तर तुम्ही विक्रमोपराक्रमी माझे पुत्र. ऐसें न करितां बंधु बंधु वर्तलिया औरंगजेब प्रबळ, तुम्ही लेंकरे, अनायक जहालियावर खासा जेव बावीस उमराव वजिरांसहित चढाई करील. तुम्हांस राज्यभ्रष्ट करून म बुडवील. हा त्याचा मनोभाव. महाराज चे दहशतीनें दिल्ली सोडून नेघत नाहीं. ऐसा प्रकार सर्व तुम्हांस राज्यभाराचा जाणविला. आमचे दिवसेंदिवस कीर्ति अभिवृद्धि पावे ऐशी करणें. ही महाराजांची आज्ञा आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक केलिया स्वहित आहे. येणें जय पावाल. ह्या खचीत चित्तांत ठेवून राज्यभार चालवणें. राजारामाचा लळा मोह आ- न अधिकोत्तर चालवणें. लेंकरूं आहे यासि अंतराय दिधलिया, व महा- गी आज्ञा भंग केलिया, तुम्हांस कदाकाळीं जय होणार नाहीं हें प्रमाण. शय नाहीं. तुम्हांस सर्व गड कोट किछे व खजाना व लोक व राज्य हें गर्दीपत्रीं खजू केलें याची तसनस न करणें. दिवसेंदिवस अधिकोत्तर जैशी श्रीरामदास स्वामींनीं महाराज सिंहासनाधीश्वर जहालियानंतर करून राज्यनीति स्वतां मजसार्ठी शास्त्रसंमतें कृता प्रेता द्वापारीं जे जे ायण पुण्यश्लोक सोमसूर्यवंशींचे राजे वर्तत आले त्याप्रमाणें राज्याधिकार अयुगीं करणें, सिंहासन कलींत वर्ज श्रीनें केलें असतां श्रीअंबानीशैकरवरदें हालें, सिंहासन म्हणजे श्रीईश्वराचें, अनाचरण वर्तलियानें वंशक्षयासि बहुत सावधपणें राहून दिगंतीं अपार कीर्तिपदास प्राप्त आहों पात्र गजे न. [व] बुद्धिप्रदतेस व राज्यअचलतेस पुत्रपौत्रादि संरक्षणतेस

. ११. कावेशी=आटोका, कवजा.

लिहून स्वहस्तें पाठविली; समर्थआज्ञा मस्तकीं अभिवंदनेन राजनीतीप्र-
महाराजांनीं समर्थींचे आज्ञेस अणुमात्र मक्षिकापक्षवत् अंतराई न करितां र-
वर्तणूक आजपर्यंत केली; [तैसी] पुढां तुम्हीं व राजारामांनीं करावो. सिं-
सनारूढ व्हावें. राजनीतीस अंतराय केलिया राज्यभ्रष्टता प्राप्त होऊन ये-
सिंहासन म्हणजे सामान्य नव्हे. श्रीईश्वराचें आसन. जो ईश्वरी पुरुष अ-
तोच आरूढेल. इतरास अलाभ वस्तु, प्राप्त होणेंच नाहीं. समर्थ राजन-
सर्वथा अंतर न करणें. यदर्थीं राजनीति येणेंप्रमाणें श्रीरामदासस्वामींनीं म-
जास सिंहासनाधीश्वर जहालियावर स्वात्मबोध आज्ञा निवेदन करून श्रीगुरु-
सरूप होऊन पाठविली, ती महाराजांनीं मस्तकीं अभिवंदिली. राजनीति
रामदासस्वामींनीं श्रीमन्महाराज राजश्री शिवछत्रपाति सिंहासनाधीश्वर सार्क-
यांस बुद्धिप्रदतेस कृपाळू होऊन स्वहस्तें पाठविली याप्रमाणें राजे लोकां-
वर्तणूक करून राज्यभार पृथ्वीत चालवावा. येणेंप्रमाणें:—

महाराजा नरशार्दुळा शिवनृपा प्रौढप्रतापा जनीं ।
राज्याची अभिवृद्धता च करणें संतुष्टीची मेदिनी ॥
श्रीअंबावरदे जयासि वरुनी शत्रूस निर्दाळिलें ।
धार्मीका गुणसागरा निशिदिनीं प्रत्यक्ष नीरिक्षिलें ॥ १ ॥
कौसल्याजननी तदूपरि दुजी श्रीरेणुका भूतळीं ।
कुंती पांडुप्रिया समर्थ प्रभुजी त्या सोमवंशाकुळीं ॥
तैसी हे तब मात जाण विलसे जीजावती सुंदरा ।
धन्यत्वाप्रति पावली त्रिभुवनीं पूजोनि श्रीईश्वरा ॥ २ ॥
भूभराहरणाप्रती च चपलें मन्वाकृती पातला ।
वैकुंठाप्रति त्यागुनी च प्रभु हा अद्भूत वीराजला ॥
क्षत्रायान्तक होऊनी शिवनृपा येशध्वजा लाविली ।
आहे श्रीतुळजा प्रसन्न तुजला सत्कीर्ति संपादिली ॥ ३ ॥
श्रीअंबावरदे रिपूसि वधुनी धर्मासि संरक्षिलें ।
दोर्दण्डे महि जिंकुनी च सकळां आचोज तें दाविलें ॥
होऊनी क्षितिइन्द्र जाण चपळें सिंहासना रूढला ।
राजा श्रीशिव तो हरी हि हृदयीं आमोघ संतुष्टला ॥ ४ ॥
भूपा धन्य तुझी अगाध गरिमा लोकत्रयीं वर्णिली ।
राजेन्द्रा नरकेसरी च प्रभुजी अन्यत्र नाहीं क्षितीं ॥
राया म्हाण्डलिका परीच गणिलें गोमायु तीं पामरें ।
दास्यत्वा महि लावुनी च रिपुतें केलीं जमीं किंकरें ॥ ५ ॥

हस्तीं श्रीतुळजा फिरंग चमके वजाहुनी तीव्रता ।
चांचल्ये चमके अरीस हरिले नाहीं च अन्यत्रता ॥
शत्रूंचीं शिरपंकजे अगणिते छेदोनि पाडीं रणी ।
वर्णप्रभय गळीत [त्यांस] करुनी आणीं तयांतें क्षणीं ॥ ६ ॥
नष्टांचे रुधिरें च कुंकुम धराभाळीं सदा लेववीं ।
दावूनी भिम हा प्रताप सकळां श्रीअंबिका तुष्टवीं ॥
शौर्यत्वाप्रति आगळा च अससी शाहूजीसुनो आगळा ।
भूपा येवन दण्डुनी निजकरें अडूत कीजे बळा ॥ ७ ॥
निक्षत्री करुनी घरा निजबळें दण्डों च दुष्टांप्रती ।
व्हावें भार्गव या कर्लीत प्रभुजी सत्कीर्तिते वर्णिते ॥
दावीं आक्रम आगळा निशिदिनीं सर्वां जनांतें सदा ।
श्रीअंबावरदें जयासि वरणें अन्यत्र नाहीं कदा ॥ ८ ॥
चंडीयाग चि कोटि यज्ञ नृपती त्या वाजपीतें करी ।
पृथ्वी जिंकुनी अश्वमेध अगळा स्त्कीर्ति दीगान्तरीं ॥
धर्मादी नहुषाप्रती च गरिमा आमोघता दाविजे ।
ऐसा तूं जय पावशील प्रभुजी हा निश्चये कल्पिजे ॥ ९ ॥
राया बिक्रमशालिवाहनशकां आच्छादिजे एधुनी ।
ऐसे हे नृपती विचित्र करणें तूं एक चिंतामणी ॥
व्हावें चक्रवर्ती धरेवर प्रभो प्रौढप्रतापा सदा ।
विष्णूची प्रतिमा समर्थ अससी अन्यत्र नाहीं कदां ॥ १० ॥
यावच्चन्द्ररवी सदैव नृपती कल्याण हो आगळें ।
श्रीअंबावरदें जयासि वरणें प्रौढप्रतापा बळें ॥
जैसा बाळ विधू दिनेदिन असे वृद्धास पै पायला ।
तैसा आक्रम रुढवीं च प्रभुजी आशीस माझी तुला ॥ ११ ॥
मदासयतिचे प्रभु घे अशीस । कल्याण हें तव सदां नृपती विशेष ॥
प्रतापतवकें धरणी समर्था । कौतूक दाखवि बळें अति जाण पार्थी ॥ १२ ॥
अदि धर्म नृपती स्तवनासि लावीं । राघूदिलपास प्रभुजी गरिमा च दावीं ॥
वैषद्या गुणनिधे अति तुष्टवावें । भोजादि बिक्रमचुडामणि लाजवावें ॥ १३ ॥
पै करुनि परता अणि त्या श्रियाळा । तैसें च त्या दशरथा प्रभुजी नृपाळा ॥
जयासि हृदयीं अति तुष्टवावें । ऐसें चि कौतुक प्रभो जगि दाखवावें ॥ १४ ॥
आदि जाणा ऋतुपर्णराया । तूं योग्य व्हावें स्तवना कराया ॥
जुनी सुनो हें हृदयीं घरावें । कलीमाजि धर्माप्रति वीवरावें ॥ १५ ॥

घेघे आशीस राया अनुदिनि यतिचे आन नाणीं नृपाळा ।
 वैरी दण्डोनि साचे निज हित करणे पृथ्व्या तूं नृपाळा ॥
 माझा हा हेतु जाणा पुरवि च चपळे शाहूजीसुनो सुकाळी ।
 बेगीं शस्त्रा धरुनी गुणनिधि प्रभुने दंडिला जेवि वाळी ॥ १६ ॥
 तैसें या अवरंगजेव अरिते दण्डीं सकोपे शणीं ।
 वीलंवा न लवीं प्रतापतवके कौतुक दावीं रणीं ॥
 शीवाजीसरजा समर्थ अससी अन्यत्र नाहीं कदा ।
 पृथ्वी जिंकुनि सार्वभौम पद हें संपादिजे एकदां ॥ १७ ॥
 नित्यानित्य सनेम जाण वचना पाळीत जावे नृपा ।
 वेणें हा जय पावशील अगळा होईल श्रीची कृपा ॥
 जैसे धर्मदिलीप [पूर्वि] सकळी न्याये प्रभू वर्तले ।
 तैसें राज्य करुनि दाखवि जना ऐसे च आपेक्षिले ॥ १८ ॥
 जैसा विक्रम वर्तला अनुदिनीं तो भोज या हो क्षितीं ।
 तैसा अर्थ करुनियां च रवा संरक्षिजे रे निती ॥
 परदुःखाप्रति जाण होळनि त्वरे सांभाळिजे नाकटीं ।
 आनायास हि नाथ तूं चि प्रभुजी पाळीत जा संकटीं ॥ १९ ॥
 आर्यत्वाप्रति आगळा च अससी शाहूजीसुनो या क्षिती ।
 शौर्यत्वे रिपु दण्डिले च निकरे सत्कीर्ति वाखाणिती ॥
 शीवाजी सरजा विचित्र करणी तूं दाखवीं या जना ।
 नाहीं आन विलेकितां च प्रभुजी सिद्धीस ने कामना ॥ २० ॥
 शीवाजी सरजा समर्थ अससी भक्तोत्तमा भूतळीं ।
 शौर्यत्वे अति आगळा विलससी या भोंसल्यांचे कुळीं ॥
 अफूजळा वधुनी [बहूत] निकरे येशास संपादिले ।
 बीजापूरपतीस कौतुक नृपा अत्यंत तां दाविले ॥ २१ ॥
 शास्ताखान [हि] दण्डुनी करबळे सत्कीर्ति संपादिली ।
 तानाशा सुलतान हीन करुनी त्वां गूरता दाविली ॥
 फिगीं शामल डिंगमार अग्दी त्या नायराला शणी ।
 इंग्रेजादिक पामरे च समरीं केलीं प्रतापे सुणीं ॥ २२ ॥
 बल्लादी मरते भदावर त्वरे लाहूर तूं जिंकिले ।
 दिल्लीचा भ्रम फेडुनी च निकरे कीर्तीस विस्तारिले ॥
 हुमणाबाद चितोड जाण चमली भीशी च बंगालिया ।
 राठोडादिक द्वारका निजबळे शत्रूस नेशी लया ॥ २३ ॥

आयोध्यादिक मारवाड कलपी काश्मीर घेसी बळें ।
 अजमेरीं जयपूर जाण नृपती खाणून शत्रूमुळें ॥
 बिन्दू आणि क बैंगरूळनगराची जोड पै लाधसी ।
 हम्माज मुलतान मानसपुरा वेगें प्रभो जिकिसी ॥ २४ ॥
 हेमाद्री आणि बद्रीकाश्रम रुमाशामादिकांतें झणीं ।
 अटका पट्टण पावळादि चपळें जाणा प्रभो ये क्षणीं ॥
 दण्डें बावन पाच्छहासि निकरें आशीस माझा तुला ।
 श्रीअंबा वरदे जयासि वरणें हा निश्चयो कल्पिला ॥ २५ ॥
 फर्रासी रिपुपामरासि नृपती वेगें चि न्यावें लया ।
 जिकी सर्व हि बंदरें च प्रभुजी संपादिजे या जया ॥
 सत्ता येक करुनि जाण अवघी राज्याधिकारा किजे ।
 धर्मांतें अति वाढवीं च नितिने ब्राह्मण्य संरक्षिजे ॥ २६ ॥
 वल्यांकीत धरा जिणोनि चपळें धर्मध्वजा लाविजे ।
 शाहूजीचा तनयो समर्थ अवनी कीर्ती र विस्तारिजे ॥
 पूर्वीच्या नृपतींहुनी च अगळी लीळा ज ती दाखवीं ।
 धर्मा रक्षणता करुनि प्रभुजी श्रीसांब ही आठवीं ॥ २७ ॥
 जिकावे फरनाटकास नृपती प्रौढ प्रतापें झणीं ।
 छेगार हि पामरांसि निकरें तूं एक चितमणी ॥
 अंबावरदे अमोघ चि जया संपादिजे सर्वदां ।
 श्रीबिधिवान्य जाण चि असे अन्यत्र नाही कदां ॥ २८ ॥
 अपट्टण बेदनूर निकरें घेऊनि लावीं ध्वजा ।
 धें सावनुरा विलम्ब न लवीं पाळीं सनेमें प्रजा ।
 अपूर कितूर जाण चि बळें पै कोपट्टाला घडीं ।
 शिटीं उंबळ या स्थळासि चपळें कीजे प्रभू तांतडी ॥ २९ ॥
 घेई गुत्तासि चित्रदुर्ग प्रभु रे घेई झणीं एकदां ।
 बाळापूर फनोर जाण पटणा अन्यत्र नाही कदा ॥
 पिल्लगोडा गति हीं स्थळें शिवनृपा संपादिजे ये क्षणीं ।
 दण्डीजे रिपुदुर्जनासि निकरें प्रत्यक्षता पै रणीं ॥ ३० ॥
 जागा उत्तम कुम्भकोण नृपती पुण्यस्थळें रक्षिजे ।
 फडपें अर्कट या प्रती च प्रभुजी कीर्तीस संपादिजे ॥
 चंजी दुर्घट आवध्यांत विलसे त्याणें च चंजावरा ।
 कीजे आक्रम अंगळा गुणनिधे लावीं जयाचा तुरा ॥ ३१ ॥

मच्छलीबंदर नीकरें च नृपती शिंगालद्वीपान्तरा ।
 गोंवें घेउनियां जयासि वरणें श्रीशीवराजेश्वरा ॥
 शाहूजीचा सुत [तूं] समर्थ [बरवें] शूरत्व कामा अती ।
 कीर्तीची गरिमा भरोनि उरवीं हे क्षत्रियाची रिती ॥ ३२ ॥
 ध्यावी रं गुजराथ जाण चि बळें पै भूरतेतें क्षणीं ।
 उज्जनीपासुनि माळवा हि अवघा भूपा बळें ये क्षणीं ॥
 बालेघाट ही माहुरादिक स्थळें संरक्षणा रे किजे ।
 तैसा बेदर जिकुनी च निकरें सत्कीर्ति विस्तारिजे ॥ ३३ ॥
 राया विशाति सप्त जाण बरवीं आलूर पै पाळि या ।
 दोर्दण्डें रिपु जिकुनी च निकरें संपादिजे या जया ॥
 त्या रे बेदरपामरासि सहसा ठेवूं नको भूवरी ।
 ममआज्ञाप्रतिपालनासि करणें हा अर्थ चित्तीं धरीं ॥ ३४ ॥
 घेई जुन्नर खानदेश नृपती गोदातिरा सत्वरीं ।
 पुणेंदेश मुपे च जाण प्रभुजी हे हाव चित्तीं धरीं ॥
 माणदेशादिकडे [त्पोत] वळतां नीरीक्षणें तें किजे ।
 तैसा बेदर जिकुनी च निकरें सत्कीर्ति विस्तारिजे ॥ ३५ ॥
 घेई वाघन पै गिरे तदुपरी त्या वीर गाठ्या क्षणीं ।
 दण्डें बेदर पातल्या गुणनिधे प्रत्यक्ष [शत्रू] रणीं ॥
 जाणा हेसक आवघे हि नमती निर्नाम कीजे तयां ।
 विश्वासा न धरीं कदापि प्रभुजी मानीत जावें भया ॥ ३६ ॥
 हेम्रात्री आणि मारवाड निकरें त्या बद्रिका हो श्रमा ।
 सत्ता एक करोनि राज्य विवरीं मानूं नकोरे तमा ॥
 तैसे क्षेत्र समर्थ फाशिपुर तें संरक्षणें भूपती ।
 पुण्या पार नसे अपार गरिमा हे धार्मिकाची निती ॥ ३७ ॥
 घेई फळटण जाण तें प्रभुवरा पै बंगल्याला क्षणीं ।
 बाईपासुनि खालसा च करणें तात्काळता ये क्षणीं ॥
 आहे उत्तमता कराड नृपती तैसें च कोल्हापुरा ।
 पुण्यक्षेत्र पवित्रता गुणनिधे पाळीं च राजेश्वरा ॥ ३८ ॥
 बेळगांवादिक हीं स्थळें चि नृपती ध्यावीं क्षणीं नीकरें ।
 सर्वज्ञा गुणसामरा हव धरीं लावीं जयाचे तुरे ॥
 मिर्जेपासुनि देश जाण अवघे सत्ताबळें जिंकिजे ।
 हुक्करी आणि रायबाग प्रभुजी दुष्टांसि निर्दाळिजे ॥ ३९ ॥

राया कोंकण सोडवीं च अवघे तेथें अपूर्वें स्थळें ।
 कुडाळादिक बारदेश प्रभुजी सक्रोधतेने बळें ॥
 तैसें ते चिपळूण राजपुरिला घेईं नृपा सत्वरीं ।
 कुळाबा जयदुर्ग खोकरिप्रती पै जंजिरा खोकरी ॥ ४० ॥
 घे रे अंजनवेलि ते चि नृपती युक्तीबळें एकदां ।
 सर्वपासुनि जंजिरे अणि गडा अन्यत्र नाणीं कदा ॥
 मुंबेचा प्रभु यत्न ही करुनिया हातातळीं घालिजे ।
 दुष्टांत समरीं च जाण चपळें कौतूक हें दाविजे ॥ ४१ ॥
 बारा कुंब्बल माहुळें च नृपती तात्काळ तीं घेइजे ।
 विश्वासू बरवे च लोक अति ते त्वन्नीकटीं पाळिजे ॥
 जागे उत्तम पाहुनी च प्रभुजी संरक्षणातें करीं ।
 किल्ले आणिक जंजिरे च वसवीं हे वासना रे धरीं ॥ ४२ ॥
 माहळें बरवे बहू नृपति ते सन्निद्ध ठेवीं सदां ।
 दूजे दुर्ग प्रौढता च दिसती अन्यत्र नाहीं कदा ॥
 त्यांचे तूं अनुमोदनें चि प्रभुजी ध्यावीं स्थळें आगळीं ।
 जीवाचा न तयां तमा गुणनिधी ऐसे च जाणा बळी ॥ ४३ ॥
 जैसे ते रुधिरक्षणासि कुळंबी माळे प्रभू घालिती ।
 तैसे न बाड बांधणें चि चपळें संरक्षणातें क्षितीं ॥
 होवे अति सान्धान हृदयीं राज्यासि वृद्धी किजे ।
 पायः चम हा चि होय नितिचा शोधूनि वीलोकिजे ॥ ४४ ॥
 गुह्याचे निज गुह्य एक तुजला हें सांगतों भूपती ।
 अपणाहुनि वरिष्ठ सेवक कदां ठेवूं नको संप्रता ॥
 कावेसींत कदापि जाण नृपती येऊं नको सर्वदा ।
 येणें घात असे रुपा गुणनिधी प्रौढान्तरीं रे वृथा ॥ ४५ ॥
 राज्याचे नितिचा समर्थ तुजला हा बोध केला असे ।
 ऐको रे गुणसागरा नरपते अन्यत्रता पै नसे ॥
 सेना नीकाटि ठेविजे प्रभु अती येणें तुला मान्यता ।
 शत्रूचें भय हें कदापि न घडे जाणा जर्गी प्रौढता ॥ ४६ ॥
 आविन्धाप्रति नीकरें च प्रभुजी शिक्षा किजे रे बरी ।
 वेगें प्रौढ प्रताप दाखवि जना आभट्टि चितीं धरीं ॥
 साधूनी रिपुचीं स्थळें निजबळें हे योग्यता रे असे ।
 शत्रूचें भय वागवीं च हृदयीं अन्यत्र ते पै नसे ॥ ४७ ॥

पूर्वीचे नृपती [जसे] तदुपरी राज्यप्रधिकारा किजे ।
 ऐसे शासन चालवीं च नृपती सत्कीर्ति संपादिजे ॥
 धर्माचा न लपो करीं च प्रभुजी वृद्धीस न्यावे सदा ।
 नित्यानित्य हि आधिकोत्तर गती आपेक्षिजे संपदा ॥ ४८ ॥
 पापाचा न करीं च संग्रह नृपा घेणें जयातें असें ।
 वेदाज्ञावतु वर्तणें चि प्रभुजी हे योग्यता वीलसे ॥
 सारासारविचार जाण करुनी प्रौढ प्रतापा वरीं ।
 धैर्यत्वा धरुनी अमोघ चि सदा कारुण्यता वीवरीं ॥ ४९ ॥
 येशस्वी विजयी समर्थ नृपती तूं पौर्णमेचा विधू ।
 आहे श्रीवरदा हि नित्य विदुषी श्रीशंकराची वधू ॥
 सौख्यातें अति भोगणें च प्रभुजी यावद्भवीचंद्रमा ।
 सर्वज्ञा कुलतीलका गुणनिधे प्रत्यक्ष कल्पद्रुमा ॥ ५० ॥
 ऐश्वर्यें तुज सर्व जाण नृपती पै लाघलीं एका ।
 कीर्तीची गरिमा भरोनि उरवीं अन्यत्र नाणीं दगटा ॥
 श्रीसांवे तुज हृत्पदासि दिधलें शाहजीसुनो आगळें ।
 कृतकर्मादि करुनि दाखवि प्रभो धार्मीकतेचे वळें ॥ ५१ ॥
 राया अष्ट दिशा जिणोनि अवघ्या लावीं जयचा तुरा ।
 ऐशी आशिस तूजला मम असे हो वन्द्य तूं श्रीवरा ॥
 भक्तीभाव धरुनि पत्र लिहिलें पूजे प्रभो धाडि ।
 वस्त्रें मुक्त मणी च द्रव्य नृपती श्रीस्वामितें आ ॥ ५२ ॥
 पत्रीं जाणविलें नृपा मजप्रती सिंहासनीं रुढलीं ।
 कणीं देकुनिया प्रभो हृत्पदं श्री संतोष पै पावलों ॥
 राया चक्रवती समर्थ अगळा धार्मीक सिधू दुजा ।
 पूर्वीं तूं नवधा सुभक्ति धरुनी केली हुराची पुजा ॥ ५३ ॥
 त्याचें हे फळ पावलास नृपती आगाध तूझी लिळा ।
 धर्मा रक्षणता करुनि प्रभु रे संरक्षणें भूतळा ॥
 क्षांतान्द्रा शिव भोंसल्या तुज प्रती हें मागणें हो असे ।
 वेदाज्ञावतु राज्यराम करणें सत्कीर्ति येणें वसे ॥ ५४ ॥
 पुन्हा तूं नृपती नवीन दुसऱ्या सृष्टीप्रती निर्मिलें ।
 गागाभट्ट अणूनियां च निकटीं क्षत्रत्व संपादिलें ॥
 सांगोपांगविधी सुकर्म अवघें वृद्धीस नेवोनियां ।
 केला यज्ञ समर्थ जाण नृपती आपेक्षिलें या जया ॥ ५५ ॥

वेदाज्ञावतु निश्चयासि अणुनी साहित्य संपादना ।
 गागाभट्ट समर्थ जाण असतां केली प्रभो स्थापना ॥
 दूजा व्यास हि वाल्मिकीच ऋषि हा सज्जनता भागळी ।
 काशावास करोनि साधन अती या ब्राह्मणाचे कुळी ॥ ५६ ॥
 विद्यासूर्य समर्थ यास भुतळी नाही कदापी दुजा ।
 गागाभट्ट रुपानिधीस स्मरणें प्रत्यक्षता श्रीअजा ॥
 सामर्थ्य सदा करोनि नृपती क्षत्रत्व संपादिलें ।
 केले चक्रवती निरूपम प्रभो कीर्तीस संपादिलें ॥ ५७ ॥
 क्षीर्तीन्द्रा शिव भोंसल्या गुणनिधे धन्यत्वता लाधली ।
 पुण्या पार नसे च जण प्रभु रे सत्कीर्ति संपादिली ॥
 जाणा भूतळी या नवीन शक हा वीरानतो सर्वदा ।
 श्रीअंबरदेव रिपूसि वधुनी आपोक्षिली संपदा ॥ ५८ ॥
 राया एक विचार सार करणें सदद नेम सदा ।
 आवे राजनिती मरि प्रभो सांभाळिजे म्हत्पदा ॥
 धैर्यत्वा धरुनी च सत्व अपुले संरक्षणातें करी ।
 सुत्रामाअसनवरी रुढुनियां धार्मिकता वीवरी ॥ ५९ ॥
 तूजें सूक्त आगळे म्हगुनियां सिंहासनीं रुढला ।
 होवोनी जनईधरू नृपति तूं कीर्तिध्वजू लाविला ॥
 शाहूजीचा तनयो समर्थ मगिमा लोकत्रयी फांकली ।
 धन्यत्वा अति पावलास प्रभुजी लीळा जगीं दलिली ॥ ६० ॥
 मन्त्री लेखक बुद्धिमन्त अगळे धार्मिक ज्यां वासना ।
 तैसे नित्य समागमें च बसवो अन्यत्र नाणीं मना ॥
 कपटी पामर पातको अकुळिचे त्यागुनि देई शणी ।
 राज्याचे अभिवृद्धितें च करणें ते रक्षिजे जे गुणी ॥ ६१ ॥
 दीवायामिनी सावधान नृपती आखंडता आसणें ।
 आमित्राप्रति लक्षुनीच प्रभुजी आणीं तयातें उजें ॥
 राया पूर्ण हि चाळकांपरि सदा पै चाळणा रे करी ।
 शाहूण धूर्त चतूर हेर बरवे ते धाड देशांतरी ॥ ६२ ॥
 आमित्रांप्रति रोखुना च असणें बुद्धीबळें सर्वदा ।
 विश्वासा न धरी कदापि प्रभुजी अन्यत्र नाणीं कदा ॥
 तेवूनी च लया अगण्य प्रभुजी राज्यास सरक्षिजे ।
 जातोवत विरास पेस करुना अभ्यक्षता रे दिजे ॥ ६३ ॥

जाणा कर्तुर येवनासि नृपती ठायीं सदा ठेविजे ।
 नित्यानित्य हि देश घेउनि बळें राज्यासि संरक्षिजे ॥
 हे बुद्धी करुनी सकोट गड पै पाहे सदा भूपती ।
 बांके पर्वत देखुनी हि चपळें निर्मी स्थळें नागुती ॥ ६४ ॥
 जलदुर्गा अति दुर्घटा चि प्रभुजी पै नेटक्यां निर्मिजे ।
 दिवसे दिवस भूपती सबळता राज्याभिवृद्धी किजे ॥
 सेनानायक धाडुनीच निकरें मदीं त्वरें येवना ।
 तैसे ते नृप मांडलीक अवघे जिंकोनि घ्यावें धना ॥ ६५ ॥
 अपणांहुनि वरिष्ठता च असल्या सख्यत्व त्यां लाविजे ।
 युक्तीचें बळ लावुनी च चपळें निर्नाम त्यांतें किजे ॥
 गुह्यागुह्य कदापि जाण इतरां सांगूं नको भूपती ।
 प्राणाचा जरि मित्रभाव असल्या हें राजचिन्हाकृती ॥ ६६ ॥
 दोर्दैडें भिम हा प्रताप करिं त्या कर्कोटकां तुल्यता ।
 साधारें प्रभु राज्य जाण सबळें येणें असे योयता ॥
 नाना यत्न करोनियां रिपुजना पायातळीं घालिजे ।
 येशाचीं भुवनें भरोनि उरवीं सत्कीर्ति संपादिजे ॥ ६७ ॥
 जिंकोनी अवरंगजेव नृपती घेई च नागालया ।
 ऐसा हा अभिमान पूर्ण धरणें संपादिजे या जया ॥
 फेडीं भार धरेवरील अवघा धर्मासि संरक्षिजे ।
 श्रासूरां नराकिन्नरांसि भुधरां आचोजता दाविजे ॥ ६८ ॥
 आचार्या गुरुआश्रितांसि प्रभु रे शास्त्रार्थ वाचारिजे ।
 यानित्य विवर्णता च करुनी सप्रीयता-कल्पिजे ॥
 निगमाज्ञा अभिवंदुनी च मुकुटीं वर्ते सदा भूपती ।
 अन्यायाव्रतु दंडिजे गुणनिधी ही धार्मिकाची निती ॥ ६९ ॥
 श्रेष्ठापासुन अंतराय घडल्या कीजे क्षमा आगळी ।
 धर्मन्यायविवर्णता च करणें सत्कीर्ति हे भूतळी ॥
 अष्टौ जाण प्रधान बुद्धिउदधी सन्मानिजे सर्वदां ।
 एकामेक हि ऐक्यरूप करणें वीभक्ति नाहीं कदां ॥ ७० ॥
 मन्त्री यांत कदापि जाण न पडे भिन्नत्वता अन्तरी ।
 ऐशा त्या दरजांत रक्षण किजे हा अर्थ चित्ती धरी ॥
 भूपा सावधता असोनि बरवी आलस्य नाणीं मना ।
 श्रांती त्यागुनियां जनीत विषया हे कल्पिजे साधना ॥ ७१ ॥

ठेवीं लेखक चित्रगुप्त दुसरे गुढ्यार्थ पै लेखना ।
 विश्वासू चतुरज्ञ सावध अती अन्यत्र नाणीं मना ॥
 जाणा हिंसक पातकी नृपसभे आलक्षिजे सर्वदा ।
 त्यांचा संग करूं नये गुणनिधे हा निश्चयो एकदा ॥ ७९ ॥
 तैसे पाकसुनिष्पतीस प्रभुजी साल्मीक हो ठेविजे ।
 चातुर्या अति आगळे गुणनिधे त्यांच्या च हार्तीं किजे ॥
 तेव्हां भोजन भूपती च करणें हा धर्म तूं चालवी ।
 ऐशी राजानिती विविध परिची कीजे सदां पैरवी ॥ ८३ ॥
 भांडाराप्रति रक्षणासि बरेवे ठेवीं कुळींचे नृपा ।
 त्यांचे गूण विलोकुनी निशिदिनीं आमोघ कीजे रूपा ॥
 नाणा कूटिल तस्करासि प्रभुजी आलक्षिजे मानसी ।
 वेदाज्ञा प्रभु मानुनी च हृदयीं सज्ञान लावीं करी ॥ ८४ ॥
 धैर्यत्वा धरुनी च शौर्य मिरवीं संरक्षुनीयां जिवां ।
 सक्रोधें रिपु दंडिजे निजबळें संपादिजे वैभवा ॥
 गुढ्याचें [जरि] बोलणें च प्रभुजी तें युक्तिमार्गे किजे ।
 ध्यानीं आणुनियां सनेम वचनीं गुढ्यार्थ पै ठेविजे ॥ ८५ ॥
 कार्याकारण कल्पुनी निजहिता सामोपचारां करी ।
 दांभीकार्य हि भाव जाणुनि बरा वीचित्रता वीवरी ॥
 मंत्री साधक आसल्यास निकटीं गुढ्यार्थ सांगें तयां ।
 ज्याची अल्पमती असेल प्रभुजी मानीत जा या भया ॥ ८६ ॥
 राहूनी अति सावधान नृपती संरक्षणें आपणा ।
 नित्यानित्य हि अंतरी च करणें अद्भुत पै चालणा ॥
 ध्यानीं श्रीकुळदेवतेस स्मरणें हे धार्मिकाची निती ।
 येणें तूं जय पावशील नृपती अन्यत्र नाहीं गती ॥ ८७ ॥
 शाहूजीचा सुत तूं पवित्र नृपती धर्माधिपातुव्यता ।
 भूभार हरणासि येउन प्रभो केली अती प्रौढता ॥
 धन्यत्वे अति आगळा चि अससी जाणा दुजा केसरी ।
 विष्णूची प्रतिमा च मानवरूपें सत्कीर्ति दीगांतरी ॥ ८८ ॥
 त्याची सार्थकता करुनि सकळां संतुष्टवावें सदा ।
 निजधर्माप्रति अंतराय न करी अन्यत्र नाणीं कदा ॥
 षट्शास्त्रें प्रभुजी सनेम वचनें संरक्षिजे अंतरी ।
 येशाचीं सदनं भरुनि उरवीं मानाभिमाना धरी ॥ ८९ ॥

ऐकें राजनिती समर्थवचनें दाभीकता त्यागिजे ।
 गर्वाचा अभिमान अंतरि कदापी अल्प ही नाणिजे ॥
 ध्यानीं श्रीजगदंबिके स्मरुनियां पूजार्चनातें करी ।
 यजनादीक हि याजनें निशिदिनीं अत्यादरें वीवरें ॥ ८० ॥
 राया शावरिमात्रिकास निकटीं ठेवूं नको दुर्मदा ।
 येणें घात अमूप [जाण चि] असे पै पावसी आपदा ॥
 तैसे जारणमारणादि कुमती कौटिल्य कामा न ये ।
 बंधाचा क्षय निश्चये च प्रभुजी वर्तें सदा या भये ॥ ८१ ॥
 राया स्तंभनमोहनादि गुटिका हें हीत नव्हे कदा ।
 नीचांचा न करीं च संग प्रभुजी आयोग्य येणें पदा ॥
 संसर्गा न करीं च जाण नृपती केल्या अती आपदा ।
 ठेवीं बंशज नीकटीं च विदुषां हे योग्यताहे सदा ॥ ८२ ॥
 इत्यादी व्यसनां मधें मूल कदां गोंवूं नको भूपती ।
 भृंगा मद्य अफू कदापि न शिवें जे अज्ञता कुमती ॥
 गांभीर्ये अति धैर्यता च धरुनी बोलें सगर्भें सदा ।
 राया हांसत हंसतां च न वदे सर्वज्ञता रे कदा ॥ ८३ ॥
 वारंवार कदापि जाण हृदया पाहों नको भूपती ।
 हर्षाचे समयी प्रमीत वदणें चातुर्यता हे रिती ॥
 बोलावीं वचनें सखोल प्रभुजी तीं नेटकीं युक्तिनें ।
 सर्वांची सुदया करुनि अति हे संरक्षिजे तीं मनें ॥ ८४ ॥
 डोंबारी आणि भोरपी हि इतरां नृत्यांगना वेश्मनीं ।
 भूया नाणि तयां कदापि नयने दीवा च पै यामिनी ॥
 शास्त्रज्ञादिक पंडितां सुगणकां सन्मानिजे सर्वदा ।
 अभ्युत्थान हि अर्पणासि करणें अन्यत्र नाणीं कदा ॥ ८५ ॥
 भूपा मिथ्य क्रिया हि सेवकजना देऊं नको सर्वथा ।
 तेणें संचित [पुण्य] जाण प्रभुजी होऊनि जाई वृथा ॥
 बोलावीं वचनें रूपा गुणनिधी तीं सत्य कीजे जनीं ।
 क्षणएक क्षणभंगुरत्व न वदे दीवा सदा यामिनी ॥ ८६ ॥
 बेश्यासंग हि दासिचा प्रभु कदा दृष्टीपुढें नाणिजे ।
 परद्वारा करितां जयो चि न घडे हा अर्थ विलोकिजे ॥
 जैसा विक्रम भोज जाण विवरें तैशा गती वर्ततां ।
 तेणें कीर्ति सदैवता च प्रभु रे आहे सदां योग्यता ॥ ८७ ॥

राया मिथ्य कदापि जाण न वर्दे आयोग्यता तूजला ।
 येणें राज्य लयासि जाइल प्रभो हा निश्चयो वर्तला ॥
 गेला बोलुनि हें बिधीच विदुषां आसत्य नाही कदा ।
 कीर्तीची गरिमां भरोनि उरवीं संपादिजे म्हत्पणा ॥ ८८ ॥
 टेहळ्या तस्कर नाकटीं हित नसे राख्वासि आयोग्यता ।
 धार्मीकाप्रति सांगणें च नलगे संपादिजे आर्यता ॥
 भूभारा हरुनी प्रजांप्रति सदां संतोषवृत्ती किजे ।
 येणें हा जय पावशील नृपती सत्कीर्ति विस्तारिजे ॥ ८९ ॥
 कीजे स्नान पवित्रता च अगळी संध्यादि आनुक्रमें ।
 जपजाप्या गुरुशीं भजून पुढती सत्कर्मता उत्तम ॥
 सांगोपांग सनेम धर्म विषयी अत्यादरें पै करी ।
 गोदानादिक हेम अर्पण करीं हे नीतिरीति धरीं ॥ ९० ॥
 राहूकेतु हि पर्वणीस नृपती आमोघ दानें किजे ।
 ग्रामादीक [हि] जाण घोष भुमिका वाजीमर्जा अर्पिजे ॥
 धान्यादीं वसनें धनासि अगळें दे तुष्टवीं ब्राह्मणां ।
 तेणें तू जय पावशील प्रभुजी मेरू किजे ठेंगणा ॥ ९१ ॥
 पाहूनी अतिशिष्ट ब्राह्मण तयां अग्राहरे अर्पिजे ।
 यावच्छंद्रवी सनेम वचनें तीं अक्षयी रे किजे ॥
 मुद्रांकीत हि राजपत्र करुनी वृद्धीस न्यावे सदा ।
 ऐशी राजनिती प्रमुख मिरवे अन्यत्र नाणें कदा ॥ ९२ ॥
 मूशी कीर्ति विलोकुनी च प्रभुजी येतील जे दर्शना ।
 त्यांतें आढ हि काष्टका न करणें हे कल्पिजे वासना ॥
 ज्ञाते पंडित ही गुणीजन तयां सन्मानिजे आदरें ।
 वस्त्रादी धन अर्पुनी हि प्रभुजी संतुष्टवीं निर्भरें ॥ ९३ ॥
 गूणागूण विलोकुनी च प्रभुजी वीवर्णता हो करीं ।
 ज्ञाते पंडित शिष्ट जाण असतां हें लक्षिजे अंतरां ॥
 येणें हा जय पावशील प्रभुजी सत्यत्व मानीं सदा ।
 धर्मन्याय-विचारणा च करणें तें अन्य नाणें कदा ॥ ९४ ॥
 सुत्रमाअसनावरी रुढुनियां धार्मीकता वीवरीं ।
 आधर्मांतरत झालिया गुणनिधे दुष्कीर्तें दीगान्तरां ॥
 व्हावें सावध रे नृपा अनुदिनी आज्ञा असे तूजला ।
 चित्रां चित्रगती विलोकुनि प्रभो तो धर्मता पावला ॥ ९५ ॥

कर्मकर्मगती निरूपम असे वा भोजनाचे परी ।
 भ्रमभासादिक भावितां पुनरपी माया मदाते वरी ॥
 कियमाणादिक संचितास तिसरें प्रारब्धता जाणजे ।
 चित्रीं चित्रगती प्रमोद अगळा त्यागोनियां ते दिजे ॥ ९६ ॥
 कर्मीं आसुनियां अलिप्त म्हणती ते हो पशू धार्मिका ।
 जाते ही गति वीगती च नकळे तो कैपि जाणा निका ॥
 ब्रह्मीं ब्रह्मरूपें सगूण सदना बांढा धरीं भूपती ।
 अर्भातें भिम कल्पना च करुणें अज्ञीकतेची रिती ॥ ९७ ॥
 ज्ञाता तूं शिवभूपती म्हणुनियां संतुष्ट झालो मना ।
 श्रीरामीं निजभक्तिभाव धरुनी कीजे अती साधना ॥
 सप्रेम रसना ललीत करुणें आलोचना त्यागिजे ।
 भावें भाविकता स्मरोनि हृदयीं सप्रेमता पाविजे ॥ ९८ ॥
 कल्पा मायिकता त्यजोनि स्मरणें दीनेश वृद्धी किजे ।
 प्रापंचीं परमार्थसाधन असे हें अंतरीं भाविजे ॥
 जैसा त्या किरिटीस बोध समरीं केला अती नागुती ।
 ब्रह्माकारविराटरूप धरुनी पें दाखवीली गती ॥ ९९ ॥
 तैसा हा तुज भूपती निजमुखें संबोध केला अती ।
 पर्यायें परिहारणासि विचरें हे धार्मिकाची निती ॥
 धन्यत्वे अति आगळा चि प्रभु तूं अन्यत्रता नातुळे ।
 चिन्हांकीत हि चिन्मयासि स्मरणें भावीक भक्तीबळें ॥ १०० ॥
 आत्मा स्थीर नसेचि जाण प्रभुजी मायीक मिथ्या असे ।
 प्रापंचीं परमार्थसाधन किजे हे योग्यता वीलसे ॥
 अवतारादिक अन्तरीं निजहिता ध्यानस्त होऊनियां ।
 अन्तीं हो मति स्वागतीं च वारेली पावोनि गेले लया ॥ १०१ ॥
 भ्रान्तीचे प्रसरे च * * * * अप्रत्यक्ष वीलोकिलें ।
 * * * * *
 ज्ञाता सांच कदापि जाण न मनीं या वैष्णवीं कौतुका ।
 साशस्र विचारणा च घडवी तो एक पाहो निका ॥ १०२ ॥
 आर्या तूं शिवभूपती गुणनिधे हें सर्व ही जाणसी ।
 ब्रह्माकार निरूपमा चि प्रभुजी अत्यादरें पावसी ॥
 शान्ती चित्त समाधिता च वसवीं अन्यत्र नार्णी मना ।
 सद्गुणाप्रति लावसी च चपळें हे कल्पिजे भावना ॥ १०३ ॥

केला बोध तुतें स्वरूपरचना आगम्यता दाविली ।
 आत्मी स्वत्व सुखासि योग्य चि अशी विश्रान्ति आपेसिली ॥
 नीती ही विचरें अज्ञाच गतिने उन्मादता त्यागुनी ।
 झाली नीगममौन्यता च प्रभुजी दीवां सदां यामिनी ॥ १०४ ॥
 शिवभूपा हृदयीं सनेम वचने संरक्षणें सर्वदां ।
 प्रापंची परमार्थ आर्य चि प्रभो अन्यत्र नाहीं कदां ॥
 कीजे राज्य ययाविधी च विदुषा सारांश जाणूनियां ।
 येणें तूं अति पावशील अवनी आपेक्षिती त्या नया ॥ १०५ ॥
 जाणा विक्रम नैषधादि जनकें कीर्तीस संपादिले ।
 धर्मे कौतुक श्रीसुरांस सफळां अत्यन्त तें दाविलें ॥
 पाहों त्या रघुदीलिपे त्रिभुवनीं शौर्यत्वता दाविली ।
 आर्यत्वे स्वहितास ही घडवुनी धार्मीकतां राखली ॥ १०६ ॥
 तैसा अर्थ करूनिया शिवनृपा धर्मास संरक्षणें ।
 शूरत्वा अति आगळा च अससी नाहीं कदापी उणें ॥
 वेदाज्ञा मुकुटी च वंदुनि प्रभो लावीं जयाचा तुरा ।
 प्रापंची परमार्थ साधन किजे हे मान्यता श्रीवरा ॥ १०७ ॥
 मन्माया तिमिराप जाण हरणा बांभोजनीची गती ।
 श्रीलानाटक भावितां गुणनिधे धैर्यत्वता हो अती ॥
 गीती कल्पुनि कौतुकासि वरणें अन्यत्र नाणीं मना ।
 ज्ञाकारानिरूपमेस प्रभुजी सज्जान हें साधना ॥ १०८ ॥
 या सावध सावधान हृदयीं व्हावें समर्पा सदा ।
 राज्याची अभिवृद्धिता व करणें युक्तीवळें एकदा ॥
 जेवी विक्रम शालिवान शक हा तैसा किने भूतळीं ।
 धार्मीका अति आगळा चि अससी या भोंसल्यांचे कुळी ॥ १०९ ॥
 ऐके राजनिती कृपाहिमकरा शाहजीसुनो भूपती ।
 मिथ्या अल्प हि नाणिजे च हृदयीं हें ज्ञातियांची रिती ॥
 पूर्वीचे नृपतीवतू च प्रभुजी राज्याधिकारा किजे ।
 भावी भाविकता स्मरौने हृदयीं ऐश्वर्य संपादिजे ॥ ११० ॥
 कीजे स्वप्रियपालना अनुदिनीं त्या हो प्रजांचे प्रीती ।
 घ्यावें आशिस भूपती हित असे शास्त्रार्थ आहे निती ॥
 नेसाहून अधीक द्रव्य सहसा घेऊं नको पै कदा ।
 त्यांतें पीढणता कदापि न किजे संतुष्टवावें सदां ॥ १११ ॥

आल्या दाद हि घेउनी च निकटीं क्लेशा अती पै प्रजा ।
 तेव्हा सावध होउनी च स्मरणें जाणा प्रभू श्रीअजा ॥
 आधर्माभित होउनी च विचरें हें मान्य सर्वांप्रती ।
 त्यांचें संकट हारुनी गुणनिधे सत्कीर्तितें वर्णिते ॥ ११२ ॥
 राजद्वारि प्रजासि आड सहसा कोणी नये तें किजे ।
 आज्ञा वेतरपाणि यांसि करणें येवूं प्रजेतें दिजे ॥
 आनायें अलिया कदापि प्रभुजी अत्यादरें दर्शना ।
 त्यांचा हेतु किजे च पूर्ण नृपती जाणा प्रजापालना ॥ ११३ ॥
 त्यांचे क्लेश हरुनियां नृपवरा सौख्याप्रती अर्पिजे ।
 नित्यानित्य हि सेवकांस प्रभुजी आज्ञा सकांपें किजे ॥
 वेमाहूनि धनासि आधिक [उणें] पै अल्प ही घेतल्या ।
 रसना छेदुनि ते क्षणीं च नृपती धाडीं च येमालया ॥ ११४ ॥
 ऐसें निष्ठुर सांगणें निशिदिनीं या सेवक
 पाळावी सदाया प्रजा गुणनिधे अत्यंत काज
 जातीवन्त सनेम जाण वचनें देशासि संरक्षिते ।
 ऐसे योजुनि ठेविं सेवक प्रभू अत्यादरें या क्षिती ॥ ११५ ॥
 व्याचे स्वाधिन केलिया च नृपती जाणा प्रजापाळणा ।
 अब्दामाजि तयांप्रती च अणुनी कीजे च व्रीचारणा ॥
 ठेवूनी प्रभु हेर गुप्त चपळें सांचोल पै घेइजे ।
 नाही जूलुम ज्याजती च कवणा हें नित्य वीलोकिजे ॥ ११६ ॥
 तकटादीं निमतान खण्ड बरवा पाहोनियां रे पिका ।
 त्यातें सोड हि देउनी च प्रभुजी हीशेव कीजे निका ॥
 पाहणी मोजणि रास जाण करुनी संतोषवाचीं कुळें ।
 घट्टकावण जाजती न करणें घेऊं नको हें बळें ॥ ११७ ॥
 दिधला कौल खरा करुनि प्रभु रे नीभावणी पै कुळा ।
 ऐसा भ्रमल चालवीं च प्रभुजी संपूर्ण पृथ्वीतळा ॥
 तेणें हा जय पावशील अगळा कल्याण येणें असे ।
 परपीडापरिहारणासि अवनीं अन्यत्र कोणी नसे ॥ ११८ ॥
 बाणी ऊदमि चाट यांसि प्रभु रे घेवोनियां लावणी ।
 त्यातें नेमुनियां जकात निकि पै सामाजिका ठेवुनी ॥
 कुळमोक्षा करुनी निकाल करणें हा कौल दावा तया ।
 डागीं पै पतकीं निगावण मुखें हें आणिजे निश्चया ॥ ११९ ॥

हकदारी च [असेल] ज्याजति प्रभो रास्ती दिजे नेमुनी ।
 बतनी बाब खरी परंतु गडदू जाणा प्रजांलागुनी ॥
 मार्गी ठेवुनि हेर गुप्त चपळें ध्यावा हि शोधो निका ।
 केव्या ज्याजति नेमिल्याहुनि प्रभो शिक्षा किजे सेवका ॥ १९० ॥
 राष्ट्रांमाजि स्वधर्म चालवि निका पाळूनियां ब्राह्मणां ।
 हवनादी नपजाप्य जें हि करणें नाहीं तथा नूळणा ॥
 यजनायाजन वेदाध्यायन प्रभो घोषे अती गर्जती ।
 अनच्छत्रे जर्गि चालवीं च अगळीं हे धार्मिकाची निती ॥ १९१ ॥
 राज्यामाजि कदापि तस्कर प्रभो नाहीं असे रे किजे ॥
 हिसादीक [हि] जार ज्यासि निकरें तात्काळ त्या दण्डिजे ॥
 मातातात अलक्षता च करुनी क्लेशा सदां अपिती ।
 ऐसे पुत्र कुटील पातकि तयां शिक्षा किजे नीगुती ॥ १९२ ॥
 सासुतें छळती स्नुषा अनुदिनीं राष्ट्रीं च आयोग्यता ।
 तैसे श्रीगुरुतें च शिष्य प्रभुजी येणें असे ऱ्हीमता ॥
 पाहा सेवक स्वामिचे अनहिता जो वर्तला पातकी ।
 त्यातें दण्ड किजे विलंब न करी हे गोष्टि आहे निकी ॥ १९३ ॥
 झटत्यादी एक बेरिजा करुनियां हीशेव घ्यावा बरा ।
 जाणा गांवगना अकार गणुनी कूळारगाचा पुरा ॥
 कानूं कैद हि मानसीं अणुनियां पाळीं प्रजा नेटकी ।
 सत्ता एक तुझी कदापि दुसरी सर्वज्ञता वाढगी ॥ १९४ ॥
 हावाला मजमू सुभेस प्रभु रे नेमूनियां देइजे ।
 हुजराती जवळील लोक बरवे म्हात्मस पै ठेविजे ॥
 बतनाचा हक देशमुख अणि त्या पाटील श्यादिकां ।
 त्यांनं आडयळा कदापि न करी संरक्षिजे लौकिका ॥ १९५ ॥
 तैसा खासगिचा मुखूख अवघा जप्ती करावी बरी ।
 घेऊनी प्रभु राज्यभाग नितिने माया प्रजांची धरी ॥
 ऐशी राजनिती समर्थ नृपती हे जाणविली असे ।
 वेदाज्ञावनु वर्तणें निशिदिनीं अन्यत्रता हो नसे ॥ १९६ ॥
 बाकी राहिलिया कुळास तसदी देऊं नको सर्वथा ।
 दीजे सोड उरेल जाण हिशोबी नाहीं तथा अन्यथा ॥
 त्यांचें जीवन पाहुनी च प्रभु रे संरक्षणें या रिती ।
 रोंगें पीक हि गेलियावरि कदा घालूं नको ज्याजती ॥ १९७ ॥

रपतेचा जिव पाहुनी च प्रभुरे अन्नापिजे हो तया ।
 त्यांची रक्षणता करुनि बरवी येणें चि आहे जया ॥
 ज्याला आहुत बैल जाण नसल्या कैसी करावी रिती ।
 प्राप्तस्थांप्रति सांगुनी च प्रभुरे सांभाळिजे हे निती ॥ १२६ ॥
 ठेवूनी हुजदार लेखक बरा काबील सर्वाभते ।
 रत्या रक्षुनि राजभाग अपला जो नेमिला प्राप्तिते ॥
 जाणा देश हि दण्डकावतु प्रभो पाली प्रजा सर्वदा ।
 त्यातें भूपति अल्पता अनुदिनीं नाहीं कदा आपदा ॥ १२७ ॥
 ऐसा अर्थ करुनियां शिवनृपा कीर्तिसि विस्तारिजे ।
 योग्यायोग्यविचारणा च हृदयीं हें अन्तरीं आणिजे ॥
 गुह्याचें निजगुह्य जाण बरवें चित्तांत ठेवीं सदा ।
 कार्याकारणता निरूपम गती अन्यत्र नाहीं कदा ॥ १२८ ॥
 हुजराति पथकें बहूत रितिनें वीलोकुनी ठेविजे ।
 जाणा वंशज जातिवन्त बरवे त्यातें च नांवाजिजे ॥
 जुमलेदार हि बारगीर निकटीं शौर्यत्वकर्मा अती ।
 शीलेपोश करुनि नित्य प्रभुजी अत्यादरें रक्षिती ॥ १२९ ॥
 बाडेयांतिल जीं मुलें चि सगुणें सौंदर्यता आसती ।
 बुद्धीमन्त विलोकुनी च प्रभुजी संरक्षणें नीगुती ॥
 झालोझाल हवालदार नृपती नाईक पै ठेविजे ।
 जातीवन्त घरंददाज अंगळे ऐसे च वीलोकिजे ॥ १३० ॥
 भूपृष्ठीं तुज [ला] सदैव असती जे शास्त्रधारी सदा ।
 त्यांचें अन्तर पाहुनी गुणनिधीं अपीं प्रभो संपदा ॥
 आतपत्रादिक बाल्येचरन करी पै चालें टाळती ।
 विश्वासू कुळिचें सदैव निकटीं दासत्व संपादित ॥ १३१ ॥
 ऐसें योजुनियां नृपा निशिदिनीं पै पाळणातें करी ।
 धनधान्या वसनास अर्पुनि तयां दारिद्र्यता संहरी ॥
 निकटीं येतरपाणि यांसि प्रभुजी योजोनियां ठेविजे ।
 चातुर्यें बहुरूपवन्त विदुषां ऐसें च वीलोकिजे ॥ १३२ ॥
 जाणा हो प्रमदामुही च प्रभुरे क्लीबांप्रती ठेविजे ।
 राया त्या परिचारिकांसि चतुरां सांभाळणा योजिजे ॥
 सप्ता ही वरुंवाहुनी च पुरुषें जाऊं नये मन्दिरीं ।
 ऐशीं आट हि साक्षपें च करुनी हें नित्य चित्तीं धरीं ॥ १३३ ॥

बंकां भीतरि जाण वृद्ध बरव्या विश्वासुका ठेविजे ।
 त्यांचा शोध क्षणक्षणा च करणे ऐंढे च आपेक्षिजे ॥
 स्त्रीयाचे परिपाटिलाचि नृपती सन्मानिजे संप्रती ।
 दारा एक रूपे समस्त करुनी आयाग्य नाहीं गती ॥ १३६ ॥
 सुमते भूयती विलोकुनि घटी जावे स्त्रियेमन्दिरा ।
 आधी मुख्य हि श्रेष्ठ जाण ललना हे योग्यता वीवरी ॥
 स्त्रीयांच्या वचनास लुब्ध प्रभुजो होऊं नये रे कदा ।
 वेदाज्ञाप्रतिपालनासि करणे चातुर्यचन्द्रा सदा ॥ १३७ ॥
 राया गुह्य कदापि जाण अपुले सांगो नये पै स्त्रिया ।
 तेणे घात असे कृपागुणनिधे पावे च नारे जया ॥
 कार्याकारण बोलणे चि घडवी लालत्य-संपादनी ।
 ऐसा हा नितिमार्ग श्रेष्ठ चि प्रभो वर्ते दिवायामिनी ॥ १३८ ॥
 सर्वा रे ललनांवरी च प्रभुजी कीजे कृपा सारेखी ।
 * * * * *

रोषे वर्तति त्यास जाण नितिने संबोधनाते किजे ।
 कलहाते सदनी कदापि न करी सर्वांसि सांभाळिजे ॥ १३९ ॥
 ममता दाखवुनि स्त्रिया तुजप्रति आनिष्टता सांगती ।
 स्वीयार्थ न घडे अशी च कळ य' नानामते भाविती ॥
 प्रमदांचे वचनास लंपट कदा होऊं नये सर्वथा ।
 याचा अर्थ हि शोवुनी च प्रभुरे मानूं नको पै वृथा ॥ १४० ॥
 परस्त्रीया अवलोकनासि न करी शाहूजीमुनो प्राज्ञका ।
 येणे येश कदापि जाण न घडे पावेल राया धका ॥
 निद्रा अल्प करी च जागृत असे श्रीरामध्यानी सदा ।
 धर्माची अभिवृद्धिता च करणे अन्यत्र नाणी कदा ॥ १४१ ॥
 नित्यानित्यविचारणा च करणे कीर्तास विस्तारिजे ।
 शत्रूचें बळ पाहुनी च प्रभु रे दुष्टास निर्दळिजे ॥
 गडकोटादिक रक्षणासि नृपती ठेवून सेना अती ।
 राज्याचे सदरेवरी गुणनिधे हे मुख्य आहे रिती ॥ १४२ ॥
 कपटी आधम शत्रुची निशिदिवा पै बातमी आणिजे ।
 त्याचें साधन युक्तिने च करुनी मदोनिथा टाकिजे ॥
 कृतीमा रितिने बहूत ममता लावी नृपा अन्तरी ।
 विषयस्त्रादिक हा प्रयोग करणे पै यत्न नानापरी ॥ १४३ ॥

अन्तस्थ प्रभु हेर धाडुनि सदां कीजे अती चाळणा ।
 राया मावध नित्य जाण असणें संपादिजे सद्गुणा ॥
 मन्त्री मुख्य विलोकुनीच प्रभुजी गुह्यार्थ त्या बोलणें ।
 शत्रूंचें बळ पै कदापि न पडे ऐशा परी वर्तणें ॥ १४४ ॥
 आमित्राप्रति तूं अपार ममता दावी प्रभो सर्वदा ।
 साधावी बहुधा रिती गुणनिधे काबू त्वरे एकदा ॥
 अपणाहून वरिष्ठताच असव्या तो दण्डिजे भूपती ।
 कीर्तीची गरिमा भरोनि उरवी आमोघता ये क्षिती ॥ १४५ ॥
 व्यसनीं मानस अल्पतः हि प्रभुजी गोवूं नको सर्वथा ।
 * * * शिवसागरा च नृपती आशीक जाणा वृथा ॥
 याया एणजळावभास चतुरा मिथ्या च आहे जनीं ।
 कर्मकर्मगती विचित्र गरिमा कल्पूं नको यामिनीं ॥ १४६ ॥
 तूझी राजसभा सुधर्म गतीची या भूतळी वीलसे ।
 योग्यायोग्य निरूपमा च दिसती जाणा प्रभो संरसे ॥
 मन्त्री लेखक नीकटीं सुशिलता ज्ञाते सदा आसती ।
 बख्खे दिव्य हि ध्रुवटें चि बरवीं गन्धाक्षता या गती ॥ १४७ ॥
 ऐसे राजसभेसि जाण प्रभुजी येतात पै सर्वदा ।
 मर्यादा धरुनी चि वर्तति बहू अन्यत्र नाही कदा ॥
 आज्ञासेतु तुझा चि एक नृपती श्रेष्ठत्व सर्वाजनीं ।
 त्याची पाळणता करुनि असती एकात्मभावे मनीं ॥ १४८ ॥
 जोडोनी करनीरजे निशिदिनीं जे वन्दिताती पदा ।
 ऐसे सेवक आसती [बहु बरे] अन्यत्र नाही कदा ॥
 वचनाप्राप्ति चतुर [बैसति] सभे मन्मान [ते] पावती ।
 योग्यायोग्य विचारुनी गुणनिधे सुज्ञान ज्यांतें अती ॥ १४९ ॥
 जाणा कैतवि जे विचार करुनी त्यांतें प्रभो दण्डिजे ।
 ऐशी राजनीति समर्थ प्रभु रे अन्यत्रता नाणिजे ॥
 वचनीं सादरता रसोत्पत्ति बहू ते योग्य मानूनियां ।
 नित्यानित्य तयांवरी च नृपती आमोघ कीजे दया ॥ १५० ॥
 जाणा लेखक बुद्धिमन्त बरवे चातुर्य ज्ञाते असे ।
 मुक्ताकीत सुवाच्य अक्षरकळा पै कल्पना वीलसे ॥
 ऐसा हो गुणि नीकटीं च प्रभुजी संरक्षणें सर्वदा ।
 सदबा पात्र करुनियां च नृपती अपीं अती संपदा ॥ १५१ ॥

अपणाहूनि वरिष्ठ सेवक कदा ठेवूं नको भूपती ।
येणें राज्य लयासि जडिल प्रभो अज्ञानता हें निती ॥
मर्यादा अणि तो गुमान न धरी पापिष्ठ जाणा असे ।
त्याचा त्याग किजे विवेकउदधी अन्यत्रता जी नसे ॥ १५१ ॥
क्षीर्तीद्रा नृपती सगूण चि विवेका सेविं तूं सर्वदा ।
नित्यानित्य हि चाळणा च करणें दंडीं त्वरे दुर्मदा ॥
पागेचीं पथकें विलोकुनि प्रभो तीं नेटकीं ठेविजे ।
हुजरातीत हि भावळां गणुनियां अत्यादरें रक्षिजे ॥ १५२ ॥
जंजीरे गड कोट दुर्घट स्यळें देऊं नको ईतरां ।
येणें अपाशिखा घडेल प्रभुजी वीचार कीजे बरा ॥
व्हावें सावध अंतरीं निशिदिवा राज्याभिवृद्धी किजे ।
शत्रू दंडुनि आवघे च नृपती येसासि संपादिजे ॥ १५३ ॥
भृत्यादीसदना कदापि नृपती जाऊं नको रे सदां ।
त्यांचा शोध करुनियां गुणनिधे लावीं तयां आपदा ॥
कार्याकारण बोलणें नृपवरा आभिज्ञता कल्पुनी ।
ऐशी राजनिती समर्थ प्रभुजी वीलोकणें शोधुनी ॥ १५४ ॥
ममआज्ञा प्रतिपाळणासि करणें शाहूजीसुनो सर्वदा ।
राज्याचा मद अंतरीं न धरितां संपादिजे संपदा ॥
अपणा रक्षुनि सावधान मतिनें शत्रू विभांडीं रणी ।
शौर्याचे तवकें प्रताप मिरवीं आमित्र कीजे सुणी ॥ १५५ ॥
राज्याचे मदरेपरी बळकटी ठेवूनि सेना किजे ।
पाच्छाचा न धरीं तमः च प्रभु हें [त्वां] अंतरीं कल्पिजे ॥
तैसें मांडलिकादिकांस नृपती सप्यक्त्व पै लाविजे ।
भंत्री धाडुनियां विचार विवरीं पाहूनियां योग्य जे ॥ १५६ ॥
गुह्यागुह्य हि रक्षुनी प्रकटतां दाभीक दावोनियां ।
राज्याचे स्वहितास जाण करणें येणें च आहे जया ॥
हेराची प्रभु बातमी अणवुनी वीवर्णता पै किजे ।
शत्रूंचें बळ पाहुनी च नृपती तात्काळ त्यां दंडिजे ॥ १५७ ॥
इत्यादी वचनावरी च सहसा जाऊं नको भूपती ।
शोधुनी बरवे रिती च प्रभुजी वर्ते सदा सुमती ॥
माया दावुनियां भरीस निकरें वीलोकिजे सर्वदा ।
विश्वासा न धरीं सनेम वचनें अन्यत्र नाणीं कदा ॥ १५८ ॥

ने कोणी तुजला अमोघ ममता दावूनियां वर्तती ।
 हृदयीं कैतवता धरुनि प्रभुजी आघात पै कल्पिती ॥
 त्याला नष्टपणें च भाव धरिं हें [त्वां] गुप्त संरक्षिजे ।
 कार्य सादरता असोनि नृपती आनिष्ट वीलोकिजे ॥ १६० ॥
 कार्याकारण राजनीति तुजला संगीतली भूपती ।
 सत्तानें अति जाण होउनि त्वरें वर्तें सदां भूपती ॥
 यामाजी जय आगळा निशिदिनीं चातुर्थचंद्रा सदां ।
 कीर्तीचीं सदनें भरुनि उरवीं आमोघता रे सदा ॥ १६१ ॥
 पूर्वीं ने नृपती विचार बरवा संरादुनि वर्तले ।
 वेदाज्ञा प्रतिपाळुनी च प्रभुजी कीर्तिध्वजा लाविले ॥
 सांगोपांग विधी निरूपम गमे शाबासता भूतळी ।
 केले राज्य अखीलता [हि] विदुषा या क्षत्रियांचे कुळी ॥ १६२ ॥
 शाहूजी नृपती अखंड विलसे नि कोनियां रे मही ।
 शाहूजीचे कुळि तूं प्रतापनिधि हा अभिज्ञते सर्व ही ॥
 स्वकरें [ही] तुळजा फिरंग धरुनी दंडी रिपू एकदा ।
 ध्यावें बावन पादशासि चपळें अन्यत्र नाणीं कदा ॥ १६३ ॥
 सांगोपांग विधी सनेम करुनी राज्याभिवृद्धी किजे ।
 जाणावीं शिरिं शमदासवचनें तूं मस्तकी वंदिजे ॥
 नित्यानित्य ही राजनीति विचरें शाहूजीसुनो अंतरां ।
 येणें भूपति आगळा जय असे आखंड दीगांतरी ॥ १६४ ॥
 केली हे अति सरसे सुमतिनें टीका प्रभो नेटकी ।
 पद्यें उत्तम योग्यता च विदुषा अन्यत्र नाहीं च कीं ॥
 जाणा श्रीरघुनाथ नायक प्रभू चातुर्थ तो चंद्रमा ।
 आहे दीन पतीत लेखनकला पाहवी अती उत्तमा ॥ १६५ ॥
 पाहा हो चित्रगुप्त नाम चि मला श्रीस्वामीनें [दीधले] ।
 जाणा शंकर भारती च प्रभुनें आखंड नावाजिले ॥
 शंभूराज धनी समर्थ मजला जीजासतीचा पती ।
 त्याचा दास चतूरता च अगळी वीराजताहे क्षिती ॥ १६६ ॥

याप्रमाणें राजनीति राजपुत्र संभाजी राजे यांस महाराजांनीं दृश्य केली.
 श्रीशमदास स्वामींचे नीतीप्रमाणें वर्तणूक करून, पुण्यश्लोक म्हणवून, सिंहास-
 नाधीश्वर पूर्वसुकुतें जहालों. समर्थ्याचा आज्ञासेतु अणुमात्र उल्लंघिला नाही.
 दान, धर्म, यज्ञ, कीर्ति, शौर्य, प्रताप व क्षात्रकुली कुलावतंस जहालों. तुम्ही

बडेल पुत्र सविजयी विक्रमोपराक्रम धराभुवनी संपादून राज्याची संरक्षणता कर-
णें. अविचारकर्मास प्रवर्तिल्या संपादिलें राज्य शत्रु अपहार करितील. आमचे
मागे तुम्ही व राजाराम धाकटे पुत्र ऐक्यरूपे राहून विभागाप्रमाणें राज्य अनभ-
वन औरंगजेब शत्रूचा पराजय करणें. आणि स्वर्गीं आम्हांस अमोघ संतोष
पाववणें. जैसा पंडुपुत्रे दिगंती कीर्तिध्वज अंदापवत लाविला तदनंतर सत्की-
र्तीस पात्र होऊन सुपुत्रगरिमा स्वर्गीं आम्हांस समस्त पितृगणांस गोचर करणें.
हेची आज्ञा आमची, अतःपर सांगावयाची सीमा जंहाली. आमचा तो अवतार
पूर्ण व्हावयाचा समीप काळ आला आहे. हा दृढतर चित्तांत निशा मानून रहा-
टी करणें. पूर्ण राज्यलक्ष्मी आम्ही आजिदारम्यता संपादिली ती तुम्हांस
कळविली. बहुत सावधपणें जतन करणें. आमचा आतां भरंवसा न धरणें. व
गढकोट जंजिरे अहद. शायगिरीगड तहद चंचांचंजावर नर्मदापर्यंत मिळोन
तीनशें एकसष्ट व खजाना हत्तीघोडे पागा सुमार ऐशी हजार व जवाहीर नव-
रत्नांकित कापड जरा बाजरा कागदीपत्री रुजू केलें. घरकलह वि ना भा व
न धरितां एकरूपता राहून माझे भूतळीं नाम संरक्षणें. यांत जय आहे. ऐशा
उदासवृत्तांच्या गोष्टी महाराजांनीं सांगितल्यावरि संभाजी राजे [यांनीं] श्रमी होऊन
नेत्रास झालियाचा पदर लावून परम सखेदित चित्तें अश्रुपात टाकिले. गहिबरे
कंठ दाटला. हे महाराजांनीं विलोकून संभाजी राजे यांस पोटाशीं आलिंगून
स्वकरें नेत्र पुसोन बहुतां प्रकारें समाधान केलें. श्रमी न होणें म्हणून बोलिले.
आणि सुवर्णताटी पंचामृत अन्न आणवून ययासांग भोजन केलें. परस्परें
समाधान जहालें. तदनंतर संभाजी राजे यांस किल्ले पनाळियास महाराजांनीं
ठेविलें. त्याजवळ जनार्दनपंत सरकारकून व सोमाजी नाईक व बाबाजी नाई-
क खडा वगैरे जिव्हाळियाचे ठेविले आणि संभाजी राजे यांचें समाधान केलें
कीं, “आषण शायगडास जातो. धाकटे पुत्र राजाराम यांचें लग्न करून पुनः
येतो. तदनंतर राज्यभरणाचा विचार कर्तव्यता छट करून बडेल पुत्र तुम्ही
आम्हां सवे प्रकारें राज्य संरक्षण विषयाचे ठायीं भरंवसा तुमचा आहे.”

ऐसे परम ममतार्थ बोलोन शायगडास महाराज टाकोटाक जलदीने गेले. आणि
राजाराम यांस शरीरसंबंध प्रतापरवि सरनोबत पूर्वीं होते त्यांची कन्या परम सुंदर
सुचिन्हांकित योग्य वधू शास्त्रसमतं नेमस्त केली. घटित ययायुक्त ज्यांत वर्णावर्ण
संपूर्णगुण ययाविभागे यथास्थित. तदुत्तर सुमुहूर्त लग्नघटि निश्चयरूपता करोन

३२. तदनंतर—तद्वत् त्याप्रमाणें ?

३३. आजिदारम्यता—संस्कृत शब्द दा-

परूं जातां फशीं पदल्यांचें आणखी एक
उदाहरण

उभयपक्षां हरिद्रालेपन व नवविध विधिशास्त्र मर्यादेनुरूप वृद्धाचार समारंभ श्रीदैवतप्रतिष्ठा करून मंगलमभिषेक नव वधुवरांस घालून पाणिग्रहणाविशीं यास अर्ध ता करून मंत्रोच्चारे मंडर्पी वर समारंभे आणून मधुपर्क विधान संपादून मंगलाष्टक-घोष-गर्जनं पीत अक्षताभिषेके ब्राह्मणवृंदें लग्नसिद्धीतें पावविले. समस्तांस परमानंद जाहला. महावाद्यें मंगलदायक महाभेरी व नगारे तुतारे कर्णेबाके बाजंत्रें ढोल मृदंग शहरी वेणु विणे डफडिया [यांची] एक घाई लागली. तदनंतर तोफा बंदुकांची सरवती जहाली. नादें अंबर फोंदले. जयजयकाराची ध्वनी प्रवर्तली. मंडप सुवर्णवस्त्रें मंडित विद्युत्प्रपाय आभे [नव] विराजली. मंडपाभीतरी भरजरी बिछाईत गाद्या पडगाद्या टेंकणस सफेद शाली बिछायतीवर मंडपा सुशोभित अंतरिक्ष कंदील प्रकारांतर व मुक्ताफळांचे घोंस अति रमणिक शोभा विराजली. तदुत्तर मंडपद्वारा भीतरी श्रेष्ठ श्रेष्ठ आरसे श्रीसूर्यप्रकाश विचित्रागति जनमानसरंजनास अनेक लाविले. शिवाजी महाराज या कलियुगी सप्तसमुद्र तेथें नवानेधी व अष्टमासिद्धि कर जोडून अहोरात्र तिष्ठत आहेत तेथें न्यून कवण पदार्थ मानावा ! संपूर्णताच सर्वेही लग्न-काली मंडर्पी कशा हशा विनोद नृत्य विविध प्रकारांतर नृत्यांगना व नटवे व वेंताळीक बहुरूपी कळा कौतुकें जनमानससमुदाय मोहित करीत आहेत. तदुत्तर राजसभा. भुवनीं महाजन व अग्रगण्य षड्शास्त्री दशग्रंथी महा पांडित्य भवति न भवति शास्त्रमर्यादेनुरूप वाद प्रतिवादास परतोन नृपमानसस संतुष्टता पावविते जहाले. ब्राह्मणसमूह लक्षावधि किंबहुना अधिकोत्तर तदनंतर मंगल दान इत्यादि अपार मिळाले. महाराज दयावंत धार्मिक समर्थानीं द्रव्याचा जमा न धरितां दानदक्षणा स्वरूपानुरूप अमोघ अपिली. तैशीच वस्त्रें पात्र पाहून ब्राह्मणांस व अनुषंगे गुणिजनांस दिधली. ब्राह्मणसंतर्पणें व षड्सअर्भे विविधप्रकारांतर दृतपचित व दुग्धपचित संपादिलीं. मंगलघोष मंत्रोच्चारे ब्रह्म-वृंदांनीं आशीस अर्पण महाराजांस करून मंत्राक्षता नभुवरांस मस्तकीं सिंचिल्या. संपूर्ण ब्राह्मणांस कर्पूरांकित तांबूल व दक्षणा अर्पून स्वधामास बोळविले. लग्नसमारंभ आनंदोत्कर्षे संपादिला. वधुवरें गजशृंगी अंबारीत आरूढवोन गृहप्रवेश महोत्साह संपादून महाराजांनीं सुनेचे नांव जांनिकोवाई ऐसे परम उल्हासे ठेविले. संपूर्ण जनास भोजने घातलीं.

महाराज परमानंदें असतां जन्मपात्रिवेतील आयुष्यअवधीचा समय समीपता पावला. तेसमयीं श्रीमन्महाराज क्षात्र कुलावतंस श्रीराजा शिवचक्रपाते सार्वभौम

११. मुळांत सर्वत्र 'मंडप' असे आहे. इतिहासांत ही आपल्या माहेरच्या नांवाने
१५. हे हिचे सासरचे नांव. पण पुढे प्रसिद्ध झाली. तें नांव ताराबाई हें होय.

होनांचें राज्य पैदा केलें. व गडकोट जंजिरे व लष्कर पागा अशी मिळवि-
ली. परंतु आमचे माघारे हें राज्यसंरक्षण मर्दुमीने व हिमतीने करणार ऐसा
पुत्र विक्रमोपराक्रमी नाहीं. राजाराम वांचला तर तो एक हें राज्य वृद्धीतें पा-
रवील. संभाजी राजे वडील जाणते आहेत. परंतु बुद्धि अवनीतीची. त्यास अ-
नोपाय. आपण तो प्रयाण करितों. तुम्ही सरकारकून व हुजरे लोक मराठे
कैदीम राज्यांतील आहां. तुम्हांस या गोष्टी पूर्ण कळल्या असल्या. आपणा
माघारे संभाजी राजे पराक्रमानें राज्य सर्व आटोपितलें. लष्कर भारी नामांकित
मर्दाने लोक ज्याणीं जिवाच्या कष्ट मेहनत करून स्वामिकाय केलें संभाजी
राजा म्हणोन त्याकडे डौल देऊन त्याचें मन रक्षून मिळतील. राजाराम धा-
कटे यांजकडे लष्कर येणार नाहीं. सरकारकून राजाराम याचा पक्ष धरून
उभयतां राज्य वांटून दोनही राजें करून करा म्हणतील. शेवट लष्करचे
मराठे व कारकून यांची [संभाजी राजे] मारतील. तेव्हां ब्रम्हहत्या होईल.
पुढें मराठे लष्करचे सरदार मारतील व धरतील. इजत घेईल. लहान छो-
टेखानी याचा पगडा पडेल. योर लोक जाणते शहाणे नामांकित घरंदान
ज्याणीं राज्यांत श्रमसाहस केलें, निदानीं महाराजांस कार्यास आले, त्यांचा
संभाजी अपमान करून चाल मोडतील. तेंणें राज्य अस्त होईल. सं-
भाजी राजे कैफ खाऊ लागेल. हमेशा लटकें भाषण करील. क्षण एक
वचनाचा भरंवसा नाहीं. मति भ्रंशता होऊन येईल. मनुष्य म्हणजे दृष्टीपुढें
तृणवत्. बेनैवा होऊन मनुष्याचा प्राण घेईल. मदांधपणें वर्तेल. आपकबाजी
करील. गडकोट व देशामध्ये अनायक होईल. राजा पराक्रम करणार
नाहीं. निर्दय अविचारी कृतघ्न जनास होईल. द्रव्य खजाना वस्त्रे अलंकार
बेमुबलक खर्च करून संपत्तीचा अगदीं नाश करील. याची वर्तणूक अविचा-
र कर्माची ऐकून औरंगजेब पादशाहा दिल्लीहून बावीस अमीरलउमराव वजी-
र सहित वीस पंचवीस लक्ष फौजेनिशीं स्वतः चालोन येईल. बिजापूर भागा-
नगर बेदर तखत दौलताबाद बलात्कारें शासन पोहोचवून घेईल. तदनंतर
जोस पोहोचवून राज्य घेऊन यश संपादील. शेवट संभाजी राजे यांस दगा

१७. अनोपाय=अनुपाय.

१८. कदीम जुने. पुराणे.

१९. 'आटोपितलें' या शब्दापुढें
"ऐसें नाहीं" असे दोन शब्द मूळत
आहेत पण ते हस्तदोषानें पडले असावे
असें पुढील संदर्भावरून दिसून येईल.

५०. 'मिळतील' या शब्दापुढें "ऐ-
सा प्रसंग दिसत नाहीं" असे चार शब्द
मूळांत आहेत पण ते हस्तदोषानें पडले
असावे असें पुढील संदर्भावरून स्पष्ट होईल.

५१. बेनैवा=बेगुद्ध, भांबावलेला.

होईल. जेणे गति मलीक अंबेरांनी निजामशाही बुडविली त्याचा पुत्र फत्ते-
लीक त्या माघारां जहाला त्यांनी जैशी पादशाही बुडविली तो न्याय संभाजी
राजा करील. तदनंतर राजाराम राज्य करूं लागेल. तेव्हां संभाजी राजे
यांनी गमाविलें राज्य साधील. मजपेक्षा पराक्रम अधिक करील. ही ज्येष्ठ
पुत्राची लक्षणे आहेत. व कारकून यामध्ये माझे सरकारकून यांस संतोष
संभाजी राजे देत नाहीत. अविचार कर्म करून मारून टाकील. एक प्र-
ब्हाद निराजी व रामचंद्र निळकंठ हे दोघे पराक्रमी होतील. निळोपंत प्र-
धान होईल. स्वरूपभाव रक्षून रहातील. या पुढें कोणी होणार होतील. मरा-
ठियांमध्ये बहुतांस संभाजी मोडील. उरल्या बाबाजी घोरपडा व संताजी घोर-
पडा व धनाजी जाधव वांचतील. मोठे पराक्रम करतील. मोडलें राज्य
हे मराठे व सरकारकून सांवरतील. येणेंप्रमाणें होईल. ऐसे महाराज बोलले.
तेसमयीं सर्वांचे कंठ दाटोन आले. नेत्रांतून जल स्रवें लागलें. परम
हुर्रित जहाले. मग महाराज बोलले कीं, “तुम्ही अणुमात्र श्रमी होऊं
नका, हा मानवी शरीरास श्रीईश्वरें मृत्यु नेमिला आहे. मार्गे कृतात्रेता द्वापार-
युगांत लक्षावधि दहासहस्र वर्षे आयुष्य, या कलियुगांत शत, याप्रमाणें श्रीवि-
धने मानवांस आयुष्य युगपरत्वे निर्मिलें आहे. शाश्वत नाहीं. असे असतां
मोहमज्जन अज्ञानमतीस मद हा प्रकार त्याचे सज्जानसिधुच जाणतात. धन सुत
जाया वीरश्री पराक्रम अहंता मिथ्या मोहास लुब्ध जहालिया हितावह नव्हे. जे
काळीं जें घडणें तें प्रमाण मानून निरभिक्षित चित्तें बरीं वें हेंच प्रमाण. निगम
बदतो. तपशील:—

अनश्वर हा देह जाणा । मिथ्यामाया अवलक्षणा ।

तेथे विचार ज्ञानार्क किरणा । स्पृशों नये सर्वया ॥ १ ॥

जनित कर्माची गहना गती । त्यातें वैष्णवी मायेचीं भ्रांती ।

जैशी बुद्बुदसमूहाची उत्पत्ती । कोठें कांहीं दिसेना ॥ २ ॥

अधर्में वर्तला तरी नर । त्यास कैचा सुखोपचार ।

तये भ्रांतीतें उत्तर । नरक घोर वाहताती ॥ ३ ॥

करुनि अज्ञानाचा पसार । भ्रांतीमय करिती अनाचार ।

लक्ष्मीमदाचा सागर । पूर्ण पात्रें भरुनियां ॥ ४ ॥

येथे सारासार एक जाणें । सत्य सद्भावें वर्तणें ।

करुनियां जगपाळणें । कीर्ती कीजे भूलोकीं ॥ ५ ॥

५३. जेणें गति=ज्याप्रमाणें.

५३. “मळीक अंबर” याणें तर नि-

श्यामशाही कांहीं दिवस राखिली; पण त्या-
च्या मुलांनें ती बुडविली.

नरचूडामणि चक्रवर्ती सिंहासनाधीश्वर पुण्यश्लोक स्वामीस अकस्मात् शीतज्व-
राचा प्रादुर्भाव शरीरी जहाला. महाराज अतींद्रिय त्रिकालज्ञानी आत्मज्ञाने श्रीविष्णु-
अंशावतारी सज्जानवंत सर्वजाण महाराजांनी आत्मज्ञाने विचार पाहतां मममाया
विषय शाश्वत कापि क्हीपि नाही. अशाश्वत तनु मन धन आयुष्य विद्यमान
विदेह जे स्वयं अवतारी दिवा कृतकर्म समर्थ राजे व सनकुमार पुण्यश्लोक
यांनी त्रिभुवनाचे ठायी कीर्तिध्वज लावून, इह परलोकी साधना यथासांग संपा-
दून आयुर्मर्यादेनुरूप जगीं प्रवर्त करून उत्तम लोकास साधन संपदा मही मं-
दळीं खंडित राज्यत्याग करून धर्मी एक रहावया सामर्थ्य जहाले नाही. एवढा
श्रीकृष्ण परमात्मा त्रैलोक्यनाथ मममायास लुब्ध होऊन भक्तकार्य संपादून
आयुष्यमर्यादेनुरूप मानवी शरीर त्यजून स्वस्थानास गेले. श्रीरामचंद्रादिक
याचप्रमाणे. हा दृढनिश्चय महाराजांनी हृदयीं कल्पिला. आपली आयुष्य-
मर्यादा पूर्ण जहाली ऐसा निश्चय करून, संनिध निकटवर्ती असणार बहुकार्य
कर्ते, अंगेजाचे धुरीण जिव्हाळियाचे परम आस सरकारकून व हुजरे लोक
होते त्यांमध्ये विश्वासू सज्जान नामांकित सहिष्णू जाणते यांस महाराजांनी बोला-
वून सन्निध आणिले. सरकारकून व हुजरे येणेंप्रमाणें:—नांविशी वितपशील.

सरकारकून व कारकून.

हुजरे मराठे लोक.

१ मोरोपंत पेशवे.	१ रामचंद्रपंत भमात्य.	१ हिरोजी फर्जंद.
१ प्रल्हादपंत न्यायाधीश.	१ जोशीराव.	१ बाजी कदम.
१ बाळाजी आवजी प्रभू	१ निळकंठ येसाजी	१ सुर्याजी कुडेर.
चिटणीस.	प्रभू पारसनिवीस.	१ बाबाजी गाडगे.
१ गंगाधर जनार्दन	१ रावजी सोमनाथ.	१ धाकाजी सरस्वत.
नारिक.	१ आवाजी महादेव.	१ महादाजी नारिक पानसंबळ.

९

६

येणेंप्रमाणें मातबर लोक जवळी बोलावून त्यांस महाराजांनी सांगितले कीं,
आपल्या आयुष्याची अवधी जहाली. आपण कैलासभुवनास श्रीपार्वतीस्मरण
सदाशिव यांचे दर्शनास जाणार. ऐशी शरीरअवस्था विलोकून किल्लेपनाळ्या-
वरी संभाजीराजे वडील पुत्र यांस व राजाराम यांस राज्याचा विभाग करून
उभयतां पुत्रांस देत होते. तेसमयीं संभाजी राजे यांणी ऐकिले नाही. शेवट
आपला निदान समयो दिसतो. अतःपर आपला देह राहत नाही. हें राज्य मी
शिवसर्जने चाळीस लक्ष होनांचे व पुणें महाल होता त्यावरी एक कोट

१६. कापि=कैठेही ग्रंथकारास संस्कृत | हें आणखी एक उदाहरण.
शब्दांचा प्रयोग करण्याची जी हौस तिचे

मनेवृत्तिग्रामण्याचा अर्थ । भ्रमाचा चुकवावा अनर्थ ।
 अविचार कर्माचा स्वार्थ । कल्पू नये पां ॥ ६ ॥
 अंती मती स्वागती भावितां । देह निमालिया कैची ममता ।
 आपणा आपण आणुनी चित्ता । विदेहित्वें वर्तवें ॥ ७ ॥
 ऐसा वदला शिव नरेंद्र । जो क्षांतिक्षमेचा समुद्र ।
 शौर्य कर्मी महारुद्र । सुबुद्धीचा चंद्रमा ॥ ८ ॥

मार्गे कित्येक उत्पन्न जहाले. मम मायेनें वेष्टिले. अंतकाळीं निमाले. मृत्युलोकी समस्त हाचे चराचर मार्ग लागलाच आहे. जो जो यत्न करणे तो अष्टप्रधानांनीं निस्सीमता केला. महा वैद्य धन्वंतरियासमान संपूर्ण व्यास नीं ह द ज्ञानी चिन्हाचिन्ह जाणते यांणीं ज्वर उपशमनार्थ महामात्रा हेममर्भादि त्रै-लोक्यचिंतामणि इत्यादिक वनस्पति व काढे व तदनंतर अनुष्ठाने विविध प्रकारांतर व श्रीसूर्यास नमस्कार अर्घ्यप्रदातादि अश्वत्थप्रदक्षिणा व श्री तुलसी प्रदक्षिणा व श्रीशिवलिंगास अतिरुद्र व लघुरुद्र व दधिभात लेपन व तसेच जाणते मात्रिक ज्ञातानुज्ञात व देवधर्म बहुत भगीरथ प्रयत्न महाराजांकरणे केले. व श्री कुलदेवतेस-गोधळ मानसिक नवसाचे घातले. याप्रमाणें महायत्न कराव-यास अंतराय मंत्री यांणीं व समस्तांनीं केला नाहीं. परंतु आयुष्याभि पूर्ण ज-हाली. तेव्हां सहजच यत्न मानवी कुंठित जहाले. महाराज बोलिले कीं आतां यत्न करूं नका. आम्ही स्वर्गभुवनास जावयासि सिद्ध जहालों. सावध असणें. आमचे मार्गे क्रियापूर्वक राज्य संरक्षणें. आमचा हेतु राहून गेला जे संपूर्ण पृथ्वी जिंकिली, परंतु श्रीभागीरथी करभुक्त करून बटक नदी पार होऊन रूमशाम बद्रिकाश्रमपर्यंत शासन चालवावे, दिल्ली तख्त ध्यावे, ऐसा उत्कंठित हेतु असतां आयुष्यहरण जहालें. परंतु पुनः संभाजी राजे यांचे उदरीं जन्म घ्यावा किंवा राजाराम उदरीं घ्यावा ह्या गोष्टी मानसिक घडोऊ येतील. तुम्ही या जहाले गोष्टीचा वारंवार शोक न करितां विवेकमार्गे चित्ताचे ध्माधान असो देणें. आतां तुम्ही समस्त बाहेर जाणें. महाराज स्वर्गधामास जातेसमयीं परम अनिष्ट दुष्ट चिन्हें जहालीं. गृध्र नगरावरि सहस्राबाधि फिरों लागले. भालूश-ब्द व दिवाभीत उलूकांचे शब्द व श्वानरूप व अष्टोदिशा धुंद [होऊन] सूर्य अदृश्य जहाला. निविड अंधकार पडला. हीं चिन्हें सुज्ञ पांडित्यें व बुध-जनांस गोचर जहालीं. इतक्यांत महाराज म्हणों लागले कीं घटिका पूर्ण भर-ली. या समयीं सावधता असोन श्रीरामनाम स्मरण करितों. म्हणून अवधि-यांस बाहिर बसविलें आणि महाराजांनीं भागीरथीचे उदक आणवून स्नान

५३. ' नाडीज्ञान ' तर नव्हे ?

केले. संपूर्ण सर्वांगस अग्निहोत्राचें भस्मलेपन करून योगाभ्यासास महाराज शिवराज सार्वभौम प्रवर्तले. आत्मा आकर्षण करून ब्रह्मस्थानी नेऊन दशम-
मार्गे प्रयाण सार्वभौम शिवनृपतीने. इहलोक त्यजोन उत्तम लोकास विमानी श्री-
विष्णु शिव दूत सहित रुढोन घंटानाद किंकणी शब्द गजरे प्रयाण केले.
मृत्युलोकीचें जड शरीर अचेतन राहिलें. महाराजांचें देहावसान किछा रायगड
जतख्त येयें [झालें.]

तेसमयी पृथ्वीप्रलय होऊन आला. संपूर्ण जनांनी आकांत मांडिला. अष्ट
वान व वाडियंतील मुलें व हुजरे व माहोलें माहालींचे हवालदार व निशिंदे
मांडलिक लोक व सरदार शिपाई व बाजे लोक व कारकून व दास दासी दी-
श्वरें रुदन करूं लागले. व महाराजांची जननी व मुख्य स्त्री पट्टराणी सई-
बाई साहेब व घाकटे पुत्र राजाराम व उपाध्ये व जोशीराव चिटणीस
सारसनिवास महाराजांचें परम प्रीतीचें पात्र समस्त जनावरें रावे
चैना मयोर व चित्ते व चितळे सांबरे वगैरे व हत्ती घोडे संपूर्ण सखेदित
शोक करूं लागले. महाप्रलय समस्तास जहाला. महाराज नरचूडामणि श्री-
शिवराजेंद्र छत्रपाति सार्वभौम अनीपालक जनेश्वर समयांनी अवतार पूर्ण केला.
छत्रभगीं जाडी इंद्रधनुष्यें सुरेल निघालीं व महातारांगणें पतन जहालीं. चंद्र-
बिंबास भोंवतें खळें श्रेष्ठ पडलें. व सूर्यमंडल आच्छादिलें. श्रीशंभूमहादेवाचें
तळें झलोजी राजे याणीं बांधिलें तें आटलें. गैर्बाशेंव्दांची महाध्वनी जहाली.
भूमिकंप होऊन धरा तळीं तैरकली. श्रीतुलजापूर निवासिनी जगदंबाचें अक-
स्मात नाकांतील मुक्ताफळ गळोन भूमीवरि पडलें. कल्होळ तीर्थ आटलें. श्री-
चंद्रास पांडुरंगाची कपाटें लागलीं. श्रीकृष्णा दीर्घघोषें व x x श्रीजेजोरीस
महाशब्द जहाला. तैत्तैच चाफळीं दुश्मिन्हें जहालीं. श्रीप्रताप दुर्गी दीपक
नसतां थोर उर्भाळां होऊन शांत जहाला. ऐशीं अरिष्टें होऊन आलीं.

तदुत्तर महाराज सार्वभौमाचें कलिवर चंदनकाष्ठें वेलकाष्ठें व कृष्णागर कुं-
कुमागर व देवद्वार श्रीतुलसीकाष्ठें यांची स्मशानीं भूमिकेस शय्या करून अग्नि-
संस्कार केला. अंतःपुरांत सर्वांनी खेद अतिशयेशीं मांडिला. हाहाकार भूत-
ळीं प्रवर्तला. उन्नरकार्य सांगोपांग शास्त्रमर्यादेनुरूप कनिष्ठ पुत्र राजाराम या-
णीं संपादिलें. ब्राह्मणांस गजदानें व अश्वदान व गाई म्हैशी उष्ट्र व हेम
रौप्य दानें व महावस्त्रें ऊर्णा व जरतारी दानें व दासदासी व शिबिका मंचक

५५. निशिंदा=निशिंशदा=लेखक, का
कून.

५६ सईबाई तर पूर्वीच मृत्यु पावली
होती.

५७. गैर्बा=गुप्त.

५८. तरकारी=तडकली.

५९. पुढील २।३ अक्षरें फाटून गेलीं.

६०. उमाळा=उन्हाळा, ज्वाळा ?

समयादिक पात्रे व शस्त्रे व धनुष्ये व आतपत्रे व चामरे व व्यजने व इक्षु व पुष्पे व पुस्तके व कलश व ग्रामभूमि व अमोघ द्रव्य व वापिका व गृहदाने देऊन संपूर्ण ब्राम्हणांस व गोरगराव फकीरांस अपरमित संतुष्टिले. अग्रहारे यावत् चंद्र-सूर्य तावतकाल ब्राम्हणांस धरा अर्पण केली.

ऐसे शिवाजी महाराज नरचूडामणी नरदेही उत्पन्न जहालियापासून देहावसान पावेली अद्वितीय असाधारण अमानुषी कृतकर्म पटुतर प्रौढ प्रताप महीमंडलांत अखिल युगयुगांतरांचे ठायी पुण्यश्लोक गरिमा दिवादिकल्प गर्जना करित आहे. शिवाजी महाराज साक्षात श्रीविष्णु अंशअवतारी, पुन्हा सृष्टिकर्ते, यांनी जग-विख्यात अभिनव विक्रमोपराक्रमाची अभिवृद्धता करून नवीन शक सिंहासनाधीश्वर जहालियापासून परंपरा शिवनृपतिशक धराभुवर्नी रूढला आहे. धन्यता शिवाजी महाराजांची ! या कलियुगी अप्रतिम, उपमाच नाही. संपूर्ण नर्मदे-पासून श्रीरामेश्वरपर्यंत एकछत्री एकाज्ञा रामराज्य करून कीर्ति संपादली. तदनंतर चैत्यायशी बंदरे फिरंगी देश व अरबदेश व नायमीर देश व चंगदेश व बलंदेजाचा देश व हबसाण वगैरा टोपीकर करभार भिऊन देऊ लागले. मुलुख फाबीज केला. अहलशाही व फुतुबशाही निजामशाही व समुद्रांतील बाबीस पादशहा यांस शिक्षास्पद करून जिंकिले. नवेंच राज्य शिवाजी महाराजांनी पैदा केले. मराठे यांचे क्षत्री होऊन सार्वभौम छत्रपति हिंदुपति बादशहा सिंहासनाधीश्वर महाराज जहाले. अंती स्वइच्छा मरण संपादून कैलासभुवनास गेले. याप्रमाणे पूर्वी जहाले नाही. हे समस्त महाराजांचे वंश कुलास व समस्त जनांस महाराजांचा महाप्रताप कळला असावा.

हे पुण्यश्लोक शिवाजी महाराज छत्रपति जनेश्वर यांचे चरित्र जो कोणी भक्तीने नित्य श्रवण करील त्यास ऐश्वर्य पराक्रम व धर्म यश दान कीर्ति जय भक्ति चारण [!] बुद्धि सत्कर्म धैर्य चातुर्य गांभीर्य शौर्य तूर्य माधुर्य अ धी य अमोघ संपत्ति पुत्रपौत्रादि प्राप्त होऊन श्री भागीरथीस्नान व गयावर्जन व संपूर्ण तीर्थे व तीर्थराज स्नानाचे पुण्याचा फलदेश घडोन येईल. निपुत्रिका पुत्र होतील. निर्धनासि धन होईल. अपेशी यशवंत होतील. रोगिप्राणियाचे रोग परिहार होतील. शत्रु फिर कर होतील. पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरेने सुखरूप असतील.

हे शिवआख्यान अनंतपुत्र कृष्णनाम याणे केले. चंदीमध्ये ईश्वरनाम सवत्सर चैत्र शु॥ प्रतीपदा तदिनी बखर महाराजांची समाप्त जहाली. गत शा. लिवाहन शके १६१६ सोळाशे सोळा. अनंत कृष्णार्जींनी निर्मिली. तदनंतर

६१. नायभार=नाईर लोक असावे.

था बखरीचा भाव गर्भ चित्तांत संपूर्ण मनन रघुनाथ यादव चित्रगुप्त दिमत राजमंदिर परंपरागत महाराजांचे कारकीर्दीचे सेवक. वडील वडिलानां सेवा करून महत्पदे संपादिली. व हल्ली श्रीमन्महाराज राजश्री राजाराम छत्रपति व थोरले महाराजांचे पुत्र श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजीराजे छत्रपति यांसन्निद्ध साहेबकामावरि आमचे चुलत आज्ञे काकाजी बाबा प्रभु विनापरार्थे थोरले संभाजी महाराजांनी स्वहस्ते मारिले. व आमचे बाप साहेबकामावरि पडले. सेवक बारा तेरा वर्षांपासून श्रीमन्महाराज राजाराम पुत्र धाकटे श्रीमन्महाराज राजश्री जिजाबा त शंभू छत्रपति स्वर्गीची त्रिकर्ण चित्ते चिटणिशी लेखनाची सेवा केली. ती चाळीस वर्षे, महाराज निजधामास गेले, तन्मुळे सेवकास आश्रय नाही. अन्नाकरिता दारोदार भणगगतीने लागलों. देशांतरास गेलों. भ्रमत भ्रमत तोरगळास अ प्र शि खा घडली. म्हणोन चिकोडीस आल्यावरि राजश्री यशवंतराव शिंदे सुभेदार श्रीमन्महाराज मातुश्री जिजाबाईसाहेब साहेबांचे यत्नितयारी परम सुज्ञ शौर्यकर्म बुद्धिसागर यशस्वी प्रतापनिधी विद्यावंताचे जाण करुणा समुद्र सहिष्णु शांत श्रांत नितांत धुरीण महत्कार्य करते महाराज मातुश्री आईसाहेबांचे नांवाजीस एकवचनी अनृत स्वर्गीही जाणत नाही तेव्हां जागृतीत होणार कोः ठील एक महाराजांचे राज्यांत मोहरा. कृतकर्म संपादिली. महाराजामार्गे राज्य-संरक्षणता केली. त्याणे आमचे बहुतां प्रकारे समाधान करून अन्नोदकाकैरितां

६९. ही चित्रगुप्त यांची इकीकत मूळांतच त्रुटित आहे. दुसरी प्रत या पुस्तकाची न मिळाल्याने ती पुरी करतां आली नाही.

हे चरित्र श्री क्षेत्र करवीर येथून रा० रा० विष्णु धोंडदेव भागवत वीरमाडकर

यांनी पाठविले होते ते त्यांकडे परत केले. पुस्तकांतील कागद जुनरी खर्ची कागदासारखा चौकोनी असून त्याचे पुस्तक बांधिलेले आहे. अक्षर सुख व एकाच वळणाचे आहे. पुस्तकास तांबडे कापडाचा पृष्ठा आहे.